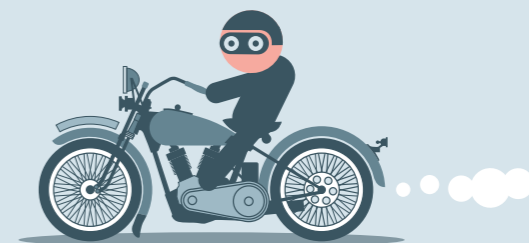

KAUNO ŽYDAI

KAUNO ŽYDAI

KAUNAS, 2020–2021

KAUNO ŽYDAI

Sudarytojai

Daiva Citvarienė
Arvydas Pakštalis

Autoriai

Arvydas Pakštalis
Remigijus Civinskas
Goda Volbikaitė
Brigita Tranavičiūtė
Daiva Citvarienė
Justina Petrulionytė-Sabonienė
Eduardas Brusokas
Jūratė Norvaišienė

Redaktorė

Justina Petrulionytė-Sabonienė

Dizaineris, iliustratorius

Darius Petreikis

Maketavo

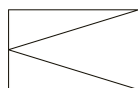
Eglė Petreikienė

Spausdino

 KOPA kopa.lt

Leidėjas

VšĮ „Kaunas 2022“

Kaunas 2022
Europos kultūros sostinė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-96109-5-5

TURINYS

ĮVADAS	5
ŽYDAI KAUNE IR VILIJAMPOLĖJE XV–XVIII A.	6
ŽYDAI KAUNE XVIII–XIX A.	18
ŽYDAI KAUNE XIX A. ANTROJE PUSĖJE – XX A. PIRMOJE PUSĖJE	26
ŠVIETIMO SISTEMOS KŪRIMASIS	50
SVEIKATOS IR SOCIALINĖS APSAUGOS ORGANIZACIJOS	72
PRAMONĖ IR VERSLAI	84
SPORTAS IR KULTŪRINIS GYVENIMAS	104
ŽYDAI KAUNE ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS	146
ŽYDAI KAUNE SOVIETMEČIU	167
ŽYDAI KAUNE ATKŪRUS LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ	182

PRATARMĖ

Kauno istorija – turtinga ir įkvepianti. Tačiau daugybė miesto istorijos puslapių, ypač nelietuviškų, nugrimzdo į užmarštį. 2017 m. laimėtas Europos kultūros sostinės titulas mus paskatino permąstyti Kauno tapatybę, jo istoriją, o kartu ir savo santykį su ja. Kokį miestą mes paveldėjome? Kokį palikimą gavome iš jį stačiusių savo pirmtakų? Kokios kultūros, tradicijos, asmenybės formavo Kauno veidą? Ir ką mūsų santykis su praeitimi šiandien byloja apie mus?

Knyga *Kauno žydai* – vienas iš „Kaunas 2022“ programos „Atminties biuras“ projektų. Kaip ir kitos programos iniciatyvos, ši knyga yra bandymas įsisąmoninti sudėtingą miesto praeitį, pažadinti daugiatautę jo atmintį, priminti čia gyvenusių kauniečių vardus, jų pasiekimus ir indėlį į miesto istoriją.

Kartu tai siekis įtraukti Kauno žydų istoriją į miesto istorijos pasakojimą, kaip neatsiejamą jo dalį. Galiausiai – tai mūsų pa-stanga geriau pažinti savo istoriją ir save pačius.

„Kaunas – Europos kultūros sostinė 2022“ programos „Atminties biuras“ kuratorė dr. Daiva Citvarienė

ĮVADAS

Kaunas yra bene vienintelis iš didžiųjų Lietuvos miestų, kuris vis dar neturi parašytos išsamios istorijos. Tą patį būtų galima pasakyti ir apie Kauno žydų istoriją. Nors bandymų ją rašyti būta. 1934 m. pasirodė vaistininko ir istorijos mėgėjo Dovydo M. Lipmano *Žydų istorija Kaune ir Vilijampolėje (1400–1850)* hebrajų kalba. 1939 m. Lietuvos žydų liaudies bankų asociacija išleido knygą *Žydai Kaune* jidiš kalba. Pavadinimas *Žydai Kaune* buvo tarsi orientyras šios, „Kaunas 2022“ inicijuotos knygos sudarytojams. Ilgą laiką apie tokį pavadinimą svarstėme kaip apie galimybę simboliškai sujungti dvi epochas. Galiausiai naująją knygą nusprendėme pavadinti *Kauno žydai* iš esmės siekdami parodyti, kad Kauno žydai ir jų istorija yra neatsiejama miesto istorijos dalis.

Ši knyga nepretenduoja išsamiai atsakyti į visus klausimus apie Kauno žydų istoriją, kultūrą ir tradicijas. Tai bandymas pristatyti žydiškąją Kauno istoriją pradedant nuo svarbiausių faktų, sąvokų ir vardų. Knygos pasakojimas kuriamas jungiant chronologinę ir tematinę tvarką. Aprašome kitados vienos didžiausių Kauno etninių grupių istoriją nuo XV a., žydų įsikūrimą mieste, primename svarbiausius čia gyvenusių ir kūrusių kauniečių vardus, jų indėlį į švietimo, medicinos, pramonės, verslo, kultūros ir kitas gyvenimo sritis, paliečiame skaudžius istorijos puslapius.

Dalis šios knygos parašyta apjungiant jau esamą historiografiją, kurios gausi bibliografija pateikiama išnašose. Nemažą dalį knygos turinio užima nauji tyrimai arba esamų tyrimų papildymai. Konstruojant tekstą derinti žydiški ir nežydiški, publikuoti ir archyviniai šaltiniai. Analizuota ir knygoje pristatyta istorinė medžiaga, saugoma Kauno regioniniame valstybės archyve, Lietuvos valstybės istorijos archyve, Lietuvos centriname valstybės archyve bei kitose Lietuvos ir pasaulio atminties institucijose.

Dėl knygoje pasitelkiamų šaltinių skirtingomis kalbomis gausos (anglų, hebrajų, jidiš, lenkų, lietuvių, rusų, vokiečių) tekste įvairuoja asmenvardžių, vietovardžių, organizacijų ir kitų tikrinių daiktavardžių rašyba. Savo pasakojime ir citato-se, kurias vertėme į lietuvių kalbą, vartojome sulietuvintus asmenvardžių variantus, pavyzdžiui: Avraham(-ą), Avram(-ą), Abraham(-ą) vadiname Abraomu, Isaac(-ą), Isac(-ą), Isaaką,

Izaką – Izaoku, Maušą, Moiseį, Moisiejų, Moišę – Moze ir kt. Cituodami šaltinius, parašytus lietuvių kalba, palikome juose pateikiamus tikrinių daiktavardžių variantus ir jų kalbos ne-taisėme.

Laužtiniai skliaustai [...] citatose žymi sudarytojų pastabas.

Tekste minėdami asmenį pirmą kartą nurodėme jo vardą ir pavardę, toliau – tik pirmąją vardo raidę ir pavardę, pavyzdžiui: Konstantinas Kazimieras Bžostovskis ir K. K. Bžostovskis.

Kai kuriais atvejais nurodėme tik pirmąją asmens vardo raidę ir pavardę, o kartais – tik pavardę, kadangi tik tokia informa-cija pateikiama mums žinomuose šaltiniuose.

Knygoje taip pat rasite žydų kultūrai būdingų sąvokų, kurias paaiškinome tam tikrų poskyrių žodynėliuose.

Dėkojame dr. Larai Lempertienei ir Jolantai Donskienei už konsultacijas.

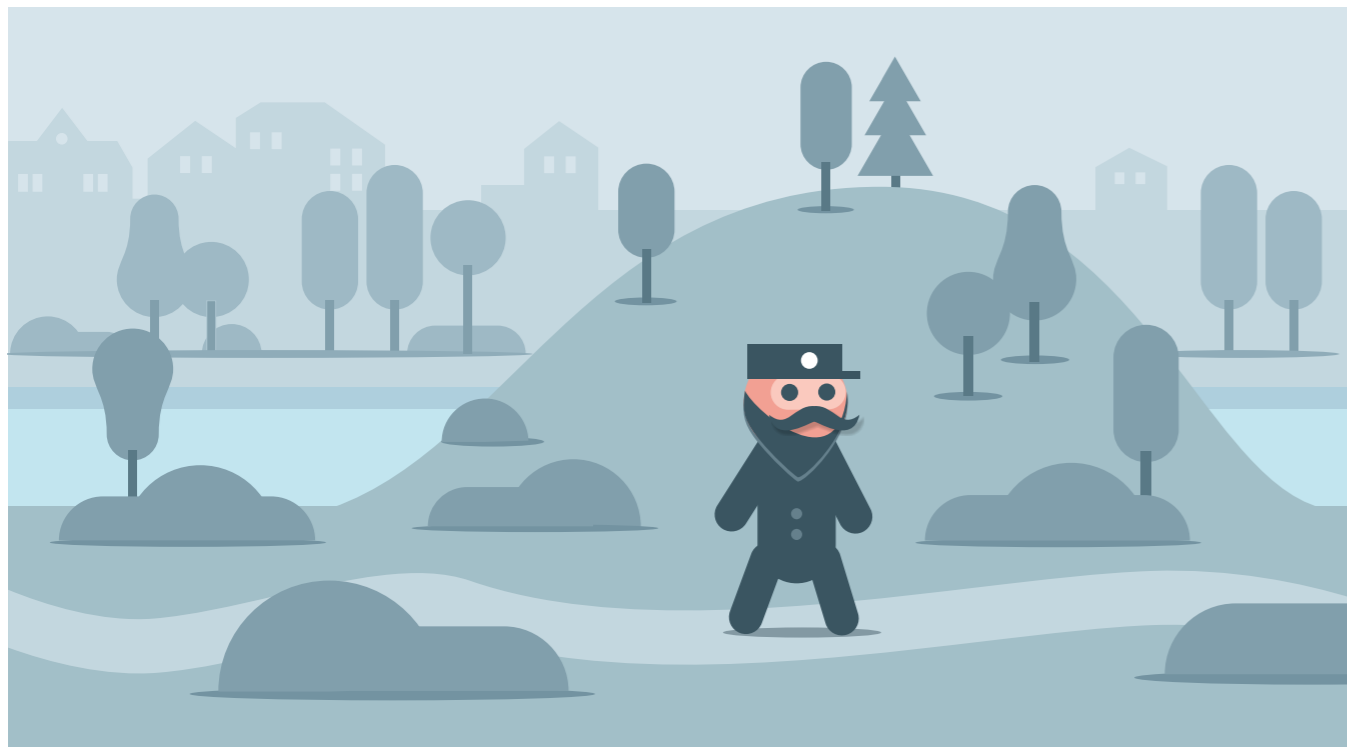
Sudarytojai

KNYGOJE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS

Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas – BNIA
 JAV Holokausto memorialinis muziejus – JAV HMM
 Kauno apskrities viešoji biblioteka – KAVB
 Kauno miesto muziejus – KMM
 Kauno regioninis valstybės archyvas – KRVA
 Lietuvos aviacijos muziejus – LAM
 Lietuvos centrinis valstybės archyvas – LCVA
 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraš-čių skyrius – LMAVB RS
 Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka – LNB
 Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus – LTMKM
 Lietuvos valstybės istorijos archyvas – LVIA
 Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus – NČDM
 Šiaulių „Aušros“ muziejus – ŠAM
 Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus – VGŽIM

ŽYDAI KAUNE IR VILIJAMPOLĖJE XV–XVIII A.

ŽYDKALNIS

Pietryčiuose nuo Kauno centro, kairiajame Nemuno krante dunkso kalnas, vietos valstiečių pramintas Žydkalniū¹. Ši vieta dar vadinama Jiesios piliakalniū arba Napoleono kalnu. 1812 m. Napoleonas nuo jo stebėjo per Nemuną besikeliančią kariuomenę.

Žydkalnio pavadinimas galėjo atsirasti XV–XVI a., kuomet šią žemę ir kalvą Nemuno ir Jiesios santakoje ėmė valdyti karaimas muitininkas Zubas, kartais šaltiniuose minimas kaip

Zubecas. Tuometiniuose dokumentuose tiek jis, tiek kiti karaimai įvardijami kaip žydai, pavyzdžiui, „Zubas buvo žydas“², kartais pabrėžiant jų kilmę – „Trakų žydas“³. Be paminėtų valdų Zubas taip pat turėjo įsigijęs namą Kauno mieste.

¹ Pinkas ha-kehillot. Lita. *Encyclopaedia of Jewish communities*. Ed. Dov Levin. Jerusalem: Yad Vashem, 1996. Prieiga per internetą: https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_lita/Pinkas_Lita.html. Taip pat žr. Bronius Kviklys. *Mūsų Lietuva*, t. 2, Chicago, 1964.

² Stephen C. Rowell. *Christian Understanding of the Faith through Contacts with non-Christians in the late-mediaeval Grand Duchy of Lithuania. Bažnyčios istorijos studijos*, t. 6. Vilnius, 2013, p. 335.

³ Įrašas Nr. 700. *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. 1561–1564 m. Kauno vaiko knyga*. Parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius, 2013, p. 147.

MUITININKAI

Muitininkai buvo pirmieji vardais žinomi žydai Kaune. Muitininku galėjo būti asmuo ar asmenų grupė. Muitinę iš valdovo jie išsinuomodavo ar atpirkdavo už iš anksto sutartą sumą, kuri rodė per muitinę vykusių prekių judėjimą. Joje dirbo raštininkai, prižiūrėtojai, mokesčių rinkikai ir kitokie pareigūnai.

Pirmasis šaltiniuose įvardijamas Kauno muitininkas buvo Danilas, nuomojęs muitinę XV a. antroje pusėje. Jo sūnus Zubas perėmė muitinės nuomą ir joje dirbo iki 1494 m.⁴

⁴ Zigmantas Kiaupa. *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, t. 1, Vilnius, 2010, p. 95.

Muitininkas Abraomas Jezofovičius 1507–1509 m. Kauno muitinę nuomojo už 2040 kapų grašių ir 20 rietimų audinių. Vėliau, XVI a. keičiantis muitinės nuomininkams, žydai joje dirbo mokesčių rinkikais. Muitininkams persikėlus į Kauną, juos lydėjo šeimos ir kiti žydai tarnautojai bei tarnai. Tačiau tai buvo pavieniai asmenys⁵. Būsima žydų bendruomenė ėmė formuotis vėliau, XVIII a.

⁵ Pinkas ha-kehillot. Lita. Levin.

MUITINĖ

Muitinė Kaune veikiausiai stovėjo pakeliui tarp uosto prie Nemuno ir pietrytinio Turgaus aikštės kampo (dab. Rotušės aikštės). Šalia susiformavusi gatvė vėliau gavo Muitinės pavadinimą. XVII–XVIII a. atkarpa tarp dabartinių M. Daukšos ir V. Kuzmos gatvių lenkiškuose šaltiniuose įvardijama kaip *Żydowska mytnia* (liet. Žydų muitinės) ar tiesiog *Żydowska* (liet. Žydų) gatvė⁶. Žydų gatve kartais buvo vadinamas visas kvartalas, žydų gyvenamas rajonas.

6 Rita Urbaitytė. Kauno miesto santykiai su žydais XVIII amžiuje. *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, Kaunas, 2004, p. 87.

PREKYBININKAI

XVI a. Kaunas virto regiono prekybos centru⁷. Miestas pasižymėjo stipria miestiečių bendruomene, plačia ekonomine, administracine ir teisine savivalda⁸.

Iki XVII a. vidurio miesto pirklių bendruomenė buvo itin sutelkta, neįsileidžianti konkurentų ir aktyviai sauganti savo ekonominį monopolį. Todėl XVI a. viduryje mieste gausėjant žydų pirklių, nepatenkinti kauniečiai krautuvaininkai ėmė skųsti juos Kauno miesto tarybai. 1556 m. taryba uždraudė

7 Kiaupa. *Kauno istorija nuo seniausių laikų*, p. 100

8 Rita Urbaitytė. Kauno žydų istorija ir paveldas. *Žydai Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/680/>

Galiausiai, 1568 m. taryba ir visa miestiečių bendruomenė vienbalsiai nutarė:

niekas iš miestiečių pačiame Kaune neturi prekiauti su žydaus, muitine ir kitais asmenimis ir taip pat neturi leisti žydams iškrauti jų [žydų] prekių savo [miestiečių] sandėliuose ant Nemuno kranto <...>. Miestietis, sučiuptas už rankos, žydų prekes pardavęs kaip savo ar deklaravęs jas muitinėje, bus baudžiamas bauda. Žydai galės laisvai plukdyti savo prekes į Vilnių, Gardiną ir kur panorės, bet iškrauti jas Kaune ant kranto ar Nemuno upėje bus draudžiama.¹¹

PILIES JURISDIKA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikotarpiu Kaunas plačiąja prasme gali būti suvoktas kaip miesto, t. y. magistratui pavaldžios, valdovų privilegijomis suteiktos ar kitaip įsigytos teritorijos, kurioje galiojo Magdeburgo teisė, ir kitam luomui priklausančių asmenų ar institucijų valdų, vadinamų jurisdikų, kuriose galiojo kita teisė¹², darinys. Jurisdika – miestui priklausančios žemės dalies teritorija, pavesta kieno nors globai. Kaune be LDK kunigaikščiui pavaldžios Pilies (kitaip vadinamos Seniūno) jurisdikos buvo ir kitų valdų, pavyzdžiui: bajorų namų valdos, bažnyčios, vienuolijos, kurios nepriklausė nuo miesto.

XVII a. pabaigoje Kaune žydų ėmė gausėti. Jie pradėjo kurtis ne tik muitinei priklausančiose valdose, bet ir Pilies jurisdikoje, kur statėsi namus¹³.

Pilies jurisdikoje įsikūrusiems žydams gyvenimas šiame kvartale reikė svarbią teisinę apsaugą ir galimybę prekiauti. Pilies jurisdika, susiformavusi dar viduramžiais, buvo viena didžiausių nuo miesto nepriklaususių valdų Kaune.

krautuvaininkui žydai Jokymui prekiauti kioske, tačiau leido „ir toliau prekiauti, jei norės, kaip ir kiti žydai, iš dengto vežimo“⁹. 1562 m. prekyba buvo dar griežčiau reglamentuota. Taryba „nuo šiol griežtai uždraudė žydams prekiauti prie miestiečių kioskų, nurodė tą daryti už krautuvaininkų gatvės, jiems paskirtoje vietoje priešais naują rotušę, ir ne pirmadienį ar trečiadienį, bet tik, kaip įprasta, turgaus dieną – antradienį“¹⁰.

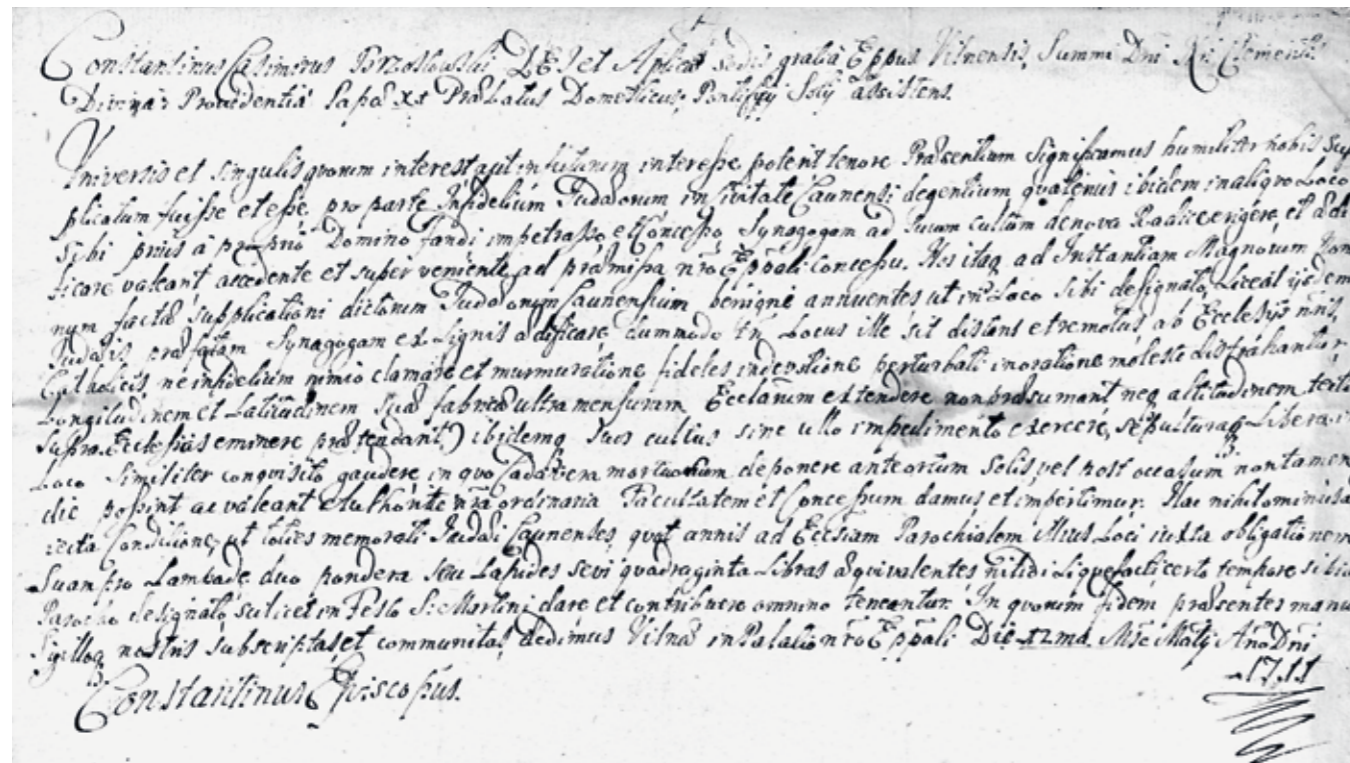
9 Įrašas Nr. 71. *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 m.* Parengė Darius Antanavičius. Vilnius, 2013, p. 17.

10 Įrašas Nr. 1103. *Kauno miesto aktų knygos*, p. 217.

11 Įrašas Nr. 128. *Kauno miesto aktų knygos*, p. 35.

12 Urbaitytė. Kauno miesto santykiai, p. 83.

13 Ten pat, p. 87.

Vilniaus vyskupo K. K. Bžostovskio leidimas Kauno žydams pasistatyti medinę sinagogą. 1711 m. LMAVB RS

SANTYKIAI SU MIESTU

1711 m. Kauno žydai su miesto valdžia sudarė sutartį, kurią pasirašė Kauno priekahalio vyresnieji Abraomas Rubinovičius, Izaakas Abramovičius ir Jokūbas Josefovičius. Susitarta, kad už globą ir leidimą gyventi, verstis prekyba mieste jame gyvenantys ir prekiaujantys žydai mokės vieną penkioliktąją dalį visų miesto mokesčių¹⁴.

Be to, 1711 m. Kauno žydai iš Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio gavo privilegiją Pilies jurisdikijoje statyti medinę sinagogą¹⁵. Žydų kapinės buvo už miesto, kitapus Neries.

Kauno žydų kahalos antspaudas. 1830 m. LVIA

¹⁴ Ten pat, p. 88, 92.

¹⁵ LMAVB RS. F. 43, b. 9975, l. 1r.

ŽYDŲ BENDRUOMENĖ

Pagrindiniai žydų bendruomenės požymiai – kapinės ir sinagoga. Leidimą kapinėms steigti bei sinagogai statyti suteikia didžiojo kunigaikščio ar kito valdų savininko privilegija.

Ne mažiau svarbi bendruomenės steigimo aplinkybė – reikalavimas sinagogoje sudaryti minjaną, būtiną viešai maldai. Pavieniai žydai priklausė artimiausiai bendruomenei, turinčiai savivaldos institucijas.

kahālas (hebr. visuomenė) – žydų bendruomenių valdyba Lenkijos ir Lietuvos valstybėje bei Rusijos imperijoje. Iki XVIII a. Kauno žydai buvo pavaldūs Gardino kahalui.

minjānas (hebr. kvorumas) – dešimties suaugusių (nuo 13 m.) žydų kvorumas, būtinas viešosioms paimaldoms.

priekahalis – nedidelė, savivaldos institutų neturinti bendruomenė, visiškai ar iš dalies pavaldi kahalui.

rābinas (nuo hebr. *rav* – iškilus asmuo, mokytojas) – sertifikata apie religinį išsilavinimą turintis žydas; pakviestas religinės bendruomenės, gali vykdyti jos vadovo funkcijas.

sinagogà (gr. susirinkimas) – žydų maldos namai. Tai bendros maldos, ritualinės tarnybos, Talmudo studijų namai, visuomenės centras. Sinagogos patalpą sudaro maldų salė vyrams su **bimà** (hebr. pakilimas, scena) – sakykla ir altoriumi – labiausiai apšviesta šventyklos dalimi. Salės šonuose ir prieangyje – patalpos, skirtos moterims. Prie vakarinės sienos kartais būna galerija chorui, jaunavedžiams.

VILIJAMPOLĖS ĮKŪRIMAS

Slabodka – Kauno, kuriam buvo lemta tapti Lietuvos sostine ir kuris jau mano laikais buvo svarbus miestas su daugybe pasiturinčių gyventojų, priemiestis. Jau būdamas vaikas mažiau apie skirtumus tarp Kauno klestėjimo ir priemiesčio skurdo; svarčiau, kodėl dieviškoji apvaizda nepalaimino jokių Slabodkos gyventojų. Tai buvo taip dažna Kauno turtuolių atveju. Vieną dieną man paaiškėjo. Kuomet Slabodkos gyventojas praturtėjo, jis išsikėlė į Kauną; kuomet Kauno gyventojas nuskurdo – išsikėlė į Slabodką.

Simonas Finkelšteinas¹⁶

XVII a. viduryje Jonušas Radvila savo valdose, dešiniajame Nemuno ir Neries krante įkūrė Vilijampolės miestelį, dar vadinamą Slabada, Slabodka (nuo rus. *sloboda*).

1653 m. inventoriaus Vilijampolės gyventojų sąrašė išvardyti 23 vardai ir pavardės, tačiau tarp jų minimi tik du žydai: Abraomas Moizerovičius su priedašu prie pavardės „žydas“. Kitoje sąrašo eilutėje minimas karčiamejo gyvenantis žydas, už jos nuomą mokantis 400 auksinų. Tačiau neaišku, ar tai minėtas A. Moizerovičius, ar kitas asmuo¹⁷.

Vilijampolėje žydų pagausėjo XVIII a. viduryje. 1761 m. gyventojų sąrašė įrašyti 34 miestiečiai, iš kurių 24 – žydai¹⁸.

Žydai senu papročiu Milikonių dvarui per Šv. Martyną už didelį sklypą moka 6 auksinus, už mažą – 3. Už daržą 2.20 auksinų dūmo mokestį žydų bendruomenė turėjo mokėti bendrai. Prie kiekvieno auksino dar pridėdamos grašio mokestis. Už namų nuomą žydai kasmet moka nurodytas sumas per du kartus. Nuomojamus namus žydai privalo remontuoti patys, tačiau jei remontui reikia 80 ar 100 auksinų, gali būti remontuojama [dvaro] išdo sąskaita. Kadangi pernai dėl sausros dvaras beveik nesurinko nei grūdų, nei šieno derliaus, kiekvienas brogą [žaliava naminei degtinei daryti] varantis žydas privalo duoti po

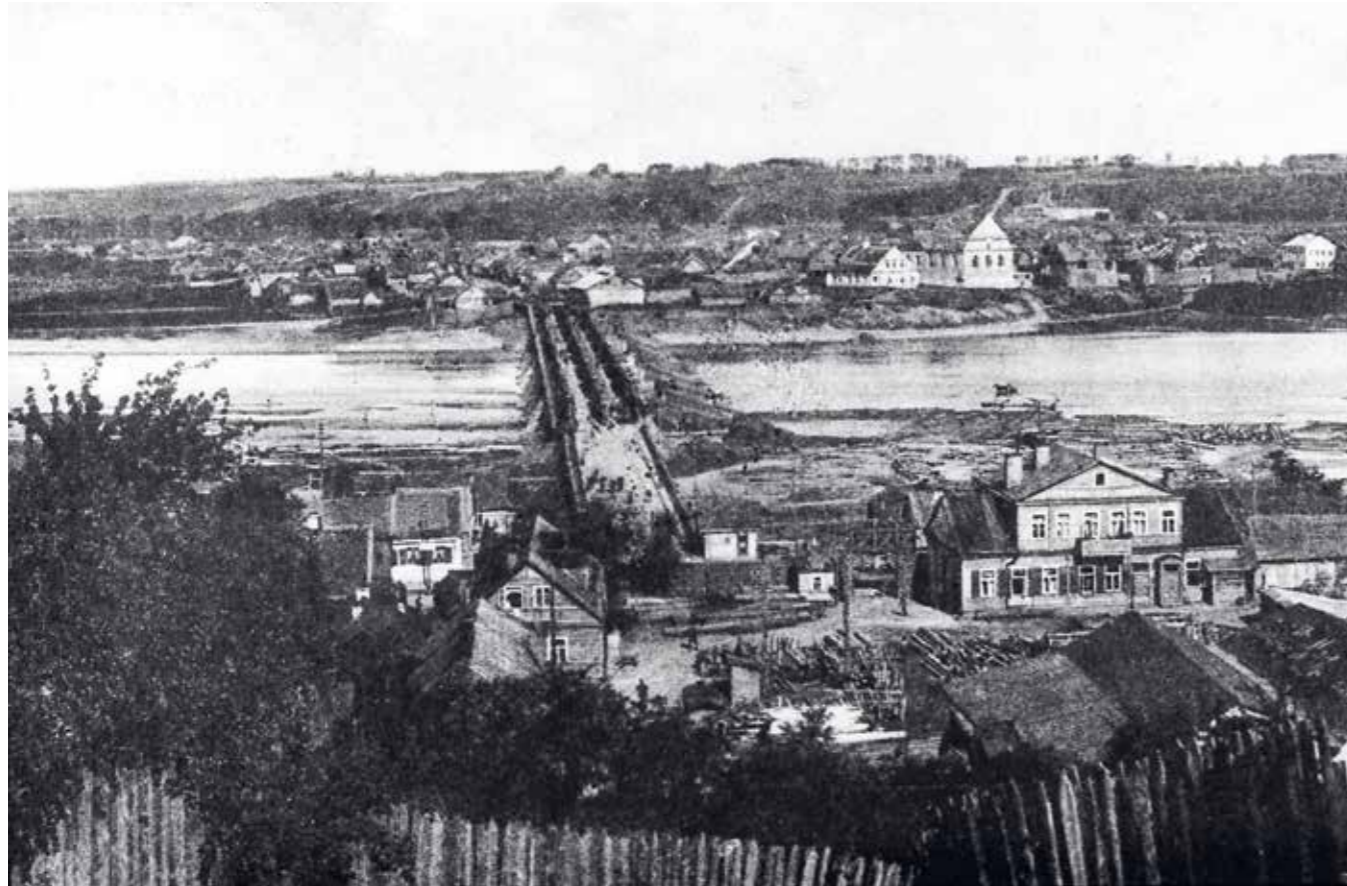
¹⁶ Spiritual Autobiography of Simon J. Finkelstein. *American Spiritual Autobiographies: Fifteen Self-Portraits*. Ed. Louis Finkelstein, Harper and Brothers, 1948, p. 3.

Čia ir kitur iš anglų ir kitų kalbų vertė knygos autoriai, jei atskiru atveju nenurodyta kitaip.

¹⁷ 1653 m. Vilijampolės inventorius. BNIA, f. 694, ap. 2, b. 1187, l. 10.

¹⁸ 1761 m. Vilijampolės inventorius. BNIA, f. 694, ap. 2, b. 1188, l. 10–10r.

Vilijampolės panorama. XX a. trečiasis dešimtmetis. KMM

statinę brogos išdo gyvulių išlaikymui. Dvaras jų išvežtų savo vežimais. Žydai privalo duoti savo bernus užtvankos statybai. Pilstomų svaigalų pardavinėtojai gėralų mokestį senovės pa-pročių bendrai susidėję privalo mokėti valstybės išdui.

1761 m. Vilijampolės inventorių¹⁹

[Vilijampolėje] gyvena beveik vien žydai. Turtingesni verčiasi medienos ir kitokia prekyba. Miestelyje turtingumu išsiskiria

Soloveičikų giminė, du trečdaliai gyventojų gyvena nepasiturintys. Nepasiturintys žydai kitiems padeda prekiauti arba yra samdomi dirbti su mediena ir pan. Yra tik 11 krikščionių šeimų, kurios verčiasi daugiausiai žvejyba. Pagautą žuvį pardavinėja ir krikščionys, ir žydai. <...> Vilijampolės rabinas, kaip ir kitose vietose, savo pareigas eina 6 metus bendru susitarimu. Dabartinis rabinas Meiras Isakovičius Soloveičikas pareigas eina be sutarimo, o žodžiu pareiškė, kad kunigaikščiui sumokėjo 100 auk-sinų už save ir 100 auksinų už savo brolių, Kėdainių rabiną. Šis rabinas, vadovaujantis 2000 žydu, 160 namų, turi iš jų nemažą pelną už laidotuves, vestuves ir t. t. Siūloma, kad rabinas mokėtų

¹⁹ Ten pat, l. 11.

Albrecht gatvė Vilijampolėje. Skizzen-Mappe der „Kownoer Zeitung“, 1917 m., Nr. 5. LCVA

500 auksinų per metus, esą tai jam ir visai žydų bendruomenei nebūtų didelė našta. <...> Neseniai Vilijampolė neturėjo turgų, o dabar rabino rūpesčiu Vilijampolė yra gavusi privilegiją rengti 4 jomarkus per metus ir 2 turgus per savaitę.

1793 m. Vilijampolės inventorių²⁰

²⁰ 1793 Vilijampolės inventorių. BNA, f. 694, ap. 2, b. 1190, l. 6, 8, 10.

NESUTARIMAI SU MIESTU

Nepaisant 1711 m. pasirašytos sutarties, Kauno miesto valdžios santykiai su žydais palaipsniui blogėjo. 1727 m. valdžia padavė žydus į teismą. Po ilgo bylinėjimosi, 1753 m. teismas priėmė miestui palankų sprendimą, pagal kurį žydai turėjo per vienerius metus nuo jo paskelbimo datos išsikelti iš miesto Rotušės aikštės, visų gatvių, bajorų, dvasininkų jurisdikų, pilies teritorijos, namų ir rūmų, miesto sklypų ir valdų. Žydų tautybės asmenims buvo uždrausta sugrįžti į Kauną ir čia gaminti bei pardavinėti svaigalus, turėti parduotuves ir prekiauti, užsiimti amatais ir taip sudaryti konkurenciją cechams bet kada, išskyrus prekymečius. Nuosprendis skelbė, kad išsikraustymo metu žydams bus užtikrinta jų sveikatos ir gyvybės apsauga²¹.

Pilies jurisdika tapo prieglobsčiu iš miesto savivaldai pavaldžių teritorijų priverstai išsikraustyti žydų bendruomenei. Jurisdikos seniūnas žydus geranoriškai priimdavo pagal sutartis, sudaromas su jų bendruomenės atstovu.

1761 m. miesto valdžia inspiravo riaušes, kurių metu buvo užpultas Pilies jurisdikos žydų kvartalas, padegti namai, jų gyventojai išvaryti už miesto ribų. Išvarytieji apsigyveno Vilijampolėje ir iškėlė bylą teisme. 1766 m. teismas neleido žydams sugrįžti į Pilies jurisdiką, bet įsakė netrukdyti jiems vykti per miestą ir prekiauti jame mugių metu. Įsikišus Karoliui Stanislovui Radvilai, 1782 m. paskelbtas teismo nuosprendis buvo palankus žydams. Kauno miestas privalėjo jiems apmokėti nuostolius, siekiančius 15 000 florinų ir teismo išlaidas. Riaušių iniciatoriai nuteisti dvi savaites kalėti²². Šis sprendimas paskatino žydų kaip bendruomenės sugrįžimą į Kauną.

1785 m. Kauno seniūnas Mykolas Pacas savo jurisdiką prie Kauno pilies su keliolika gyventojų išnuomavo Vilijampolės pirkliais broliams Abeliui, Levinui ir Mozei Soloveičikams. 1788 m. dokumentuose atsirado Kauno kahalo pavadinimas, o M. Soloveičikas įvardytas kaip Kauno kahalo rabinas²³.

²¹ Urbaitytė. Kauno miesto santykiai, p. 115.

²² Kovno or Kovna. *The Jewish encyclopedia*, vol. VII. New York – London, 1904, p. 567.

²³ Urbaitytė. Kauno miesto santykiai, p. 123–141.

Kurovskaja gatvė (dab. E. Ožeškienės). Kairėje matyti Kauno choralinės sinagogos kupolas. 1885–1895 m. V. Zatorskio fotografija, NČDM

KAUNO RITINYS

Konflikto su miestu įvykius specialiame tekste – „Kauno ritinyje“ (hebr. *Megilat Kovno*) – aprašė Kauno gyventojas Samuelis Hakatanas. Ritinys buvo skaitomas Kauno sinagogoje kiekvienais metais per Purimo šventę. Ritinyje teigiama, kad žydai Kaune gyveno nuo senų laikų, o išvaryti iš miesto jie rado prieglobstį Kauno priemiestyje, tuometinėje privačioje karaliaus valdoje. Čia pasakojama, kaip minia plėšė ir naikino jų namus ir sinagogą. Kartu giriamas karaliaus dosnumas ir aukštinami tie bendruomenės nariai, kurie aktyviai dalyvavo ginant savo brolių teises: rabinas Mozė iš Kauno ir

Vilijampolės bei jo brolis Abraomas, rabino Izaoko Soloveičiko sūnūs, Vilijampolėje pastatę sinagogą²⁴.

Po šios simbolinės žydų pergalės 1783 m. Kaune buvo nustatyta Mažojo Purimo data – adaro mėnesio 7 diena²⁵. Kasmet tą dieną sinagogoje buvo skaitomas „Kauno ritinys“.

²⁴ Kovno or Kovna. *Jewish encyclopedia*, p. 567.

²⁵ Esther Shkalim. *A Mosaic of Israel's Traditions*. Jerusalem/New York, 2006, p. 182.

Esteros ritinio pavyzdys. Britų biblioteka, publikuojama pagal CC licenciją

adāras (perkeliamaisiais metais – 1-as ir 2-as adarai) – vasario arba kovo mėnuo.

Pūrimas (hebr. burtai) – tai viena linksmiausių žydų švenčių, švenčiama pirmojo pavasario mėnesio (keliamaisiais metais – antrojo) adaro 14-ą ir 15-ą dieną. Ji skirta Persijos žydų išgelbėjimui atminti.

Šie įvykiai aprašyti Biblijos Esteros knygoje. Joje pasakojama apie žydų išsigelbėjimą nuo Persijos karaliaus patarėjo Hamano, kuris norėjo sunaikinti žydų tautą. Karaliaus žmona Estera sutrukdė Hamano klastai ir išgelbėjo savo tautą nuo pražūties.

Per Purimą sinagogoje skaitoma Esteros knyga. Šis nedidelis tekstas, perrašytas ant atskiro ritinėlio – **megila** – ir saugomas dekoruotame įdėkle, perskaitomas nuo pradžios iki pabaigos, dalyvaujant visai bendruomenei. Vaikai į sinagogą atsineša specialių barškučių, kurių garsu bando

užgožti Hamano vardą. Šventės ritualai atskleidžia žydų bendruomenės vieningumą: dalijamos dovanos vargšams, siuntinėjamos šventinės vaisės. Per Purimą nepasainkaujama, o gedintys šią dieną nutraukia gedulą. Rengiamos puotos, per kurias nesibaiminama padauginti alkoholio. Žinomos šventųjų tekstų parodijos, kurios buvo skaitomos prie Purimo stalo, pavyzdžiui, „Purimo ritinys, arba girtuoklių pasakojimai“. Kartais per Purimą rengiamos karnavališkos eisenos ar bent jau persirengiama.

Kai kur pasaulyje be visų žydų kalendoriaus švenčių minimas ir vietinis, vadinamasis **Mažasis Purimas** (nuo hebr. *Purim Katan*). Šventės datos skiriasi²⁶.

²⁶ Larisa Lempertienė. „Štai šventės Dievo...“ Žydų šventės ir atminimo dienos. *Žydai Lietuvoje: istorija, kultūra, paveldas*. Sud. Larisa Lempertienė, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Vilnius, 2009.

Vilijampolės panorama. Centre – sinagogos griuvėsiai. XX a. trečiasis dešimtmetis. LCVA

Sinagogos griuvėsiai Vilijampolėje. XX a. trečiasis dešimtmetis. Wikimedia Commons

VILIJAMPOLĖS SINAGOGA

Vilijampolės sinagogos pastatymo data skirtinguose šaltiniuose varijuoja nuo 1772 iki 1781 m. 1782 m. vizituodamas Kauno parapijoje vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis, rašė:

Žydų Slabada šalia paties miesto, prie Neries upės; ten pastatyta daugiau kaip 300 žydų namų, turinčių mūrinę škalą [sinagogą], pastatytą praėjusiais metais, sutikus šviesiausiajam kunigaikščiui [Karoliui] Radvilai, Vilniaus vaivada, tam pritarė šviesiausias kunigaikštis Masalskis, Vilniaus vyskupas, 1780 m.²⁷

Tačiau labiausiai istoriografijoje įsitvirtinusi sinagogos pastatymo data – 1772 m.

Vilijampolė – Slabodka – tapo klestinčia bendruomene. Plečiantis bendruomenei reikėjo statyti sinagogą. Rabinas Izaokas [Soloveičikas] buvo paskirtas komiteto, kad surastų tinkamą vietą. Jis negaišo laiko. Greitai ant šlaito netoli Neries krantų, tiesiai priešais Kauno miestą, buvo pastatytas puikus pastatas. Krikščionys gyventojai su dideliu smalsumu stebėjo, kaip nauja sinagoga įgavo formą. Jos atidarymas 1772 m. sustiprino jų neapykantą žydams.

Sulamita Soloveičik Meiselman²⁸

1793 m. kahalui buvo nurodyti tokie mokesčiai: už sinagogą – 20 auksinų, už žydų kapines – 60, už namelį prie kapinių – 5 auksinai, už žydišką žibintą [tikėtina, kad turėta omenyje menora] – 14 auksinų, už aikštę žydų susirinkimams – 24 grašiai. Kahalas savo lėšomis privalėjo pasirūpinti sinagogos saugumu: prie sinagogos turėjo būti kriukiai [lazdos riestu galu] ir pompos, o prie kiekvieno namo – kubilai ir kibirai, taip pat naktimis du žmonės turėjo stebėti, ar kur nors nekyla gaisras.

1793 m. Vilijampolės inventorių²⁹

Sinagogos griuvėsiai Vilijampolėje. XX a. ketvirtjo dešimtmečio pradžia. Z. Naujalio fotografija, Žemaičių vyskupystės muziejaus archyvas

²⁷ Vyskupo Igno Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. 6, sud. Vytautas Jogėla, Vilnius, 2001, p. 89.

²⁸ Shulamit Soloveitchik Meiselman. *The Soloveitchik Heritage: A Daughter's Memoir*. Hoboken, New Jersey, 1995, p. 42.

²⁹ 1793 m. Vilijampolės inventorių. BNIA, f. 694, ap. 2, b. 1190, l. 6.

Žydų nuosavybė Kaune XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje. maps4u.lt

ĮSIKŪRIMAS MIESTE

XVIII a. pabaigoje žydų padėtis Kauno mieste išliko panaši į aprašytą pirmiau. 1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija sukūrė neapibrėžtą teisinę žydų padėtį valstybėje. Kauno apygardos miestų instrukcijoje žydai vadinami tais, „kurie negali būti miesto piliečiais ir jau yra įstatymo atskirti“¹. Miestiečių instrukcijose pabrėžta, kad žydai arba turi būti pavaldūs miestų valdžiai, arba jiems turi nebūti pripažintos miestiečių teisės. Tai ir vienu, ir kitu atveju rodė norą apriboti žydų įtaką miestuose². Tačiau šių instrukcijų ne visuomet buvo paisoma – jau XVIII a. pabaigoje kai kurie Kauno valdžios atstovai ėmė pardavinėti savo namus žydų tautybės asmenims.

Po 1795 m. įvykusio Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Kauno miesto magistratas kreipėsi į Vilniaus gubernatorių prašydamas sulaukyti į miestą migruojančius žydus³.

1797 m. liepos 18 d. Kauno apskrities Žemės teisme tarp Viliampolės gyventojų A. ir L. Soloveičikų ir seniūno Mykolo Paco buvo sudaryta nauja sutartis:

Paminėtoje Seniūno [pilies] jurisdikijoje Kauno mieste bus užtikrinta teisė gyventi keliolikoje sklypų. Jie galės išlaikyti užvažiuojamus namus (Kaffenhaus), laikyti juose šieną, avižas ir kitus reikmenis. Už šią nuomą Soloveičikai sumokės 1000 lenkiškų auksinų, kuriuos grynaisiais įteiks kontrakto sudarymo metu. Taip pat jie turės įteikti du gabalus kavos, du gabalus

cukraus <...>. Taip pat į mano virtuvę Soloveičikai turi pristatyti dvylika tinkamo dydžio lašišų kasmet iki to laiko, kol nepasibaigs sutartis. Aiškių Seniūno jurisdikijos atskyrimo nuo miesto ribų nėra. <...> Pagal šį kontraktą Soloveičikams leidžiama kurti smukles, pelnytis iš namų gyventojų. <...> Seniūno jurisdikijoje Soloveičikams leidžiama statyti svirnius ir sandėlius. Kitų statybų be mano sutikimo negali būti. Taip pat šiuo savo kontraktu rabinui Mozei Izakovičiui suteikiu teisę visus reikalus jurisdikijoje tarp gyventojų tvarkyti.⁴

1797 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos gubernijos Rūmų teismas paskelbė, kad žydai gali gyventi tik Pilies jurisdikijoje, o iš krikščionių įsigytus namus turi palikti, jei magistratas arba buvę savininkai jiems užmokės.

Iki XIX a. vidurio Kauno miestas buvo įsikūręs dabartinio senamiesčio teritorijoje. XIX a. viduryje Kaunas išaugo – jį papildė Naujamiestis. XIX a. pabaigoje buvo prijungta dalis Žaliakalnio. 1919 m. – ir likusi dalis Žaliakalnio, Viliampolė bei Žemieji Šančiai.

1734 m. mieste gyveno tik trys žydai: mūriniame bajoro Deringovskio name, mūriniame bajoro Bortkievičiaus name ir bajoro Kulvinskio name. Visi kiti žydai gyveno arba pilies, arba bažnyčios nuosavybe valdomoje teritorijoje.

1796 m. mokesčių registrai užfiksavo, kad Pilies jurisdikijoje buvo įsikūrę 18 namų savininkų. Sąrašė išskirti: 1 mūrinis, priklausantis Soloveičikams, 7 mediniai namai ir 10 lūšnų⁵. Viename iš medinių namų veikė sinagoga ir pirtis.

XVIII a. pabaigoje Pilies jurisdikijos teritorija žydų bendruomenei tapo per ankšta. Vis didesnė bendruomenės dalis apsigyveno mieste. 1796 m. Kaune žydams priklausė penki namai Gaipetrio (lenk. *Gayıptrowska*) ir Panerio (lenk. *Powıleyska*) gatvėse. Pirklys A. Soloveičikas išlaikė užvažiuojamus nakvynės namus (kartu tai buvo ir smuklė) ir vieną mūrinį namą. Netoli buvo ir žydo Chackielio užvažiuojamieji namai. Be to, mieste žydai valdė dar ir mažesnius medinius namus. Visi šie pastatai koncentravosi teritorijoje prie Neries, netoli Pilies jurisdikijos ir tilto į Viliampolę.

⁴ LVIA, f. 162, ap. 1, b. 18.

⁵ 1796 m. pusės dūmo mokesčių surinkimo registras. KRVA, f. I-61, ap. 1, b. 1, L. 275.

Žydai įvairiose Kauno vietose pirkto ne tik medinius, bet ir mūrinius namus (žr. lentelę). Tarp jų ir laikytoje prestižinė Rotušės aikštėje⁶.

Metai	Namų skaičius
iki 1795	2
1795–1799	7
1800–1804	13
1804–1811	15
1812–1816	13
1816–1831	19
1831–1835	20
1836–1841	14
Neaiškūs	9
Iš viso namų:	112

Žydų nekilnojamoji nuosavybė 1795–1841 m. Kauno magistrato 1841 m. sąrašas apie žydus, apsigyvenusius Kaune nuo 1798 m.⁷

Nepaisant to, kad žydai pirkto nemažai namų, juose gyvanta gana ankštai. Kai kuriuose butuose ir mažesniuose namuose vienoje patalpoje gyveno po keliolika asmenų. Dažnai tai būdavo namus palikę ir iš įvairių kraštų į Kauną atkeliavę žydai, kurie buvo priversti verstis smulkia prekyba ir atsitiktiniais uždarbiais⁸.

⁶ 1841 m. gruodžio 6 d. Kauno dūmos ataskaita Vilniaus gubernatoriui A. Semionovui. LVIA, f. 381, ap. 10, b. 7678, l. 52.

⁷ Ten pat, l. 13–30.

⁸ Remigijus Civinskas. Kauno žydų integracija į miestiečių luomą: caro valdžios žydų politikos stereotipai ir miestietiškas mentalitetas 1795–1844 metais. *Darbai ir Dienos*, t. 28, Kaunas, 2001, p. 55–66.

¹ Liudas Glemža. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*. Kaunas, 2010, p. 185.

² Ten pat, p. 185.

³ Urbaitytė. Kauno miesto santykiai, p. 145.

BANDYMAS PRIE KAUNO PRIJUNGTI VILIJAMPOLĘ

XIX a. antrajame dešimtmetyje imta svarstyti apie Vilijampolės prijungimą prie Kauno. Tokius ketinimus ir galiausiai konfliktą paskatino amžiaus pradžioje susiklosčiusi nevienoda mokesčių politika Kaune ir Vilijampolėje.

1810 m. Kaune buvo įvestas gėralų pardavimo akcizo ir patento mokestis. Vilijampolėje tokio mokesčio nebuvo, jos gyventojai dvarininkui mokėjo žymiai mažesnius mokesčius. Taigi, Kauno pirkliams, miestiečiams ir žydams su Vilijampolės prekeiviais konkuruoti tapo daug sunkiau. Į Kauną vykę valstiečiai ir bajorai galėjo pasilikti Vilijampolės smuklėse, taip ir nepersikelti per Nerį, neapsilankyti miesto turguje ir krautuvėse. Tad Kauno dūma siekė, kad tokius pačius mokesčius mokėtų ir Vilijampolės gyventojai.

Iš pradžių Vilniaus gubernijos (Kaunas tuo metu priklausė Lietuvos Vilniaus gubernijai) valdžia mokesčių pakeitimų nesvarstė, mat Vilijampolė buvo privatus miestelis. Tačiau jau 1811 m. Vilniaus generalgubernatoriaus įsaku, prieštaravusiu Rusijos teisei, Vilijampolėje buvo įvestas gėralų pardavimo akcizo ir patento mokesčiai. Vilijampolės žydai skundėsi tokiu dvigubu apmokestinimu. Vis dėlto, 1812 m. karo su Napoleonu kontekste tai tapo antraeile problema.

Miestiečiai pasinaudojo karu ir 1812 m. kreipėsi į generolus ir karinius komendantus. Pastarieji kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių teigdami, kad Vilijampolės Slabada turi būti prijungta prie miesto⁹. Šis pasiūlymas pateiktas net Imperijos Senato svarstymui. Vilijampolės integracija į Kauno miestą pradėta 1812 m. skiriant policijos kontrolę. Vilijampolės žydai turėjo rinkti rinkliavą jos išlaikymui ir taip mažinti Kauno gyventojų finansinę naštą.

1815 m. Kauno dūmos prašymu vėl nagrinėtas Vilijampolės prijungimo prie Kauno miesto ir joje gyvenančių žydų apmokestinimo valstybinėmis prievolėmis klausimas. Vilniaus gubernijos valdžia atliko nuoseklią teisinę analizę ir šio prašymo netenkino. Vilijampolė išlaikė privataus miestelio statusą, kuriame žydų gyvenimo ir dalies mokesčių sąlygas nustatė dvaro šeimininkai ir valdytojai.

⁹ Vilniaus gubernijos valdybos įsakas Kauno dūmai. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 103, l. 18–25.

Kauno miesto policija čia ir toliau prižiūrėjo tvarką. Matyt, šis faktas, o ir ekonominės bei kultūrinės – bendruomeninės, etninės ir religinės – Kauno ir Vilijampolės žydų jungtys lėmė tai, kad šioji dažnai vadinama Kauno priemiesčiu.

SMURTAS PRIEŠ ŽYDUS

Smurtas prieš pavaldinius buvo vienas iš XVIII–XIX a. valstybės valdymo įrankių. Valdžios smurtą miestų gyventojai neretai patirdavo dėl dažnų susidūrimų su kariuomene (miestuose dislokuotos karinės įgulos, pro juos pražygiuodavo nemažai armijos pulkų) bei policijos sutelkimo. Fizinę prievartą dažniausiai patirdavo žemiausių luomų ir socialinių grupių

žmonės – miestiečiai, žydai, laisvieji žmonės ir kt. Be to, prievartą prieš žydus veikė buitinis antisemitizmas ir kai kurių rusų karių nuostatos.

1801 m. pirklio Abraomo Chaimovičiaus vadovaujami Kauno žydai kreipėsi į Kauno magistratą:

Į Kauną atvykęs Buranovskio pulko vyresnysis kapitono padėjėjas Stankevičius su būriu karių ne verbavo naujokus, o pradėjo gatvėje gaudyti žydus ir juos prievarta vedė į komendantūrą. Vėliau sutikę gatve einantį I gildijos pirklių A. Chaimovičių žiauriai sumušė.¹⁰

¹⁰ *Reise nach Petersburg, oder historisch-politische Nachrichten über Russland, auf einer Gesandtschaftsreise gesammelt von dem Grafen Frottier de la Messeliere, und bis zum Jahre 1802 fortgesetzt von Musset-Pathay. Leipzig, 1803.*

Žymus to meto kelionių aprašymų autorius Johanas Gotfrydas Zoimė 1805 m. gegužės mėn. Kaune sustojęs pasikeisti arklius, mieste patirtus įspūdžius aprašė taip:

Jeigu gyventojas prisipažįsta peržengęs ribas, tuomet yra panaudojama barbariška karinė prievarta. Tai Rusijoje nutinka daug dažniau negu kitose šalyse, o ši blogybė yra giliai įsišaknijusi. <...> Karinė vadovybė persekioja savivaldą, ypač mažų miestų. Tai jie daro su tokiu griežtumu, dideliu piktumu, kad garbės ir teisingumo jausmai yra galutinai paniekinami.¹¹

¹¹ Johann Gottfried Seume. *A Tour through Part of Germany, Poland, Russia, Sweden, Denmark During the Summer of 1805.* London, 1807, p. 13.

Napoleono kariuomenės persikėlimas per Nemuną ties Kaunu 1812 m. Šarlio Moto (Charles Motte) litografija. XIX a. pirmoji pusė. Privati kolekcija

1812 M. PRANCŪZIJOS – RUSIJOS KARAS

1812 m. birželio 24 d. Napoleono armija įžengė į Kauną. Prasidėjo karas su Rusijos imperija. Jame dalyvavęs Karlas von Martensas šiuos įvykius aprašė taip:

Rotušės aikštėje vis dar degė laužai, iš namų buvo išnešti baldai, o langai išdaužyti. Kur ne kur buvo galima pamatyti vieną kitą žydą. Užteko žvilgtelėti, kad viskas paaiškėtų. Kauno miestas buvo visiškai apiplėštas.¹²

Karo metu nemaža dalis gyventojų žuvo, mirė nuo ligų ar išsikraustė iš miesto. Buvo sudeginti ar ištuštėję apie 70 namų.

Po 1812 m. karo žydų kėlimasis į Kauną paspartėjo. 1819 m. keliautojas Julijonas Ursinas Nemcevičius to meto Kauną apibūdino taip:

Tokioje padėtyje radau Kauną <...>. Kur ne kur apgriuvę bokštai ir namų mūrai, menantys miesto didybę. Prie kiekvienų vartų žydus nuo kaboko budi <...>. Iš kažkada didingo miesto teliko apgailėtinai miestukas su 260 namų ir priemiestis už Vilijos upės, kuriame tik žydai gyvena ir nėra nei vieno krikščionio. Tai yra panašu į Atalijos laikus, kai dominavo tikėjimas į Balo dievą. Pačiame mieste žydai vis dar prekiauja grūdais. Krikščioniai pirkliai yra tik du, Reisas ir Kalofas. Tačiau jie apleido tikrą prekybą ir dabar tik „žaidžia“ gamindami ir parduodami midų.¹³

¹² Cituota iš Dariusz Nawrot. Didžioji Armija Kaune ir jo apylinkėse 1812 m. birželį. *Kauno istorijos metraštis*, t. 13, Kaunas, 2013, p. 80–81.

¹³ Juliana Ursyna Niemcewicz. *Podróże historyczne po ziemisch polskich między rokami 1811 a 1828 odbyte*. Paryž, 1858, s. 370.

ŽYDAI IR KAUNO SAVIVALDA

XIX a. pradžioje žydų integracija į miestiečių luomą vykdyta nenuosekliai. Dažnai žydai tik formaliai buvo priskiriami miestiečių luomui. Rusijos vykdyta politika žydų atžvilgiu nepanaiškino pagrindinių jų socialinės integracijos į miestiečių luomą kliūčių, t. y. žydams neleista dalyvauti miesto savivaldoje.

Nuo 1808 m. pradėjusioje veikti Kaune dūmoje turėjo būti atstovaujami visi luomai, tačiau faktiškai tai buvo miestiečių ir pirklių luomų atstovybė su ribotomis savarankiško veikimo galimybėmis. 1835 m. priėmus „Žydų nuostatus“, dokumentą, reguliuojantį Rusijos imperijos žydų padėtį, žydams buvo įteisinta galimybė dalyvauti dūmos darbe. Kauno žydai kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių Nikolajų Dolgorukovą, prašydami jiems leisti dalyvauti rinkimuose¹⁴. Tačiau atsakyme kariniam gubernatoriui Kauno dūma aiškino, kad žydų rinkimas į dūmą ir magistratą prieštarauja galiojančioms LDK ir ATR miesto privilegijoms:

Žydų negalima rinkti dėl to, kad jie gali perimti valdžią iš krikščionių. Be to, žydai neturi moralės ir visiškai netinka teisėjų pareigoms. <...> Žydų religija skatina Kauno neapykantą visiems krikščionims <...>. Kauno miesto gyventojai maloningai prašo apsaugoti nuo žydų, kurie klasta ir ekonominėmis priemonėmis siekia paversti krikščionis savo pavaldiniais.¹⁵

Vis dėlto, Peterburgo valdžia nedarė išimčių ir leido žydams rinkti tarėjus į Kauno dūmą. 1836 m. pradžioje dūmos tarėju jie išsirinko Rubinšteiną.

XIX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje kai kuriose imperijos teritorijose prasidėjo ekonominė krizė, dėl kurios apkaltinti žydai. Siekdamas sumažinti žydų bendruomenės autonomiškumą, imperatorius Nikolajus I įpareigojo Valstybės tarybą pradėti naują žydų reformą.

Lietuvoje žydų reforma pradėta įgyvendinti 1845 m. Tais pačiais metais panaikintas Kauno kahalas¹⁶.

¹⁴ 1835 m. rugpjūčio 7 d. Kauno kahalų vyresniųjų raštas Vilniaus kariniam gubernatoriui N. Dogorukovui. LVIA, f. 381, ap. 10, b. 3129, l. 2.

¹⁵ 1835 m. rugpjūčio 10 d. Kauno dūmos raportas Vilniaus kariniam gubernatoriui N. Dogorukovui. LVIA, f. 381, ap. 10, b. 3129, l. 10.

¹⁶ 1845 m. birželio 19 d. Kauno policmeisterio ataskaita Kauno gubernijos valdybai. KRVA, f. I-61, ap. 1, b. 1374, l. 45.

RUSIJOS IMPERIJOS POLITIKA. „NAUDINGIEJI“ IR „NENAUDINGIEJI“ ŽYDAI

Remiantis planuojamos reformos apmatai, valstybė turėjo dirbti dviem kryptimis: tobulinti žydų moralę ir religiją bei integruoti žydus į visuomenę. Be asimiliacinių ir integracinių priemonių, reformos programoje buvo ir ekonominių, numatančių dalies žydų ekonominės veiklos perorientavimą.

Rusijos valdžia, priėmusi kahalų naikinimo įstatymą, pradėjo ruošti žydų „rūšiavimui“ į „naudingųjų“ ir „nenaudingųjų“ kategorijas. Šiuo planu siekta integruoti žydus į imperijos luomus. Klasifikacija numatė žydų priskyrimą trimis miestietiškomis (miestiečių, pirklių ir cechinių amatininkų) bei valstiečių grupėms. Taip pat turėjo būti išskirta „nenaudingųjų“ žydų – neturinčių užsiėmimo, nekilnojamosios nuosavybės bei nepriklausančių cechams amatininkų grupė.

Dalis žydų turėjo būti paversti žemdirbiais. Jiems skirti žemės sklypai valstybinėse žemėse. Vis dėlto, netikėtai pačiai Rusijos valdžia, jau 1845 m. pavasarį tūkstančiai Lietuvos žydų pateikė prašymus leisti jiems tapti žemdirbiais. Tiesa, Kauno žydų skaičius tarp jų buvo nedidelis¹⁷. 1847–1848 m. keli šimtai būsimųjų žemdirbių iš Kauno miesto ir gubernijos atsidūrė Chersono gubernijoje (dab. Ukraina, Dnipropetrovsko sritis) ir įkūrė Naują Kauną.

Nepaisant reformos, Kauno žydų bendruomenė išlaikė sąlyginę autonomiją. Kauno kahalų pagrindu buvo suformuota save reguliuojanti žydų mokestinė bendruomenė. Tai daugiau buvo seno pavadinimo pakeitimas nauju. Rusijos politika žydų atžvilgiu bendruomenės ekonominei veiklai didelės įtakos neturėjo. Kita vertus, tai paskatino žydų amatininkų cechų steigimą Kauno mieste.

¹⁷ 1850 m. rugsėjo 28 d. Vilkijos žydų bendruomenės raštas Kauno dūmai; 1850 m. rugsėjo 20 d. Kauno žydų bendruomenės deputatų raportas Kauno dūmai. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 1433, l. 4; l. 13.

Vilijampolės panorama. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LCVA

ŽYDŲ KVARTALO IDĖJA

Kaip potvynis žydai išplito po visą miestą, pasinaudoję įvairiomis gudrybėmis, perėmė daugiau kaip 100 krikščionių namų.

1842 m. Kauno magistrato raštas¹⁸

XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios archyviniai dokumentai gana tiksliai atspindi žydų gausėjimo tendencijas Kaune. Tačiau jie nėra patikimi šaltiniai nustatant tikslų žydų skaičių mieste. Per daugiau nei keturiasdešimt metų (1795–1841 m.) žydų skaičius Kaune išaugo nuo poros šimtų iki beveik dviejų tūkstančių.

1842–1843 m. Kaune kilo naujas konfliktas tarp žydų ir krikščionių. Miestiečiai užvertė Vilniaus gubernijos valdžios institucijas skundais ir pasiūlymais dėl žydų iškeldinimo iš Kauno. Galiausiai šio klausimo svarstymo ėmėsi 1843 m. įkurtos Kauno gubernijos valdžia. Kaunui tapus naujosios gubernijos

centru buvo pradėtas rengti naujas miesto planas. 1844 m., belaukiant nuosprendžio, buvo projektuojama į ateitį: „Jei žydams bus lemta likti šiame mieste, tada sudarant planą reikia išrinkti nuošalų kvartalą, kur jie turėtų būti iškeldinti. <...> Žydų priemiesčiui vietą nustatyti palei Neries pakrantę“¹⁹. Žydų priemiestis buvo planuojamas teritorijoje maždaug tarp dabartinių Varnių ir Kleboniško tiltų, ties Jonavos gatvė.

Netrukus pastebėta, kad didžioji dalis šios teritorijos visada apsemiama pavasariinių potvynių metu, o likusioji yra nepakankama visiems žydų gyventojams. Todėl 1846 m. buvo parengti keli plano variantai išskiriant dar tris nedidelius kvartalus žydams²⁰. Pagal vieną versiją, teritorijos, skirtos žydams, ribos ėjo dabartinėmis Miško, Gedimino, K. Donelaičio gatvėmis ir Vytauto prospektu. Kitoje plano versijoje žydams buvo numatyta skirti teritoriją dabartiniame vadinamajame

¹⁹ 1844 m. rugsėjo 23 d. raštas. LVIA, f. 378, ap. BS1843, b. 1840, l. 24–25.

²⁰ 1846 m. rugsėjo 28 d. raštas. LVIA, f. 378, ap. BS1843, b. 1840, l. 106.

¹⁸ LVIA, f. 381, ap. 10, b. 7678, l. 7.

Kauno XIX a. vidurio perspektyvinio plano schema

Ramybės parke (Kauno senosiose kapinėse), vietoje tuo metu projektuotų kapinių evangelikams liuteronams, katalikams, stačiatikiams ir totoriams.

1846 m. gruodžio mėn. Rusijos imperijos valdžia nutarė Kaune palikti tuos žydus, kurie iki šios dienos turi savo namus ir suteikti jiems teisę disponuoti jais kaip nori, tačiau mieste neleisti statyti medinių pastatų, tik mūrinius. Tie, kurie vietoje senų medinių negalėjo statyti mūrinių namų, turėjo kraustytis į naują priemiestį, kuriame teisę tą daryti gavo ir naujai užsiregistravę žydai²¹.

Visi apribojimai buvo panaikinti, kai 1858 m. kovo mėn. Rusijos imperatorius Aleksandras II įsakė leisti žydams pirkti ir statyti namus bei suteikti teisę apsigyventi visame Kaune²².

²¹ 1846 m. gruodžio 10 d. nutartis Nr. 20693. Полное собрание законов Российской империи, т. 21, с. 641.

²² 1858 m. kovo 27 d. nutartis Nr. 32921. Полное собрание законов Российской империи, т. 33, с. 358.

ŽYDAI KAUNE XIX A. ANTROJE PUSĖJE – XX A. PIRMOJE PUSĖJE

Z. Bagrianskis su žmona. Kaunas. XIX a. pabaiga. V. Zatorskio fotografija, JAV HMM

Kiek per tą laiką pažinau Kauną, jis man atrodė didžiausias pasaulyje miestas. Chackelio Jofės, Simchos Aronovičiaus, Zalkino Eljaševo (Bal Machšoveso tėvo) fabrikai, Rabinovičiaus geležies parduotuvė <...> ir kitų – tokios parduotuvės atrodė kaip stambios įmonės. Žinoma, žuvies turguje, bulvių turguje ir aplinkinėse alėjose taip pat buvo nedidelių parduotuvių ir kioskų. Tačiau, mano supratimu, tai buvo skurdžios parduotuvės, nepaisant to, kad didesniųjų savininkai taip pat nebuvo labai turtingi žmonės, kaip vėliau supratau. Tie namų savininkai, kurie ateidavo į mėsininkų kloizą per šabą ir šventes dėvėdami skrybėles, man paliko įspūdį kaip labai turtingi asmenys.

Frankas Epšteinas¹

XIX a. antroje pusėje Kaunas sparčiai augo, jame gausėjo ir žydų bendruomenė. Šeštajame dešimtmetyje miestas turėjo beveik 23 tūkstančius gyventojų, tarp jų daugiau nei 12 tūkstančių buvo žydai. Taigi, žydai sudarė daugiau nei pusę kauniečių. Vėlesniais dešimtmečiais proporcijos tik didėjo. Septintojo dešimtmečio pabaigoje Kauno gyventojų skaičius pasiekė 32 tūkstančius, tarp jų žydų buvo kiek daugiau nei 20 tūkstančių. Devintojo dešimtmečio pradžioje iš daugiau nei 44 tūkstančių kauniečių – 28 tūkstančiai buvo žydai. Tai beveik du trečdaliai to meto Kauno gyventojų.

Kiek tikslesni duomenys apie Kauno gyventojų skaičių ir jų tautinę sudėtį buvo gauti 1897 m. vykusio visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo metu. 1897 m. Kaune buvo 70 920 gyventojų, tarp jų 25 441 žydas (pagal tikybą). Tiesa, į bendrą gyventojų skaičių įtraukta ir Kauno tvirtovės įgula, kurioje buvo apie keliolika tūkstančių gyventojų. Taip buvo iškreiptos proporcijos ir žydų skaičius tesudarė 36 procentus miesto gyventojų, nors faktiškai jų buvo daugiau.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kaune gyveno kiek daugiau nei 32 tūkstančiai žydų. Iš viso tuo metu mieste buvo apie 83 tūkstančiai gyventojų.

Po 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Kaune žydų skaičius nusistovėjo ties 25–27 tūkstančiais.

¹ Frank Epstein. Reminiscences of Kaunas. *Lite (Lithuania)*. Ed. Mendel Sudarsky, and Uriah Katzenelenbogen, New York, 1951, p. 1193. Prieiga per internetą: <https://www.jewishgen.org/yizkor/lita/Lit1191.html>

101

19. Gyventojų skaičius Kaune 1928 – 1937 m. gruodžio mėn. 31 d. tautybėmis.
Nombre d'habitants à Kaunas au 31 décembre 1928 – 1937, suivant la nationalité.

Metai Années	Lietuvių Lithuaniens		Žydų Juifs		Vokiečių Allemands		Lenkų Polonais		Rusų Russes		Kitų Autres		Viso Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1937	66.146	61,1	27.580	25,5	3.613	3,3	4.218	3,9	3.544	3,3	3.095	2,9	108.196	100
1936	65.017	60,9	27.408	25,6	3.579	3,4	4.235	4,0	3.502	3,3	3.053	2,8	106.794	100
1935	63.805	60,6	27.301	25,9	3.567	3,4	4.253	4,0	3.445	3,3	2.999	2,8	105.370	100
1934	62.712	60,3	27.181	26,1	3.542	3,4	4.271	4,1	3.402	3,3	2.930	2,8	104.038	100
1933	61.725	60,1	27.012	26,3	3.528	3,4	4.992	4,2	3.346	3,2	2.847	2,8	102.750	100
1932	60.450	59,8	26.765	26,5	3.501	3,5	4.304	4,3	3.271	3,2	2.774	2,7	101.065	100
1931	59.354	59,6	26.543	26,7	3.455	3,5	4.305	4,3	3.182	3,2	2.691	2,7	99.530	100
1930	58.444	59,4	26.351	26,8	3.456	3,5	4.305	4,4	3.128	3,2	2.646	2,7	98.330	100
1929	57.682	59,3	26.224	27,0	3.448	3,5	4.304	4,4	3.089	3,2	2.570	2,6	97.317	100
1928	57.156	59,2	26.050	27,0	3.435	3,5	4.308	4,5	3.043	3,2	2.543	2,6	96.535	100

Gyventojų skaičius Kaune pagal tautybes 1928–1937 m. Kauno miesto statistikos metraštis, t. 4 (1937), Kaunas, 1938 m.

Vienas Dievas težino, kaip Kauno žydai tomis dienomis užsidirdavo pragyvenimui. Jei tikėjimas reiškia gyvenimą, jei psalmių skaitymas, meldimasis tris kartus per dieną, pasninkavimas ir skundimasis žydišku likimu reiškia gyvenimą – žydai Kaune tuo laiku gyveno su užmoju. Norint pasirošti šabui, reikėjo pasiskolinti kreditą. Savaitės metu žmonės išgyvendavo kalbėdami apie maistą. Žinoma, buvo žydų, kurie gyveno pasiturinčiai. Tačiau tokius galėjai suskaičiuoti. Kaune nebuvo daug turtingų žmonių. Netgi didžiausi verslininkai pragyveno labiau iš paskolų nei iš grynųjų. Dauguma žydų pragyvenimui užsidirdavo gabendami

nešulius, vežiodami vandenį, plukdydami sielius, gamindami batus, siūdami ir užsiimdami įvairiausia prekyba. Tie žydai, kurie turguose prekiaudavo senais drabužiais, virvėmis, derva, moliainiais indais, žuvimi, silke irgi uždirbdavo tik tiek, kad išmaitintų savo šeimas.

Frankas Epšteinas²

² Ten pat.

APRANGOS POKYČIAI

Ilgus amžius žydų bendruomenėse drabužiai vaidino svarbų vaidmenį, jie atspindėjo religinę tapatybę, socialinį statusą ar netgi emocinę asmens būseną. Rusijos imperijos žydai dėvėjo savo drabužius, skirtingus nuo kitų vietos gyventojų. Už tai žydų kahalai mokėjo nedidelį mokestį.

Tačiau jau 1845 m. carinė valdžia nusprendė panaikinti aprangos skirtumus. Už teisę dėvėti savo drabužius žydai apmokestinami specialiu mokesčiu. Caras suteikė 5 metų „privilegiją“ Lietuvos žydams, tačiau nuo 1850 m. visi privalėjo dėvėti „europietiškus drabužius“. Atleisti nuo mokesčio buvo tie, kurie atsisakė dėvėti savo drabužius. Jau 1847 m. gubernijos valdyba priminė miesto tarybai jos pareigą sekėti, ar visi žydai moka už drabužius.

Naujai įvestas mokestis tapo našta vargingai gyvenantiems žydams. Kreipdamiesi į carą žydai skundėsi, kad naujas mokestis labai sunkus žydų varguomenei, kuri negalinti greitai pakeisti savo senų drabužių, nes neturinti tam lėšų. Prašoma palikti seną tvarką ir imti mokestį iš kahalų, o ne atskirų asmenų. Tačiau valdžia ne tik neatšaukė įsakymo, bet ir padidino mokestį. Mokestis buvo imamas už teisę dėvėti apsiaustą ir kipas³.

Tais pačiais metais dalis Kauno žydų informavo miesto tarybą, kad išsižadėjo žydiškų drabužių ir norėjo būti atleisti nuo aprangos mokesčio. Pirmieji atsisakę dėvėti žydiškus drabužius buvo 10 Kauno pirkliai: H. Neviažskis, G. ir Š. Volpės, B. Vainšteinas, P. Kadisonas, M. Rabinavičius, F. Varšavčikas, E. Ginsburgas, G. Rumšiskis ir D. Levinas. Vilijampolėje tokių buvo 12.

Caro valdininkas Andrejus Pavlovičius Subotinas, 1888 m. aprašęs kelionės į Kauną įspūdžius, atkreipė dėmesį į tai, kad senojoje Kauno dalyje, kur gatvelės siauros, namai susigrūdę, daugybė krautuvėlių, gyvena daugiausia žydai. Nikolajaus prospekte (dab. Laisvės alėjoje) renkasi miesto visuomenės branduolys, o šeštadienio dieną vaikštinėja daug europietiška apsirengusių izraelitų, visai kaip Peterburgo Nevos prospekte ar Maskvos Tverės bulvare šventadieniais⁴.

³ 1845 m. kovo 12 d. Kauno gubernatoriaus raštas dėl žydų tradicinių rūbų dėvėjimo apmokestinimo. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 1017, l. 1; 1848 vasario 11 d. Žydų jarmulkų dėvėjimo apmokestinimo įsakas. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 1017, l. 62
⁴ Андрей Павлович Субботин. В черте еврейской оседлости. Санкт-Петербург, 1888, с. 108–109.

XIX a. antros pusės keliautojų tekstuose atsispindi to laiko antisemitinės nuotaikos bei požiūris į žydų išvaizdą. 1861 m. Londono žurnale pasirodė kelionės aprašymas, kuriame teigiama – Kaune „gyvena barzdoti žydai, purvini, dargi apgailėtinos išvaizdos, nesąžiningi vagys“⁵. Po keleto metų baptistų misionierius Johanas Onckenas taip pat rašė: „atvykę į Kauną, buvome apsupti purvinių žydų su apiplyšusiais drabužiais spiečiaus, siūlančių savo baisiais vežimais nuvežti iki geležinkelio stoties“⁶.

Panašios nuostatos vyrauja ir vėlesniuose tekstuose, pavyzdžiui, italų diplomato bei žurnalisto Džuzepės Salvatorio įspūdžiuose XX a. pradžioje:

Šiandien norint Kaune sutikti tautietį tų žydų, kurių knibžda Vilniaus ir Varšuvos getai (ilgas nublukęs surdutas, susivėlę plaukai ant riebaluotos apykaklės), reikia eiti į senamiestį ar Vilijampolės priemiestį. Čia, priešingai – pagirtinas lenktyniavimas tarp dviejų visuomenės grupių, atrodo, vėl įsižiebęs, ypač tarp moterų. Neįmanoma atskirti, ar po elegantiškais kailiniais krikštytos moters kūnas, ar nekrikštytos. Tik patyręs keliautojas sugebėtų atpažinti abiejų tipų žmones iš veido bruožų ir spalvos, jei jų neslėptų dažai, maskuojantys pigmentą, kurio motina gamta skirtingai davė šioms dviem rasėms, ir iš plaukų, kurie lietuvių paprastai būna šviesūs, o žydaičių – tamsūs.⁷

Lietuvos žydų aprangos skirtumai įdomiai nupasakojami Altono Goldblumo, kuris kartu su mama, emigrante iš Lietuvos, lankė gimines 1900 m. Pirmiausia – senelį iš tėvo pusės, gyvenusį Naumiestyje: „Mano senelis buvo aukštas, plonas žmogus su žilais plaukais ir nepaklusnia žila barzda, apsirengęs rusišku stiliumi – kepure, marškiniais ir aukštais batais iki kelių, į kuriuos buvo sukištos kelnų klešnės“⁸. Vėliau A. Goldblumas su mama keliavo į Kauną, kur juos pasitiko brolis ir dvi jos seserys:

⁵ Bear Shooting in Russia. *Baily's Magazine of Sports and Pastimes*, Vol. 2, London, October 1860 – April 1861, p. 137–138.

⁶ Mr. Oncken's Visit to St. Petersburg. *The Missionary Magazine*, Vol. 45, Boston, 1865, p. 178.

⁷ Džuzepė Salvatoris. *Lietuva vakar ir šiandien* (vert. Rimantas Morkvėnas). Vilnius, 1992.

⁸ Alton Goldbloom. *Small patients: the autobiography of a children's doctor*. Philadelphia: Lippincott, 1959, p. 50.

Žydai, vilkintys talitus pamaldų metu. XX a. pradžios atvirukas iš Rytų Europos. mannbarry.net

Lifšicų šeima. Laisvės alėja, Kaunas. 1932 m. Jad Vašem archyvas

Kontrastas buvo ryškus. Dvi tetos buvo jaunos moterys. Jos dėvėjo įprastą europietišką aprangą, buvo gimnazistės, o tai reiškė, kad turėjo bent jau vidurinį išsilavinimą – mokėjo rusų, lenkų, jidiš, lietuvių ir vokiečių kalbas bei šiek tiek hebrajų, o jų laikysena buvo aristokratiška. Mano dėdė <...> buvo džentelmenas. Vaškuoti, švariai nuskusti ir pakvepinti ūsai, sidabrinė vaikščiojimo lazda, dailūs

drabužiai, ori laikysena pavertė jį išskirtiniu vyru. <...> Jis buvo pasaulio pilietis, turintis kosmopolitinę pasaulėžiūrą, nors niekada nebuvo išvykęs iš Kauno.⁹

⁹ Ten pat, p. 50.

Dina, Abraomas ir Zelta Girnunai. Laisvės alėja, Kaunas. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. Jad Vašem archyvas

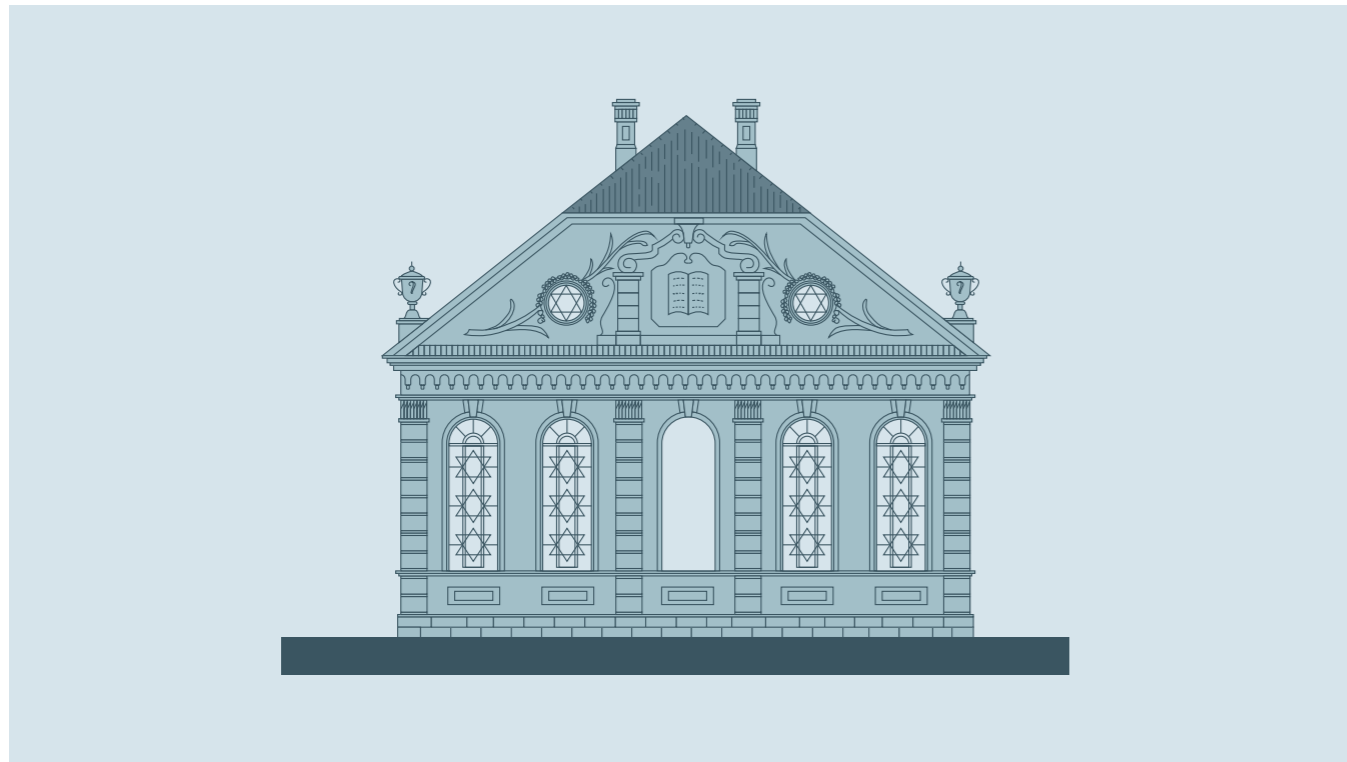
Lina, Chaja ir Michaelis Kapulskiai. Laisvės alėja, Kaunas. XX a. ketvirtas dešimtmetis. Jad Vašem archyvas

kipà (hebr. skliautas, dangalas) – maža kepurytė vyrų galvai dengti; nešiojama visur ir nuolat, išskyrus miego valandas. Sinagogose, meldamiesi, valgydami ar studijuodami religinius tekstus vyrai paprastai dengia savo galvas kipomis, taip parodydami pagarbą Dievui. Moterys galvą prisidengia skarelėmis. Kipa leidžia nustatyti, kuriai religinei ar visuomeninei grupei priklauso asmuo. Ortodoksai dėvi juodas, dažniausiai didelės siūtas kipas, sionistai ir nacionalistai – mažas nertas baltos ir mėlynos spalvos kipas.

kitelis – juodas – kasdienis, baltas – šventinis ilgas apdaras, dėvimas didžiųjų švenčių ir ritualų metu.

talitas (hebr. keturkampė audinio atraiža) – vyrų po drabužių vilkimi balti ritualiniai rūbai su juodais ar mėlynais dryžais ir iš po drabužių išleidžiamais **cicitais** – kutais. Talitas dažniausiai vilkimas rytinių pamaldų, Jom Kipuro ir kai kurių kitų ceremonijų metu. Laikomas šventu daiktu, dažniausiai gaunamu dovanų vestuvių, bar micvos ar religinių studijų baigimo proga.

Žmogui mirus, jis laidojamas aprengtas kitelium ir užklojamas talitu.

Rabino M. Epšteino sinagoga Vežėjų ir Stiklių gatvių kampe Viliampolėje.
Piešinys pagal KRVA saugomą 1926 m. sinagogos projekto brėžinį

SINAGOGOS IR MALDOS NAMAI

Sinagoga – žydų bendruomenės gyvenimo centras, skirtas religinėms apeigoms, studijoms ir bendruomenės susirinkimams. Tai pagrindiniai ir dideli maldos namai. Mažesni žydų kulto pastatai vadinti šulėmis, školomis (nuo rus. *molitvennaja škola*). Jie skirti ne tik meldimuisi, bet ir mokymuisi, kadangi judaizme mokymasis ir malda yra neatsiejami dalykai¹⁰.

1880 m. maldos namų sąrašė išvardinta 23 Kauno ir 12 Viliampolės sinagogų ir maldos namų¹¹. Teigiama, kad dalis mal-

dos namų ir sinagogų, pavyzdžiui, Senoji ir Rapoporto įpėdinių egzistuoja nuo senų laikų. XIX a. viduryje statytų maldos namų datos įvardijamos tiksliau, pavyzdžiui: Kadisono – 1849 m., Hiršo Neviažskio – 1850 m., Mėsininkų – 1851 m., Chasidų – 1852 m. ir kt.

Choralinei sinagogai „Ohel Jakov“ statyti leidimas duotas 1872 m. Tais pačiais metais Kauno gubernijos inžinierius Justinas Golinevičius parengė pastato projektą. Sinagogą bendruomenei dovanoto pirklys Levinas Minkovskis. Tačiau statybos dėl lėšų trūkumo užtruko. Nors sinagoga savo veiklą pradėjo 1874 m., ji buvo nebaigta. Ant pastato buvo uždengtas laikinas gontinis (medinių lentelių) stogas. Svarbiausia sinagogos vieta aron kodešas buvo perkelta iš senosios

10 Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė. *Kauno pastatai. Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Sud. Alfredas Jomantas, Vilnius, 2005, p. 72.

11 1880 m. Kauno ir Viliampolės žydų maldos namų sąrašas. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 5761, l. 253–256.

Kauno choralinės sinagogos aron kodešo piešinys.
Aron kodešo kopija eksponuojama Virdžinijos Holokausto muziejaus (JAV)
Choralinės sinagogos salėje

sinagogos. Tik 1883 m. buvo rasta lėšų naujam aron kodešui ir kapitaliniam remontui, kurio metu uždengtas metalinis sinagogos stogas¹².

1892 m. choralinėje sinagogoje rengti koncertai, kuriuose kantorius R. Rabinovičius kartu su 24 asmenų choru, pritariant styginių orkestrui ir fisharmonijai atliko J. Haidno, G. Hendelio, F. Mendelseno ir kitų kūrinius. Taip vieną iš koncertų aprašė tuometinė Kauno spauda: „Simpatiškas kantoriaus balsas, graži orkestruotė, susirepetavęs choras puikiausiai derėjo. Sinagoga buvo sausakimša. Tarp publikos taip pat buvo daug ne žydų“¹³.

Religingi žydai retai dalyvaudavo visuomeniniame gyvenime. Jie atsidėdavo maldai ir religinių tekstų studijoms.

Gimiau 1855 m. Kaune. Mano tėvai buvo religingi žydai, paskyrę savo gyvenimą Dievo šlovinimui pagal žydiškas tradicijas. Tėvas pasininkaudavo kiekvieną pirmadienį ir ketvirtadienį. <...> Kai buvau penkerių, jis pradėjo mane supažindinti su hebrajų kalba, kad galėčiau skaityti maldas kiekvieną rytą, popietę ir vakarą bei informavo, kad jei įvykdysiu tai, ko rabinas nori ir paklusu jam visuose dalykuose, o taip pat melsiuosi tris kartus per dieną, Dievas bus manimi labai patenkintas. Mintis, kad Dievas bus manimi labai patenkintas įstrigo man giliai į širdį. Aš stengiausi vykdyti viską, ko iš manęs norėjo mano tėvai ir ypač rabinas. Aštuonerių galėjau perskaityti bet kurią Biblijos dalį. Mano rabinas ėmė mane mokyti suprasti Talmudą. Mano visas laikas buvo pašvęstas studijavimui kartu su juo.

Izaakas Levinsonas¹⁴

Kaip ir visi žydų berniukai, būdamas trylikos ėmiau rengtis savo bar micvai, kurios metu bendruomenė priima naujus narius ir „naujas žmogus“ pirmą kartą viešai skaito Torą.

Bar micvos (išvertus tiesiogiai reiškia „[dieviškojo] įstatymo sūnus“) metu jaunuolis įsipareigoja priimti visus įsakymus ir būti atsakingas už savo veiksmus. Dėl šios priežasties berniuko tėvas šia proga taip pat sukalba maldą ir taip atsako bet kokios atsakomybės už sūnaus nusižengimus. Pagal žydų tradiciją, šis įsipareigojimas yra amžinas ir neatšaukiamas, kaip ir sūnaus įsipareigojimas tėvui,

kuris taip pat negali būti sulaužytas. Pirmoji pareiga yra vakarinės maldos metu perskaityti „Išgirk, o Izraeli“. Antroji pareiga – dėvėti filakterijas (tai odinės dėžutės su šventraščių ištraukomis, dėvimos ant kairės rankos ir galvos ryto maldų metu, dar vadinamos tfilinu) ir kviečiamas skaityti Torą sinagogoje.

Zevus Birgeris¹⁵

Mano šeima buvo tarp vargingiausių Slabodkoje. Tėvas dirbo vaikų mokytoju. Dėstė Bibliją ir Talmudą pažengusiems, bet jo pajamos buvo per menkos tinkamai išlaikyti aštuonių asmenų šeimą: mano tėvus, senelę, tris seseris, brolių ir mane. Mūsų namuose buvo vienas kambarys be medinių grindų. Kiekvieną savaitę žemė buvo barstoma smėliu. Šis kambarys turėjo tarnauti kaip virtuvė, miegamasis ir svetainė. Mūsų maistas buvo pats paprasčiausias, dažniausiai bulvės arba miežiai. Dažnai, bet jokia būdu ne visada, šabo ir švenčių metu valgėme mėsą. Tačiau tokiomis dienomis visuomet būdavo du mažyčiai kepalai baltos duonos; jų reikėjo palaiminimams. Mano tėvas iš savo atsidavimo vaikams paprastai atiduodavo savo porciją mėsos: „Jiems reikia augti“, – sakydavo jis. Bet baltą duoną jis pasilikdavo sau ir vaikai valgydavo juodą duoną netgi per šabą. Kuomet brolis kartą tuo pasiskundė, mano tėvas atsakė paprastai: „Kai tu būsi tėvas, tuomet tu valgysi baltą duoną.“

Simonas Finkelšteinas¹⁶

Tačiau dalis Kauno žydų atsisakė senųjų tradicijų ir pasirinko asimiliacijos kelią. Kai kuriais atvejais taip siekta pasinaudoti Rusijos imperijos siūlomomis privilegijomis gauti vienodas teises su kitais miestiečiais.

Šabas nebebuvo laikomas šventu, taip pat jis netrikdė aistros verslui. Žmona, tvirtai besilaikiusi tradicijų, degė šabo žvakes, o jos vyras – cigarete. Jis pakvietė savo draugus žaisti kortomis. Kidušo taurė, pripildyta vyno, stovėjo ant stalo, bet niekas jos nepalietė; ji tapo simboliu. Išliko tik įdaryta žuvis. Atmetimas nebuvo toks stiprus, kad uždraustų ją penktadienio vakarienei. Vietoj šabo dainų buvo juokų ir anekdotų.

Paulina Vengerova¹⁷

12 1883 m. kovo 12 d. Kauno gubernatoriaus raštas. LVIA, f. 378, ap. BS1883, b. 576, l. 1–5.

13 Прибавление к Ковенским губернским ведомостям, 1892, № 91, с. 2.

14 Isaac Levinsohn. *The story of Isaac Levinsohn, a Polish Jew, Told by Himself*. London, [1888], p. 2.

15 Zev Birger. *No Time for Patience. My Road from Kaunas to Jerusalem. A Memoir of a Holocaust Survivor*. Newmarket Press, New York, 1999, p. 21.

16 Spiritual Autobiography. Finkelstein, p. 3.

17 Pauline Wengeroff. *Memoirs of a Grandmother. The Golden Tradition: Jewish Life and Thought in Eastern Europe*. Ed. Lucy S. Dawidowicz. Boston, Beacon Press, 1968, p. 164.

aròn kòdešas (hebr. šventoji skrynja) – niša sinagogos rytinėje sienoje Toros ritiniams laikyti.

bar micva (hebr. priesako sūnus): 1) religinė pilnametystė (13 m.), suteikianti žydų berniukui visas religinės bendruomenės nario teises ir pareigas; 2) jos sulaukęs berniukas.

beit midrāšas (hebr. mokymo namai) – maldos namai, sinagogos sinonimas.

cādikas (nuo hebr. *tsadik* – teisuolis) apibūdinimas, taikomas žmonėms, kurie laikomi teisiais, tokiems kaip Biblijos veikėjai ar vėlesni dvasiniai vadovai.

chèderis (hebr. kambarys) – privati pradinė religinė mokykla berniukams.

gòjus (hebr. tauta) – žydų vartojamas žodis kitatikiui pavadininti.

klòizas (jid. uždara patalpa) – maža neformali pamaldų patalpa, tam tikrai bendruomenės grupei tarnaujanti sinagoga.

maarivas (nuo hebr. *erev* – vakaras) – vakarinės pamaldos sinagogoje.

menorà (hebr. žvakidė, žibintas) – judėjų septynšakė ritualinė žvakidė. Daroma iš aukso, sidabro, bronzos ar kito metalo, puošiama geometriniais, augaliniais, gyvūniniais, heraldiniais motyvais. Menora taip pat yra vienas seniausių judaizmo simbolių. Juo dekoruojamos žydų šventyklos, antkapiai, ritualiniai reikmenys ir kt. Simbolizuoja šviečiantį medį, susijusį su kosmosu (7 planetos, 7 dangūs). Vaizduojama Izraelio herbe.

midrāšas (hebr. paaiškinimas): 1) Biblijos komentavimo metodas ir žanras, išplėtotas pobiblinio laikotarpio autoritetų; 2) šį metodą atitinkantis komentarų rinkinys; 3) konkretaus Biblijos fragmento komentaras pagal šį metodą.

minchà (hebr. atnašavimas, auka, dovana) – vidurdienio pamaldos sinagogoje.

šacharitas – rytinė malda.

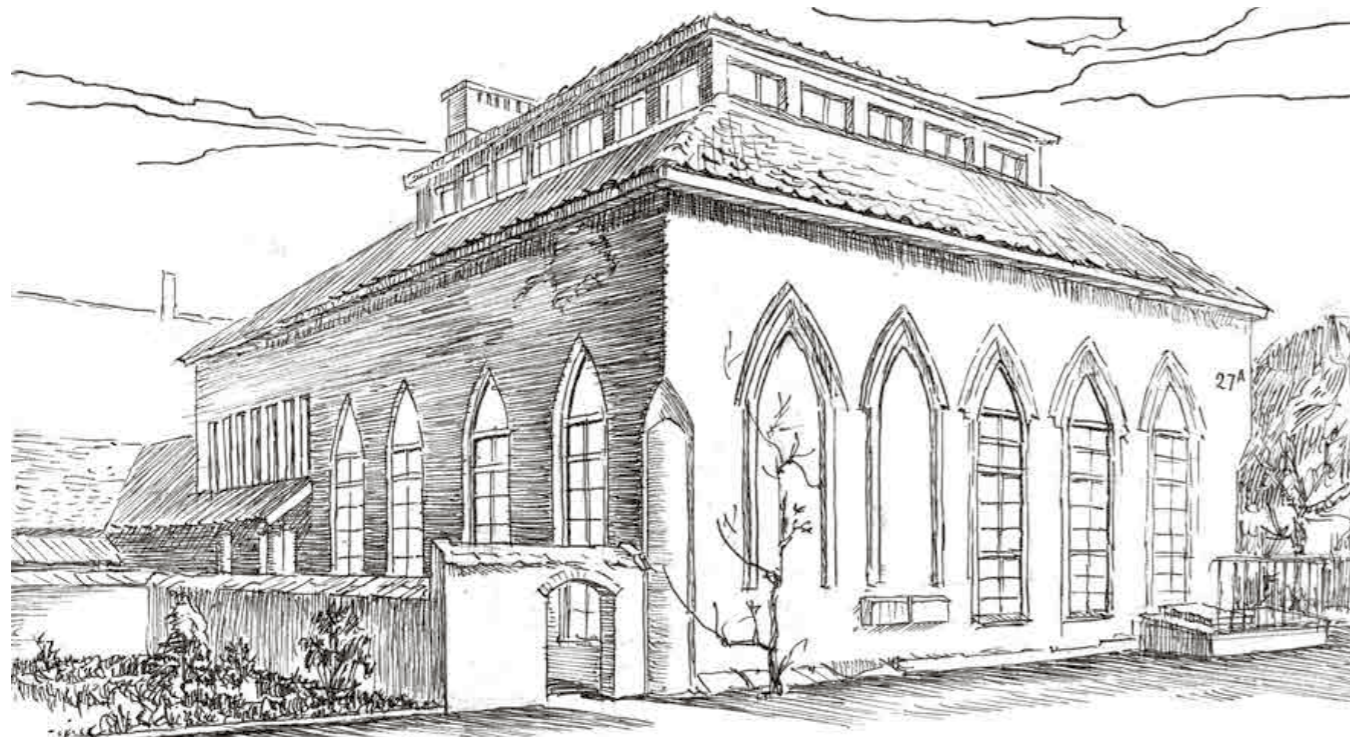

Talmūdas (hebr. mokymas) – pagrindinis rabinistinės literatūros veikalas, žydų religinės teisės kodeksas, rašytiniai rabinų komentarai apie žydų įstatymus, etiką, istoriją ir tradicijas.

Torà (hebr. mokymas) – svarbiausias judaizmo tekstas, susidedantis iš penkių Biblijos knygų, kurias Dievas padiktavo Mozei. Tora apima 613 micvų (įstatymų), kurie nustato žmogaus ir Dievo santykį bei visos egzistencijos prasmę ir esmę. Sinagogose naudojamas tik hebrajiškai ranka ant ritinio surašytas Toros tekstas.

„Mėsininkų sinagoga“. J. Lukšė, 2013 m. (veikė dab. V. Sladkevičiaus g. 6, Kaunas)

Bal Machšovesas¹⁸ MĖSININKŲ SINAGOGA

Jeigu visi šiuo metu atstatinėjami namai galėtų prabilti, būtų sunku tvirti.

Kiekviena griuvena, kuriai dabar dengiamas malksnų stogas ir stiklinami keli langai, išūžtų galvą visokiomis istorijomis... Apie laikus, kai žydai ėmė kurdintis nuo Žuvų turgaus iki pačios Pojarkovo sienos. Apie ribų peržengimą. Apie siaurus langelius, spingsinčius virš p. Izaoko Velvelio žemės. Apie dešimtį paveldėtojų, negalinčių jos pasidalinti ir besikivirčijančių iš kartos į kartą, kol iš vienos jų dešimties pasidarė dvi. Apie Kauno žydų išvayrą, po kurio liko stovėti niūrūs apleisti namai. Apie vokiečius, tuos namus išardžiusius ir iš kiekvienos rankenos

nuliejusius po kulka. Apie valdžias ir valdžiukes, nusižiūrėjusias puikius kaunietiškus baldus ir vieną po kitos ištąsčiusias grindlentes. Apie gaisrus: kai viena žydė, glausdama prie krūtinės patalus, bėgiojo gatvėmis ieškodama ligotos motinos, iš kurios buvo belikusi tik krūva nuodėgulių. Ir taip toliau, ir taip toliau.

Bet griuvėsiai iš prigimties nekalbūs. Net jeigu kali į juos pusės aršino vinį, jie tyli kaip žuvys. Vis dėlto esama ir tokių, kurie netikėtai prabyla, pradeda nuostabiai pasakoti, daugmaž taip, kaip tai kartais daro moterys arba senyvi žmonės. Dažniausiai tai tie pastatai, kuriuose paprastai būva ne kriauklė, o prastuvas ritualiniam apsiplovimui. Ne lovos ar miegamieji suolai, o siauros lentos, ant kurių dvidešimt metų nuo pat jaunumės sėdi dievobaimingas atsiskyrėlis. Ne veidrodžiai, o pultas, – prie jo vykstančius skaitymus retsykiais pertraukia duris pravėrusi

¹⁸ Bal Machšovesas – garsaus literatūros kritiko ir rašytojo Izidoriaus Izraelio Eljaševo (1873–1924) slapyvardis. Žr. daugiau p. 66, 113, 122.

prislėgta ir nelaiminga motina. Arba, norėdamas suprasti Toros esmę, užsuka neturtingas jaunuolis.

Tokie pastatai nesiliauja kalbėti net tada, kai po jų įgriuvusias krosnis šmirinėja šunys ir katės, o buvusioje šventvietėje susikaupia kalnai šlamšto iš kaimynystėje esančių žydų namų. Vakaro prieblandoje eidamas pro tokių pastatų griaučius, girdi kažį kokius balsus. Jie vis pasakoja, vis primena, o dažnai ir primygtinai ragina.

Dabar po Kauną vaikšto garbūs žmonės gabajų veidais, plačiomis, kastuvo mentės formos, retomis, žilomis barzdomis. Mąsliai žingsniuodami ir mosuodami, nutaisę susirūpinusią išraišką, ieško buvusių šeiminių, vaikų tųjų, kurie kadaise buvo susiję su sinagoga. Barškina aukų dėžutėmis ir renka plytą po plytos, kad galėtų atstatyti maldos namus, Mėsininkų kloizą. Buvo atėję ir pas mane. Mane, metų metus nebuvusį sinagogoje ir apie tai žinantį tik iš vaikystės prisiminimų.

Ir staiga Mėsininkų sinagoga man pradėjo be galo, be krašto pasakoti visokias istorijas. Išvydau Leibą Paką, kuris visą gyvenimą su prastuomenės moterimis skaitydavo priešmirtines maldas išmušus jų paskutiniajai. Išgirdau seną, liūdną, atkaklų Abraomo Kezo balsą, kiekvieną penktadienio vakarą bėgdavusį per miestą ir šaukdavusį prekeiviams uždaryti kromus šabo žvakių palaiminimui.

Mano atmintyje sušvito plačiapečio ilgšio Jeruchemo Aštrintojo vario raudonumo barzda. Jis pasistatydavo prie sinagogos sukamą galastuvą, o pats atsisėdavo šalia ir su dideliu atsidėjimu imdavo vartyti Zoharo knygą, visą gyvenimą, vargšas, norėdamas perprasti bent tiesiogę jos žodžių reikšmę. Į mano mintis atkeliavo persikreipęs Vandžio galos žydas, – tikra M. Šagalo figūra, – kuris prekiaavo Leipcigo loterijos bilietais ir ištisus metus „prenumeravo“ Kauno purvą. Ir Šolemas Atsiskyrėlis, – linksmas chasidų mokovas, triukšmingai šokdavęs per tas kelias žydams džiaugsmingas dienas, o iš senojo gydytojo Feinbergo reikalavęs atsakymo, ar galėsias mėgautis ne tik žemiškuoju gyvenimu, bet ir pomirtiniu, – ir jis atėjo į galvą, kai prieš mane sėdėjo Mėsininkų sinagogos gabajai. Netikėtai prie rytinės maldos namų sienos išvydau ir du turtuolius: vieną tylų, nekalbų, kitą – gerai nusiteikusių, plepų, lengvai prisitaikantį. Tuomet prisiminiau, kokie kivirčiai kildavo, kai kartą metuose į Mėsininkų kloizą turėdavo atvykti pasimelsti ir taip jį palaiminti rabinas Izaokas Elchananas, – Kauno karūna. Nes tada visuomet iškildavo didelės politinės svarbos klausimas: iš kurios aron kodešo, dalijusio

rytinę sieną į dvi dalis, pusės – tyliojo ar plepiojo turtuolio – stovės rabiniškasis autoritetas, Lietuvos pasididžiavimas.

Tarp visų šių figūrų ryškėja du veidai: linksmo, pilvoto pamoklininko Šijelės ir aukšto, į viršų ištįsusio vyriausiojo sinagogos patarnautojo Jekusielio, nešiojusio juodą kaip smala barzdą, – lyg iš pasakų. Šijelė visą gyvenimą praleido Mėsininkų gatvėje (jid. *Jatkever gas*), kurioje stovėjo Mėsininkų sinagoga. Net per Simchat Toros šventę, kai su krosnies šluotele siautėdavo po gatvelę, jis niekada už jos neišėdavo. Nes ši gatvė buvo žydų gyvenamoji riba. Jos pabaigoje jau rikiavosi klebonijos parduotuvės, o prie šaligatvio stovėjo policininkas.

Visi šie žmonės atmintyje iškilo tuo metu, kai pas mane sėdėjo gabajai iš buvusio tėvo kloizo. Regėdamas jau išblaškytas jų figūras, mąščiau: iš kokios perspektyvos bežiūrėtum į žydų sinagogą – „Tarbut“ ar darbininkų judėjimo – ji visuomet buvo prieglobstis puikioms asmenybėms, didžiai pareigijoms žmonėms, bauginančiai autentiškiems, tikriems ir ryškiems liaudies charakteriams. Iki šiol visa mūsų visuomeninė ir politinė veikla nesukūrė tokios terpės, kurioje galėtų pilnai išsivystyti stiprios liaudiškos asmenybės. Kadaise miestai priglausdavo ne iš blogos valios prasikaltusius žmones, šiandien sinagoga tapo prieglobščiu visiems nuostabiems individams, išaugintiems tikro žydų liaudies gyvenimo. Ten žydų darbininko dvasių galėtumėte rasti išreikštą geriau negu tuose rateliuose, kuriuose diskutuojama apie Marksą be aron kodešo ir skaitymo pulsto, – t. y. be puikios tūkstantmetės didžiai dvasingų ir labai neturtingų liaudies žmonių kultūros. Štai kodėl poetams ir senyviems žmonėms kartais taip garsiai byloja Mėsininkų kloizo ir kitų sinagogų griuvėsiai.

1921 m. balandis
Iš jidiš kalbos vertė Goda Volbikaite¹⁹

gabajus – sinagogos seniūnas arba išdininkas.

Simchat Tora – vienos dienos rudens šventė, žyminti Toros skaitymo metinio ciklo pabaigą ir naujo ciklo pradžią.

¹⁹ Bal-Makhshoves (dr. Is. Elyashev). Di Katsovishe Kloyz. *Untern rod. Gezamlte shriftn.* Band V. Berlin, Nju-York: Bal-Makhshoves-komitet, Y. L. Perets-fareyn, 1927, p. 289–292.

ŠABAS

Penktadienio popietę savininkai jau imdavo uždarinėti savo parduotuves. Nelaukdavo, kol saulė lieps pirkėjams tą padaryti. Gatvės žmonės su savo mažais vežimėliais, prekybininkai, vandens vežėjai, turgaus prekeiviai ir paprasti žydai – visi eidavo namo pasipuošti, nusiprausti ir pasiruošti pasveikinti šabo. Penktadienio vakarą tarsi dieviškasis buvimas apgaubdavo Kauną. Žydai su sušukuotomis barzdomis užpildydavo beit midrašus malda ir melodijomis, lyg dangaus angelai, einantys priešais šlovingąjį sostą. Atrodydavo, kad čia žydams viskas klojosi gerai, ir jie nepažino jokių pragyvenimo rūpesčių.

Paslaptinga ramybė ateidavo kartu su šabo diena. Nedaugelis žydų dienos metu būdavo matyti lauke. Net gojai nevaikščiavo Kauno gatvėmis per šabą. Parduotuvės būdavo uždarytos, namai užrakinti. Chederio vaikai, žaisdavę su sagomis sinagogos kieme, šabo metu iš baimės elgdavosi ramiai ir oriai. Jie nekeldavo balso, nes tai būtų sutrikdę tėvų ramybę šventojo šabo metu.

Šabo metu tarp minchos ir maarivo žydai eidavo pasivaikščioti ant Slabodkos ar Aleksoto tiltų. Tai būdavo pasivaikščiojimas šventais žingsniais ant Aleksoto tilto, kai rabinas Izaokas Elchananas [Spektorius] vaikštinėdavo su dviem rabinų teisėjais iš abiejų pusių ir pro šalį einantiems žydams atsakydavo: „Gero šabo, gerų metų!“

Šie pasivaikščiojimai sugrąžina vieną prisiminimą. Mano tėvas ir aš eidavome pasivaikščioti ant to paties tilto kaip ir Kauno rabinas. Pamatęs rabiną Izaoką Elchananą, paleisdavau tėvo ranką, bėgdavau prie jo ir entuziastingai palinkėdavau: „Gero šabo, rabine!“ Rabinas Izaokas Elchananas man atsakydavo: „Gero šabo, gerų metų! Turėtum būti pamaldus žydas!“ Mano tėvas dėl to labai džiaugdavosi. Ar tai buvo niekis sulaukti tokio palaiminimo iš Kauno rabino?! Žinoma, jo sūnus išaugs į pamaldų žydą. Palaiminimas iš tokio cadiko turi išsipildyti.

Frankas Epšteinas²⁰

²⁰ Epstein. Reminiscences of Kaunas, p. 1195.

kidušas (hebr. atskyrimas, šventinimas) – Dievo palaiminimas, skaitomas šabo ir kitų švenčių metu pilnai pripildant taure košeriniu vynu. Pilant stengiamasi, kad skystis išsiliėtų pro kraštus – taip simbolizuojamas palaiminimo perteklius.

šabas (nuo jid. *shabes*; hebr. *shabat* – neveikimas) – kassavaitinė šventė, prasidedanti penktadienio vakare ir trunkanti iki saulės nusileidimo šeštadienį. Šabas skirtas ilsėtis ir Jahvei garbinti. Taip pat šabo diena skirta atnaujinti šeimos ryšius, bendrauti su artimaisiais ir draugais.

Šabo metu negalima dirbti, kurti kažką naujo (pavyzdžiui, skaityti leidžiama, o rašyti – ne), draudžiama prekyba, verslas, pokalbiai apie politiką, kitos dienos planavimas, ruošimasis kelionei ir kt. Draudimo išimtis galioja, jei iškyla pavojus gyvybei ir sveikatai.

Grįžęs iš sinagogos vyras palaimina savo vaikus, vakarienės metu savo žmonos garbei iš maldaknygės skaito himną „Dorybingoji moteris“. Paruošiamas stalas su geriausiais indais ir valgiais, skamba šabo giesmės, studijuojamas Talmudas.

RELIGINIAI SĄJŪDŽIAI

XIX a. pradžioje Lietuvos žydų bendruomenė buvo uždara ir gana konservatyvi, mažiau paveikta naujovių nei kituose regionuose, kur didesnę įtaką turėjo chasidai (hebr. dievobaimingas). XVIII a. Rytų Europoje prasidėjęs chasidizmo sąjūdis iškėlė maldos, jausmų, religinio entuziazmo persmelktą religingumą, o tradicinį talmudinį mokytumą pastūmėjo į šalį²¹.

Tačiau šis religinis žydų judėjimas Kaune nesulaukė didelio atgarsio. Chasidai čia sudarė nedidelę bendruomenės dalį. Didžiąją dalį žydų bendruomenės įtaką darė rabinų mokymas nuosekliai laikytis Toros priesakų, juos derinant prie naujų sąlygų. Taip Lietuvoje, o kartu ir Kaune, pradėjo formotis savitas ir modernus žydų tipas – litvakai – talmudiniu mokytumu išsiskirianti žydų bendruomenė²².

Tuo pat metu Kauną pasiekė Haskalos (hebr. švietimas) – Apšvietos sąjūdžio idėjos. Šiuo judėjimu buvo siekiama reformuoti uždara žydų bendruomenę taip, kad ji taptų modernėjančio Vakarų pasaulio dalimi.

²¹ Aušrelė Kristina Pažeraitė. Išsaugoti savastį ar supanašėti? Žydų mokyklų reformos Lietuvoje Nikolajaus I laikais. *Darbai ir dienos*, Nr. 34, Kaunas, 2003, p. 235.

²² *Žydų gyvenimas Lietuvoje: parodos katalogas*. Sud. Rūta Puišytė, Darius Staliūnas, Vilnius, 2002, p. 75.

XIX a. viduryje Kaune didelę įtaką darė vokiečių kultūra, čia dar nebuvo susiformavęs rabiniškojo intelektualizmo centras. Tad Kaunas tapo „viena iš stipriausių Haskalos Lietuvoje tvirtovių“²³.

Kaunas buvo gražus provincijos miestas, kai ten apsigyvenome [1859 m.]. Natūralu, kad Vokietijos gyvenimo stilius paveikė visą netoli Prūsijos sienos esantį miestą. Nors žydų tradicijos nedideliuose Lietuvos miestuose liko nepakitusios, Kaune jautėsi daug svyravimų. Progresyviuose žydų namuose, daugiausia turtingose šeimose, kurių tėvai ir sūnūs buvo įsitraukę į prekybą su Vokietija ir kurie dažnai keliavo per sieną, nukrypimas nuo žydų tradicijų buvo didelis. Vienintelis nepakitęs dalykas liko košerinė virtuvė.

Paulina Vengerova²⁴

Nuo XIX a. šeštojo dešimtmečio Kaunas ilgam virto moralinio, etinio musaro judėjimo centru. Jis kilo iš būtinybės atsakyti į naujus kultūrinius iššūkius bei prisitaikyti prie naujų ekonominių ir socialinių pokyčių. Musaro judėjime dalyvavo ne tik dalis atsiskyrusių intelektualų, bet ir dalis turtingesnių Kauno žydų.

²³ Aušra Pažeraitė. Žydų kultūrinių ir politinių orientyrų pokyčiai Aleksandro II laikais. „Žydų klausimas“ Lietuvoje XIX a. viduryje. Sud. Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Vilnius, 2004, p. 81.

²⁴ Wengeroff. *Memoirs of Grandmother*, p. 164.

Būdamas dešimties, kaip dauguma mano bendraklasių, prisijungiau prie Bendrojo Sionizmo jaunimo judėjimo. Dauguma mūsų veiklų buvo panašios į skautų – pavyzdžiui, stovyklavimas su palapinėmis miške. Tarpusavyje kalbėjome hebrajiškai, dainavome hebrajiškas dainas. Dažnai diskutavome apie kelionę į Palestiną: pasirengimą, reikalingą tokiai kelionei, tinkamą laiką ir ką mes ten darytume. Kartais mokykloje lankėme paskaitas, kurias skaitė neseniai Palestinoje besilankę žmonės ir dalinosi savo patirtimi. <...>

Skirtingos [sionistų] grupės vis dėlto sutiko, kad svarbiausia buvo išlaikyti sionistinius įsitikinimus ir žydišką tapatybę, o tais laikais tai nebuvo lengva. Taigi, rengėme reguliarius studijų susitikimus, skirtus priartinti jaunimą prie sionistinių idėjų. Šis „bazinis sionistinis švietimas“ dažnai vyko stovyklavimo su palapinėmis forma ir buvo labai populiarus tarp žydų jaunimo.

Zevas Birgeris²⁵

Visiems žinomas faktas, kad žydų komunistai traktuoja sionizmą kaip savo didžiausią priešą, kaip „Anglų imperializmo sąjungininką“, kad Rusijoje šimtai sioninkų per ilgus metus kamuojami kalėjimuose bei tremtyje. Supainioti sionizmą – vis tiek kurių sioninkų partijų – su komunizmu galima arba nieko neišmanant arba per piktą valių.

„Dos Vort“ atsako „L. Aidui“. *Apžvalga*, 1937²⁶

Sionizmas Lietuvoje kūrėsi paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais ir itin išplito mažuose miesteliuose. Lietuvos sionistai dalyvavo pirmajame sionistų kongrese, priklausė Pasaulinei sionistų sąjungai. XIX a. pabaigoje Kauno gubernijoje buvo 13 sionistinių organizacijų²⁷.

XX a. pradžioje sionizmo sąjūdis Lietuvoje buvo itin susiskaldęs – tarpusavyje kovojo pasaulietinės ir religinės organizacijos, hebrajų ir jidiš kultūrų šalininkai. 1918 m. Vilniuje įvykusi konferencija sujungė visas sionistines organizacijas į vieną

Lietuvos sionistų sąjungą²⁸. Savo veiklą suvokdami kaip ilgalaikę, nepriklausomos Lietuvos sionistai jungėsi į šalies politinį, visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą.

Didžiausią įtaką Lietuvos žydų bendruomenėms turėjo dvi sionistų kryptys – bendrieji sionistai ir sionistai socialistai.

Pirmieji save laikė nuosaikiai liberalios pakraipos partija ir jungė didžiąją inteligentijos ir žinomų visuomenės veikėjų dalį. Dalis jų vėliau pateko į pirmosios vyriausybės sudėtį: Jakobas Vigodskis buvo ministras be portfelio žydų reikalams, Simonas Rozenbaumas – užsienio reikalų ministras, Nachmanas Rachmilevičius – prekybos ir pramonės viceministras²⁹.

1919 m. gegužės 14 d. įregistruota „Kauno sionistų draugija“, kuri buvo Pasaulinės sionistų organizacijos narė. Po metų pavadinimas pakeistas į „Lietuvos sionistų draugija“. 1928 m. draugija virto į Lietuvos sionistų organizaciją. Jos pagrindiniai veiklos tikslai buvo ugdyti žydų tautinę savimonę, propaguoti hebrajų kalbą ir kultūrą bei ruošti žydus gyvenimui ir darbui Palestinoje. Organizacija įsteigė Mokyklos ir švietimo skyrių „Tarbut“ (hebr. kultūra)³⁰.

1923 m. sionistų socialistų organizacija Lietuvoje suskilo į dvi partijas. Viena iš jų – sionistai socialistai – buvo kairiosios politinės linijos organizacija ir atstovavo darbininkus bei amatininkus. O tuometų 1923 m. kovo mėn. Kaune įsteigta Lietuvos sionistų socialistų partija „Ceirei-Cion Hitachdut“ (liet. Siono jaunuoliai – Vienybė) atstovavo tarnautojų sluoksniui ir buvo dešinėsios krypties organizacija³¹. 1935 m. liepos mėn. partija buvo uždaryta.

Nuo 1926 m. rudens Kaune pradėjo veikti organizacija „Hechalutz“ (liet. Pionierius). Ji siekė padėti Lietuvos žydams produktyviai dirbti žemės ūkiui bei pramonės srityse, taip pat

²⁸ Eglė Bendikaitė. Sionistinio judėjimo tendencijos Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.). *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, t. 8, Nr. 3–4. Klaipėda, 2001, p. 70.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Pažyma apie Lietuvos sioninkų organizacijos fondą Nr. 588. LCVA.

³¹ Pažyma apie sionistų organizacijų fondą Nr. 1140. LCVA; Sionistai socialistai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/sionistai-socialistai-86717>

²⁵ Birger. *No Time for Patience*, p. 27.

²⁶ „Dos Vort“ atsako „L. Aidui“. *Apžvalga*, 1937 m. liepos 11 d., p. 5.

²⁷ Henrika Ilgevič. Lietuvos žydų (litvakų) politinės ir kultūrinės veiklos aktyvėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis*. Sud. Antanas Andrijauskas, Vilnius, 2013, p. 203.

kvalifikuotais darbininkais paruošti asmenis, ketinančius emigruoti į Palestiną³².

Sionistinės socialistinės pakraipos jaunimas jungėsi į organizaciją „Hechalutz Hacair“ (liet. Jaunasis pionierius), kurios tikslas buvo auklėti žydų jaunimą, ugdyti jų tautinę savimonę, ruošti darbui Palestinoje³³. 1928 m. Kaune įsteigta sionistų jaunimo sąjunga „Gordonija“, kuri siekė ugdyti tautinę ir socialinę žydų jaunimo sąmonę, populiarinti žydų fizinį darbą, hebrajų kalbą bei skatinti žydų jaunimo mokslinę ir kultūrinę veiklą³⁴.

1925 m. prasidėjo sionistų revizionistų judėjimas, kurio įkūrėjas buvo Vladimiras Žabotinskis. Pagrindinis šio judėjimo tikslas buvo Palestiną paversti žydų valstybe. Netrukus Kaune pradėjo kurtis įvairios judėjimą remiančios sąjungos ir

draugijos. 1929 m. Josefo Trumpeldoro vardu įsteigta Lietuvos žydų skautų asociacija „Berit Yosef Trumpeldor“, 1933 m. – Vladimiro Žabotinskio Nepriklausomųjų sionistų revizionistų sąjunga, 1935 m. – Žydų tautinė sąjunga „Betar“. Aktyvūs buvo ir moksleiviai, įsteigę Moksleivių sąjungą „Arnonija“ bei studentai, 1933 m. susibūrę į Žydų studentų korporaciją „EL AL“³⁵.

Sionistai socialistai buvo atkalkūs žydų tautinės autonomijos Lietuvoje gynėjai. Apie tai knyga *Žydų tautinė autonomija Lietuvoje* (1938) parašė ilgametis „Hitachdut“ organizacijos lyderis, žinomas visuomenės veikėjas, Lietuvos seimų deputatas, žydų nacionalinės tarybos generalinis sekretorius ir vicepirmininkas, žydų liaudies bankų Lietuvoje tarybos pirmininkas, Kauno miesto tarybos narys Levas Garfunkelis³⁶.

³² Pažyma apie hecholucų organizacijų fondą Nr. 591. LCVA.

³³ Ten pat.

³⁴ Pažyma apie sionistų organizacijų fondą Nr. 1140. LCVA.

³⁵ Pažyma apie sionistinių revizionistinių organizacijų fondą Nr. 589. LCVA.

³⁶ Eglė Bendikaitė. Dvi ideologijos – vienas judėjimas. *Darbai ir dienos*, Nr. 34, Kaunas, 2003, p. 260.

Dovydo žvaigždė (hebr. *Magen David* – Dovydo skydas) – šešiakampės žvaigždės formos senovinis simbolis, moderniaisiais laikais tapęs sionizmo ir Izraelio valstybės simboliu.

Viduramžiais žydų rankraščiuose Dovydo žvaigždė simbolizavo Izraelio ir Judėjos karaliaus Dovydo skydą, kuriame išraižyti Dievo vardai. 1354 m. Šventosios Romos imperijos imperatoriui Karoliui IV Liuksemburgiui suteikus teisę Prahos žydų bendruomenei turėti savo vėliavą Dovydo žvaigždė tapo universaliu žydų ženklu. XVII–XVIII a. ji paplito tarp visos Europos žydų. Per Antrąjį pasaulinį karą nacių persekiojami žydai buvo verčiami nešioti skiriamąjį ženklą – geltonos spalvos Dovydo žvaigždę, kuri tapo kančios simboliu. Nuo 1948 m. Dovydo žvaigždė vaizduojama Izraelio vėliavoje.

Gemara (aram. užbaigimas, tradicija) – Mišnos komentaras, sudedamoji Talmudo dalis. Gemara kartu su Mišna sudaro Talmudą. Atskirai nespausdinama, todėl terminas vartojamas ir kaip Talmudo sinonimas.

halachà (hebr. kelias, būdas) – žydų religinė teisė.

ješivà (hebr. posėdis) – aukštoji religinė studijų mokykla jaunuoliams ir suaugusiems.

Mišnà (hebr. kartojimas, studijavimas) – pirmas surašytas halachos kodeksas (220 m.), religinių išminčių paskelbtų įstatyminių nutarimų sąvadas; sudarė Talmudo pagrindą.

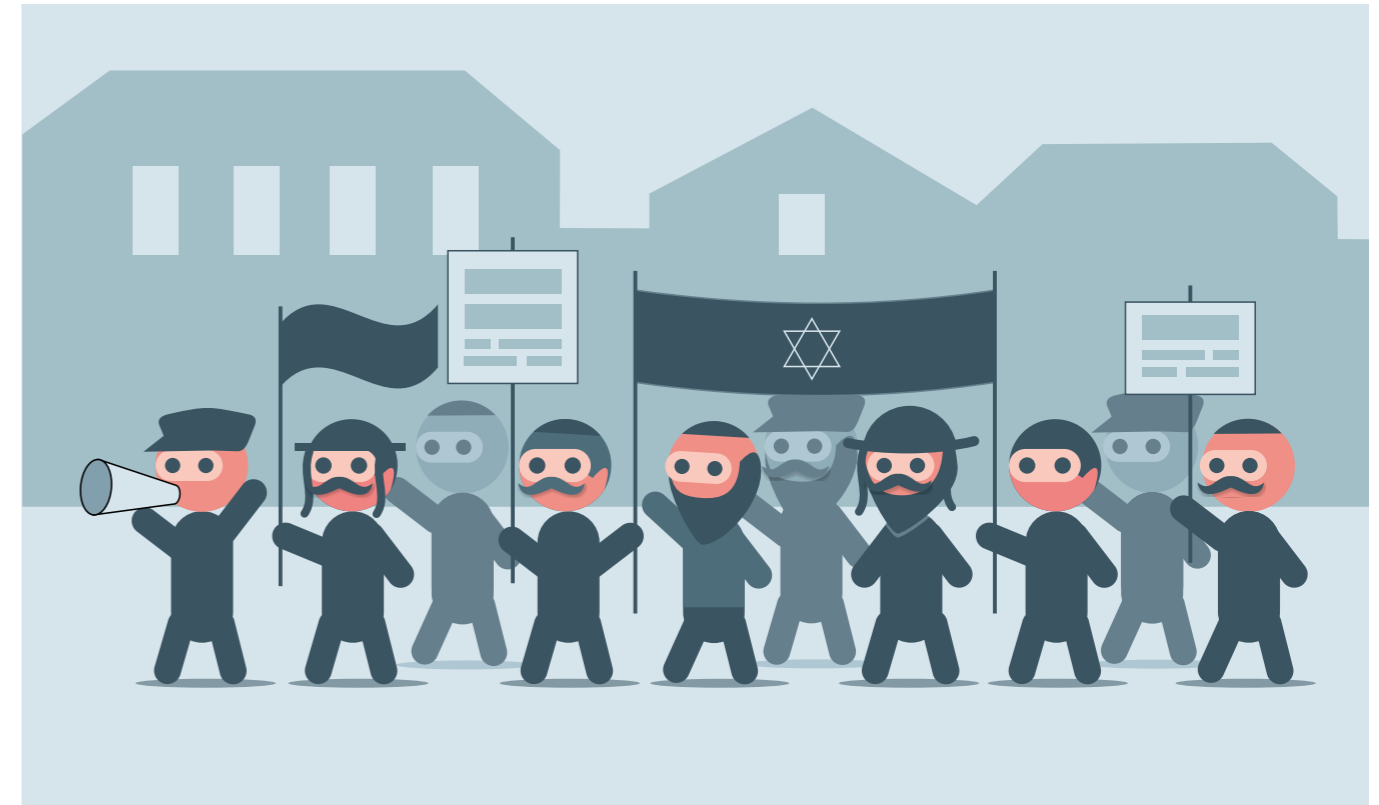
musāras (hebr. etika) – Izraelio Salanterio (Lipkino) samprata apie dvasinį žmogaus tobulėjimą, atsiradusi XIX a. viduryje. Iš jos išsirutuliojo ypatinga Lietuvos žydų religingumo pakraipa su būdinga literatūra, studijų tipu ir meditacine praktika. Šio mokymo pradininkas I. Salanteris judaizme pirmiausia akcentavo jo dorovinius principus. Lietuvoje gyvavo kelios ješivos, kuriose buvo studijuojama pagal musaro sistemą.

Siònas – kalnas Izraelyje, ant kurio pastatyta Jeruzalės šventykla. Kalno pavadinimas tapo Jeruzalės bei visos Izraelio žemės simboliu.

sionizmas – ideologija, pagrįsta siekimu atkurti nacionalinę žydų valstybę jų istorinėje tėvynėje; ja besiremiantis politinis sąjūdis, ruošęs pionierius kolonistus, puoselėjęs hebrajų kalbą ir kultūrą. Sionizmo pradininku laikomas Teodoras Herclis (1860–1904), 1897 m. Bazelyje surengęs pirmąjį pasaulinį sionistų kongresą. Ten įkurta Pasaulinė sionistų sąjunga. Sionizmas skilo į keletą konkuruojančių krypčių – politinė, praktinė ir religinė – tačiau visos jos turėjo vieną tikslą – išspręsti „žydų klausimą“.

XIX a. pabaigoje atsiradęs sionizmo terminas įgijo politinį turinį ir ėmė reikšti ideologinį visuomeninį judėjimą, kurio tikslas – sukurti politinius namus žydų tautai jos istorinėse žemėse, t. y. atkurti žydų valstybę Palestinoje.

štibelis (nuo jid. *shtiebel* – mažas namelis, kambarys) – maža neformali sinagoga.

BUNDISTAI

Kaunas pirmavo tarp miestų, kuriuose aktyviai veikė žydų socialistai. Daugybė jaunų žydų, kurie prieš išskylant bundistų judėjimui Kaune studijavo Torą, buvo pamaldūs ir religingi, galiausiai prisijungė prie Bundo. Jau minėjome tokius prekybininkus kaip siuvėjai, batsiuviai, kepurų gamintojai, skardininkai, kepėjai, tarnautojai, maišų ir cigarečių gamintojai; tačiau buvo ir vaikinų bei merginų, gimnazijų moksleivių, ir inteligentijos žydų, nusprendusių stoti į Bundo gretas. Tarp jų buvo išsilavinę gydytojai, teisininkai, buhalteriai ir kiti specialistai.

Frankas Epšteinas³⁷

1898 m. spalio mėn. Kaune įvyko antrasis, o 1899 m. gruodžio mėn. – trečiasis bundistų suvažiavimai. Pastarajame pirmą kartą buvo aptartas nacionalinis klausimas (pranešėjas – Bundo užsienio komiteto įkūrėjas Džonas Milas), tačiau po diskusijų priimtoje rezoliucijoje buvo apsiribota pilietinių teisių reikalavimu. Rezoliucija skelbė:

Kiekvienam miestui suteikti laisvę pasirinkti, kaip švęsti gegužės 1-ąją. Centrinis komitetas Sąjungos vardu išleidžia gegužės 1 d. atsišaukimus. Juose turėtų būti išdėstyti šie reikalavimai: aštuonių valandų darbo diena, politinė laisvė, žydų pilietinė lygybė.³⁸

³⁷ Epstein. Reminiscences of Kaunas, p. 1201.

³⁸ Бунд. Документы и материалы. 1894–1921 гг. Москва, 2010, с. 75–77.

1902 m. per gegužės 1-osios minėjimo demonstraciją Nikolajaus prospekte sulaukyta septyniolika asmenų. Kaltinimo aktuose pabrėžta:

Demonstraciją inicijavo skurdžiai gyvenančių žydų – nelegalių knygų skaitytojų rateliai, kurių nariai 1902 m. kaltinti ir dalyvavę balandžio mėnesio 15 d. mitinguose Kaune <...>. Demonstracija vyko pagal koordinuotą planą. Dalyviai susibūrė nepastebimai, iš neišsiskiriančių grupelių po penkis darbininkus ir apie 21 val. šitaip susirinko apie 70–100 žmonių. Nuėjus link Karinio kalėjimo, pradėti skanduoti įvairūs šūkiai: „Šalin policiją!“, „Šalin vyriausybę!“, „Šalin carą!“, „Valio!“, „Respublika!“, „Tegyvuoją Rusijos revoliucija!“, „Laisvė!“, „Tegyvuoją liaudies dauguma!“³⁹

1903 m. buvau suimtas demonstracijoje Kauno miesto teatre. Tai buvo protesto demonstracija prieš žydų pogromus ir jų persekiojimą Rusijoje. Natūralu, kad mes pasisakėme prieš caro režimą ir reikalavome politinės laisvės, trumpesnės darbo savaitės darbuotojams ir nacionalinių teisių Rusijos žmonėms. <...>

Kiekvienos demonstracijos metu buvo areštuota daugiau kaip 100 demonstrantų ir išvežta į Kauno kalėjimą. Stebėtina, kad tarp suimtųjų buvo daug jaunimo, su kuriuo mokiausi chederyje, įskaitant kai kuriuos Psalmių draugijos narius. Nei aš, nei kiti neįsivaizdavome, kad įstosime į bundistų organizaciją ir priklausysime socialistiniam judėjimui. Aš buvau labai nustebęs, kai tarp suimtųjų radau jaunimą iš turtingų namų, studentus iš Slabodkos ješivos ir net iš musarų štibelių. Tarp suimtųjų taip pat buvo vedę vyrai ir moterys, inteligentijos nariai ir gimnazijų studentai. Tačiau didžiausią grupę sudarė įvairių profesijų darbininkai.

Frankas Epšteinas⁴⁰

1905 m. minėdami gegužės 1-ąją Kaune

Nikolajaus pr. susirinkę apie 50 žmonių iškėlė raudoną vėliavą ir šūkaudami įvairius socialistinius šūkius apie 20–30 kartų šovė revolveriais į dangų. Pasirodžius policijai, dalyviai išsilakstė, palikę išmėtytus Bundo Kauno skyriaus lapelius su deklaracijomis, kad Kauno darbininkai žydai gegužės 1-ąją švenčia drauge su viso pasaulio proletarais, taip pat šūkiais: „Šalin carą!“, „Tegyvuoją

demokratinė respublika!“, „Tegyvuoją 8 valandų darbo dieną!“, „Tegyvuoją socializmas!“⁴¹

1918–1920 m. daug Bundo narių perėjo į komunistų partiją, o likusieji legalizavosi. 1918 m. Žydų socialdemokratų darbininkų partija Bundas dalyvavo rinkimuose į Kauno miesto tarybą ir laimėjo 6 vietas. Iškilmingame, pirmajame miesto tarybos posėdyje bundistų atstovas pareiškė, kad „jū partija šios miesto tarybos nepripažįsta, vienintelė valdžia esanti darbininkų (socialistų) taryba, kuri turinti įvykdyti proletariato diktatūrą“⁴².

Būndas (jid. sąjunga) – Visuotinė Rusijos ir Lenkijos žydų darbininkų sąjunga, vėliau – visuotinė Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjunga (jid. *Algemeiner jidišer arbeiter bund in Lite, Poiln un Russland*). Įkurta 1897 m. rugsėjo mėn. žydų socialdemokratų grupių atstovų suvažiavime Vilniuje. Bundas siekė pertvarkyti Rusijos imperiją pagal federalizmo principus, panaikinti žydų diskriminaciją. Rėmė žydų nacionalinės autonomijos reikalavimus ir jidiš kaip tautinę žydų kalbą. 1921 m. balandžio mėn. Lietuvoje Bundas likvidavosi⁴³.

41 Paškauskas. *Laisvalaikio kultūra*, p. 217.

42 Kauno žinios. *Vienybė*, 1918, Nr. 50, p. 781.

43 Šarūnas Liekis. Bundas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Bundas-58599>

39 Juozapas Paškauskas. *Laisvalaikio kultūra didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir provincijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. Vilnius, 2017, p. 213.

40 Epstein. *Reminiscences of Kaunas*, p. 1202.

Vilniaus gatvė, Kaunas. Apie 1915 m. Privati kolekcija

1915 M. TREMTIS

1915 m. gegužės 5 d. carinės valdžios įsakymu Kauno žydai buvo ištremti. Miestą jie turėjo palikti per 24 valandas.

Šio išvargimo įsakymo neišvengė nė vienas žydas. Jis apėmė kūdikius, gimdančias moteris, pagyvenusius, ligonius, suluošintus, vargšus, pasiturinčius prekeivius, amatininkus, teisininkus ir gydytojus. Visi bėgo į rytus, nes vakaruose buvo vokiečių karo frontas. Daugumą išgabeno keleiviniai traukiniai. Galvijų vagonai, kurie, mačiau, buvo pavadinti „24 asmenys arba 6 arkliai“ gabeno didesnę skaičių. Krovininiai vagonai gabeno daugiau. Bet tikriausiai pusė jų išėjo pėsčiomis. Dauguma jų praktiškai dingo ten, kur dabar yra Rusijos teritorija. Tiems, kurie pabėgo į Vilnių ir kitas

vokiečių pajėgų okupuotas vietas, vėliau buvo leista grįžti. Šiandien Kaune, vietoje normalaus 45 000 žydų gyventojų skaičiaus, tėra apie 4200 žydiškų sielų. Jo verslo arterijose tvyro kapinių ar apleisto miesto tyla. Daugelis parduotuvių uždarytos ir užkaltos; žydų parduotuvių savininkai išėjo ir niekada negrįžo. Dalyvavau šabo pamaldose didelėje Kauno sinagogoje ir radau gal keturiasdešimt tikinčiųjų, kur paprastai meldavosi tūkstantis.

Heršfildo kelionė ir ataskaita, 1916⁴⁴

44 Hershfield journey and report. *HIAS monthly report*, June-July 1916, p. 6–7.

1915 m. rugpjūtį, po 11 dienų trukusių kautynių, Kauną užėmė vokiečių kariuomenė. Kauno tvirtovė prarado karinę reikšmę, o carinės valdžios įsakymai nustojo galios. Vokiečių okupuotas miestas trumpam tapo anarchijos siautulio vieta. Nusistovėjęs frontui, į Kauną po truputį pradėjo grįžti žydai. Įvykius Kaune savo dienoraštyje kruopščiai fiksavo archeologas ir tuometinio Kauno miesto muziejaus direktorius Tadas Daugirdas:

[1915 m. rugsėjo 18 d.] *Tą dieną labai daug išgrobė krautuvų. Dabar minia grobė drauge su vokiečių kareiviais. <...> Prieš tai grobė rusų kareiviai. Pirmiausia buvo grobiami vyno sandėliai, paskui auksakalių krautuvės, toliau maisto manufaktūros ir galanterijos.*⁴⁵

[1915 m. rugsėjo 26 d.] *Mieste kariuomenės daug mažiau, už tai daug grįžusių žydų, kauniečių iš Vilniaus, taip pat iš apylinkės miestelių, iš kurių nebuvo ištremiti. Žydai skubiai griebiasi prekybos – šiandien atvažiavo, o poryt jau krautuvę atidarė. Šiandien pastebėjau kelias dešimtis naujai atidarytų žydų krautuvų. Daugiausia prekiauja sigaromis, vokiškais papirosais, įvairiais konservais, kai kurie arbata, pyragaičiais, pyragais, duona.*⁴⁶

[1915 m. rugsėjo 29 d.] *Nuėjau kavos pas Perkauską, kur sutikau Kohaną, Kauno pirklių, buvusį Vilniuje <...> Taip nudžiugo mane sutikęs, kad neleido užsimokėti už kavą, pats užmokėdamas 40 fen., nes buvom suvalgę po pyragaitį. Vos spėjau su juo persiskirti, kai sutikau Šuvalą, geležies fabriko „Minerva“, savininką. Vėl džiaugsmas ir širdingi pasisveikinimai. Važiuodamas iš rotušės į depo pastebėjau daug senų pažįstamų: senamiesčio pirklius ir jauną Abelį Birmaną, kuris mane taip ostentatyviškai sveikino, mosuodamas nosine, kad dr. Pusch paklausė, ar gal tai mano geri pažįstami ir gal norėčiau stabtelėti pasisveikinti. Atsakai, kad tai senamiesčio pirkliai, seni pažįstami, ir kad taip širdingai sveikinasi iš džiaugsmo, kad sugrįžo į savo senus židinius.*⁴⁷

[1915 m. spalio 12 d.] *Nuvažiavau tramvajumi į Mickevičiaus gatvės kampo cukrainę, kurią iš p. Bieleckio išnuomavo žydas pirklys iš Raseinių... Išgėręs kavą, kuri buvo geresnė už Perkausko, paėmęs 50 sigarų ir užmokėjęs grynais pinigais nuėjau namo.*⁴⁸

Į Kauną sugrįžusių žydų padėtis buvo nelengva.

Daug iškabų matyt su parašais „Bier Stube“, tai yra menkos lindinės, kuriose laikoma alus ir... na ir mergos. Tos lindinės yra žydų užlaikomos, o lankomos ir palaikomos beveik vieny kareivių. Tai yra beveik vienintelis būdas, kuriuo žydai maitinasi. Tose lindinėse mergos irgi žydės. Jokių uždarbių mieste nėra ir beturčiai miesto gyventojai kenčia didelį vargą.

Julius Bielskis. Deleгатų kelionė Lietuvon, 1916⁴⁹

49 J.J. Bielskis. *Deleгатų kelionė Lietuvon 1916 m.*, Boston, MA, 1916, p. 32.

ŽYDAI KAUNO SAVIVALDOJE

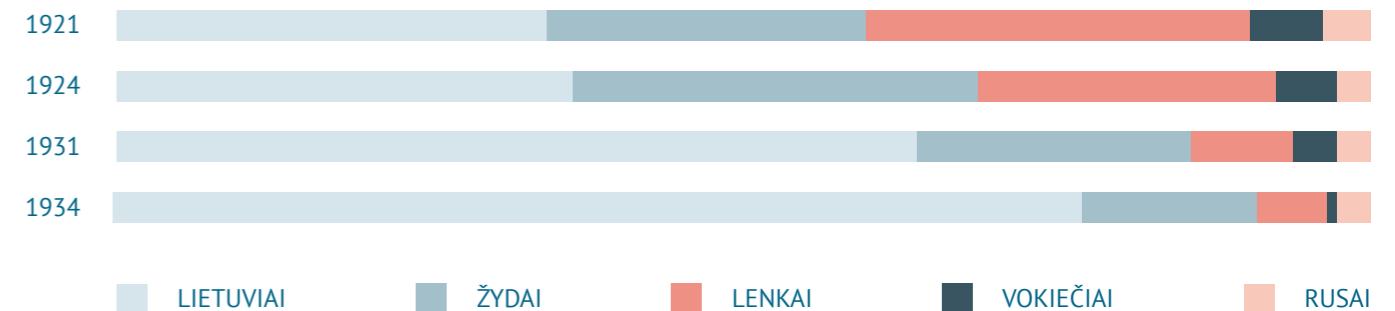
Kauno žydai aktyviai prisidėjo kuriant jaunos Lietuvos valstybės pamatus. Jie dalyvavo visose atsikūrusios valstybės gyvenimo srityse, taip pat ir miesto savivaldybės kūrime ir veikloje. 1918 m. spalio mėnesį Kaune sudaryto įvairių politinių partijų ir visuomeninių organizacijų atstovų komiteto (savivaldybės pirmtako) sudėtyje tarp 70 narių buvo 20 žydų. 1918 m. gruodžio 18–19 d. pirmuosiuose Miesto Tarybos rinkimuose žydai pateikė net 7 įvairių politinių partijų sąrašus ir gavo 22 vietas (lietuviai – 12 vietų). Šiuose rinkimuose žydai ne tik dalyvavo, bet ir juos organizavo – rinkimų organizacinio komiteto nariais buvo M. Soloveičikas ir E. Rabinovičius. Vienas demokratinių rinkimų taisyklių rengėjų buvo teisininkas, sionistas socialistas L. Garfunkelis⁵⁰.

Žydai aktyviai dalyvavo ir kitų metų, o ypač 1924 m. rinkimuose, kur gavo 10 000, t. y. 30 procentų balsų. Tik 1931 m. ir 1934 m. rinkimus į Kauno savivaldybę laimėjo lietuviai. Tai lėmė 1931 m. tautininkų pakeistas savivaldybių įstatymas⁵¹.

Rinkimų į Kauno miesto tarybą organizacinio komiteto antspaudas. 1918 m. gruodis. KRVA

KAUNO MIESTO TARYBOS NARIAI PAGAL TAUTYBES. 1921–1934 M.

Kauno miesto savivaldybės Statistikos biuro duomenys, KRVA

45 Tadas Daugirdas. Kaunas vokiečių okupacijoje. *Karo archyvas*, t. 9, 1938, p. 141.

46 Ten pat, p. 168.

47 Ten pat, p. 170.

48 Ten pat, p. 175.

50 Kauno žydų bendruomenė. Virtuali paroda. Prieiga per internetą: https://www.archyvai.lt/kaa_virtualios-parodos/kauno-zydu-bendruomene-29n1.html

51 Ten pat.

PIRMASIS LIETUVOS ŽYDŲ BENDRUOMENĖS SUVAŽIAVIMAS KAUNE

1919 m. oficialiai pradėjo steigti žydų bendruomenės. 1920 m. pradžioje Žydų reikalų ministerija skelbė: „pastaraisiais 5 mėnesiais visa neokupuota Lietuvos dalis buvo nuklota tokiu žydų bendruomenių tinklu, kurios pritraukė prie savęs visus gyvus, aktyvius elementus bendram žydų gyventojų reikalų patenkinimui“⁵².

1920 m. sausio 5–11 d. Kaune įvyko pirmasis Lietuvos žydų bendruomenių suvažiavimas, kuris surengtas siekiant „padėti naujiems žydų gyvenimo rūmams pagrindą“ ir „aptarti visus pribrendusius žydų gyvenimo klausimus, išdirbti visam statomajam darbui bendrąją programą, sujungti Lietuvos gyventojus žydus“⁵³.

Suvažiavimą sušaukė Žydų reikalų ministras Maksas Soloveičikas, jame dalyvavo 135 atstovai nuo 80 bendruomenių. M. Soloveičikas atidarymo kalboje nurodė

*didelę šio suvažiavimo reikšmę, pašauktojo padėti pamatą Lietuvos žydų tautinei autonomijai, apgailėdamas, kad vargstantieji po lenkų okupacijos žydai negali dalyvauti šiame suvažiavime, bet jis tvirtai tiki, kad būsiamasis Lietuvos žydų suvažiavimas įvyks Vilniuje, Lietuvos sostinėj ir žydų dvasinės kultūros ir visuomeninio centre.*⁵⁴

Suvažiavime dalyvavo ir Užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras:

*Aš ateinu ne tik kaip Vyriausybės atstovas, bet ir kaip Jūsų draugas, kuris daug iš Jūsų pasimokino. <...> Žiūrime į tautines mažumas kaip į lygiateises Lietuvos Valstybės sudėties dalis. Mes suprantame žydų tautinės autonomijos reikalingumą ir stengiamės, kad Lietuvoj visos tautos gyventų laisvai ir laimingai.*⁵⁵

Suvažiavimo metu buvo priimta rezoliucija, kuria viliamasi nepriklausomoje Lietuvoje kurti abipusiu pasitikėjimu paremtus, lygiateisius lietuvių ir žydų santykius:

*Susirinkęs Laikinojaj Lietuvos Valstybės sostinėj, Pirmasai Lietuvos Žydų Bendruomenių suvažiavimas, jo atstovaujamos žydų tautos vardu, kurios siekimą prie laisvo gyvenimo nepajėgė nuslopinti nei caro laikų jungas, nei okupacijos žiaurumai, siunčia savo karštą pasveikinimą atgyjančiai nepriklausomai Lietuvai, kurios atgyjime jis mato tų didžiųjų principų laimėjimą, su kuriais žydų tauta riša ir savo tautinius siekinius. Aiškiai suprasdamas tuos didžius uždavinius, stovinčius prieš kuriamąją Lietuvą, suvažiavimas randa, kad vienašališkas jos plėtojimas ir žydėjimas yra galimas tik visiškai demokratizuojant jos politinį sutvarkymą ir prie pilnos visų gyvenančių joje tautų teisių lygybės. Tik bendru naujos Valstybės kūrimu bus išdirbti bendri tautų santykiai, paremtieji pasitikėjimo vieni kitais ir taikingo, laisvo sugyvenimo pagrindais. Tame suvažiavime mato Lietuvos žydėjimo laidavimą, laimingos dėl visų savo sūnų laimės.*⁵⁶

⁵⁶ Ten pat.

⁵² LCVA, f. 383, ap. 8, b. 817.

⁵³ Žydų bendruomenių suvažiavimas. *Lietuva*, 1920 m. sausio 3 d, p. 1–2.

⁵⁴ LCVA, f. 383, ap. 8, b. 817.

⁵⁵ Ten pat.

ŽYDAI NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOSE

1918 m. gruodžio 11 d. išrinktas Valstybės Tarybos narys J. Vygodskis sveikino lietuvių tautą sakydamas „gyvename vienoj teritorijoj ir gyvenom geriau negu pas kaimynus“⁵⁷. Tad nenuostabu, kad iškilus valstybingumo pavojui į Lietuvos gynimą aktyviai įsitraukė ir žydai. Lietuvos kariuomenėje tarnavo 3000 žydų, kurie dalyvavo įvairiose kovose 1919–1923 m.⁵⁸ Žydų savanorių pavardės, iškalto akmens lentoje, buvo pakabintos Kauno choralinėje sinagogoje.

*Lietuvos žydai daug padėjo Nepriklausomai Lietuvai atgyjant ir besikuriant, ypač ekonominėj ir politinėj srityje: jie sėkmingai žadino simpatijas Lietuvai visuose pasaulio kraštuose, o jūs savanoriai ir fronto kovotojai, statėt dėl tėvynės į pavojų brangiausių žmogaus turtą – savo gyvybę. Jūsų sąjungoj įkūnėja jūsų kilnūs darbai ir aukos, kurių niekas negali užmiršti, kurios visi turi branginti ir gerbti. Esu tikras, kad ši dvasia tebegyvena ir visuomet gyvens jūsų tarpe. Būkite palaiminti, dirbkite Tėvynės ir Tautos labui ir lai laimė lydi jūsų žingsnius*⁵⁹.

Kauno Vyriausiojo Rabino Abraomo Duberio Kohano Šapiro kalba, 1934⁶⁰

Kauno choralinėj sinagogoj. Visos sienos tuščios, be jokių atvaizdų, užrašų ir panašių daiktų. Tik vienoj sienoje, šit kaba didelė, aukštumo beveik sulig visa siena juoda lenta, kurioj iškaltomis aukso raidėmis įrašyti vardai žydų karių, padėjusių savo jaunas gyvybes ant Lietuvos aukuro. Tatai gan ilgas sąrašas vardų žydų tautybės jaunuolių, žuvusių kovos laukuose dėl Lietuvos Nepriklausomybės, 1918–1922 m. laikotarpy. <...> Šių pirmųjų Lietuvos Nepriklausomybės apyaušrio metų istorija – yra nepaprastai garbinga ir Lietuvos žydams, anais sunkiais metais kartu su lietuviais vienodai troškusiems išsilaisvinti iš žiaurių prieš jungo. To geriausiu liudytoju tebūna ši juodoji paminklinė lenta, kabanti Kauno choralinėj sinagogoj.

M. Evenšteinas. Jie žuvo!... *Skydas*, 1934⁶¹

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Algirdas Jakubčionis. Lietuvos žydai nepriklausomybės karuose. *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Sud. Alfredas Jomantas, Vilnius, 2005, p. 173.

⁵⁹ 1934 m. Kauno Vyriausiojo Rabino Abraomo Duberio Kohano Šapiro kalba. *Skydas*. Kaunas, 1934, p. 4.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ M. Evenšteinas. Jie žuvo!... (Mintys ties paminkline lenta Kauno choralinėj sinagogoj). *Skydas*. Kaunas, 1934, p. 6.

Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona įteikia naują vėliavą Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos Kauno skyriui. 1934 m. gruodžio 8 d. M. Smečchausko fotografija, LCVA

1927 m. buvusių karių žydų grupės sueigoje buvo nutarta suburti visus juos į vieną sąjungą. 1928 m. vasario 16 d. buvusieji kariai žydai Kauno miesto rotušės rūmuose iškilmingai minėjo Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuves. Minėjimo metu buvo suprastas didelis tokios sąjungos poreikis. Galiausiai, 1933 m. birželio 24 d. įregistruoti žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos įstatai. Nuo 1934 m. sąjungos būstinė įsikūrė Kaune, A. Mapu g. 10.

Sąjungos Kauno skyriaus sąrašuose buvo 542 nariai. Iš jų – 42 savanoriai, 25 savanoriai kūrėjai bei du Klaipėdos sukilimo dalyviai. Mūšiuose dalyvavo 182 nariai⁶².

Senosiose Žaliakalnio žydų kapinėse palaidoti šie ir kiti žydų kariai-savanoriai: Samuelis Kokneris, Calelis Groževskis, Chaimas Judelevičius, Boruchas Goldbergas, Jokūbas Fainas, Dovydas Baumanas, Bencelis Levitas.

⁶² Jakubčionis. Lietuvos žydai nepriklausomybės karuose, p. 173.

ŠVIETIMO SISTEMOS KŪRIMASIS

XIX a. pirmoje pusėje Rusijos imperijoje, buvusiose LDK žemėse, išsivystė daugiapakopė švietimo institucijų sistema – formavosi Talmud-Torų, chederių, beit midrašų ir ješivų tinklas, apimantis visą jauno žmogaus rengimo visaverčiam gyvenimui sistemą¹.

Talmud-Toros ir chederiai buvo pradinės religinės mokyklos. Talmud-Torose mokėsi daugiausia nepasiturinčių žydų šeimų vaikai. Šias mokyklas išlaikydavo bendruomenė. Tokio tipo mokyklos buvo nemokamos, mokiniai jose buvo šelpiami.

Chederiai buvo išlaikomi mokinių tėvų, o mokytojas, vadinamas melamedu, kartu buvo ir chederio savininkas, vedėjas.

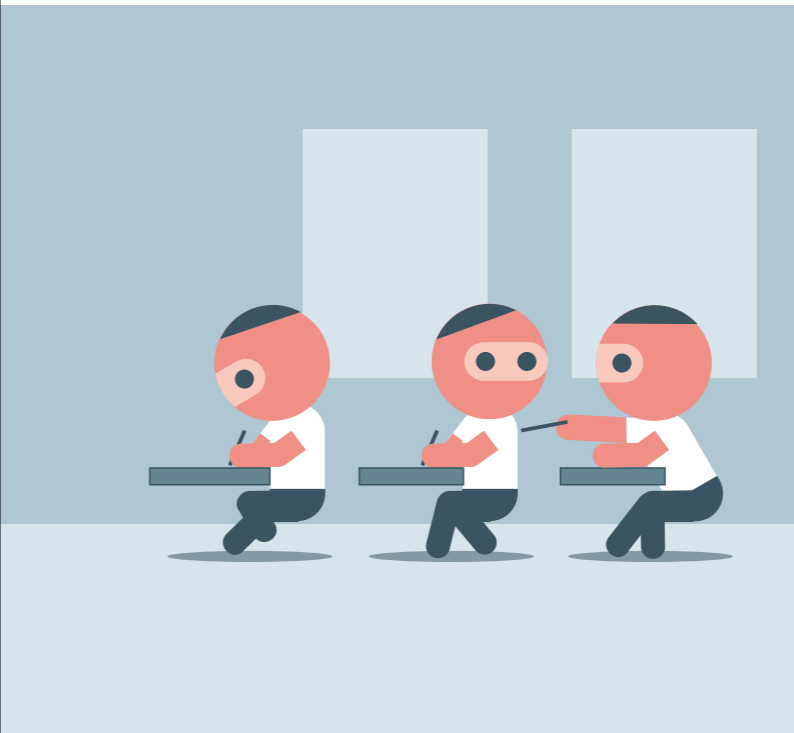
Į šias mokyklas savo vaikus siųsdavo turtingesniųjų sluoksnių tėvai, nes tikėdavosi pasiekti geresnių rezultatų negu bendruomeninėje Talmud-Toros mokykloje².

Nuo XIX a. vidurio pradėtos steigti valdinės mokyklos žydų vaikams, kuriose dėstyta rusų kalba. Ortodoksiškos religinės bendruomenės griežtai pasisakė prieš šias mokyklas, bijodamos, kad ten besimokantys vaikai nutols nuo tradicinio gyvenimo būdo ir religijos. Tačiau XIX a. pabaigoje gausėjo žydų, kurie rinkosi bendrąsias rusiškas mokyklas, nes jas baigusieji turėjo galimybių pasiekti aukštesnę padėtį visuomenėje³.

² Abramav Giršovičius. Žydų mokyklos Lietuvoje 1772–1859 metais. *Darbai ir Dienos*, t. 5(14), Kaunas, 1997, p. 261.

³ Henrika Ilgevič. Lietuvos žydų (litvakų) politinės ir kultūrinės veiklos aktyvėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis*. Sud. Antanas Andrijauskas, Vilnius, 2013, p. 200.

¹ Tamara Bairašauskaitė. Antano Muchlinskio Lietuvos žydų mokyklų vizitacijos XIX a. viduryje. „Žydų klausimas“ Lietuvoje XIX a. viduryje. Sud. Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Vilnius, 2004, p. 130.

mokinių. Pradžiamokslų chederių yra 38, juose mokinių – 259, antrosios pakopos chederių – 10, juose mokosi 69 berniukai ir 18 mergaičių.

1852 m. Antano Muchlinskio vizitacijos ataskaita⁴

XIX a. pabaigoje Kaune buvo susirūpinta žydų mergaičių švietimu. 1895 m. mieste atidaryta privati ponios Plavinės žydų mergaičių mokykla. Atidarymo metu koncertavo valdinės žydų mokyklos choras, vadovaujamas choralinės sinagogos kantoriaus. Sveikinimo kalbose buvo pabrėžiama, kad tokios mokyklos Kaune labai reikėjo – mieste, kur turėtų būti apie 1000 mokyklinio amžiaus žydžių, tik 200 mokosi mokyklose, todėl aišku, kad didžioji dalis bendruomenės mergaičių lieka visai be išsilavinimo⁵.

Po kelerių metų, 1898 m. ėmė veikti nemokama vakarinė mokykla žydų moterims ir mergaitėms. Mokyklos steigėja R. L. Abramson rašė:

Daugumai Kauno žydų dėl ekonominės padėties atimta galimybė suteikti savo vaikams pradinį išsilavinimą. Ne tik suaugusieji, bet ir vaikai nuo pat ankstyvo amžiaus yra priversti rūpintis ištekliais gyvenimui. <...> Šiuo atžvilgiu ypač nepalankiomis sąlygomis gyvena neturtingiausių žydų tautybės moterų pusė. Kaune žydų mergaitėms nėra nei valdiškos, nei privačios mokyklos, kur jos galėtų gauti išsilavinimą nemokamai. Jau veikianti privati mergaičių mokykla daugeliui neprieinama.⁶

Kauno pirmosios pakopos mokykloje 1851 m. buvo 41 mokinys, kitais metais – jau 45 mokiniai:

Visi jie kilę iš mažiausiai pasiturinčio sluoksnio. Kai bus atidaryta antrosios pakopos prekybinio pramoninio profilio mokykla, kaip to labai pageidauja patys žydai, galima tikėtis mokinių skaičiaus padidėjimo. Dauguma neleidžia vaikų į pirmosios pakopos mokyklą todėl, kad čia dėstomų dalykų jie išmoko namie, tokių vaikų mieste yra daug. Pasiturintys žydai neleidžia vaikų į mokyklas motyvuodami tuo, kad jose nemokama Talmudo. Mokiniai stoja į mokyklą visus metus; tų, kurie nuolat lanko pamokas, yra tik ketvirtadalis, tarp jų tie, kurie gyvena Užupio priemiestyje [Vilijampolėje] ir rudenį arba pavasarį sutrikus perkėlos darbui yra priversti lūkuriuoti ant kranto valandą ir daugiau. Tai rodo, kad jie turi noro mokytis. Keli vaikai ateina iš kaimyninio miestelio [Aleksoto], kuris yra Lenkijos Karalystėje. <...> Be valdinės mokyklos, Kaune yra dvi ješivos ir dvi Talmud-Toros, ješivose yra 35 mokiniai, Talmud-Torose – 40

Jau pirmaisiais metais mokykla sulaukė didelio pasisekimo. Dėl vietų trūkumo daugelis norinčiųjų negalėjo į ją patekti⁷. Vėlesniais metais mokykloje mokėsi 120–150 merginų nuo 12 iki 25 metų⁸.

⁴ Bairašauskaitė. Lietuvos žydų mokyklų vizitacijos, p. 154.

⁵ Прибавление к Ковенским губернским ведомостям, 1895, № 3.

⁶ Отчет частной бесплатной вечерней школы для еврейских женщин и девиц в гор. Ковне, учрежденной Р.Л. Абрамсон за 1898. Ковна, 1899.

⁷ Отчет частной... за 1899. Ковна, 1900.

⁸ Отчет частной... за 1901–1902. Ковна, 1903.

THE RABBI AND HIS SCHOLAR.

Rabinas ir jo mokinys. Isaac Levinsohn. *The story of Isaac Levinsohn, a Polish Jew, Told by Himself*. London, [1888]

Kauno žydų draugijos „Talmud-Tora“ mokyklos mokiniai. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LCVA

Kauno žydų draugijos „Talmud-Tora“ mokyklos mokiniai. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LCVA

PROFESINIS MOKYMAS

1906 m. Kaune pradėjo veikti žydaitėms skirta amatų mokykla „Trud“ (liet. Darbas), kuri orientavosi ne tik į amatų mokymą, bet ir į neturtingų merginų moralinį, protinį ir fizinį parengimą⁹.

1908 m. prie Kauno žydų ligoninės buvo įsteigta akušerių mokykla, kuri ruošė pribuvėjas. Į šią mokyklą metų kursams buvo priimamos „moterys, tiek vedusios, tiek mergaitės, neišskiriant rango ir religijos, ne jaunesnės kaip 18 metų amžiaus“¹⁰.

Tais pačiais metais Kaune taip pat pradėjo veikti Rusijoje įkurtos ORT draugijos skyrius (ORT – rusiško organizacijos pavadinimo *Obshhestvo rasprostraneniya remeslennogo i zemledelcheskogo truda sredi evreev v Rossii* santrumpa (liet. Rusijos žydų amatų ir žemės ūkio plėtros draugija). Draugija ėmė remti kooperatyvus, žydų mokyklose vykdomas mokymo programas ir steigti nuosavas profesinio rengimo mokyklas¹¹.

Ši organizacija įkurta 1880 m. Sankt Peterburge siekiant ugdyti skurstančių žydų gebėjimus, būtinus darbui susirasti. Neturėdami kvalifikacijos ir teisės nuomotis žemę ar įgyti aukštąjį išsilavinimą, daugelis žydų buvo pasmerkti skurdui. ORT steigėjai – žydų intelektualai, finansininkai ir pramoninkai, tikėję, kad profesinis mokymas padės Rusijos žydams išlikti. ORT misija buvo suteikti šiems žmonėms galimybę įgyti amatą ar išmokti dirbti žemės ūkio darbus – ir tokiu būdu išsiveržti iš visuotinio skurdo gniaužtų¹².

Nuo 1908 m. visai ORT draugijai vadovavo Kaune gimęs Leonas Bramsonas – aktyvistas, žydų teisių gynėjas, Rusijos dūmos deputatas nuo Kauno gubernijos (1906–1907). Po revoliucijos išvykęs iš Rusijos, 1921 m. jis padėjo sukurti tarptautinę ORT organizacijos sąjungą ir tapo jos prezidentu. ORT tapo viena didžiausių nevyriausybinų švietimo ir mokymo organizacijų pasaulyje, padėjusių skurstančioms bendruomenėms tapti savarankiškoms ir ekonomiškai nepriklausomoms.

⁹ Устав Ковенского общества женской еврейской ремесленной школы „Труд“ в гор. Ковне. Ковна, 1903.

¹⁰ Устав повивальной школы при Ковенской Еврейской Больнице. Ковна, 1908.

¹¹ Rachel Bracha. Apie „Word ORT“. Parengti gyvenimui. ORT Lietuvoje. Parodos katalogas. Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2013, p. 5.

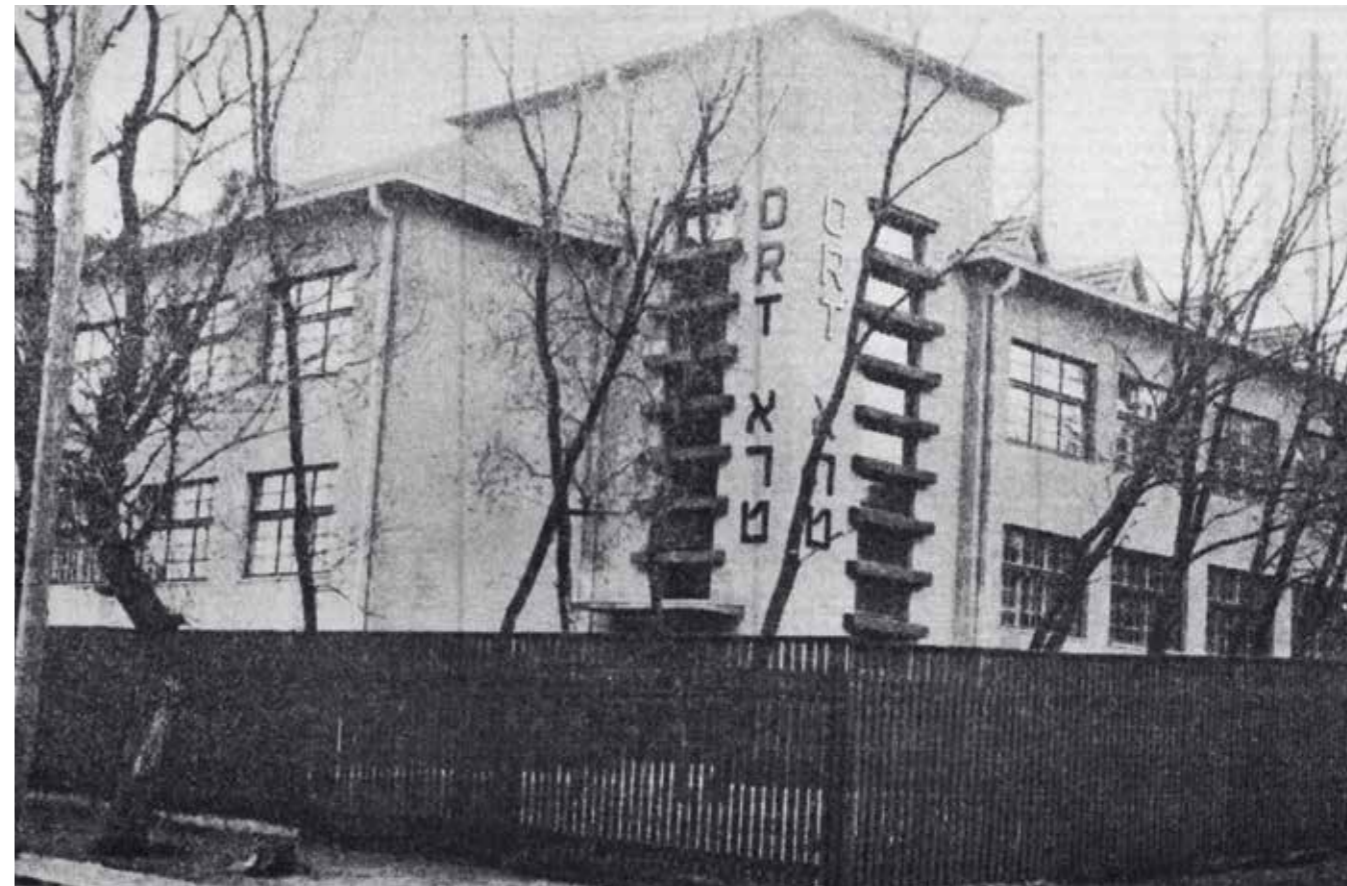
¹² Ten pat, p. 4.

Kauno žydų draugijos „Talmud-Tora“ mokykla (dab. J. Gruodžio g. 29). XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LCVA

Po Pirmojo pasaulinio karo ORT draugija Kaune buvo atkurta 1921 m. vasario 7 d. Draugija rūpinosi profesiniu jaunimo rengimu, skatino žydus užsiimti amatais ir žemės ūkiu. Visoje Lietuvoje buvo steigiami skyriai ir profesinės mokyklos, kuriamos dirbtuvės, teikiamos pašalpos amatininkams, žemės ūkio mokykloms bei kursams, subsidijos ir paskolos amatininkams bei ūkininkams.

1921 m. gruodį Kaune įkurta Amatų mokykla su jidiš dėstomąja kalba, kurioje mokslas truko trejus metus. Joje veikė metalo apdirbimo, siuvimo ir elektrotechnikos skyriai. Įkurtos mokomosios dirbtuvės, kuriose ne tik mokytasi praktinių

ORT mokykla (dab. Jonavos g. 66, Kaunas). 1936 m. Draugijos „ORT“ kalendorius 1937 m. LNB Judaikos kolekcija

įgūdžių, bet ir gaminti metalo dirbiniai bei prietaisai Kauno fabrikų užsakymu. Nuo 1929 m. mokyklai vadovavo Jokūbas Oleiskis.¹³

1932 m. mokykla buvo reorganizuota, jai suteiktos vidurinės amatų mokyklos teisės ir mokslo trukmė pailginta iki ketverių metų. Mokyklą išlaikė ORT draugija, Švietimo ministerija ir Kauno miesto savivaldybė.

¹³ Kauno ORT. Parengti gyvenimui. ORT Lietuvoje. Parodos katalogas. Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2013, p. 19.

Mokykloje veikė vakariniai tobulinimosi kursai amatininkams. Kursų klausytojams dėstoma aritmetika, geometrija, fizika, chemija, piešimas, mašinų mokslas, jidiš ir lietuvių kalbos ir kt.¹⁴

1936 m. Jonavos g-vėjų žydų draugija „Ort“ pastatė „Žydų darbo namus“, kur apie 500 žydų jaunuolių ir paaugulių mokosi vieno ar kito amato vidurinėje amatų mokykloje ar įvairiuose kursuose. <...> „Orto“ mokykla yra beveik vienintelė vieta, kur žydų jaunomenė gali gerai pasimokyti amato, įgydama lygiagrečiai ir bendro

¹⁴ Ten pat, p. 15.

ORT mokyklos dirbtuvės. Kaunas. 1928–1929 m. mannbarry.net

mokslu. Ši mokykla jau išleido keletą savo mokinių laidų, turinčių gerą vardą ir Lietuvoje ir užsienyje. „Orto“ mokyklos atstovas visur labai aukštai vertinamas. <...> Lietuvos valstybės organai visados labai palankiai traktavo šią reikalingiausių mūsų dienų įmonę ir tikimės, kad neapleis jos ir ateityje, teikdama moralinę ir materialinę paramą, be ko ji egzistuoti negalėtų.

Žydų darbo namai. *Apžvalga*, 1936¹⁵

Per beveik 20 egzistavimo metų mokykla parengė apie 1000 kvalifikuotų amatininkų. 1940 m. rudenį, pirmosios sovietinės okupacijos pradžioje (ORT draugijos veikla tuo metu jau

buvo nutraukta) privačios amatų mokyklos buvo uždarytos ir įsteigtos valstybinės. ORT draugijos vidurinė amatų mokykla tapo Kauno 4-ąja valstybine amatų mokykla dėstomąja jidiš kalba¹⁶. Jos veiklą nutraukė 1941 m. nacių okupacija.

15 Žydų darbo namai. *Apžvalga*, 1936 m. gegužės 17 d., p. 7.

16 Kauno ORT. Parengti gyvenimai, p. 15.

Kauno žydų realinė gimnazija (dab. Kęstučio g. 85). XX a. ketvirtasis dešimtmetis. J. Stanišausko fotografija, KAVB

ŽYDŲ GIMNAZIJOS

1915 m. vokiečiams okupavus Kauną buvo atidaryta žydų realinė gimnazija, kurioje vyravo vokiečių kalba. Keletą valandų per savaitę buvo galima mokytis ir hebrajų kalbos. Į tvarkaraštį taip pat įtrauktos religijos studijos¹⁷. Po 1919 m. mokykla pavadinta Kauno žydų realine gimnazija.

Per I pasaulinį karą Caro vyriausybė didžiąją dalį Lietuvos žydų gyventojų, kaip nevalingą elementą, ištrėmė ir išsklaidė po visą Rusiją. Karui pasibaigus jie pradėjo plūsti atgal į Lietuvą, kuri 1918 m. tapo nepriklausoma valstybe.

17 Leah Reines. *The Older Sister of the Gymnasium. A Palace That Sank (The Schwabe Gymnasium of Kovno Lithuania Yizkor Book)*. Ed. Y [Israel]. Yablokovsky, Tel Aviv, 1962. Prieiga per internetą: <https://www.jewishgen.org/yizkor/kau-nas1/kau024.html>

Tuo, nors ir trumpu, bet svarbiu laikotarpiu žydų mokyklų (pradinė ir vidurinė) tinklo sukūrimas sulaukė impulso ir didelio pasukatinimo <...>. Tada jie [naujosios vyriausybės lyderiai] paskelbė ir viešai įsipareigojo [pareikšdami], kad Lietuvos žydai turėtų turėti ne tik politines piliečių teises, bet ir su vyriausybės parama galėtų įgyvendinti savo nacionalinius poreikius per savo pačių pasirinktas institucijas.

Tai buvo „idealus“ laikotarpis lietuvių daugumos santykiuose su žydų mažuma. Jis sukūrė puikias sąlygas įkurti visų rūšių [autonomines] žydų nacionalines institucijas. Svarbiausias iš jų buvo mokyklų, kuriose mokymo kalba buvo hebrajų ir kai kuriais atvejais jidiš, tinklas.

Kauno žydų realinės gimnazijos mokiniai. 1938 m. JAV HMM

Žydų pradinės mokyklos buvo integruotos į bendrą šalies mokyklų tinklą. Tai suteikė neribotą finansinę paramą, o mokytojai įgavo vyriausybės darbuotojų statusą. Lietuvos vyriausybė pripažino ir žydų gimnazijas, tačiau jos finansinė parama joms buvo nedidelė.

Žydų gimnazijų absolventai paprastai buvo priimami į šalies aukštojo mokslo įstaigas. Tarp jų ir Lietuvos gimnazijų absolventų nebuvo jokios diskriminacijos.

L. Gurfinkelis¹⁸

XX a. trečiajame dešimtmetyje nemaža dalis Kauno žydų mokėsi vokiečių ir rusų gimnazijose. 1927 m. Kauno mokytojų draugijos rusų gimnazijoje žydai sudarė 30 procentų mokinių. Joje besimokęs Elis Rochelsonas savo bendraklasius ne žydus prisiminė taip: „Mes išeidavome kartu, susitikdavome vienas kitą, ir nebuvo jokių antisemitizmo ženklų ar priešiško kumo. <...> Tai buvo labai aiški, artima grupė, kartu mokiniai ir mokytojai“¹⁹.

Kiek kitokios nuotaikos sklandė Kauno vokiečių gimnazijoje: „Mano tėvai pirmiausia norėjo, kad aš mokyčiausi vokiečių gimnazijoje Kaune, kuri tuo metu buvo madinga. Mano močiutė tam nuožmiai prieštaravo. Po pirmo antisemitinio incidento

18 Dr. L. Gorfinkle. A Link in the Chain. A Palace That Sank (The Schwabe Gymnasium of Kovno Lithuania Yizkor Book). Ed. Y [Israel]. Yablakovsky, Tel Aviv, 1962. Prieiga per internetą: <https://www.jewishgen.org/yizkor/kaunas1/kau005.html>

19 Meri-Jane Rochelson. *Eli's story: A Twentieth-Century Jewish Life*. Detroit, Wayne State University Press, 2018, p. 54.

Kauno žydų realinės gimnazijos mokiniai su mokytojais. 1936 m. JAV HMM

mokykloje aš nedelsiant buvau pervestas į hebrajų gimnaziją, kur visi mokiniai ir mokytojai buvo žydai“²⁰.

Savarankiška švietimo sistema buvo bene didžiausias žydų bendruomenės pasiekimas tarpukariu. XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje susiformavo trys pagrindiniai žydų mokyklų tinklai: Tarbut (pasaulietinė mokykla hebrajų dėstomąja kalba), Javne (ortodoksų mokykla hebrajų dėstomąja kalba) ir Kultūrinės lygos (pasaulietinė mokykla jidiš dėstomąja kalba). Šie mokyklų tinklai nulemti hebrajų bei jidiš kalbų skirtumo ir santykio su religija²¹.

1919 m. įkurta Kauno skyriaus žydų kultūrinė sąjunga, kuri siekė suvienyti žydų visuomenę, pripažinusią jidiš kalbą svarbiausiu faktoriumi vystant ir plėtojant kultūrinį žydų gyvenimą. Steigdama mokyklas draugija daugiausia atstovavo žydų darbininkų interesams. Tačiau ji neapsiribojo švietimo bei kultūrinėmis veiklomis, užsiėmė politika, susijusia su komunistine veikla. Dėl šios priežasties 1924 m. draugija buvo uždrausta²².

20 William W. Mishell. *Kaddish for Kovno: Life and Death in a Lithuanian Ghetto, 1941–1945*. Chicago Review Press, 1988, p. 3.

21 Benediktas Šetkus. Kauno žydų gimnazija dėstomąja lietuvių kalba: vokiečių ir žydų konfrontacijos darinys. *Lituaniistica*, 2019, t. 65. Nr. 2 (116), p. 73.

22 Benediktas Šetkus. Training of Teachers for Jewish Elementary Schools in Lithuania, 1919–1940. *Istorija: mokslo darbai*, t. 106, Nr. 2. Vilnius, 2017, p. 33, 55.

Kauno Švabės hebrajų gimnazija (dab. Karaliaus Mindaugo pr. 11). XX a. ketvirtasis dešimtmetis. J. Stanišausko fotografija, KAVB

TARBUT

Draugija „Tarbut“ steigė pasaulietines mokyklas dėstomąja hebrajų kalba.

*Tai mokykla, iš vienos pusės sukurta bendro apsišvietimo ir pasaulinio – europietiško pilietiškumo pagrindais ir iš kitos pusės, duodama tikiškinį ir tautinį auklėjimą, išlaiko gražiausius tautos kaip senos, taip ir naujausios kultūros etinius principus ir kartu su tuo besilaikanti naujausių pedagogikos mokslo reikalavimų ir gyvenimo tikrybės.*²³

1920 m. Kaune įsteigta hebrajų gimnazija. Naujos mokyklos pedagogų tarybą vieningai įkvėpė noras sukurti modernią tautinę hebrajų mokyklą. Vadovaujami visų pedagogų autoriteto Mošės Švabės, gimnazijos mokytojai ėmė ugdyti naują atkurto autentiškos hebrajų kultūros studentų kartą. Viena iš žymiausių šios gimnazijos absolventų buvo poetė Lėja Goldberg.

Kauno hebrajų gimnazija, populiariai žinoma kaip „Švabės gimnazija“, buvo Lietuvos hebrajų švietimo įstaigų tinklo dalis, kuris atsirado įveiktų iššūkių, didžiulių pastangų ir nepaprasto atsivavimo dėka. Šis tinklas sukūrė Lietuvoje aktyvią žydų

23 LCVA, f. 552, ap. 1, b. 80.

bendruomenę, turinčią tautinę žydų savimonę, kuri nebuvo palažta iki pat pabaigos.

Aronas Bermanas²⁴

1926–1927 m. pastatyti nauji gimnazijos rūmai (dab. Karaliaus Mindaugo pr. 11).

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, „Tarbut“ draugija Kaune įsteigė vaikų darželius Vilniaus g. 17 ir Linkuvos g. 45B. Jie veikė kaip: „1. auklėjimo vieta mažiems vaikučiams (kurie dar nepasiekė mokymosi amžiaus, t. y. 4–6 metų), kurių tėvai beturčiai, nepajėgia leisti savo vaikus į turtuolių darželius. 2. Priruošti vaikučius prie pradžios mokyklų, kuriuose dėstoma hebrajų kalba“²⁵.

1922 m. balandžio 22 d. Kaune įregistruota draugija „Javne“ steigė žydų ortodoksų mokyklas hebrajų dėstomąja kalba. Draugijos tikslas buvo „tvarkyti ir valdyti žydų jaunuomenės auklėjimą tradicinių žydų dvasioje“²⁶, todėl „Javne“ steigė ir rėmė žydų mokslo ir auklėjimo įstaigas bei institucijas. 1925 m. įsteigta Kauno žydų mergaičių realinė „Javne“ gimnazija. Nuo 1931 m. rugsėjo 1 d. draugijai Kaune buvo leista įsteigti ir savo lėšomis išlaikyti dešimties klasių aukštesniąją mokyklą berniukams su specialiaisiais judaikos mokslų dalykais²⁷.

1924 m. įkurta draugija „Or“ (liet. Šviesa), išlaikiusi Kauno žydų realinę gimnaziją, „kuri turi tikslą duoti draugijos narių vaikams bendrą ir žydišką išsilavinimą hebrajų kalba“²⁸. 1930 m., pradėdant statyti naujus Kauno žydų realinės gimnazijos rūmus, jos direktorius C. Feldšteinas kalbėjo:

Džiugu, kad paskutiniu laiku sparčiai statomos naujos mokslo įstaigos lietuvių ir mažumų vaikams. Tikrai Kauno žydų realinė gimnazija, mokinių skaičiumi didžiausia žydų gimnazija Lietuvoje, iki šiol darbą tęsė ankštuose butuose. Šiandien dedame kertinį akmenį naujiems gimnazijos rūmams, kurie atitiks šių dienų

24 Dr. Aaron Berman. On the Origin of the Hebrew Gymnasium in Kovno. A Palace That Sank (The Schwabe Gymnasium of Kovno Lithuania Yizkor Book). Ed. Y [Israel]. Yablockovsky, Tel Aviv, 1962. Prieiga per internetą: <https://www.jewishgen.org/yizkor/kaunas1/kau005.html#Page8>

25 LCVA, f. 552, ap. 2, b. 75.

26 LCVA, f. 402, ap. 4, b. 179.

27 Ten pat.

28 Ten pat, b. 283.

„Tarbut“o
ŽYDŲ VAIKŲ DARŽELIS
Ožeškienės g-vė 2.

Primami 4–6 m. am. vaikai

Vaikai registruojami kasdien nuo 9–4 val. „Tarbut“o raštinėje.

(II) העברייאישער קינדער-גארטן „תרבות“ (II)
אזעשקא גאס 2.

עס ווערן אנגענומען קינדער אין עלטער פון 4–6 יאר
אין „תרבות“ קינדער-גארטן

וועלכער געפינט זיך אונטער דער לייטונג פון
א געניטער דיפלאמירטער פּרעפּעליסטן אין אונטער דער השגחה פון
„תרבות“ און צווייטער מייסד פּרופּעדיצ (הויפט) אין קהילה.

שכר-למוד 15 ליט א מאנאט
(שוויי קינדער פון איין משפחה צאלן 25 ליט)

פארשריבן קינדער פון 8 ביז 4 אין בירדן פון „תרבות“ (ווינקער 4 טעקעסאן 25-26)
Kauo centras leida.

Draugijos „Tarbut“ skelbimas. 1936 m. LNB Judaikos kolekcija

*pedagogikos ir higienos reikalavimams.*²⁹

Nauji gimnazijos rūmai (dab. Kęstučio g. 85) iškilmingai pašventinti 1931 m. rugpjūčio 30 d.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Kaune veikė žydų mokykla dėstomąja lietuvių kalba.

Rimtas mokomojo personalo darbas bei aukštas mokslo lygis

29 Didžiausia Lietuvoje žydų gimnazija. *Lietuvos aidas*, 1930 m. spalio 14 d. p. 4.

Kauno žydų mergaičių realinės „Javne“ gimnazijos mokinės su mokytoja. 1929 m. Jad Vašem archyvas

susilaukė tiek oficialių įstaigų, tiek žydų visuomenės pripažinimo. Tad nenuostabu, kad gimnazijos moksleivių skaičius kasmet auga. Kauno Žydų Gimnazija dėstomąją lietuvių kalbą savo veikimu įrodė, kad spėliojimai dėl tariamo žydų vaikų nutautinimo gimnazijoje nepamatuoti. Tiek g-jos vadovybės, tiek viso mokamojo personalo siekiama išauklėti ne tik gerus savo krašto piliečius, bet ir sąmoningus ir naudingus žydų visuomenės narius. Gimnazijoje plačiai išeiinama hebrajų kalba ir literatūra bei žydų istorija. Neužmirštama tačiau ir žydų kalba. Gimnazijos vadovybei yra aišku, kad šiais laikais

kiekvienas sąmoningas žydų tautybės inteligentas turi tiek žodžiu, tiek raštu mokėti žydų liaudies kalbą – idiš ir susipažinti su turtingąja literatūra žydų kalba, lygiai taip pat, kaip būtina reikalinga pažinti senieji žydų kultūros šaltiniai ir moderniškoji hebrajų kalba.

Baigti patikrinamieji egzaminai. *Apžvalga*, 1936³⁰

³⁰ Baigti patikrinamieji egzaminai. *Apžvalga*, 1936 m. rugsėjo 6 d., p. 5.

„Javne“ draugijos mokyklos mokiniai su mokytojais. Kaunas. 1929 m. JAV HMM

1940 m., per pirmąją sovietinę okupaciją, mokyklos su dėstomąja hebrajų kalba buvo uždarytos arba paverstos į jidiš kalbą dėstomas mokyklas³¹, kurios likviduotos prasidėjus nacių okupacijai.

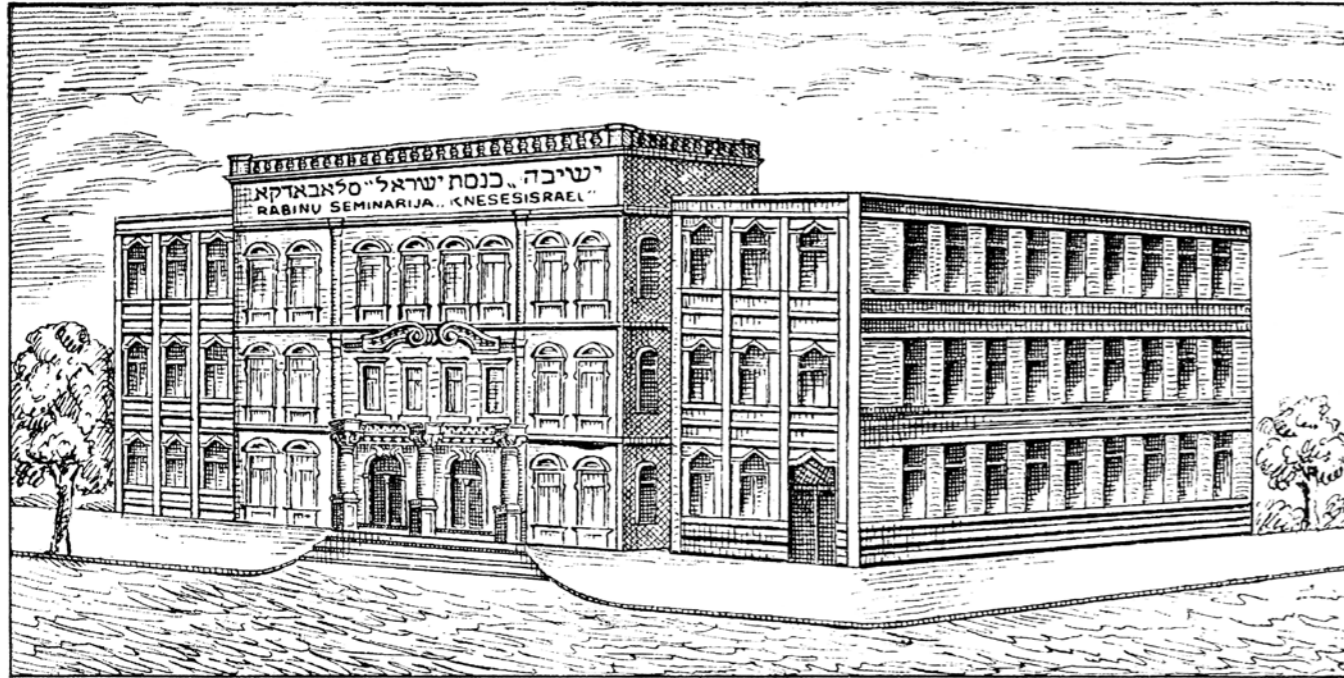
Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje, 1944 m. vėl pradėjo veikti mokykla su jidiš dėstomąja kalba. Pradžios mokykla

³¹ Berman. On Origin of Hebrew Gymnasium.

Nr. 14, kurioje mokėsi daugiausia žydų našlaičiai, 1950 m. valdžios įsakymu buvo uždaryta. Iki tol mokyklai vadovavo Chaimas Gertneris, mokytojais dirbo Šeina Gertnerienė, Elena Chackelsytė, Londonas Berelis³².

³² KRVA, f. R-369, ap. 6, b. 5, l. 83.

Vilijampolės ješivos „Kneses Israel“ naujojo pastato projekto piešinys. 1935 m. LNB Judaikos kolekcija

VILIJAMPOLĖS JEŠIVA

Vilijampolės ješiva – judaizmo dvasinė seminarija – veikė nuo XIX a. ketvirtąjo dešimtmečio iki 1941 m. Tai viena didžiausių ir žymiausių Europos ješivų. Vienas jos mokomojo korpuso pastatas išlikęs iki šių dienų (dab. Panerių g. 51).

Maždaug 1881 m. vienas iš ješivos įkūrėjų – rabinas Natanas Cvi Finkelis – Vilijampolėje įkūrė naujo tipo ješivą, kuri greitai įgavo svarbų vaidmenį Lietuvoje. N. C. Finkelis buvo rabino I. Salanterio (Vilijampolės ješivos ir musaro judėjimo įkūrėjo) mokinys ir musaro judėjimo šalininkas, palaikantis idėją, kad Talmudo studijas turėtų lydėti sistemingas etikos mokymas.

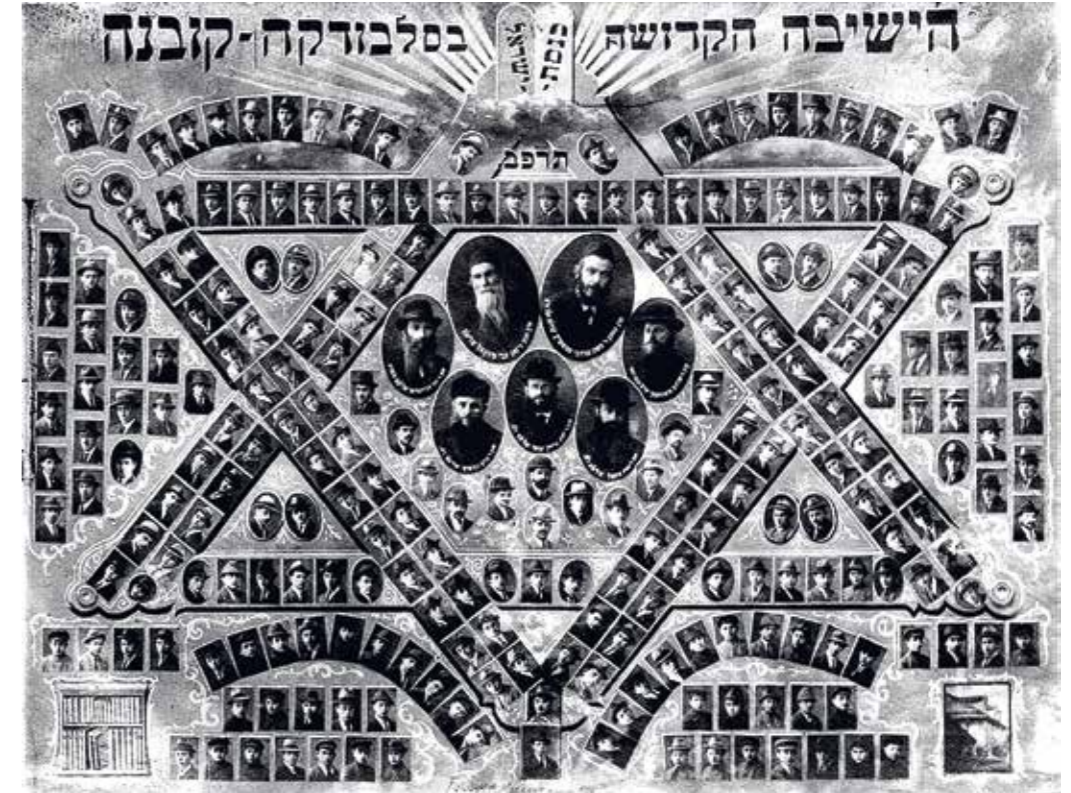
1897 m. ješivoje išsiskyrė nuomonės dėl musaro mokymo studijų programoje. Kadangi dauguma studentų priešinosi tokiam mokymui, N. C. Finkelis ir jo rėmėjai atsiskyrė ir suorganizavo naują ješivą, kurią, I. Salanterio garbei, pavadino „Kneses Israel“ (liet. Izraelio susirinkimas). Iš likusių studentų

sudaryta ješiva buvo pavadinta „Kneses Beit Yitzchak“ vardu, Kauno rabino I. E. Spektorius atminimui³³.

XX a. trečiojo–ketvirtąjo dešimtmečių sandūroje „Kneses Israel“ ješivoje mokėsi daugiau nei 300 jaunuolių iš Latvijos, Vokietijos, Anglijos, Suomijos, JAV ir kitų šalių. Štai kaip ją matė XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje apsilankęs lietuvių žurnalistas:

Vilijampolės Slabadoj siaurojoj Stiklo gatvėje stovi didokas medinis namas su įėjimu iš kiemo. Nuolat matysite besisukinėjančius to namo kieme, įeinančius ir išėinančius visokius barzdotus rabinus ir jaunos švelnios, inteligentiškos išvaizdos žmones. Įeini į vidų. Didelė, erdvi salė, pilna jaunų žmonių su barzdomis ir be barzdų, sėdinčių kiekvienas prie savo piupitro su didele talmudo mokslo knyga. Jie nuolat juda, visu kūnu linguoja, garsiai visi kartu skaito tų knygų

³³ Yeshiva of Slobodka. *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Prieiga per internetą: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Slobodka_Yeshiva_of

Vilijampolės ješivos rabinai ir mokiniai. 1922 m. Wikimedia Commons

tekstą. Visi su skrybėlėmis. Salėj nuolatinis didelis triukšmas, kaip kokiame fabrike, kur visos mašinos dirba. Pašaliniam ši salė daro keisto įspūdžio. Tas ypatingas namas, tai visam pasauly pagarsėjęs Vilijampolės rabinų seminaras, kurį visų kraštų žydai su pagarbos jausmu vadina „Slabodker Ješiva. <...> Iš Slabados ješiboto yra kilę garsiausieji žydų tikybiniai mokslininkai. <...>.

Visas seminaristų gyvenimas yra surištas su ješibotu. Dienos programa tokia: nuo 7.30 iki 8.30 val. rytmetinės maldos. Nuo 10–14 ir nuo 16 iki 19 val. talmudo mokslas. 20,30 val. – 21 musar, pasakui vakarinė malda. <...> Slabados ješibotas skaitosi viso pasaulio žydų tikybinio mokslo centru.

G. Valkauskas. Pasauliniai garsus žydų mokslo centras – Slabadoj. *Diena*, 1929³⁴

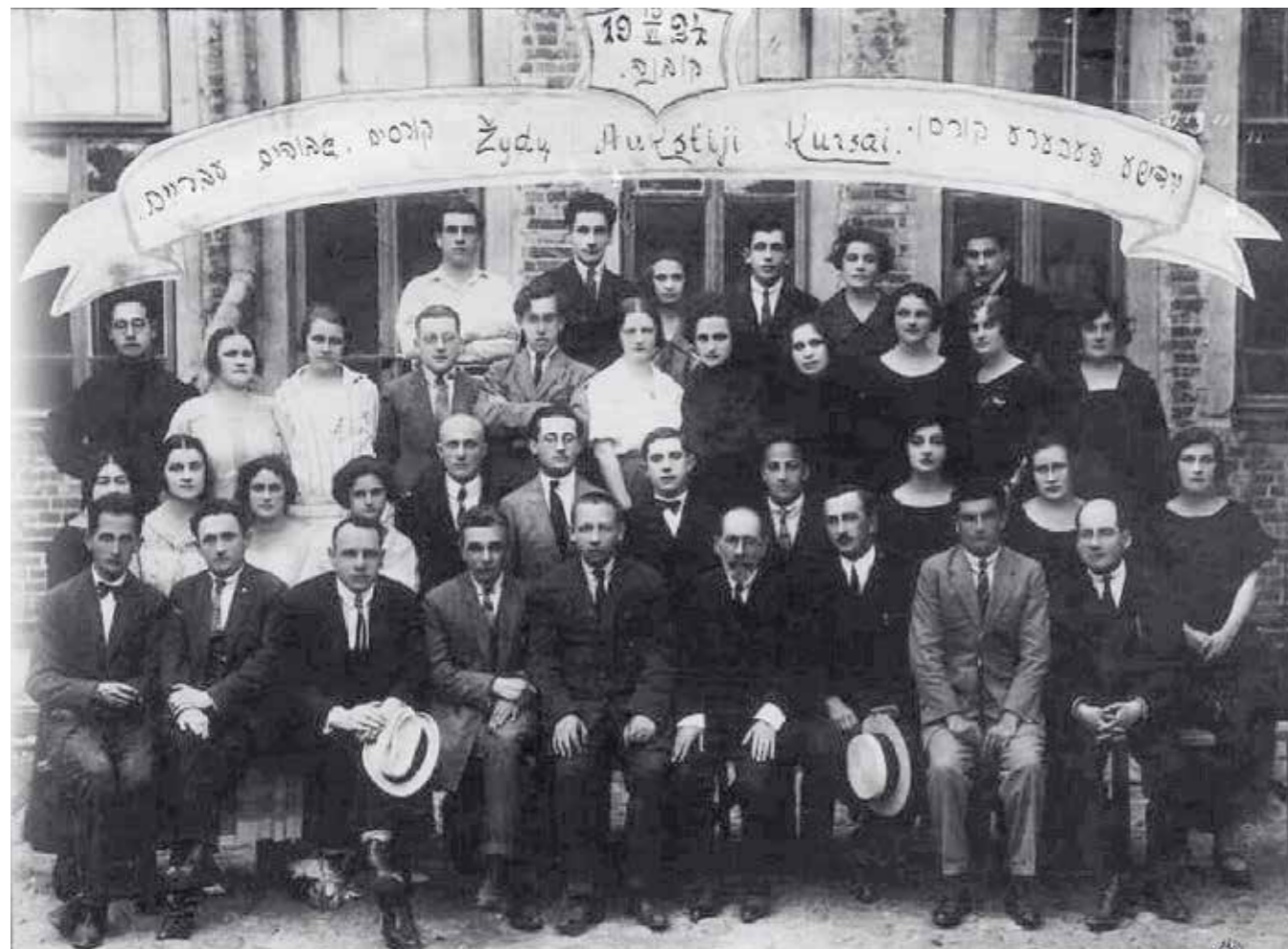
³⁴ G. Valkauskas. Pasauliniai garsus žydų mokslo centras – Slabadoj. *Diena*, 1929 m. rugšėjo 8 d., p. 2.

Kartkartėmis pasaulis nudžiugina mus olimpijadomis. Kartais čia, kartais ten susirenka rinktiniai stipruoliai, fizinės jėgos žiedas ir parodo ką galį. Demonstruoja vikriausias kojas, svariąsias kumštį, tvirčiausias raumenį. Kilnoja geležis, pliekiasi kumščiais, bėga, šokinėja – vienu žodžiu kiekvienas kraštas nori pademonstruoti savo stipriausius sūnus, jų jėgą ir drąsą. Ir mes žydai turėtum kada nors surengti savo olimpijadą, specifiskai žydišką olimpijadą, pagal savo esmę. Tai turėtų būti ne fizinė olimpijada, o dvasiška. <...> Galėtume pademonstruoti Slabodkės talmudistus, kurie moka talmudą „pagal adatą“. Tereikėdavo jiems parodyti adata tam tikrą talmudo lapo vietą, o jie pasakydavo, kuris žodis yra toj pačioj vietoj sekančiuose lapuose. Tai kokie buvo mūsų čempionai.

Tunkeler. Žydų olimpijada (feljetonas). *Apžvalga*, 1936³⁵

³⁵ Tunkeler. Žydų olimpijada (feljetonas). *Apžvalga*, 1936 m. rugpjūčio 23 d., p. 4.

Žydų Aukštųjų kursų 1924 m. laida. Kaunas. VGŽIM, *limis.lt*

AUKŠTIEJI KURSAI

1921 m. Kaune pradėjusi veikti draugija „Aukštiesiems mokslams skleisti žydų tarpe Lietuvoje“ įsteigė vakarinius aukštuosius kursus. Juose buvo rengiami mokytojai aukštesniosioms mokykloms. Pirmaisiais metais suformuoti Matematikos ir gamtos, Istorijos-filosofijos ir Juridinės ekonomijos skyriai, vėliau pradėti dėstyti ir technikos kursai, kuriuose rengti

mechanikai-mašinistai³⁶. Aukštuosiuose kursuose dėstė garsus žydų literatūros kritikas Izidorius Izraelis Eljaševas (pasirašinęs Bal Machšoveso slapyvardžiu)³⁷.

³⁶ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 783.

³⁷ Ten pat, b. 766.

Aminodovo Levino studento asmens liudijimas. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas. 1932 m. LCVA

ŽYDŲ STUDENTAI VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETE

1922 m. Kaune buvo įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas). Aukštieji kursai po truputį prarado savo svarbą, kadangi nemaža dalis gabių žydų jaunuolių turėjo galimybę siekti aukštojo mokslo naujai įkurtoje institucijoje. Nuo pat universiteto įsteigimo jame veikė Semitologijos katedra, kuriai nuo 1927 m. vadovavo žymus semitologas, žydų literatūros istorikas Chaimas Nachmanas Šapira.

Universitete ilgiau ar trumpiau veikė įvairios žydų studentų draugijos ir korporacijos. Viena iš pirmųjų – Lietuvos universiteto studentų žydų draugija hebrajų kalbai ir literatūrai remti, vėliau pavadinta „Al-Hamišmar“ (hebr. Sargyboje). Nuo 1923 m. veikusi draugija siekė suvienyti žydus hebrajų kultūrai remti, išmokti hebrajų kalbą ir moksliai tyrinėti hebrajišką literatūrą. Draugija rengė paskaitas ir seminarus hebrajų

literatūros ir kalbos klausimais³⁸. Nuo 1924 m. veikė panašaus pobūdžio universiteto draugija Žydų kalbai ir literatūrai remti.

XX a. trečiojo – ketvirtojo dešimtmečių sandūroje universitete veikė Studentų lietuvių ir žydų kultūrinio bendradarbiavimo draugija, 1936 m. susibūrė Semitologų draugija, Žydų studentų sionistų revizionistų draugija. Nemaža dalis draugijų buvo uždarytos 1938 m. nustačius, kad jose nėra veiklai reikalingo minimalaus narių skaičiaus.

Pirmoji žydų korporacija „Vetaria“ universitete įsikūrė 1924 m. Korporacija siekė

³⁸ Simona Šimkutė. Nachmanas Chaimas Šapira ir žydų kultūros studijos nepriklausomoje Lietuvoje. *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis*. Sud. Antanas Andrijauskas. Vilnius, 2013, p. 536.

Kauno žydų jaunimo organizacijos „Betar“ nariai. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LCVA

suorganizuoti žydus – studentus drausmės, tautinio auklėjimo ir savivarbos bei gilios draugystės pagrindais <...>. Būdama nepolitinė ir nepartinė, „Vetaria“ pajėgė savo eilėse sujungti įvairių politinių spalvų studentus, kuriems vienodai brangūs buvo bendri žydų akademiniai bei tautiniai interesai, kurių sargyboje korporacija visą savo veiklos laiką budėjo ir budi.

Žydų studentų korporacijos „Vetarija“ sukaktuvės. Apžvalga, 1937³⁹

Korporacijos nariai aktyviai dalyvavo labdaros veikloje.

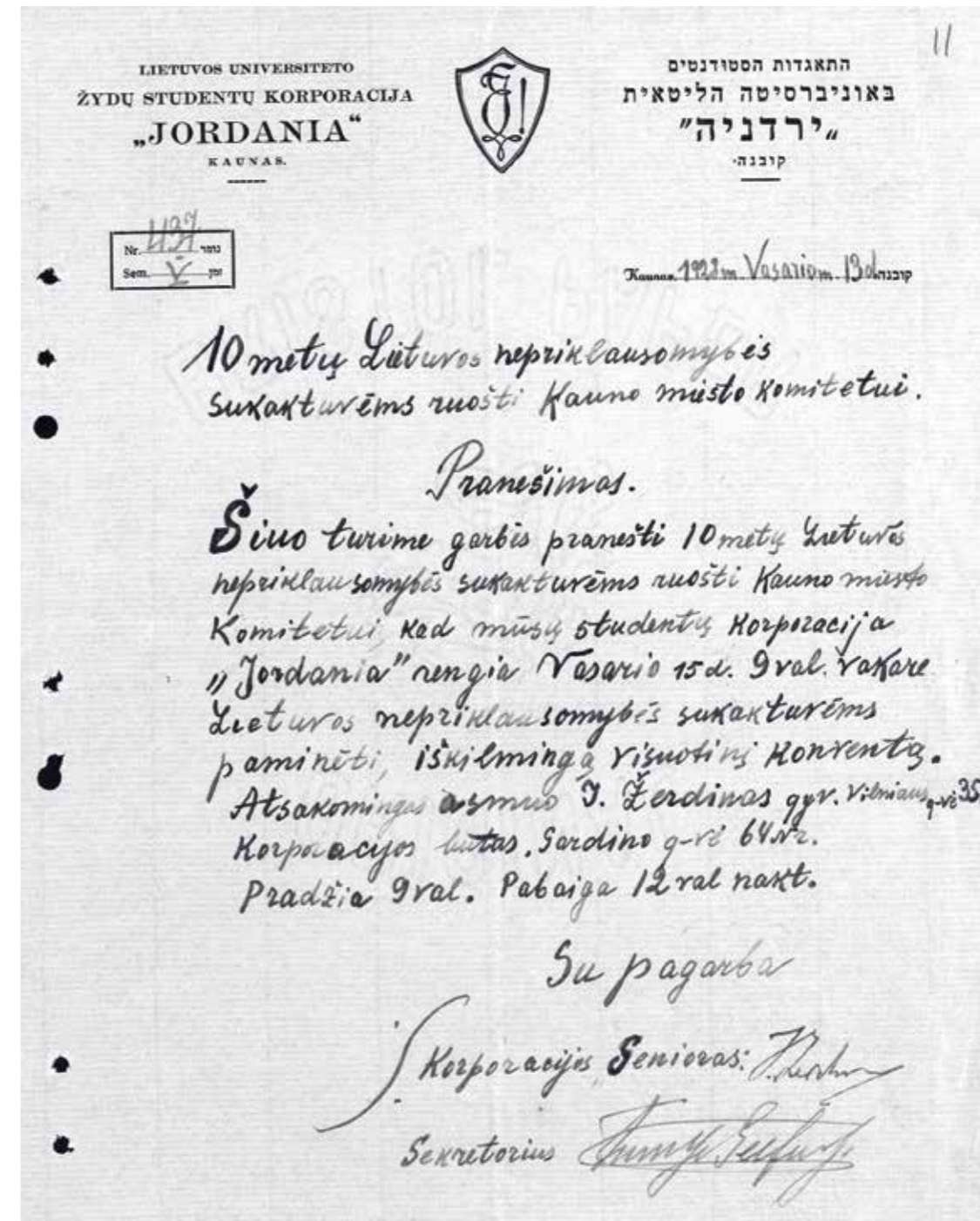
1925 m. universitete susikūrė žydų studentų korporacija „Jordanija“.

Korporacijai pavyko sukurti savo tradicijas ir papročius, kurių esmė yra tikrai akademiška, persisunkusi žydų tautos dvasios. <...> Korporacija rimtai tautiškai auklėja savo narius. Žydų studentų gyvenime korporacija „Jordanija“ vaidina svarbų vaidmenį. Ji aktyviai dalyvauja universiteto akademiame gyvenime.

Studentų korporacijos „Jordanija“ 10 metų sukaktuvės. Apžvalga, 1936⁴⁰

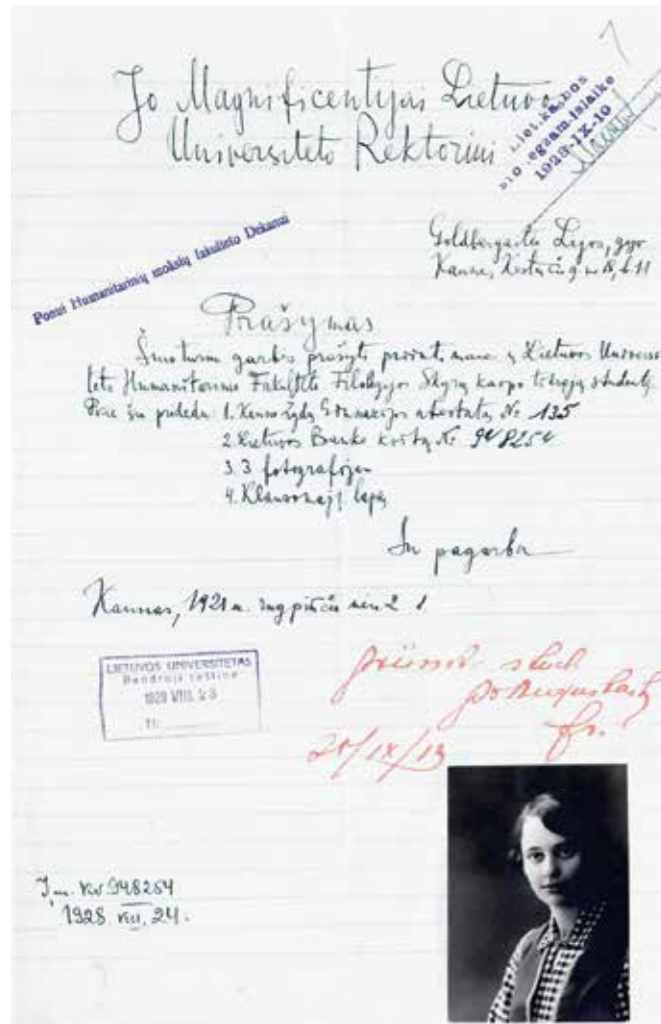
39 Žydų studentų korporacijos „Vetarija“ sukaktuvės. Apžvalga, 1937 m. gruodžio 26 d., p. 5.

40 Studentų korporacijos „Jordanija“ 10 metų sukaktuvės. Apžvalga, 1936 m. vasario 16 d., p. 7.

Lietuvos universiteto žydų studentų korporacijos „Jordanija“ pranešimas apie Lietuvos Nepriklausomybės šventės paminėjimą. Kaunas. 1928 m. vasario 13 d. KRVA

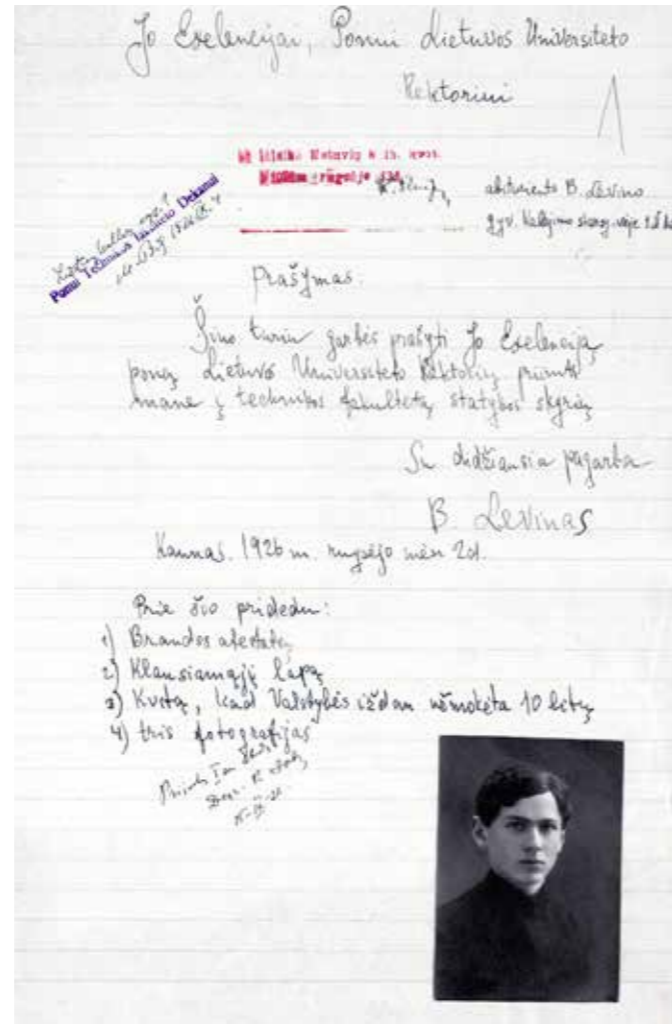

L. Goldbergaitės prašymas Lietuvos universiteto Rektoriui. Kaunas, 1928 m. LCVA

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje universitete veikė mažiausiai aštuonios žydų studentų korporacijos. Tačiau žydų studentų skaičius universitete ėmė mažėti. Tai lėmė ir ekonominis, ir politinis faktoriai.

Tačiau kyla klausimas, iš ko vis dėlto gyvena žydai studentai? Iš kur jie ima reikiamų lėšų? Juk, anot senos žydų patarlės, „kur nėra miltų, ten nėra ir mokslo“. Yra ir atsakymas. Šį atsakymą gerai žino Kauno žydų visuomenė, Kauno tėvai, motinos. Atsakymas yra – pamokos.

Boriso Levino prašymas Lietuvos universiteto Rektoriui. Kaunas, 1926 m. LCVA

Šios pamokos yra tikras žydų studento išganymas. Ir ne be reikalo studentai jaučiasi tokie laimingi gavę pamoką. Žymus žydų studijuojančios jaunuomenės skaičius verčiasi pamokomis.

E. Kravecas. Socijalinė V. D. U. žydų studentų būklė. Apžvalga, 1936⁴¹

41 E. Kravecas. Socijalinė V. D. U. žydų studentų būklė. Apžvalga, 1936 m. vasario 9 d., p. 7.

Semės tras 192		Mokymo metų 1928 m.	
Studijų skyrius	Profesoriaus pavardė	Profesoriaus pavardė	Atliktas mokymas. Data ir prof. pavardė
1. Anatomija	2. Logos		
2. Anatomija	1. Logos		
3. Anatomija	2. Anatomija		
4. Anatomija	3. Anatomija		
5. Anatomija	4. Anatomija		
6. Anatomija	5. Anatomija		
7. Anatomija	6. Anatomija		
8. Anatomija	7. Anatomija		
9. Anatomija	8. Anatomija		
10. Anatomija	9. Anatomija		
11. Anatomija	10. Anatomija		
12. Anatomija	11. Anatomija		

L. Goldbergaitės studijų knygelė. Kaunas, Lietuvos universitetas. 1928–1930 m. LCVA

XX a. trečiajame dešimtmetyje veikė kelios studentų šalpos draugijos. 1924 m. „Lietuvos Universiteto žydų studentų kultūrinis susivienijimas“, performuotas į „Lietuvos U-to Žydų studentų akademinį susivienijimą“, siekiantį „materijaliai šelpti žydų studentą jo kovoj aukštojo mokslo siekiant“⁴².

1927 m. akademinis susivienijimas tapo „Lietuvos universiteto žydų studentų ekonominiu susivienijimu“. Jis teikė studijų paskolas žydų studentams ir inicijavo žydų studentų valgyklos įsteigimą. E. Kravecas, 1936 m. apžvelgdamas socialinę studentų būklę, rašė: „Paskolų skaičius auga proporcingai narių skaičiui, kitaip sakant beturčių studentų skaičius ekonominio susiv. narių tarpe eina kasmet didyn. <...> Ar bereikia po visa tat stebėtis, kad žydų studentų skaičius taip katastrofiškai smunka?“⁴³

Tačiau žydų studentų skaičius universitete mažėjo ir ne tik dėl ekonominių priežasčių:

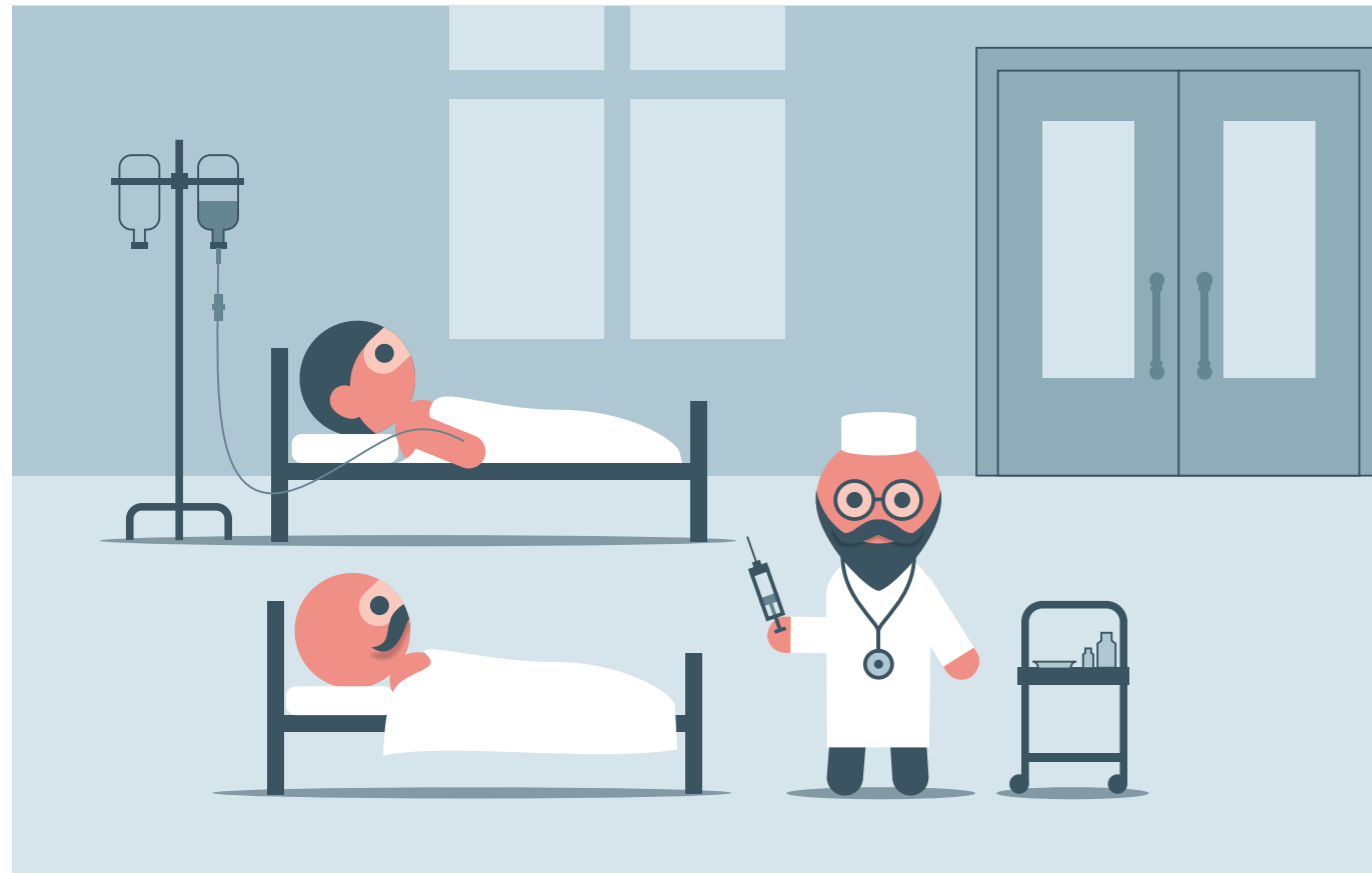
Visuomenė sužinojo pagrindines mintis, išdėstytas žydų ekonominio studentų susivienijimo memorandume, įteiktame universiteto vadovybei dėl faktiškų apribojimų į medicinos fakultetą stojantiems žydams. Įvairiuose kraštuose ir įvairiose aukštosiose mokyklose žydai turi visai prastą patyrimą dėl priėmimo į aukštąsias mokyklas ir dėl vadovaujančiųjų mokyklų organų nusistatymo jų atžvilgiu. Ar kas gali apskaiti visus tuos vargus, kančias, pasibaisėtiną neapykantą, kurią turi pakelti žydų jaunuomenė, siekdama mokslo? Tačiau Lietuva nepriklauso šių valstybių kategorijai. Lietuvoje pagrįstai piktinamasi, kai kas nors mėgina priskaityti Lietuvą prie brutalių antisemitinių kraštų kategorijos. Taigi, dabar ir iškyla sunkus klausimas: ką reiškia Lietuvos universitete nusistovinti tradicija, kad žydai beveik negalima patekti į medicinos fakultetą ir kad į odontologijos skyrių jau antri metai nepriimamas nė vienas žydas? Ar aukštesniu valstybės požiūriu tikrai leistina, kad privilegijuojant valstybines gimnazijas žydams, kurių mokyklos yra visos nevalstybinės, faktiškai atimamos teisės mokytis aukštojo mokykloje?

Žydų spauda dėl žydų abiturientų įstojimo į universitetą. Apžvalga 1937⁴⁴

42 E. Kravecas. V. D. U-to Žydų Studentų Ekonominis Susivienijimas. Apžvalga, 1936 m. lapkričio 22 d., p. 3.

43 Kravecas. Socijalinė V. D. U. studentų būklė, p. 7.

44 Žydų spauda dėl žydų abiturientų įstojimo į universitetą. Apžvalga, 1937 m. spalio 3 d., p. 4.

SVEIKATOS IR SOCIALINĖS APSAUGOS ORGANIZACIJOS

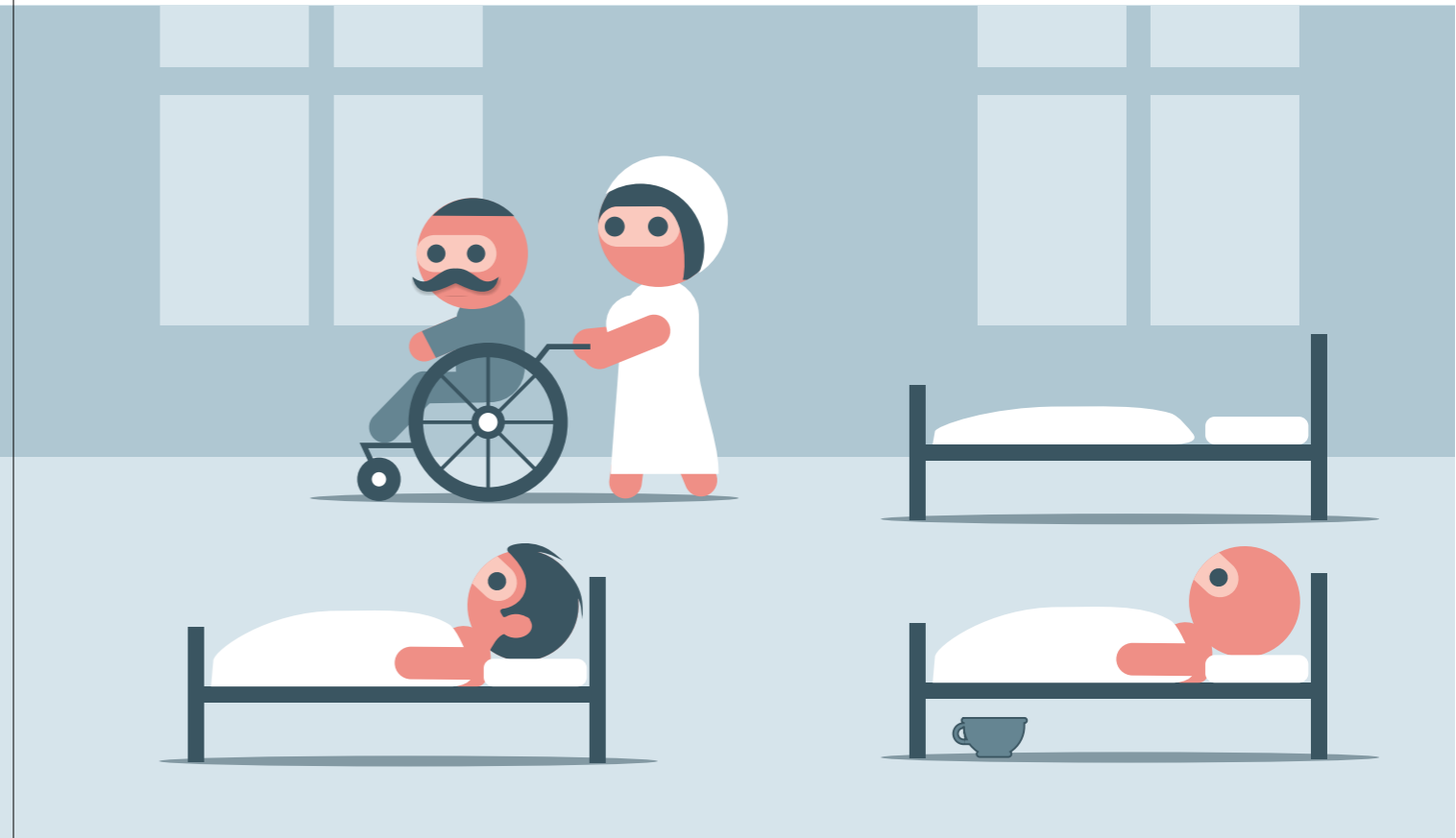
Kauno žydų bendruomenė didelį dėmesį teikė rūpinimuisi vargingesniais savo bendruomenės nariais, našlaičiais, ligoniais. Siekiant suteikti geresnę pagalbą, buvo neapsiribojama tik bendruomenės lėšomis, tačiau steigiamos ir specializuotos draugijos.

Viena pirmųjų tokio pobūdžio draugijų Kaune buvo 1873 m. įsteigta „Pagalbos ramtis“¹.

1898 m. turtingos Kauno moterys, fabrikantų ir pirklių žmonos, kreipėsi į miesto valdžią:

Visiems, kurie iš arčiau susipažinę su vargingiausio sluoksnio Kaune padėtimi, žinoma kokia siaubinga ir kol kas be išėties yra žydžių moterų padėtis ligos, gimdymo, šeimos nario mirties ir kitų panašių įvykių atvejais. Ne ką geresnė padėtis yra ir vargingiausios Kauno gyventojų dalies vaikų, kuriems be būtiniausių materialinių dalykų reikia ir galimybės išmokti kokio tai amato, kad vėliau jie galėtų užsidirbti sau duonos kąsnį. Mums, žemiau pasirašiusioms, dažnai teko susidurti su gąsdinančia neturtingų

1 LVIA, f. 378, ap. BS1870, b. 957.

*žydžių moterų ir vaikų padėtimi ir mes pamatėme, kad vieno žmogaus pagalba tokiose situacijose yra nepakankama arba nepasiekia savo tikslo dėl neorganizuotumo bei susiskaidymo, todėl mes galvojame, kad reikia kurti draugiją, kuri pagerintų materialinę ir moralinę neturtingų moterų, našlių, gimdyvių ir vaikų būklę.*²

Taip mieste buvo įsteigta Kauno žydžių labdaros draugija, į kurios veiklą greitai įsitraukė ir vyrai, daugiausia gydytojai, suteikdami nemokamą medicininę pagalbą. 1901 m. draugijos

2 KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 23701.

veikloje jau dalyvavo beveik 400 kauniečių, kurių kasmetinis didesnis ar mažesnis piniginis įnašas prisidėjo prie galimybių suteikti pagalbą kuo didesniai vargingų moterų ir vaikų ratui.

1905 m. Kaune, Ugniagesių gatvėje buvo įsteigti rabino I. E. Spektoriaus žydų našlaičių namai³ (dab. J. Gruodžio g. 25). 1910 m. įkurta „Žydų vaikų kolonijų“ draugija, kuri rūpinosi neturtingų žydų vaikų sveikatos stiprinimu⁴.

3 LVIA, f. 378, ap. BS1904, b. 67.

4 KRVA, f. I-53, ap. 1, b. 145.

Įvairios Kauno draugijos organizuodavo koncertus, vaidinimus, pasivaikščiojimus ir kitus renginius, kurių metu surinkti pinigai už bilietus ar aukos buvo skiriami vargingajai visuomenės daliai paremti. 1898 m. gruodį „Versalio“ restorane buvo surengtas šokių vakaras, skirtas paremti žydų senelių prieglaudą, o 1906 m. miesto teatre Žydų muzikinio-draminio meno mylėtojų draugija suorganizavo koncertą neturtingiesiems paremti.

Dalis XIX a. įkurtų sveikatos ir socialinės apsaugos draugijų tarpukariu atnaujino savo veiklą. Taip pat buvo įkurta ir naujų draugijų. Pavyzdžiui,

1931 metais įsisteigusi Kaune Žydų Beturčių Mergaičių Prieglaudos Draugija, turinti tikslą globoti ir užlaikyti beturtes žydų mergaites. Draugijos valdyba įkūrė toms našlaitėms prieglaudą, kurioje nemokamai užlaikomos ir auklėjamos virš 30 našlaičių. Jos priimtos

Žydų vaikų namai (dab. Giedraičių g. 8). Žydų vaikų namų kalendorius 1936–37 metams. Kaunas. 1936 m. LNB Judaikos kolekcija

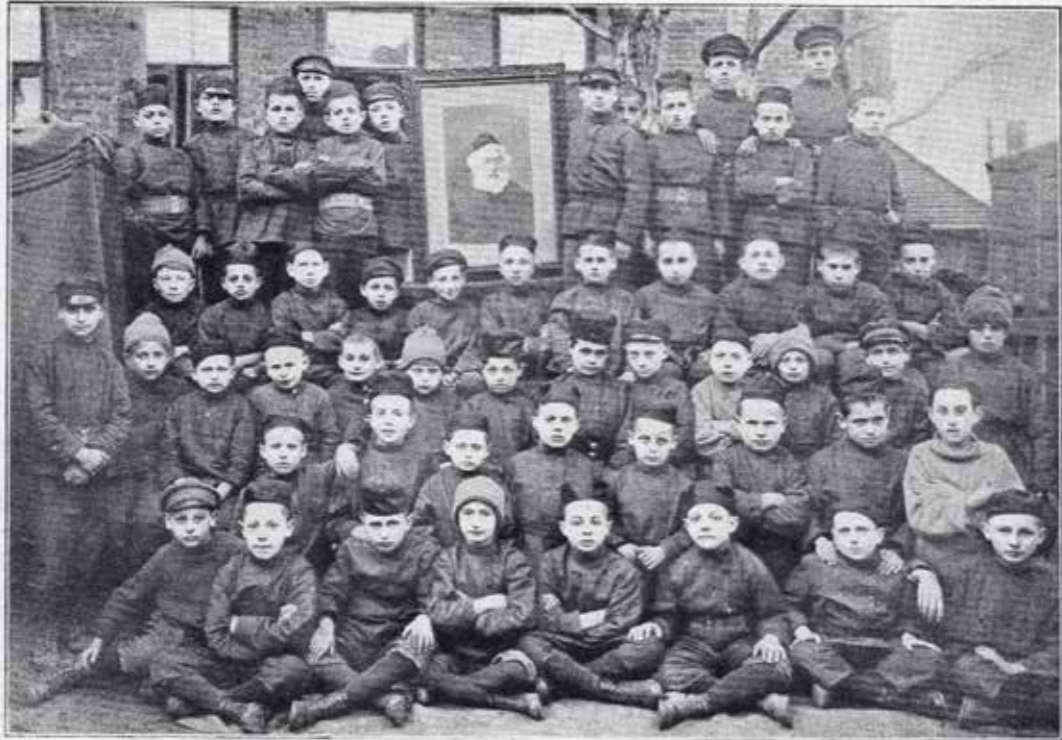
*ir vargingiausiųjų žydų sluoksnių be tėvų. Visos našlaitės yra mokslo amžiaus ir lanko pradžios mokyklas Kaune.*⁵

Vaikų namų ir draugijų veiklą suardė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas.

⁵ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 495.

40

Žydų Našlaičių Namai בית-היתומים
 Rabi ICCHOKO ELCHONONO vardu ע"ש הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל
 KAUNE, Ugniagesių gatvė 7 Nr. קאוונק, סיערלעסער גאס 7 №
 Telef. 954 Nr. טעלעפאן 954 №

№ Kovno, July 6-th 1925

Rabino I. E. Spektoriaus žydų našlaičių namų (dab. J. Gruodžio 25) auklėtiniai su jo portretu. Kaunas. 1925 m. liepos 6 d. LCVA

K. Ž. Neturtigiams ligoniams Šelpti Dr-ja
 „משמרת-חולים“

ŽYDŲ SENIŲ PRIEGLAUDOS NAUDAI
 אל תשליכנו לעת זקנה!

ALKANŲ, MOKIN. NAUDAI
 לטובת הונגרויקע שול-קינדער

Žydų Moterims Šelpti Dr-ja
 Pasalpa motinai vaikams pagalba
 ראם ראביענס זינדע-מוטער

ŽYDŲ PSICHINIŲ LIGONIŲ NAUDAI.
 לטובת אידישע פסיכיש קראנקע.

Žydų beturčių mergaičių priegl. naudai.
 שטיצט די הויס פאר יודישע טוירלעך „בית-היתומות“

BETURČŲ VAIKŲ DARŽELIUI
 קינדער-גארטן פאר ארימע קינדער

ŽYDŲ VAIKŲ KOLONIJA
 אידישע קינדער קאלאניעס

Žydų Beturčių Mergaičių Prieglaudos naudai.
 שטיצט דעם הויס פאר אידישע מיידלעך „בית היתומות“

Draugija „E'KUR-CHOLIM“
 Žydų Ligoninės naudai.
 בקור חולים

ŽYDŲ NAŠLAIČIAMS
 בית היתומים

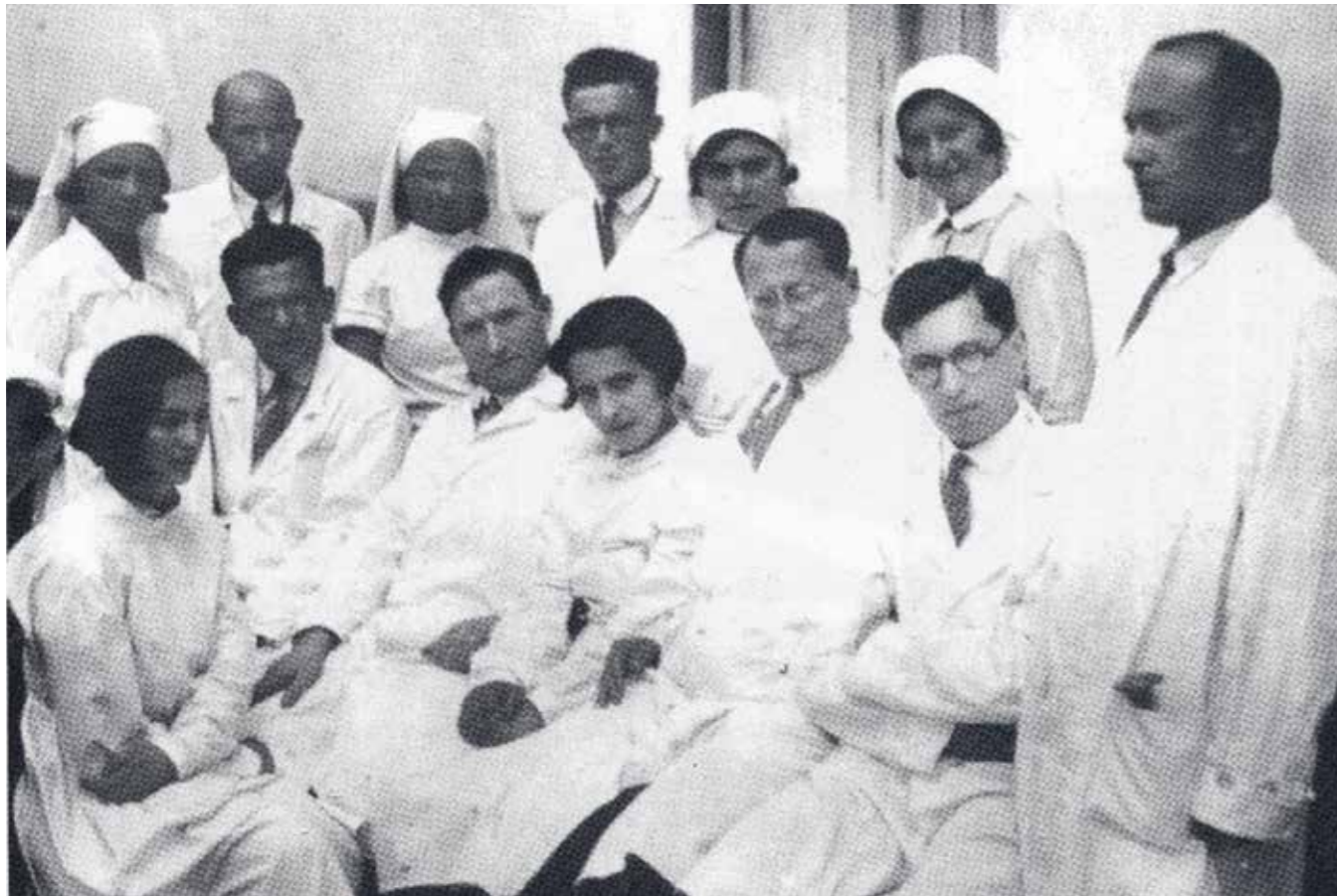

ŽYDŲ VAIKŲ NAMAI
 קינדערהויז

Įvairių Kauno žydų draugijų ir organizacijų aukų lapeliai. XX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai. NCDM

E. Elkesas su Kauno žydų ligoninės Vidaus ligų skyriaus personalu. 1936 m. Joel Elkes. *Dr. Elkhanan Elkes of the Kovno Ghetto: A Sons Holocaust Memoir*. Brewster, Mass.: Paraclete Press, 1999 m.

ŽYDŲ LIGONINĖ

Kauno žydų ligoninė pradėjo veikti XIX a. pirmoje pusėje, Soloveičiko namuose⁶. Tačiau mediniame name įsikūrusioje ligoninėje gydymo sąlygos buvo blogos. Todėl XIX a. viduryje nuspręsta statyti naują ligoninę (dab. A. Jakšto g. 5). Kauno žydų ligoninė tarpukariu pavadinta „Bikur-Cholim“. Joje imti gydyti ir ne žydai. Sovietmečiu čia ir toliau veikė ligoninė.

Kauno Žydų „Bikur-Cholim“ ligoninė, kuri dabar turi 220 lovų, užima žymią vietą Lietuvos ligoninių tarpe. Ligoninės visuomeninė

reikšmė kasmet didėja, ir todėl yra pravartu supažindinti medicinos sferas su ligoninės istorija ir darbu. „Bikur-Cholim“ ligoninė Kaune įsteigta prieš šimtą metų dabartinėj Daukšos g-vėj. Ligoninė pradžioje turėjo 10–15 lovų; vėliau ji persikėlė į nedidelį namelį, kuris buvo ant dabartinio „Bikur-Cholim“ žemės sklypo. Ilgainiui ligoninė žymiai išaugo. 1904–1912 metais jau buvo pastatyta didžiųjų rūmų dalis ir apkrečiamųjų ligų skyrius. Prieš didįjį karą ligoninėj buvo įrengta 50 lovų ir per metus tada pereidavo 600 ligonių. Ligoninės biudžetas susidarydavo iš miesto valdybos lėšų, iš narių mokesčių ir t. t. Ligoninė buvo skirta Kauno miesto ir apylinkės neturtingiems žydams. Karo ir okupacijų

⁶ LCVA, f. 378, f. BS1883, b. 711.

Kauno žydų ligoninė (dab. A. Jakšto 5). XX a. ketvirtasis dešimtmetis. J. Stanišausko fotografija, KAVB

metu „Bikur-Cholim“ ligoninė buvo visiškai panaikinta. Žydų visuomenės ir American Joint Distribution Commite pastangomis „Bikur-Cholim“ ligoninė buvo vėl atstatyta. Po didžiojo karo ligoninė turėjo persitvarkyti, praplėsti savo veikimą ir prisitaikyti moderniškiems medicinos reikalavimams. <...> Pagelbiniai skyriai aptarnauja ne tik ligoninės ligonius, bet ir ligonius iš „Oze“, „Žydų vaikų namų“, „Žydų senelių prieglaudos“, „Mišmeret-Cholim“ ir kitų medicinos įstaigų. <...> „Bikur-Cholim“ ligoninės tikslas yra suteikti nemokamą ir prieinamą kvalifikuotą pagalbą pirmiausia neturtingiems bei mažai turtingiems ligoniams. Ligoninėn priimami ir pasituri ligoniai pagal minimalų tarifą (savikaina), jeigu

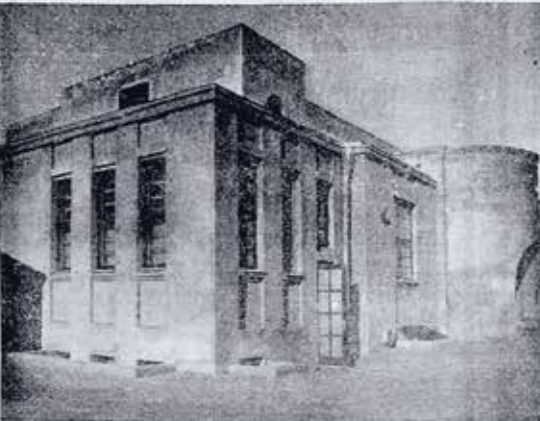
Gydytojo E. Elkeso namas ir privati ligoninė (dab. Kęstučio g. 8). 1934 m. Joel Elkes. *Dr. Elkhanan Elkes of the Kovno Ghetto: A Sons Holocaust Memoir*. Brewster, Mass.: Paraclete Press, 1999

yra laisvų vietų. Kauno Žydų ligoninė, be savo uždavinio gydyti ligonius, atlieka dar ir mokslo, pedagoginį darbą.

Kauno žydų ligoninės vyr. gydytojas dr. Benjaminas Golachas. *Medicina*, 1931⁷

⁷ Dr. B. Golachas, Kauno Žydų ligoninės vyr. gydytojas. Kauno žydų „Bikur-Cholim“ Ligoninės 5 metų (1926–1930) veikimo apžvalga. *Medicina*, 1931, Nr. 6, p. 418–421.

		1932 תרצ"ב - 1932 יאנואר	ט ב ת
Sausis		היט דעם טײערסטן אוצר — דאס געזונט!	
<p>דאָס געזונט איז דער טײַערסטער אוצר. וואָס דער מענטש באַקומט פֿון דער נאַטור. לײדער, וײס ער נײט. ווי דאָס צו שײַצן אין זײַ געהעריק צו הײַטן. סײַב קומט מען צום שכל. ווען מהאַט שוין דאָס געזונט פאַרלאָרן. אָבער דאָן העלפֿן שוין אַטמאַל נײט קײן חכמות.</p> <p>דער געזונטער פאַרנעמט דאָס וויכטיקסטע אין לעבן: צו זאָרגן פאַרן געזונט. זײַ אַפּצוגעבן מיטן טערפּער און אײס אַנטוויקלען; ער מאַרגעסט. אָן אױב ער וועט פאַרן קערפּער נײט זאָרגן און אײס בלױז אױס־נוצן. וועט ער סוף כל סוף בלײבן אַ בעל מום...</p> <p>אונזער מאַדערנע צײַוליאַציע, נײט קוקנדיק אױף איר גרויסן פאַר־שרײט אין ווער וויכטיקע אַנטדעקונגען: אױז דאָך אַ גרויסע סכּנה פאַרן קערפּער און גײסט. אױב מיר וועלן נײט פּאַלן די געזאַסן פֿון דער הײַ־גײַענע. מיר מוזן זײַ דערנענטערן צו דער נאַטור מיט ארע גרונט־יסודות פֿון לעבן: פֿרײשע לופֿט, וואַסער, זון, פֿרײשע אײ־בונגען. אַ ריכטיקע דערנערונג און קלײדונג. הײַ־גײַענע פֿון גײסט און פֿון קערפּער.</p> <p>די אױסנאַכע פֿון געזונטהײט קאַלענדאַר - וועט זײַן: וואָך־אײַן וואָך־אױס אױסצושלעפֿן די געזאַסן פֿון דער הײַ־גײַענע.</p>			
1 Nauji Metai. Penktad.	פֿרײטיק כב 22 לײַב: קאַױנע 11 אָף 3		
2 Šeštad.	שבת כג 23 פֿ שמונת, סכּה"ח		
"OZE" Lietuvos Žydų Sveikatos apsaugos Draugija געז צו פֿאַרײַטן דאָס געזונט פֿון דער ייִדישער באַפֿעלק. אין ליטע			

1932 m. OZE sveikatos kalendorius. Kaunas. 1931 m. LNB Judaikos kolekcija

Kauno žydų ligoninės ordinatorius Izaokas Levitanas 1927 m. pabaigoje Miško g. 19 (dab. Miško g. 27) atidarė privačią moterų ligoninę, kurioje buvo vykdoma „moterų ligų chirurgija ir gimdymo pagalba“⁸.

Kauno žydų ligoninės Vidaus ligų skyriaus vedėjas Elchananas Elkesas 1930 m. Kęstučio g. 6 (dab. Kęstučio g. 8) pasistatė namą, kurio pirmą ir trečią aukštus išnuomojo, o antrame aukšte įrengė nedidelę privačią ligoninę bei apsigyveno

su šeima. Daktaras E. Elkesas savo pacientams buvo labai dosnus, gydydavo ir nemokamai. Jo priėmimo kabinetas visada buvo pilnas tų, kurie neišgalėjo susimokėti⁹.

⁸ Arvydas Pakštalis, Brigita Tranavičiūtė, Linas Vitkus. *Respublikinė Kauno ligoninė: 65 metai medicinos istorijos*. Kaunas, 2017, p. 98.

⁹ Joel Elkes. *Dr. Elchanan Elkes of the Kovno Ghetto: A Son's Holocaust Memoir*. Brewster: Paraclete Press, 1999, p. 5.

1938 m. ir 1939 m. OZE kalendorių viršeliai. Kaunas. 1937 m. ir 1938 m. LNB Judaikos kolekcija

OZE – ŽYDŲ SVEIKATOS APSAUGOS DRAUGIJA

1912 m. Sankt Peterburge įkurta žydų sveikatos apsaugos draugija *Obshchestvo okhraneniya zdorovya evrejskogo naselenija*, vėliau žinoma kaip OZE – tai rusiško draugijos pavadinimo trumpinys (liet. Žydų sveikatos draugija).

1913 m. Kaune įsteigtas OZE skyrius. Steigėjais tapo tuometiniai garsūs Kauno gydytojai ir kiti kauniečiai: Teodoras Mejerovičius, Izajas Frumkinas, Izidorius Kocinas, Efraimas Rabinovičius, Julijus Michalevskis, Pilypas Mendelsonas, Samuelis Isersonas, Febusas Garfunkelis, Abelis Lapinas ir Dovydas Švarcas¹⁰.

¹⁰ KRVA, f.I-53, ap. 1, b. 226.

1921 m. gruodžio mėn. Kaune susibūrusi įvairių specialybių žydų grupelė – gydytojai Borisas Jofė, Lazaris Finkelšteinas, Borisas Strasburgas, advokatas ir Steigiamojo Seimo narys Oizeris Finkelšteinas, Steigiamojo Seimo narys Samuelis Landau ir inžinierius Nikolajus Frumkinas – atkūrė OZE draugiją. Jos valdybą sudarė: pirmininkas L. Finkelšteinas, sekretorius Benjaminas Bliudzas, išdininkė Beilė Ritenbergaitė ir dar 12 narių. Nario mokestis buvo 50 auksinų per metus. Valdyba įsikūrė Didžiojoje Totorių gatvėje (dab. I. Kanto g.).

1922 m. sausio 5 d. įregistruotuose draugijos įstatuose nurodyti tokie tikslai: rūpintis žydų sveikata ir kūno tobulinimu,

OZE Sveikatos namų salė (dab. D. Poškos g. 1).
1928 m. Jad Vašem archyvas

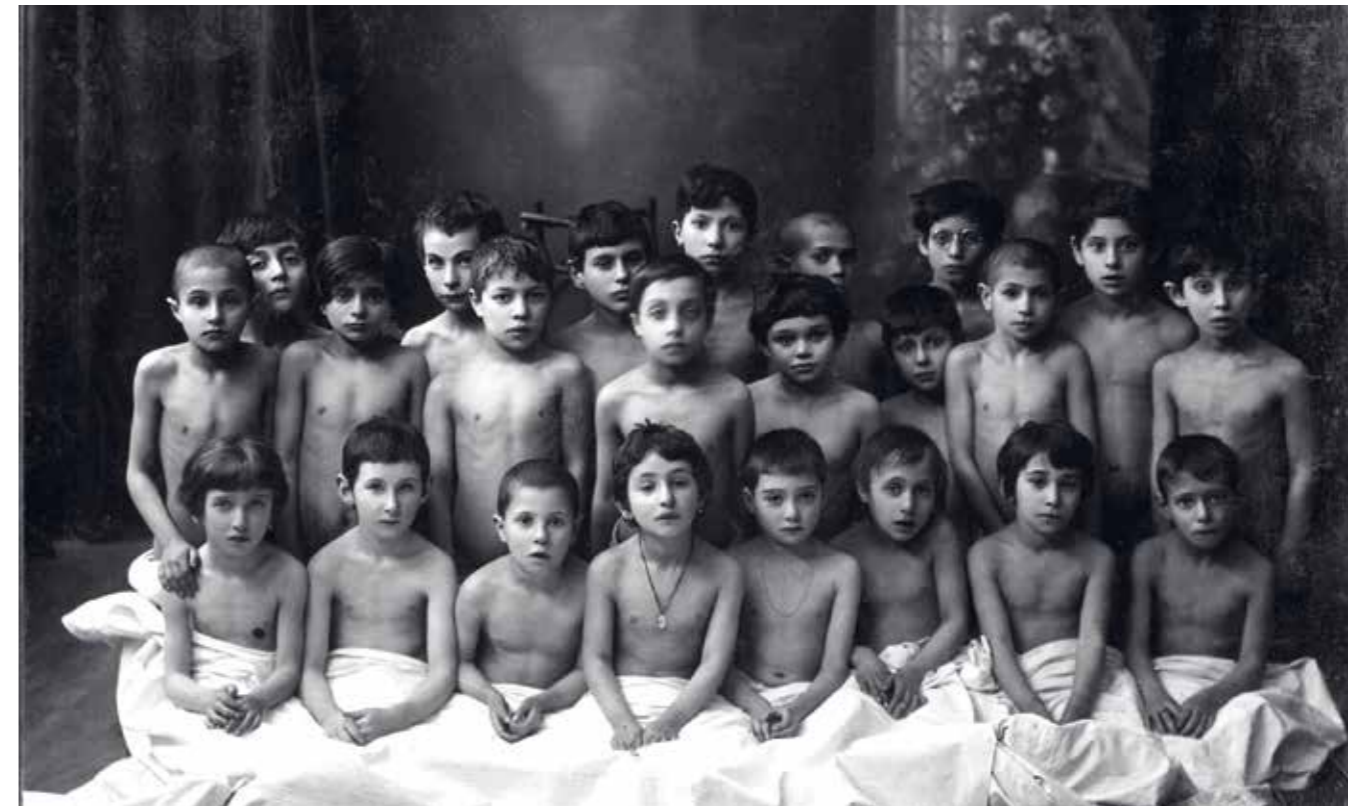
vykdyti mokslinius tyrimus sanitarijos statistikos srityje, teikti žydams medicininę ir sanitarinę pagalbą.

OZE veiklos diapazonas buvo labai platus ir įvairus: profilaktinis darbas ir ambulatorinis aptarnavimas, stacionarinė pagalba, dispanserinis sekimas, medicininis seserų ruošimas, skubi medicininė pagalba, labdara ir t. t. 1923 m. žurnale *Medicina* draugijos veikla apibūdinta taip: „labdarybė ir bendruomenės gydymas pas žydus iš seno gerai yra suorganizuota. Ypatingai dabar pradeda rūpintis kūdikių, motinų ir moksleivių sveikata. Mūsų veikėjams patartina būtų arčiau susipažinti su žydų įstaigomis, nes lietuviai toli nuo žydų čionai atsilikę“¹¹.

OZE spausdino ir platino lapelius, brošiūras, plakatus apie kūdikių, motinų, moksleivių sveikatos stiprinimą. Informavo apie tuo metu paplitusių tuberkuliozės, trachomos, venerinių ligų, vidurių šiltinės profilaktiką. Ypatingą dėmesį draugija skyrė moksleivių ambulatoriniam aptarnavimui. Jau pirmaisiais draugijos veiklos metais Kaune buvo įsteigtas Centrinis mokyklų medicininis kabinetas (vedėja S. Švarc-Finkelšteinienė), kuris koordinavo 15 mokyklų medicinos punktų darbą Kaune. Juose du kartus per metus buvo tikrinama mokinių sveikata, švara, atliekama vakcinacija. Draugijos pastangomis Kauno mokykloms buvo tiekiamas virintas geriamas vanduo bei vanduo rankoms nusiplauti, rankšluosčiai.

Du kartus per mėnesį vaikai privalėjo maudytis pirtyje. Mokslo metų pabaigoje medicininį patikrinimą metu rasti

¹¹ Kauno m. Žydų gydymo įstaigos. *Medicina*, 1923, Nr. 2, p. 126.

Moksleivių medicininė apžiūra, remiama OZE draugijos.
Kaunas. 1927 m. Jad Vašem archyvas

blogai maitinami, nusilpę, sergantys tuberkulioze vaikai buvo siunčiami gydymui ir poilsiui į OZE sanatorijas bei vasaros stovyklas.

1922 m. gegužės 15 d. Gardino g. 4 (dab. Puodžių g.) atidaryta Suaugusiųjų ambulatorija, kuri lapkričio 17 d. perkelta į Maironio g. 17. Jai vadovavo gydytojas B. Bliudzas. Prie ambulatorijos veikė ir iškvietimų į namus punktas.

Giedraičių g. 4 veikė Žydų vaikų ligoninė ir Žydų vaikų namai. Palangos g. 1 – draugija „Mišmeret – cholim“, kuri šelpė neturtingus žydų ligonius. A. Mapu g. 2 veikė Žydų greitoji pagalba.

Reikšmingas įvykiu Kauno gyvenime tapo 1928 m. kovo 25 d. atidaryti gydytojo Simono Frumkino vardo Sveikatos namai

(dab. D. Poškos g. 1). Pagrindines lėšas modernių Sveikatos namų statybai aukojo 1919 m. mirusio S. Frumkino šeima iš JAV ir Berlyne įsikūrusi OZE Draugija. Sveikatos namuose veikė Ambulatorija suaugusiems, Mokyklų medicinos punktas, Dantų kabinetas, Motinos ir kūdikio iki 2 metų konsultacija, Higienos paroda, Gimnastikos salė, dušai moksleiviams ir t. t.

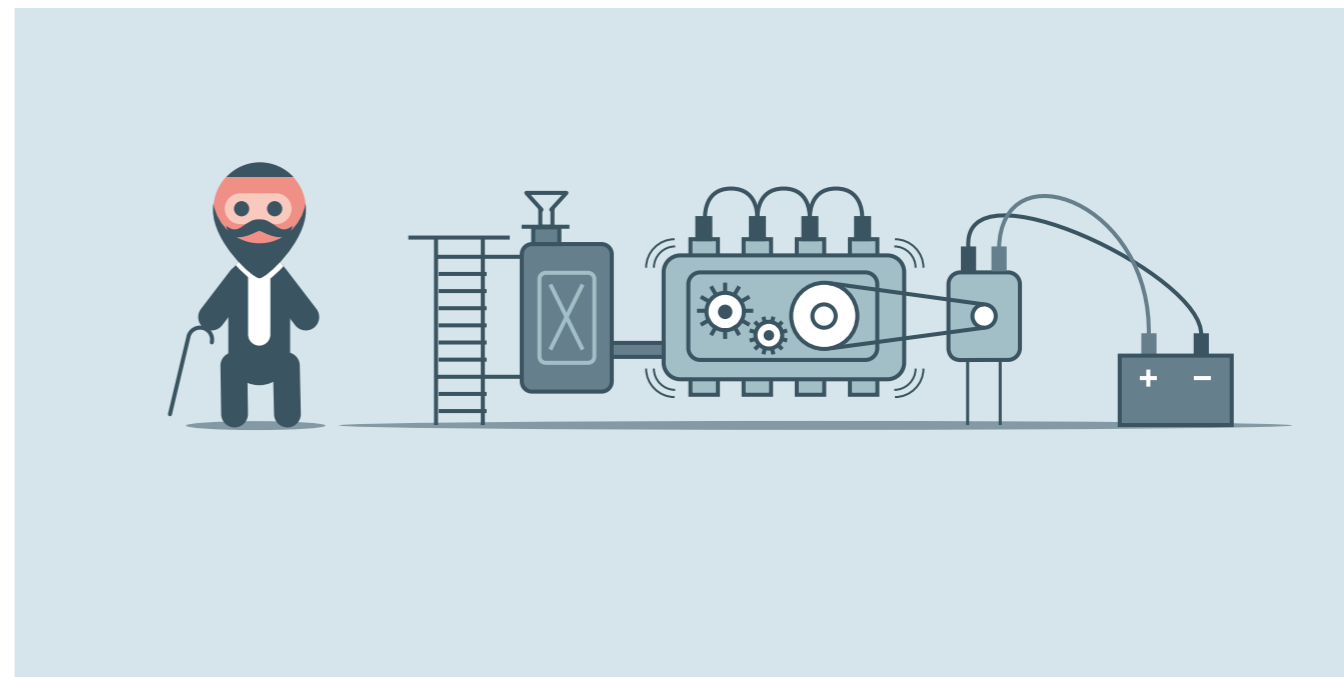
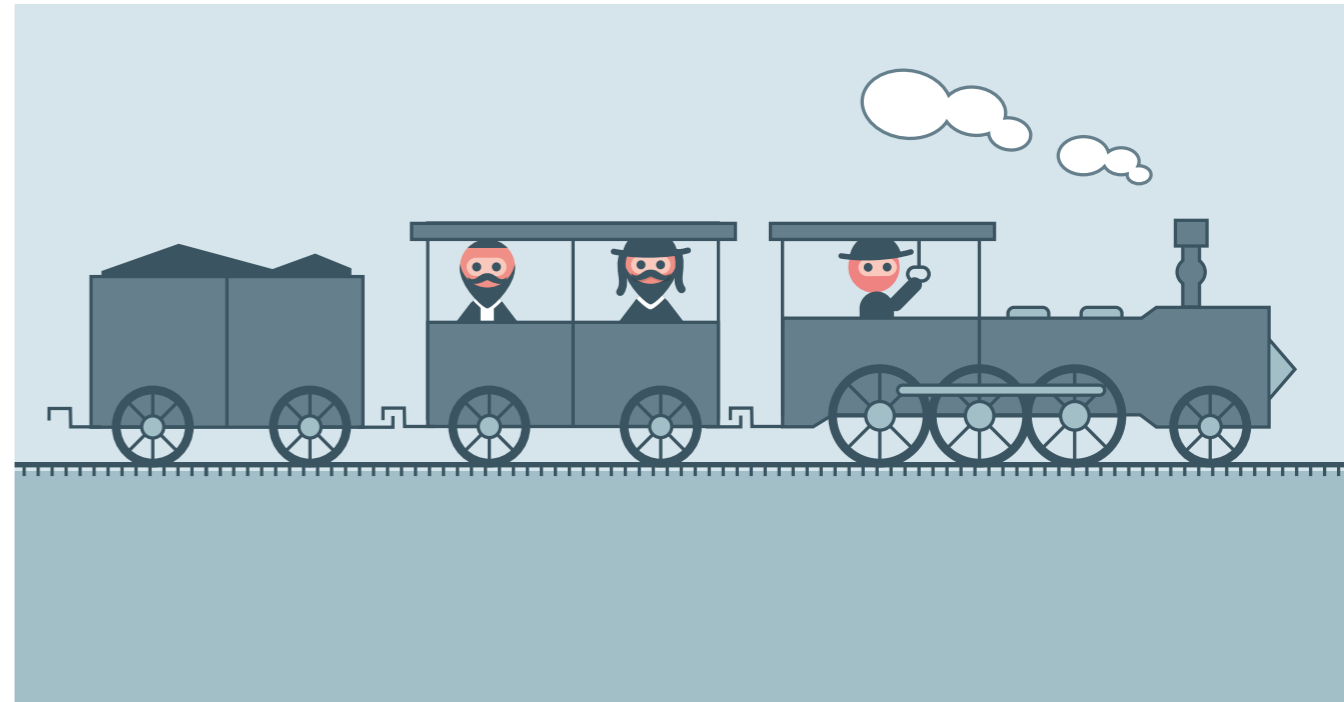

PRAMONĖ IR VERSLAI

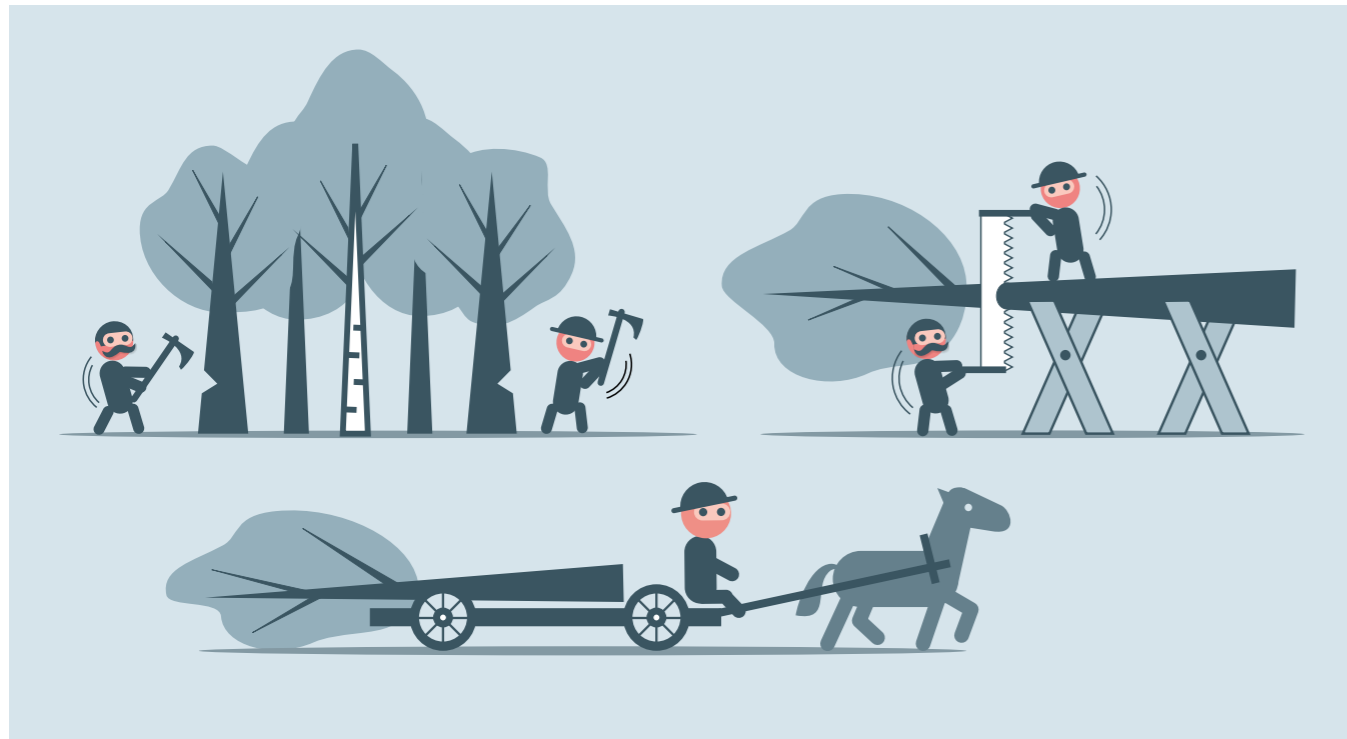
Nuo senų laikų išsiskinęs žydo pirklio ar karčiamos laikytojo paveikslas. Tačiau XIX a. vystantis pramonei žydų veiklos apėmė ir kitas verslo šakas. Neretai žydai pirmieji atnešdavo pramonės naujoves į Lietuvą ir Kauną. Laikinojoje sostinėje žydų verslininkai patyrė kylančio lietuvių verslo konkurenciją, kiek siaurėjo jų veikla tradicinėje prekybos sferoje. Tačiau žydų verslininkai, vieni ar kartu su lietuviais, steigė naujų Kaunui

pramonės šakų įmones: tekstilės, chemijos, farmacijos, kosmetikos ir kt. Žydai vyravo Kauno tabako ir papirosų, alaus, medžio apdirbimo, statybinių medžiagų pramonėje, buvo pagrindiniai statybų rangovai¹.

¹ Kauno žydų bendruomenė. Virtuali paroda.

MEDIENOS VERSLAS

Aplankiau Kauną, vieną iš tų miestų, kuriuose gali rasti didelę ir tipišką žydų bendruomenę. Tai miestas, gražiai įsikūręs Nemuno ir Neris upių santakoje. Jame gyvena 75 000 žmonių, iš kurių pusė yra žydai. Tam tikrais metų laikais čia vystoma stambi medienos pramonė. Nuo aukštupio žemyn upe plukdomi sieliai pasiekę miestą turi būti sutvirtinami ir perišami. Visą šį darbą atlieka vien žydai. Tai yra sunkus, raumenų jėgos ir ištvėmės reikalaujantis darbas. Darbininkai yra gana gerai apmokami, keturis ar penkis mėnesius dirbdami šį darbą, iš savo darbo užmokesčio jie gyvena likusius metus.

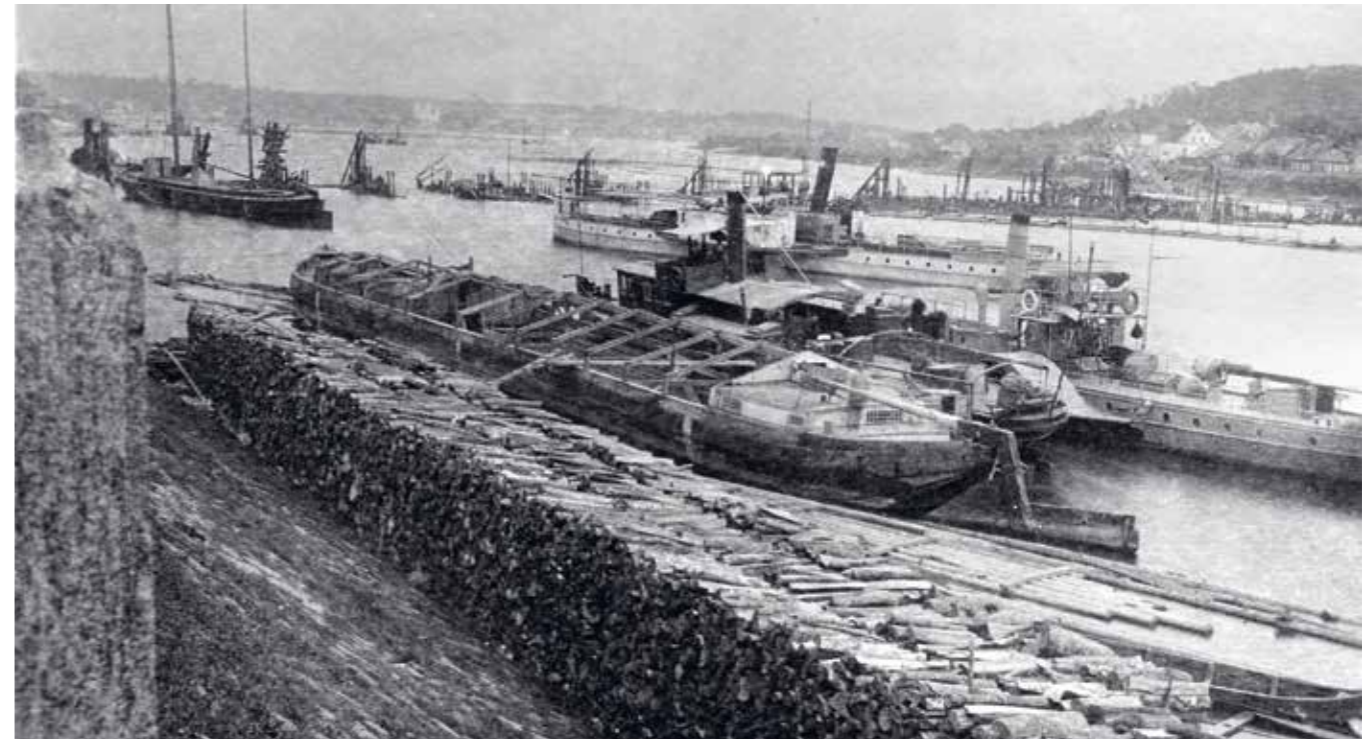
Viljamas Evansas-Gordonas²

XIX a. antroje pusėje viena iš pagrindinių eksporto dalių į Prūsiją buvo miško medžiaga. Pro Kauną į Prūsiją Nemunu buvo plukdoma gausybė sielių. Šie darbai vykdavo visą navigacijos sezoną, kuris prasidėdavo iškart tik ledams atlaisvinus upes³. Pigi žaliava ir sparčiai statomo Kauno poreikiai skatino medžio apdirbimo pramonės augimą.

1863 m. Kauno pirkliai I. Kopelianskis ir O. Verbliudskis atidarė garinę lentpjūvę. XIX a. pabaigoje Kaune medienos pramonė jau sparčiai vystėsi. 1913 m. mieste buvo 10 lentpjūvių, iš kurių stambiausia priklausė A. Soloveičikui, joje dirbo 100 darbininkų.

³ Vincas Černeckis. Kapitalistinės pramonės formavimasis ir vystymasis Kaune XIX a. antroje pusėje ir XX pradžioje (1861–1913 m.). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, t. 9, 1967, p. 65.

² W. Evans-Gordon. *The Alien Immigrant*. London, 1903, p. 112.

Malkų rietuvės Kauno uoste. 1915 m. Privati kolekcija

Kauno medienos specialistai buvo vertinami ir užsienyje. Pirklio Josefo Gefeno išmintis ir garbingumas sandėriuose pelnė jam gerą reputaciją tarp medienos pirklų Prūsijoje. Kauno pirkliai J. Gefeną išrinko savo atstovu tvarkant jų reikalus Prūsijos medienos industrijoje. Daug žinių apie medieną, kurias sėkmingai panaudojo plėtodamas savo verslą Kaune, J. Gefenas įgijo dar vaikystėje, kai iš namų mažame miestelyje kasdien eidavo į mokyklą pro tankų mišką beveik 13 km. „Jis buvo pastabus ir turėjo neeilinę atmintį. Diena po dienos keliaudamas per mišką jis pažino tose apylinkėse augančius medžius“, išmoko įvertinti jų aukštį ir kamieno skersmenį⁴. Jau tose kelionėse J. Gefenas spėjo, kur viena

ar kita medienos rūšis galėtų būti panaudota ir kas iš jų galėtų būti pagaminta.⁵

Medienos gausa skatino vystyti ir naujas pramonės šakas Kaune. 1873 m. Rozenbliumas atidarė medinių vinių fabriką, panašiais metais mieste pradėjo veikti P. Šlapoberskio degtukų įmonė. XIX a. pabaigoje Kaune veikė M. Volperto, I. Finkelšteino ir H. Rabinovičiaus degtukų fabrikai. M. Volperto fabriko „Balkan“ produkcija buvo siunčiama į Rusijos imperiją, o I. Finkelšteino fabriko „Etna“ produkcija keliavo į Vilniaus, Gardino, Varšuvos bei kitas gubernijas⁶.

⁴ Louis Geffen. *Biography of Rabbi Tobias Geffen. Lev Tuviah: on the life and work of Rabbi Tobias Geffen*. Ed. Joel Ziff. Newton, MA: Rabbi Tobias Geffen Memorial Fund, 1988, p. 20–21.

⁵ Ten pat.

⁶ Černeckis. Kapitalistinės pramonės formavimasis, p. 69.

TABAKO PRAMONĖ

Jau XIX a. antroje pusėje tabako pramonė Kaune buvo klestinti gamybos šaka. Devintajame dešimtmetyje mieste buvo 6 tabako fabrikai, kurių stambiausi priklausė Ginsburgui, Goldbergui ir Natansonui. Juose dirbo 540 kauniečių⁷. Šiek tiek sumenkusi pačioje XIX a. pabaigoje dėl Rusijos imperijos monopolinės politikos, tabako pramonė dar labiau sunyko prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Liko du tabako ir papirosų fabrikai, priklausę Rochai Aronovskienei ir Abeliui Vainšteinui, tačiau ir jie netrukus nutraukė gamybą, o jų įrangą buvo sunaikinta.

Bepigu pradėti pramoninko veiklą paveldėjus turtus iš tėvų ar šiaip turint kvalifikuotą paruošimą. Ch. Zivas iš tėvų paveldėjo tik meilę darbui, o kvalifikacija jam buvo, tiesa, suteikta; tik ne universitetuose

ar užsienio institutuose, bet praktišku darbu, nes jis tabako pramonėje perėjo beveik visas darbo rūšis. Jaunas būdamas jis pradėjo savo karjerą tarnautoju mažame Kauno tabako fabrike; tokiam mažame, kad ten kartais tekdavo dirbti ir darbininko darbą. Tuo būdu nuo savistovaus gyvenimo slenksčio jį lydėjo tabako kvapas, kuris jam pasidarė antra prigimtimi ir tikra jo stichija. Darbštus ir ištvėringas Ch. Zivas, būdamas fabriko tarnautoju, nuolat tobulinosi tabako srityje, nuodugniai susipažino su gamybos procesu ir su darbininkų būkle. Prieš karą jis jau buvo rūkalų urmo sandėlių savininkas ir tuomet susipažino ir su pirklių vaidmeniu tabako branžoje.

Efraimas Olickis⁸

⁸ Efraimas Olickis. Ab imo pektore (Iš visos širdies). *Sausasis svaigulys* (Ch. Zivo įpėd. Tabako ir papirosų fabriko 20 m. sukakties proga), Kaunas, 1939, p. 3.

⁷ Ten pat, p. 70.

Brolių Salamonų tabako ir papirosų fabriko paviljonas VII-oje Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune 1928 m. birželio 28 – liepos 3 d. J. Tallat-Kelpšienės fotografija, LCVA

Tabako pramonė atsigauti Kaune pradėjo 1918 m., kuomet buvo įsteigti Ch. Zivo ir brolių Salomonų fabrikai. XX a. trečiajame dešimtmetyje Kaune buvo jaučiamas tikras tabako ir papirosų fabrikų kūrimosi bumas. Tuo metu pradėjo veikti D. Feinbergo, M. Tabačniko, V. Baumgartelio fabrikas „Kontinental“, Asimakio tabako ir papirosų fabrikas bei kiti. Visi šie fabrikai veikė iki 1940 m., kuomet per pirmąją sovietinę okupaciją buvo nacionalizuoti⁹.

Tabako fabriko „Br. Saliamonų“ įsteigėjas Izraelis Saliamonas buvo rabinų seminarijos auklėtinis, bet vėliau perėjo į pramonę. <...> Įsikūrus Lietuvos valstybei Saliamonas buvo vienas pirmiausių

⁹ Alvydas Surblys. *Tabako pramonė Kaune 1918–1940 m.* Prieiga per internetą: <http://knyga.kvb.lt/>

mūsų tabako pramonės pionierių ir per trumpą laiką jo įsteigtas fabrikas Kaune įsiplėtojo į vieną svarbiausių šios šakos įmonių. Izraelis Saliamonas niekad neatsisako paremti kokio nors labdarinių darbo ir dažnai aukodavo gan stambias sumas. <...> Izraelis Saliamonas buvo senosios žydų kartos atstovas, kuriame specifinis žydų mokslas susijungė su Europos mokslu į vieną harmoningą visumą.

Izraelis Saliamonas. *Apžvalga*, 1936¹⁰

¹⁰ Izraelis Saliamonas. *Apžvalga*, 1936 m. rugpjūčio 23 d., p. 9.

KONDITERIJOS PRAMONĖ

Seniausia saldumynų gamybos įmonė Kaune – šokolado ir saldainių dirbtuvės „Aškinazi“ – įsteigta 1888 m. Fabrikas priklausė J. ir A. Aškinaziams bei M. Anceliui. 1931 m. fabriko produkcija pripažinta ir tarptautinėje parodoje Paryžiuje:

Mūsų industrija tarpsta. Šokolado ir Kakao fabrikas Ake. B-vė „Aškinazi“ Kaunas, už išstatytus „Kodimo“ Kakao ir šokoladų tarptautinėj Paryžiaus parodoj gavo aukso medalį ir grand prix. „Kodimo“ Kakao ir šokoladas pripažintas pasauline marke.

Mūsų industrija tarpsta. Lietuvos aidas, 1931¹¹

Ne mažesnio pripažinimo susilaukė ir „Tilka“:

Gegužės mėn. 20 d. 1921 m. susidarė akcinė bendrovė „Tilka“ iš sekančių narių: K. J. Tilmans'as, P. Medem'as, S. Kagan'as ir B. Kagan'as. „Tilkai“ pavadinimas – duota paėmus po vieną skiemenį pavardžių – Tilmans – Kagan, pamatinis kapitalas 5 milijonai auks. Dabar kapitalas beveik 10 milijonų auks. <...> Gegužės mėn. 1921 m. Aleksote buvo tos pačios bendrovės įrengta saldainių dirbtuvė, bet metams praslinkus ir ji perkelta į Šančius. Dabar Šančiuose šioje dirbtuvėje dirbama tokio pat šokolado, kokio tų pačių p. Kaganų buvo gaminama prieš karą. Šokoladas drąsiai konkuruoja su vokiečių šokoladais pasaulio rinkoj ir „Tilka“ gauna be galo daug užsakymų iš užsienio.

Kauno kronika. Lietuva, 1922¹²

Gausų saldumynų asortimentą tiekusios saldainių ir šokolado dirbtuvės „Tilka“ bei „Aškenazi“ buvo itin populiarios tarp kauniečių. „Aškenazi“ priklausė ir „Kodimo“ prekės ženklas.

Pakeliui buvo ir saldainių bei šokolado krautuvės „Tilka“ ir „Kodimo“. Mamutė labiau mėgo „Tilką“. Ten ji man ir Kaziu nupirkdavo šokolado lūžėnų, kurios buvo netinkamos pakuoti ar eksportuoti į užsienį, bet lygiai tokios pat skanios ir įvairių rūšių. Čia, taip pat už stiklo, buvo sudėtos krūvos įvairiausių šokoladinių saldainių, kuriuos galėjai pagal svorį pirkti. Prie sienos matėsi į pailgus stiklinius indus subertos įvairių rūšių kavos pupelės, kurias galima buvo čia pat sumalti. Krautuvė buvo pakvėpus ne tik šokoladu,

Saldainių ir šokolado fabriko „Tilka“ paviljonas VII-oje Lietuvos žemės ūkių ir pramonės parodoje Kaune 1928 m. birželio 28 – liepos 3 d. J. Tallat-Kelpšienės fotografija, LCVA

romu ir mėtomis, bet ir geriausia kava mieste. Dar galima buvo nusipirkti dailiai į popieriukus suvyniotų įvairių rūšių saldainių, kuriuos vadinom „landrinkom“. <...> Grįždamos namo dar sustodavome pas „Markusėlį“. Čia galėjai nusipirkti ypatingai skanių bandelių ir migdolinių pyragaičių.

Rita A. Vileišytė-Bagdonienė¹³

13 Rita A. Vileišytė-Bagdonienė. *Tolimi vaizdai: Signataro dukters atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 40–41.

11 Mūsų industrija tarpsta. Lietuvos aidas, 1931 m. sausio 29 d., p. 6.

12 Kauno kronika. Lietuva, 1922 m. liepos 27 d., p. 5.

LENGVOJI PRAMONĖ

Nuo 1903 metų aš Paryžiuje studijavau kirpimo mokslą. Savo specialybe pasirinkau įvairias kirpimo metodes bei sistemas. Išėjęs mokslus, aš vėl apsigyvenau Kaune, bet kasmet lankydavau Paryžių, Londoną ir t. t., kur aš tobulindavau savo žinias kirpimo srity. Išnagrinėdamas visas rimtas kirpimo metodes, jų gerąsias bei blogąsias puses, aš po ilgamečio darbo išdirbau savo patobulintą sistemą. Šitoji sistema vėliau buvo išstatyta Paryžiaus parodoj, kame ji ir buvo apdovanota garbės kryžium „Esposition internationale Paris Professeur de Coupe“. Tuomet aš Kaune įsteigiau Kirpimo Mokyklą, kurioje iki pat Didžiojo Karo dėščiau kirpimo mokslą pagal savo sistemą, lankydamas per atostogas didesnius Europos miestus ir nuolat tobulindamas savo sistemą.

Volgas Jalovas¹⁴

Tarpukario Kaune itin populiarūs buvo siuvimo kursai. Jų organizatoriai profesinių žinių semdavosi siuvimo kirpimo kursuose užsienyje, ten važiuodavo ir tobulintis. Aukštesniųjų moterų dailės darbų mokyklos skrybėlių siuvimo mokytoja L. Rozenfeldienė skrybėlių gamybos kursus buvo baigusi Berlyne ir Paryžiuje. Korsetų siuvimo kursams vadovavusi Chaja Jalovienė mokėsi profesionalams skirtuose korsetų siuvimo kursuose Paryžiuje¹⁵. Kaune Ch. Jalovienė vedė siuvimo kursus Lietuvos katalikų moterų našlaičių globos draugijos mergaičių amatų mokykloje, kuriuos kiekvienais metais vidutiniškai baigdavo nuo 15 iki 30 mokinių.

Kaune siuvimo paslaugas teikė gausus būrys siuvėjų. Taip į moteriškų rūbų siuvyklą kvietė jos savininkas J. Šapiro:

*Diplomuotas siuvėjas Šapiro savo specialybėj dirba jau virš 34 metų, turi didelę klijentūrą ir pasitikėjimo kauniečių tarpe. Be to turėdamas ryšių su geriausiaisiais Paryžiaus salionais, darbą pildo pagal paskutinius mados reikalavimus. Prašome įsitikinti.*¹⁶

Vilijampolėje, siuvėjo šeimoje augęs Mozė Posvianskis iš tėvo amato neperėmė. Bet jau gyvendamas Kaune, kartu su Hiršu Klisu 1927 m. įsteigė audinių fabriką „Liteks“.

14 V. Jalovas. *Siuvėjo draugas. Pirmoji dalis*, Kaunas, 1930, p. 3.

15 Lija Janauskienė. Siuvimo amato mokymas: kursai ir amatų mokyklos Kaune 1926–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, t. 8, Kaunas, 2007, p. 316.

16 Reklama. *Žvilgsniai*, 1933, Nr. 1, p. 35.

„Saros“ salono reklama. Žvilgsniai, 1934 m., Nr. 2

Anksčiau mes daug pinigų už audinius į užsienius išmesdavome. Tai pastebėję sumanesni mūsų krašto pramoninkai pradėjo steigti audinių fabrikus. 1927 m. akc. B-vė „Liteks“ Kaune įsteigė savo audinių fabriką ir pradėjo gaminti ne kiek neblogesnes už užsienines medžiagas vidaus rinkai. <...> Dabar akc. B-vės „Liteks“ audinių fabrikas moderniškiausiaisiais būdais gamina įvairias medžiagas moterų ir vyrų paltams, kostiumams, įvairioms uniformoms medžiagas, juodą bei mėlyną tiulį ir juodą aukščiausios rūšies „Tuch-krepą“.

Akc. B-vės „Litex“ audinių fabriką aplankius. Lietuvos Aidas, 1936¹⁷

Tarpukariu Kaune kūrėsi ir kiti tekstilės gaminių fabrikai. 1930 m. Šančiuose, A. Juozapavičiaus prospekte, Leibas Kameneckis ir Leibas, Abraomas bei Judas Aronovskiai įsteigė kojinių fabriką „Cotton“.

Ši pramonės šaka palyginti yra jauna, nes iki 1926 m. kojinių Lietuva buvo gabenamos iš užsienio. Bet kam teko būti 1930 m. Žemės ūkių parodoj Kaune, jau galėjo pastebėti žymų šios pramonės išaugimą! Buvo girdėti net kalbant, kad, girdi, jeigu ir dabar dar reikalaujama užsienio kojinių tai gal būtų tik dėl pačių

17 Akc. B-vės „Litex“ audinių fabriką aplankius. Lietuvos Aidas, 1936 m. birželio 27 d., p. 6.

„Cotton“ reklamos. Lietuvos ūkininkas, 1939 m., Nr. 23; iliustruotas pasaulis, 1937 m., Nr. 47

„BroLIAi Uliampertiai ir Ko“ reklama. Žydų vaikų namų kalendorius 1939–1940 m. Kaunas, 1939 m.

nesusipratimo kuomet tokios aukštos kokybės prekės gaminamos vietos fabriku. <...> Plačiai pagarsėję dabar taip vadinamos „Cotton“ kojinės, iki šiol jos žinomos kaip geriausios užsienio kojinės. Pavadinimas „Cotton“ reiškia tam tikrą nėrimo būdą (išilginis nėrimas); tuo vardu vadinamos ir moderniosios nėrimo mašinos. Pasirodo, kad ir mes nuo užsienio neatsilikame. Pas mus neseniai pradėta gaminti „Cotton“ kojinės.

Bendrovė „Cotton“. Lietuvos žinios, 1932¹⁸

Mano tėvelis Vulfas buvo kojinių fabriko „Kotonas“ vedantysis inžinierius. Ant tų kojinių aš beveik augau. Mano draugės Reginos tėvelis vairavo furgoną, kuriame būdavo sukrautos dėžutės su

kojinėmis. Jis mus įsodindavo užpakalyje ant tų dėžučių ir drauge išveždavome kojines po Kauną. Furgono gale buvo langeliai, pro juos mes žiūrėdavome į miesto gatves – tokiu būdu Kauno vaizdai man užsifiksavo dar vaikystėje.

Iš interviu su Fruma Kučinskiene, 2017¹⁹

1928 m. broLIAi Jokūbas ir Ošeris Uliamperliai Vilijampolėje įkūrė trikotažo dirbtuvę, kuri išaugo į akcinę bendrovę „BroLIAi Uliamperliai ir Ko“. Ketvirtajame dešimtmetyje bendrovės fabriko ženklas tapo „Silva“. To meto reklamoje buvo kviečiama: „Reikalaukite tik stipriausius baltinius „Silva“.

¹⁹ Atminties biuras: F. Kučinskiene. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinomis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-f-kucinskiene/>

¹⁸ Bendrovė „Cotton“. Lietuvos žinios, 1932 m. balandžio 13, p. 6.

G. L. Falkovskio avalynės fabriko ekspozicija VII-oje Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune 1928 m. birželio 28 – liepos 3 d. J. Tallat-Kelpšienės fotografija, LCVA

Hiršo Leibo Falkovskio avalynės fabrikas, įkurtas dar XIX a., tituluosi kaip „Pirmasis Lietuvos avalynės fabrikas“²⁰. Kęstučio g. 38 (dab. Kęstučio g. 60 ir sklypas už jo) veikęs fabrikas gamino vyriškus ir moteriškus batus, batelius, pusbačius, basutes, sandalus, šlepetes, avalynę vaikams, sportinę bei pliažo avalynę. Avalynę Kaune gamino ir 1926 m. Izraelio Kapulskio bei Abraomo Videso įsteigtas „Era“, gyvavęs iki 1933 m. 1934 m. veiklą pradėjo Šajos ir Mordhelio Gothelfų avalynės fabrikas „Lithuania“ (vėliau – „Lituanica“)²¹.

Guminės avalynės lietuviško asortimento trūkumą panaikino 1933 m. atidarytas Lietuvos kaliošių ir guminių dirbinių

fabrikas „Inkaras“, kurio steigėjai buvo Maksimas Abramavičius, Samuelis Bergmanas, Aronas Makauskas ir du Latvijos piliečiai. Vėliau vienu iš savininku tapo ir lietuvis Petras Karvelis²².

Fabriko produkcijos pirkėjams buvo žadama: „Vaikai nesirgs gripu, jaunimas neturės slogos, seniai negaus reumatizmo net drėgniausiomis rudens ir šalčiausiomis žiemos dienomis, jei dėvės patogią, šiltą, patvarią ir gražią avalynę – kaliošus ir botus“²³.

1938 m. pradėjo veikti dar vienas kaliošių ir botų fabrikas „Guma“, kurio steigėjai buvo Fainbergas, Perelšteinas, Gutas, Goldbergas ir Kaplanas²⁴.

²⁰ Alvydas Surblys. Laikinosios sostinės avalynės gamintojai: ištakos ir aktualijos. Kauno diena, priedas Santaka, 2019 m. rugpjūčio 23 d., p. 6–7.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat.

²³ Reklama. Moteris, 1935, Nr. 1.

²⁴ Leido statyti antrą kaliošių fabriką. Darbas, 1937 m. birželio 8, p. 4.

MUILO IR PARFUMERIJOS PRAMONĖ

XIX a. antroje pusėje Kaune pradėjo vystytis muilo pramonė. Mieste veikė S. Vislickio, Z. Chvoleso muilo fabrikai.

1870 m. Kaune Izraelis Rokechas atidarė nedidelį parfumerijos ir muilo fabriką.

Kaune jis užsitarnavo geriausių žydų šeimų draugystę ir buvo aukštai vertinamas Kauno gaono, Rab. Izaako Elchanano. Kaune jis sugalvoja savo pirmuosius du išradimus – košerinio muilo gamybą ir žodžio *kosher* [košerinis] įspaudimo būdą į kiekvieną muilo gabalėlį.²⁵

1882 m. rabinas I. E. Spektorius suteikė sertifikatą, kad fabrike gaminama produkcija yra košerinė. 1890 m. I. Rokechas emigravo į Ameriką ir ten iš naujo įkūrė košerinio muilo gamyklą. Maža muilo įmonė ilgainiui išaugo į didelę kompaniją, visame pasaulyje garsią „I. Rokeach and Sons“. Rokeach firminį ženklą, pažymėdama 1870 m. įkūrimo datą perėmė ir toliau naudoja „The Manischewitz Company“. Šios bendrovės istorija prasidėjo 1888 m. JAV, Cincinatyje, kur iš Salantų kilęs rabinas Dovas Beras Maniševičius įkūrė macų kepyklą²⁶.

S. Vislickio ir Z. Chvoleso „Marsel“ muilo fabrikai savo veiklą Kaune tęsė ir po Pirmojo pasaulinio karo. Jiems konkurenciją sudarė sparčiai besikuriantys nauji muilo ir parfumerijos fabrikai. 1921 m. atidarytas muilo ir parfumerijos fabrikas „Berar ir Ko“, kuris skelbėsi, kad buvo „pirmoji tos rūšies didelė įmonė Lietuvoje“²⁷. Tokia žinutė veikiausiai buvo nulemta to, kad „firmos įsteigėjas ir savininkas p. M. Bermanas turėjo tokią pat įmonę Petrapily, iš kur visą savo patyrimą pernešė į naujai įsteigtą darbą“²⁸. „Berar ir Ko“ gamino tualetinius ir skalbimo muilus bei odekolonus ir kitą parfumeriją.

1923 m. įsteigta gamykla „Florance“, kurios savininkais buvo M. Potruchas ir inžinierius Geilsbergas. Joje gamintas muilas, pudra, odekolonas ir kvepalai. „Florance“ ilgainiui tapo vienu

Muilo ir parfumerijos fabriko „Berar ir Ko“ ekspozicija VII-oje Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune 1928 m. birželio 28 – liepos 3 d. J. Tallat-Kelpšienės fotografija, LCVA

iš kosmetikos ir parfumerijos gamybos flagmanų Kaune²⁹. 1940 m. gamykla sovietų buvo nacionalizuota.

²⁹ A. Surblys, A. Zakaravičiūtė, E. Rudminaitė. Kur tarpukariu galėjai nusipirkti Max Factor kosmetikos? Higienos prekių ir kosmetikos bei parfumerijos įmonių tarpukario Kaune apžvalga, 2017. Prieiga per internetą: <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/item/101-kur-tarpukariu-galejai-nusipirkti-max-factor-kosmetikos-higienos-prekiu-ir-kosmetikos-bei-parfumerijos-imoniu-tarpukario-kaune-apzvalga>

²⁵ Samuel P. Abelow. *History of Brooklyn Jewry*. Brooklyn, N. Y., 1937, p. 289.

²⁶ Manischewitz. Our story. Prieiga per internetą: <https://manischewitz.com/our-story/>

²⁷ Ten pat.

²⁸ J. Etingerys, M. Liutermoza. *Lietuvos pramonė*. Kaunas, 1923, p. 100.

Seniausioji
Muilo fabrika
Lietuvoje
Š. Vislickis
Kaunas, Jonavos g. 36
Telef. 1005
apdovanojama Paryžiaus
tarptautinėj mugėj
1928 metais
„GRAND PRIX“
IR **AUKSO MEDALIŲ**
už gerą savo
išdirbinių kokybę.

Š. Vislickio muilo fabriko reklama. Lietuvos aidas, 1928 m. gruodžio 1 d.

Reikalaukite muilo su paukščiu

Turime garbės pranešti mūsų gerb. klientūrai ir vartotojams, kad už mūsų pasižymėjusį **MARSEL-MUILO** mes apdovanojami Paryžiaus tarptautinėj mugėj **aukso medaliu.**

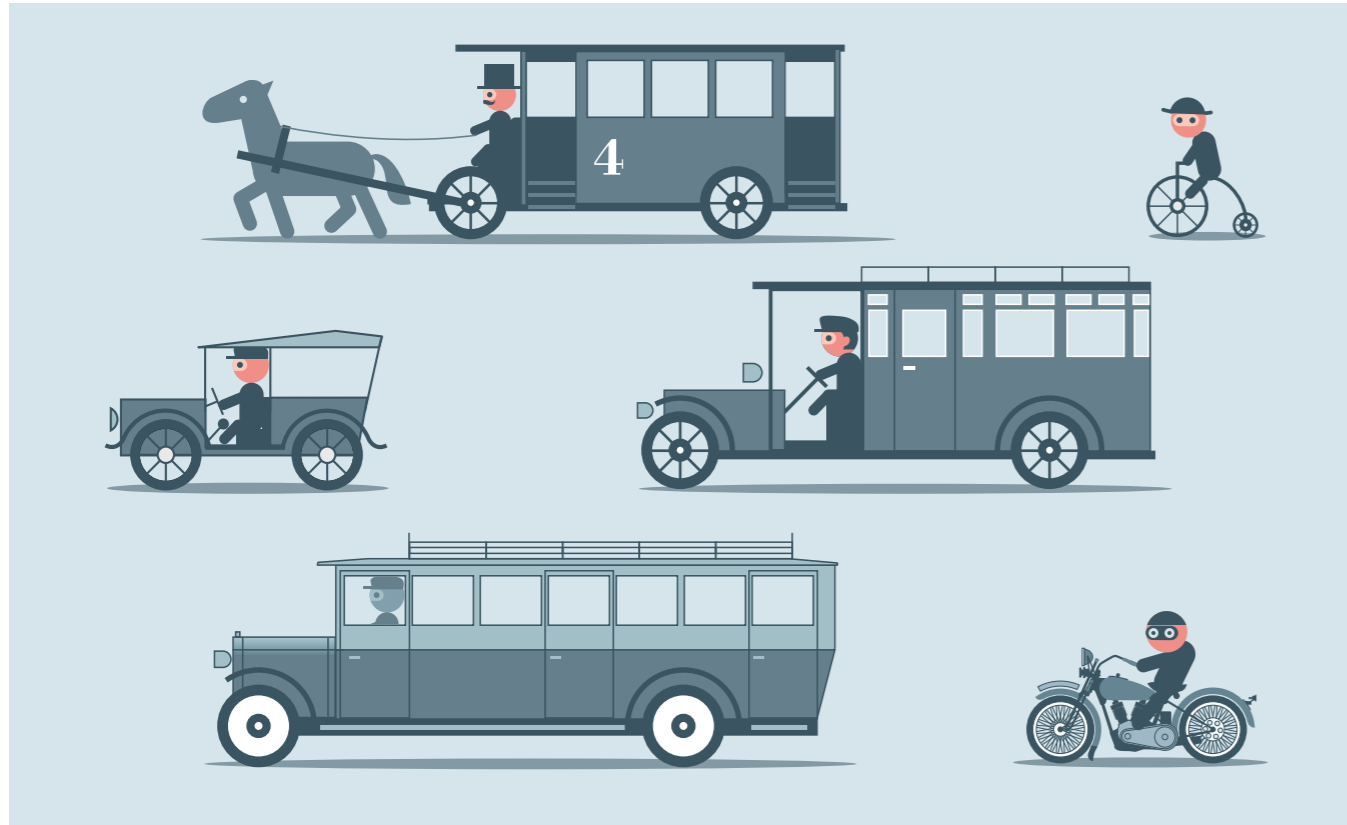
Su pagarba
Z. Chvoles
Muilo fabrikas „MARSEL“
Kaunas, Daukšos g-vė 24
Telef. 16-77, 25-23.

Reikalaukite muilo su paukščiu

Z. Chvoleso muilo fabriko „Marsel“ reklama. Lietuvos aidas, 1928 m. lapkričio 23 d.

עקאנאמיע
איז די גאראנטיע
צו רייכקייט!
נאך פילע פראוון האבן מיר ארויסגעקאן אין פארקויף
בדומען אדעקאלאן פון ליטווישע ליליען-בלומען
אונטערן נאמען
LILAS DE LITHUANIE
FLORANCE—Kaunas
פאדערט אין אלע פארפומערי געשעפטן - אין איר העט זיך איבערצייגן
אז די פארפום און אדעקאלאן פון אונטערע ליטווישע ליליען שטייען
לויט זייער ריח און קוואליטעט העכער ווי די אויסטענדישע און לויטן
פריין באדייטנד ציטיגער.
FLORANCE—Kaunas

Kosmetikos ir parfumerijos fabriko „Florance“ reklama. Nais (Naujienos), 1926 m., Nr. 6

AUTOBUSAI

XIX a. pabaigoje miesto transportas Kauno svečiams palikdavo slogų įspūdį. 1864 m. per Kauną į Sankt Peterburgą kartu su Klaipėdos pastoriumi keliavęs baptistų misionierius Johanas Gerardas Onkenas rašė: „Atvykę į Kauną [miestą pasiekė garlaivių], buvome apsupti spiečiaus purvinų žydų su apiplyšusiais drabužiais, siūlančių savo baisiomis *droškėmis* nuvežti iki geležinkelio stoties“³⁰. Po ilgų derybų misionierius su pastoriumi stoties link pajudėjo dviem vežimais, nes šie buvę be galo maži.

Tačiau jau 1909 m. į Kauno gatves išvažiavo pirmieji autobusai. Tais pačiais metais pirklys Geršonas Levinas kreipėsi į Kauno miesto valdybą, prašydamas išduoti leidimą vežioti keleivius

dviem „Gaggenau“ gamyklos gamintais automobiliais. 24 arklio jėgų ir 11 pirmosios klasės vietų automobilis „Kaiserbrik“ turėjo kursuoti nuo *Paradnaja* (liet. Rotušės) aikštės iki geležinkelio stoties, pakeliui stodamas prie berniukų gimnazijos, apygardos teismo, gubernijos išdinės, valstybinio banko, Soboro, brolių Tilmansų fabriko. Kelionė nuo Rotušės aikštės iki Soboro arba nuo Soboro iki geležinkelio stoties turėjo kainuoti 8 kapeikas, o važiuoti visą atkarpą – 15 kapeikų³¹.

Kauno miesto valdyba G. Levino automobilius pripažino tinkamais ir leido važinėti mieste. Automobilis turėjo būti tinkamai

31 1909 m. lapkričio 11 d. Geršono Levino prašymas. KRVA, f. I-61, ap. 3, b. 602, l. 23, 24.

30 Oncken's visit to St. Petersburg, p. 178.

Vilniaus gatvė, Kaunas. 1926 m. *Naujas žodis*, 1929 m., Nr. 17

apšviestas, keleivių paėmimo vietos tinkamai pažymėtos, vairuotojai privalėjo būti patyrę³², o automobilių greitis mieste turėjo būti ne didesnis kaip 15 varstų per valandą. To meto spauda šiuos pokyčius užfiksavo taip:

Pastaruoju laiku Kaune ėmė vaikščioti du automobiliai: vienas tarp geležkelio stoties ir viešojo plečiaus, o kitas tarp stoties ir Žaliojo kalno. Šventomis dienomis taip daug žmonių važinėjasi, jog net daugelis netelpa.

Žinios. Kaunas. *Lietuvos žinios*, 1909³³

1909 m. kaunietis J. Freinkelis gavo leidimą automobiliais vežti žmones nuo Kauno iki Ukmergės. Automobilis turėjo važinėti du kartus per dieną – 5 val. ryte ir 7 val. vakare. Visą kelią tarp Kauno ir Ukmergės (70 varstų) buvo planuojama įveikti per 3 valandas³⁴.

32 1909 m. lapkričio 12 d. Kauno miesto tarybos protokolas Nr. 139. KRVA, f. I-61, ap. 1, b. 1378, l. 265.

33 Žinios. Kaunas. *Lietuvos žinios*, 1909 m. lapkričio 21 d., Nr. 49, p. 3.

34 Lietuvos kronika. Kaunas. *Lietuvos žinios*, 1909 m. rugsėjo 23 d., Nr. 32, p. 3.

Vėliau tokiu pat maršrutu ėmė važinėti ir kauniečių Fridlanderio, Kaufmano bei Joselevičiaus automobiliai. Pirmosios klasės bilieto kaina – po 2 ir $\frac{3}{4}$ kapeikos nuo varsto, antrosios klasės – po 2 ir $\frac{1}{4}$ kapeikos nuo varsto. Daiktų pūdas įkainotas po $\frac{1}{4}$ kapeikos dalį nuo varsto³⁵.

Reguliariam susisiekimui trukdė orų sąlygos, dėl pūgų dažnai tekdavo laikinai nutraukti važinėjimą užmiestyje³⁶. Dėl blogos gatvių būklės autobusų eismas Kaune buvo sustabdytas ir vėl atnaujintas tik XX a. trečiajame dešimtmetyje. JAV firmos „Studebaker“ autobusais keleivius vežiojo Juozapas Bielogurskio bendrovė „Bella“ ir Saliamonas Skudskis, taip pat – Simonas Frenkelis ir Juozapas Švarcas su „Chevrolet“ ir G. M. C. („General Motors Company“) autobusais bei kiti³⁷.

35 Automobiliai. *Viltis*, 1909 m. spalio 4 d., Nr. 115, p. 3.

36 Pūgos. *Viltis*, 1909 m. lapkričio 13 d., Nr. 132, p. 4.

37 Brigita Tranavičiūtė, Arvydas Pakštalis. *80 metų kelyje: UAB „Kautra“ ir UAB „Kauno autobusai“*. Kaunas, 2014, p. 51–61.

Lietuvos komercijos bankas Kaune, Laisvės al. ir Maironio g. kampas. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. J. Palio kolekcija

BANKAI

Amatininkams kaip ir visiems verslo žmonėms, reikia kredito. To kredito, išskyrus žydus, amatininkai neturi. Neturi todėl, kad amatininkams reikia smulkaus, daugiau asmeniniu pasitikėjimu, negu kuriuo nors turtu garantuoto kredito. Visai natūralu, kad bankai tokiu kreditu nesidomi. <...> Tad čia ir atsiranda mūsų visuomenės pareiga ateiti amatininkams į pagalbą. Sektingą pavyzdį yra parodžiusi šioje srityje Lietuvos žydų visuomenė. Žydų inteligentai nesišalina nuo amatininkų. Jie jiems padeda organizuotis, padeda surasti kredito šaltinius. Žydai gydytojai, advokatai ir kitų laisvųjų profesijų žmonės mielai patarnauja pigiomis taksomis organizuotiems žydų amatininkams. Lietuvių visuomenė turėtų pasekti žydų visuomenės pavyzdžiu.

Kazys Sruoga. Kuo miestas gali padėti kaimui?
Mūsų kraštas, 1936³⁸

38 Kazys Sruoga. Kuo miestas gali padėti kaimui? *Mūsų kraštas*, 1935 spalio 25 d., Nr. 43.

Atkūrus Lietuvos valstybę, jos pramonės ir prekybos vystymusi rūpinosi visų tautybių Lietuvos piliečiai. 1920 m. Kaune buvo įsteigtas Lietuvos komercijos bankas, kurio pagrindinis tikslas – Lietuvos prekybos ir pramonės finansavimas. Banko steigėjai – žinomi tarpukario verslo veikėjai ir visuomenininkai: Richardas Tilmansas, Leontijus Soloveičikas, Ozeris Finkelšteinas, Povilas Olšauskas, Mykolas Soloveičikas, Povilas Medemas³⁹. Dėl bendro tikslo susivienijo lietuviai, vokiečiai ir žydai. Banko direktorius buvo Borisas Bernšteinas. 1941 m. birželio 14 d. jis su šeima sovietų ištremtas į Altajaus kraštą⁴⁰.

39 Lietuvos Komercijos Banko įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1920 m., Nr. 31, p. 5.

40 Vladas Terleckas, Vilius Kavaliauskas. Lietuvos bankų vadovai. *Pažadėtoji žemė Lietuva: Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918–1940 m.* Sud. V. Kavaliauskas. Vilnius, 2013, p. 76.

Centralinis žydų bankas Kaune (dab. Laisvės al. 106). XX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai. V. Uždavinio fotografija, ŠAM

Tais pačiais metais Kaune buvo įsteigtas Centralinis Lietuvos žydų bankas kooperacijai remti Lietuvoje (trumpiau – Centralinis žydų bankas), skirtas „Lietuvos žydų visų rūšių kooperacijai, smulkiojo kredito bendrovėms finansuoti, vartojimui, mašinų tiekimui, gamimui, smulkiajam kreditui, žaliajai medžiagai remti“⁴¹.

Ketvirtajame dešimtmetyje Centralinio žydų banko valdyba teigė:

Mūsų banko pagrindai yra visiškai sveiki ir stiprūs, mūsų klientai yra patenkinti mūsų darbu, Valstybės bankas mumis visiškai pasitiki, ir aš esu įsitikinęs, kad Centralinis žydų bankas ir toliau klestės Lietuvos žydų naudai. Centralinis bankas turi daug simpatijų

41 Centralinio Lietuvos Žydų Banko Kooperacijai remti įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1920, Nr. 25, p. 1.

*ir Kaune ir tose vietose, kur jis turi savo skyrius, ir aš galiu užtikrinti, kad valdyba, taryba ir visi banko tarnautojai, deda visas pastangas padaryti visą, ko iš jų reikalauja klientų interesai.*⁴²

Nuo banko įsteigimo jo direktoriai buvo Grigorijus Volfas, Aleksandras Ziskindas Machtas, Benjaminas Brundis, Feliksas Rabinovičius⁴³.

42 Visuotinis metinis Centralinio žydų banko akcininkų susirinkimas. *Apžvalga*, 1936 m. gegužės 17 d.

43 Terleckas, Kavaliauskas. Lietuvos bankų vadovai, p. 77–79.

„Karadi“ radijo aparatai: „Tautofonas“ (1935–1937 m.) ir B2D „Liaudies imtuvas“ (apie 1937 m.). Z. Langaičio kolekcija

RADIJO IMTUVAI IR TELEVIZORIAI

1935 m. Izaokas Kaplanas užregistravo firminį ženklą „Karadi“ (tai Kaplano radijo strumpinimas) „radio aparatams, jų dalims ir įvairių rūšių aparatams“⁴⁴. Firma įsikūrė Kęstučio g. 36.

„Karadi“ yra vienintelis Lietuvoje savųjų radio aparatų fabrikas. Jis gamina visokius imtuvus pradedant pigiu ir taupiu vienos lempos aparatu ir baigiant dideliu septynių lempų imtuvu, kuriuo drąsiai gali didžiūotis ir pati įmonė, ir visa mūsų pramonė. Gal tenka ir nusistebėti, kad „Karadi“ per tokį trumpą laiką pavijo užsienį. „Karadi“ imtuvai nė kiek nenusileidžia užsienio aparatams. Imtuvų tonas švarus ir skambus, aptarnavimas lengvas, o priimamu stočių skaičius stebina kiekvieną. Taigi „Karadi“ imtuvai plačiai pradėjo plisti po visą Lietuvą. Dabar fabrikas išleidžia rinkon „liaudies imtuvus“, kuriems, tur būt, bus lemta užkariauti mūsų kaimą. Tai pigus ir taupus imtuvas, specialiai pritaikintas vietinėms sąlygoms. <...>

„Karadi“ veikla yra svarbi krašto ūkiui, nes savoji radio gamyba su laikys Lietuvoje plaukiančias į užsienius milžiniškas sumas, sumokamas už svetimus radio aparatus. Ta veikla, be visa to, kelia mūsų

pramonės technišką kvalifikaciją, ruošia specialistus ir skina kelias kitoms aukštos technikos kvalifikacijos gamybos šakoms. 1936 m. parodoj pasirodęs su savo gaminiais radio imtuvų fabrikas „Karadi“ liko apdovanotas aukso medaliu. Ši pramonės šaka įrodė, kad mes jau galime ir turime savais gaminiais pasitikėti.

Lietuviški radio imtuvai neblogesni už užsienio. *Diena*, 1936⁴⁵

1935 m. fotografas ir išradėjas Hiršas Kadušinas išleido knygėlę *Televizija: judamųjų vaizdų perdavimas radio pagalba*. Joje autorius rašė:

Šiandien turim jau visą eilę įvairių tipų bei sistemų televizijos įrengimų. Šie įrengimai skiriasi į mechaninius ir elektroninius. Mechaninių įrengimų svarbiausios dalys yra sukamos: motorai, šaibos, veidrodėliai ir t. t. Bet elektroniniuose įrengimuose svarbiausią vietą užima ne sukamosios dalys, bet elektronai. Šitie įrengimai yra labai komplikuoti, o juos pagaminti paprastam

⁴⁵ Lietuviški radio imtuvai neblogesni už užsienio. *Diena*, 1936 m. liepos 12 d., p. 6.

⁴⁴ LCVA, f. 388, ap. 6, b. 846.

H. Kadušinas. *Televizija: judamųjų vaizdų perdavimas radio pagalba*. Kaunas, 1935 m. KMM

radio mėgėjui bus per sunku. Čia duosime aprašymą, kaip pačiam be jokių sunkumų pasidirbti mechaninį televizijos veidrodėlių sraigto imtuvą. Šitoks imtuvas pasidirbti gali kainuoti daugiausia apie 150 litų.⁴⁶

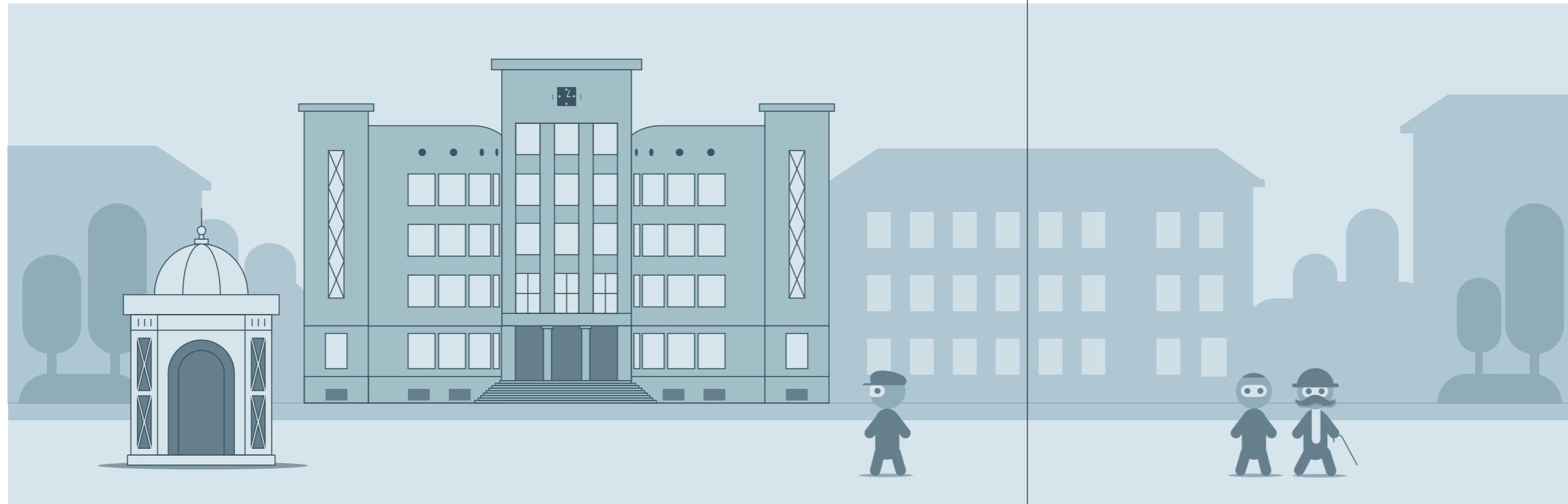
H. Kadušinas buvo Hebrajų gimnazijos matematikos, mokslo ir elektronikos mokytojas. Nors Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakulteto Elektrotechnikos skyriaus nebaigė „dėl

⁴⁶ G. Kadušinas. *Televizija: judamųjų vaizdų perdavimas radio pagalba*. Kaunas, 1935.

pinigų stokos“⁴⁷, net ir nebaigęs mokslų gilinosi į technikos subtilybes. Laisvės alėjoje atidarė radijo taisymo laboratoriją, o laisvalaikiu gamino savadarbius fotoaparatus. Šiandien pasaulyje H. Kadušinas yra labiau žinomas kaip George Kadish – Kauno geto fotografas. Antrojo pasaulinio karo metais H. Kadušinas susikonstravo fotoaparatus, kuriuos geto gyvenimą galėjo fotografuoti pro savo palto sagos skylutę.

⁴⁷ LCVA, f. 631, ap. 7, b. 8059.

KAUNO STATYTOJAI

Atgavus nepriklausomybę sparčiai išaugo laikinosios Lietuvos sostinės statybos. Kauno žydai – architektai, inžinieriai, statybų rangovai – aktyviai dalyvavo statant svarbiausius miesto statinius: centrinį paštą, Karininkų ramovę, sporto halę ir kitus pastatus, formavusius unikalų modernistinį tarpukario Kauno veidą.

Tik atgavusi nepriklausomybę ir pergyvenusi visus karo žiaurumus, aišku, Lietuva negalėjo bent kokia savo statyba pasigirti. Jai stigo visų pačių reikalingiausių pastatų. Negreit ji ir galėjo statyti, nes kraštas buvo ir be pinigų. <...> Tačiau su laiku, kaip visose kitose srityse, ir šioje srityje pirmieji sunkumai buvo nugalėti ir šiandien krašte turime jau gana nemažą įvairios statybos pavyzdžių. Neretai jau galime ir prieš kitus pasididžiuoti. <...> Iš paskirų firmų, paskirų asmenų, kaip objektyvūs skaičiai ir visa kita rodo, statybą bevykdant labai daug prie jos pažangos šį dvidešimtmetį yra prisidėjusi Br. Ilgovskių, paskutiniu metu vieno G. Ilgovskio statybos firma.

Tai firma, kuri su Lietuvos statyba yra susijusi, galima sakyti, nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, su Lietuvos statyba yra tiesiog suaugusi. Šios firmos yra pastatyti gražiausieji ir didžiausieji Lietuvos pastatai. Pastatytos gražiausios Lietuvos mokyklos, gimnazijos, institutai, valdžios bei įstaigų pastatai, fabrikai, privačių asmenų pastatai. Br. Ilgovskių yra pastatyta Kauno Dr. V. Kudirkos vardo mokykla, V. D. un-to akių klinika, veterinarijos institutas, medicinos fakulteto rūmai, ugniagesių rūmai, Žemės ūkio rūmai, Vytauto Didžiojo muziejus ir kitus pastatus Kaune bei Lietuvoje.

Firma, kuri labai daug prisidėjo prie krašto statybinės pažangos. *Lietuvos aidas*, 1938⁴⁸

48 Firma, kuri labai daug prisidėjo prie krašto statybinės pažangos. *Lietuvos aidas*, 1938 m. vasario 15 d., p. 48.

Ne tik mes, bet daugelis ir prašaliečių – užsieniečių gėrėsi mūsų nauja statyba. O palyginamai per pirmąjį dvidešimtmetį mes esame daug ir labai daug statę puikių, labai reikalingų rūmų. <...> Tik visų vieningomis ir bendromis jėgomis galėjome pasiekti laimėjimų visose srityse. Kalbant apie mūsų statybą, būtinai reikia prisiminti svarbesnius statytojus, kurie pašventė savo jėgas ir energiją, atlikdami jiems pavestus statybos darbus. Reikia paminėti žymų statytoją M. Grodzenskį, jis Kaune yra pastatęs eilę gražių valdinių rūmų. Jis pastatė puikiuosius pašto rūmus, telefono stoties rūmus, karininkų ramovę ir daug kitų valdinių ir privačių pastatų. <...> Grodzenkis savo statyboje neturėjo jokių nesusipratimų, jo visi namai reprezentaciniai, puikūs. Šiandien daugelis jo statybų atvaizdų naudojami atvirutėms, nes tai tikrai architektūrinės puošmenos.

Gražioji mūsų statyba. *Lietuvos aidas*, 1938⁴⁹

Inžinierius Leonas Ritas vadinamas aktyviausiu prestižinių gyvenamųjų namų projektuotoju, sugebėjusiu „kūrybiškai įvertinti užsakovų poreikius ir įvairių stilistinių krypčių estetines galimybes“⁵⁰. Vieni iš svarbesnių jo projektuotų pastatų iki šiol stovi Kauno centre (dab. Kęstučio g. 66, S. Daukanto g. 14, 77, V. Putvinskio g. 62 ir kt.). 1934 m. L. Ritas suprojektavo Vilijampolės Ješivos mokomojo korpuso pastatą (dab. Panerių g. 51).

Inžinierius Anatolijus Rozenbliumas buvo bene žymiausias Lietuvoje inžinerinių naujovių diegėjas, gelžbetonio ir plieno konstrukcijų specialistas. Savo sprendimais jis prisidėjo prie Centrinio pašto, Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto ir Kauno apskrities savivaldybės rūmų, Karininkų ramovės, Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimo valdybos Tyrimų laboratorijos konstrukcijų⁵¹. A. Rozenbliumas suprojektavo 1939 m. vykusiam Europos krepšinio čempionatui skirtą Kauno sporto halę. Čempionato išvakarėse Kaune lančėsis Tarptautinės krepšinio federacijos sekretorius Renatas Viljamas Džonsas pastebėjo, kad „tai geriausia krepšiniui halė Europoj“⁵².

49 Gražioji mūsų statyba. *Lietuvos aidas*, 1938 m. vasario 15 d., p. 48.

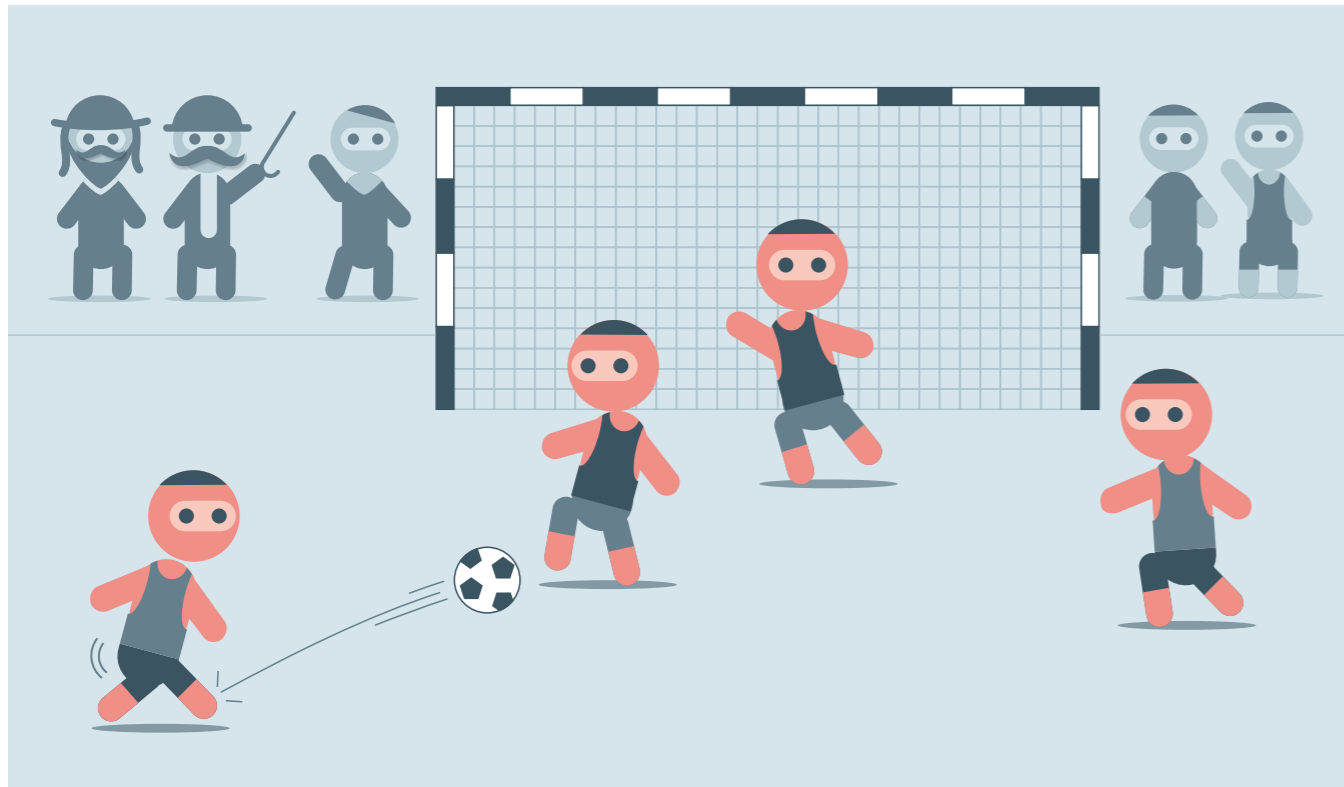
50 Jolita Kančienė. Žydų indėlis į Kauno tarpukario architektūrą. *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Sud. A. Jomantas. Vilnius, 2005, p. 100.

51 Ten pat, p. 94.

52 „Latvių ir lenkų pretenzijos yra be pagrindo“, - sako B. V. Džonesas. *Lietuvos žinios*, 1939 m. gegužės 19 d., p. 9.

XX a. trečiajame dešimtmetyje į statybos specialistų gretas Kaune aktyviai įsitraukė statybos inžinieriai Grigorijus Mazelis ir Mikas Grodzenskis. 1924 m. jų suprojektuoti Centralinio žydų banko rūmai buvo vieni iš pirmųjų, turinčių *art deco* bruožų modernių pastatų (dab. Laisvės al. 76). G. Mazelis 1926 m. suprojektavo M. Švabės gimnazijos rūmus (dab. Karaliaus Mindaugo pr. 11) bei tais pačiais metais pritaikė projektą OZE draugijos namams (dab. D. Poškos g. 1). 1929 m. M. Grodzenskis suprojektavo vieno žinomiausių Kauno gydytojų E. Elkeso namus su privačia lignonine (dab. Kęstučio g. 8). Šiame pastate dar veikė Suomijos ir Vengrijos konsulatai, Montessori tipo vaikų darželis. Sovietmečiu čia įkurtas Tuberkuliozės dispančeris. M. Grodzenskis prisidėjo ir prie kitų svarbių Kauno pastatų iškilimo mieste.

SPORTAS IR KULTŪRINIS GYVENIMAS

SPORTAS

1920 m. spalio 19 d. Kaune buvo įregistruota gimnastikos ir sporto sąjunga „Makabi“. 1923 m. kovo 17 d. ji tapo Lietuvos Žydų sporto ir gimnastikos sąjunga „Makabi“¹. Sąjungos devizas – „Sveika siela sveikame kūne“, o tikslas – „siekti žydų jaunuomenės fizinio bei dvasinio lavinimosi, kad atgaivintus žydų tautą bei kraštą“².

XX a. trečiajame – ketvirtajame dešimtmėčiuose Kaune kūrėsi ir kitos žydų sporto organizacijos.

Tikybinės pažiūros suskaldė žydų sportininkus. Kiek mes žinome, iki šiol, Lietuvoje buvo tik viena žydų (daugiausia sionistų) sporto sąjunga „Makabi“. Kaip teko girdėti, dabar manoma sudaryti naują draugiją – „Žydų atletikos sąjungą“.

Žydų Atletikos Sąjunga. *Sportas*, 1924³

1 *Vyriausybės žinios*. 1923, Nr. 135, p. 4.

2 Lietuvos Žydų sporto ir gimnastikos sąjungos „Makabi“ įstatai. LCVA, f.402, ap. 4, b. 722, p. 88.

3 Žydų Atletikos Sąjunga. *Sportas*, 1924, Nr. 14–15, p. 114.

1926–1933 m. Kaune veikė žydų sporto organizacija „Hakoach“ (liet. Galia), o 1933 m. įsteigta Žydų sporto ir gimnastikos organizacija „Hapoel“ (liet. Darbininkas)⁴.

Nepaisant ilgiau ar trumpiau veikusių sporto draugijų įvairovės, didžiausia ir daugiausia laimėjimų pasiekusi išliko „Makabi“.

1937 m. Kaune įvyko Baltijos valstybių „Makabi“ sąskrydis. Jis buvo sutiktas kaip itin „džiuginantis reiškinys“:

Gal jokia tauta nebuvo tiek reikalinga fizinės mankštos kaip žydai. Ilgus amžius žydai miklino tik protą, o kūnas buvo visai užmirštas. Tai davė baisius rezultatus. Žydų jaunimas buvo išblyškęs, sulinkusią nugara, silpnas, liguistas. Ir tai negalėjo neatsiliepti ir dvasios srityje. <...> Auklėdama fiziškai žydų jaunimą „Makabi“ vykdo ne tik žydų vidaus gyvenimo funkciją, bet ir bendrai valstybinę, nes valstybė yra suinteresuota savo piliečių sveikatingumu bei stiprumu. Todėl „Makabi“ veikla verta didžiausios paramos ne tik iš žydų visuomenės, bet ir iš valstybių pusės.

Sveikiname „Makabi“ sąskrydžio ir pabaltijo „Makabijados“ progą. *Apžvalga*, 1937⁵

Besiplečianti „Makabi“ sąjunga jau XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje turėjo savo stadioną, kuriame žaidė sąjungos futbolo komanda (stadionas neišliko, dab. Jonavos g. prie Neries). 1925 m. šiame stadione įvyko neįprastas reginys – šachmatų partija sužaista gyvomis figūromis. Vienai pusei vadovavo klaipėdietis Simonas Gordonas, o kitai – kaunietis Aleksandras Ziselis Machtas. Partija, kuri baigėsi lygiosiomis, pritraukė daugiatūkstantinę minią žiūrovų⁶. A. Z. Machtas septynis kartus tapo Lietuvos šachmatų čempionu.

„Makabi“ nariai garsino Kauną ir Lietuvą beveik nuo pirmųjų sąjungos gyvavimo dienų, taip pat buvo naujų sporto šakų pradininkai. Manoma, kad XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje būtent „Makabi“ klubo nariai išpopuliarino stalo tenisą Lietuvoje. 1938 m. kovo 26–27 d. Kaune vyko Pabaltijo stalo teniso čempionatas, kuriame Viliaus Variakojo,

Eugenijaus Nikolskio ir Chaimo Duškeso atstovaujama Lietuvos rinktinė iškovojė pirmąją vietą⁷.

Kauno „Makabi“ yra plataus masto sporto organizacija, kuri kultivuoja daug įvairių sporto šakų, bet ypatingai yra kultivuojamas st. tenisas. Dėl to st. tenisas yra įgijęs nepaprastą populiarumą „Makabi“ sportininkų tarpe. „Makabi“ to populiarumo dėka yra išauginusi daug jaunų sportininkų st. tenisistų, kurių žaidimas skaitomas labai aukšto lygio, kaip pvz.: Lurje, Goldbergas, Alperavičiūtė ir kiti. Ypatingai pažymėtina pastaroji, kuri jau visoj eilėj rungtynių yra puikiai pasirodžiusi. Taigi, linkėjime jiems dar daugiau pasispirti toj šakoj. St. teniso sekcijai sėkmingai vadovauja p. Kristalis, Tabačnikas ir kiti.

S. teniso populiarumas. *Apžvalga*, 1940⁸

„Makabi“ nariai atstovavo Lietuvą ir olimpiadose. Geriausią tarpukario dviratininkų rezultatą olimpinėse žaidynėse 1928 m. Amsterdame pasiekė „Makabi“ narys Tarchumas Murnikas, užėmęs 50-ąją vietą. Net dvejose žaidynėse, 1924 m. Paryžiuje ir 1928 m. Amsterdame, sudalyvavo kitas makabietis – dviratininkas Izaokas Anolikas. Daugkartinis Lietuvos čempionas 1943 m. buvo nužudytas IX forte.

4 Vyriausybės žinios. II dalis. 1933, Nr. 278, p. 6.

5 Sveikiname „Makabi“ sąskrydžio ir pabaltijo „Makabijados“ progą. *Apžvalga*, 1937 m. rugpjūčio 29 d., p. 1.

6 *Pažadėtoji žemė – Lietuva*. Sud. V. Kavaliauskas. Vilnius, 2013, p. 118.

7 Steponas Gečas, Arvydas Jakštas. Litvakai Lietuvos sporto sąjūdyje tarpukariu. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2012-06-18-litvakai-lietuvos-sportu-sajudyje-tarpukariu/>

8 S. teniso populiarumas. *Apžvalga*, 1940 m. balandžio 22 d., p. 8.

MUZIKINĖ SCENA

XIX a. viduryje Kauno muzikinis gyvenimas įgavo naujų spalvų – čia suformuotas vietinis orkestras. Jis grodavo Rotušėje įsikūrusiame miesto klube, teatre, svarbiausių ceremonijų ir didžiųjų švenčių metu. Nedidelis, vos aštuonių žmonių sudėties, tačiau meistriškas orkestras to meto lenkiškoje spaudoje vadintas vienu iš ryškiausių Kauno muzikos horizonto taškų⁹.

Orkestrui vadovavo smuikininkas Volfas Ebanas – „menininkas su siela, geru skoniu ir muzikiniu išsilavinimu, savo grojimu užburiantis klausytojus. Ne vienas daug garsesnis smuikininkas galėtų pavydėti gražaus jo stryko melodingumo“¹⁰. V. Ebanas buvo giriamas kaip „išskirtinių

gabumų smuikininkas, kuris dėl savo puikaus, tyro ir sumanaus grojimo galėtų šiandien iš karto drąsiai tapti solistu net ir garsiausiuose Europos sostinių operos teatruose“¹¹.

XIX a. pabaigoje Kauno teatro orkestro kapelmeisteriu buvo Stupelis, kurio muzikinis talentas ir vaidmuo kuriant profesionalų orkestrą pastebėtas dar jo amžininkų. To meto kauniečių spauda rašė:

Reikėjo ypatingų kapelmeisterio gabumų ir energijos, kad iš tokio mažo ir riboto orkestro, koks mūsų, padarytų padorų ansamblį, atliekantį ne tik sunkiausias operetas, bet ir net operas. <...> Verta jį įdėmiai stebėti vaidinimo metu, kad įsitikintumėte,

*kokioje įtemptoje būsenoje yra visas jo kūnas. Viena ranka jis akomponuoja fortepijonu, kita – diriguoja orkestrui.*¹²

Augant ir stiprėjant Kauno muzikinei scenai, 1882 m. įsteigta Kauno muzikos draugija, į kurios veiklą aktyviai įsitraukė ir miesto žydai. Vienas draugijos narių – Binčas Robmanas – įkūrė muzikos mokyklą, veikusią pirklio C. Rumšiško name¹³ (dab. Laisvės al. 89).

XIX–XX a. sandūroje savo namus jaunimui, norinčiam dainuoti ir diskutuoti apie muziką, atvėrė Siuvėjų sinagogos giedotojo (kantoriaus) vyriausias sūnus. (Siuvėjų sinagoga neišliko, ji stovėjo dab. Druskininkų g. 7 ir Puodžių g. 8 kampe.) Iš pradžių čia besilankę jauni vyrai ir moterys nesidomėjo žydiška muzika, kuri, anot jų, buvo žemesnių klasių, o ne intelektualų, reikalas. Šis požiūris pasikeitė po „Hazomir“ (liet. Lakštingala) draugijos dainininkų gastrolių Kaune. Išgirdę jų repertuarą jauni kauniečiai ne tik susidomėjo žydų muzika, bet ir pradėjo dainuoti jidiš teatro pradininko Abraomo Goldfadeno kurtas dainas, o netrukus surengė ir jo operetės „Sulamita“ pasirodymą. Tam buvo pasitelktas orkestras, choras, sceninės dekoracijos, o dalį aktorių teko kviestis ir iš kaimyninių miestų¹⁴.

Pasivadinę Žydų muzikinio-draminio meno mylėtojai, „Sulamitą“ muzikantai atliko 1906 m. balandį miesto teatre. Pastatymo režisierius buvo Leibas Šusteris (Kadisonas), vėliau Vilniuje įkūręs teatro kolektyvą „Vilniaus trupė“. Visi už spektaklį surinkti pinigai buvo skirti Kauno neturtingiesiems paremti¹⁵. Renginys pritraukė ne tik žydus, bet ir kitus kauniečius, įskaitant ir miesto gubernatorių, bei sulaukė entuziastingų atsiliepimų¹⁶.

1907 m. mieste oficialiai veiklą pradėjo Žydų muzikos, dramos ir dainavimo draugija, kuri siekė skatinti chorinio dainavimo, muzikos ir dramos menų sklaidą¹⁷. Draugija atliko įvairius A. Goldfadeno kūrinis, tokius kaip drama „Bar Kokchba“ ar

12 Ковенский театр. Прибавление к Ковенским губернским ведомостям, 1890, № 54.

13 Правила Ковенской музыкальной школы В. Робмана. Ковна, 1887.

14 Jeffrey Veidlinger. *Jewish Public Culture in the Late Russian Empire (The Modern Jewish Experience)*. Bloomington: Indiana University Press, 2009, p. 220.

15 Goldfaden Avrom. *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Prieiga per internetą: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Goldfaden_Avrom

16 Miriam Niv. Kaunas. *Encyclopaedia of Jewish Communities. Lithuania*. Ed. Prof. Dov Levin. Jerusalem, 1996. Prieiga per internetą: https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_lita/lit_00512.html

17 Устав Еврейского музыкально-драматическо-певческого общества в г. Ковне. Ковна, 1907.

operetė „Gydytojas Almasadas“. Per kelerius metus iš draugijos narių susiformavo ir orkestras¹⁸.

Muzikos mylėtojus Kaune džiugino ne tik vietiniai muzikantai, bet ir gastrolių atvykę svečiai. 1909 m. gegužės 2 d. vieną iš pirmųjų savo koncertų miesto teatre surengė tuomet dar tik aštuonerių Jaša Heifecas, kuris vėliau tapo pasaulinio garso smuikininku:

*Mažametis smuikininkas Heifetzas sukėlė tikrą furorą. Jam tik aštuoneri; nuo žemės vos matomas, neseniai pradėjęs kalbėti vaikas, o jau drąsiai išeina į sceną ir griežia Mendelssohno koncertą, Sarasate fantaziją „Faustas“. Ir kaip griežia! Stryko štrichas drąsus, teisingai išdėstomas, atlikimas toks muzikalus, kad malonu klausytis. Publika žavėjosi talentingu berniuku ir tik skėščiojo rankomis, iš kur toks fenomenas atsirado.*¹⁹

Panašų ar dar didesnį sujudimą po 26 metų sukėlė kaunietis pianistas Chaimas Potašinskas (Potašinskis):

Kaip žinote, mūsų mažasis vunderkindas, trylikos metų pijanistas, Ch. Potašinskis, prieš porą mėnesių išvyko koncertuoti į Italiją. Apie šį nepaprastą berniuką atsiliepė net tolimiausi kraštai – kaip San-Paulo spauda, J. A. Valst. didžiulis laikraštis „Morning Journal“ ir Londono „News-Chronicle“, visi pabrėždami Ch. Potašinskio kilmą iš Lietuvos. Apie jo gastroles Milane vietos didžiausias organas „Ambrosiana“ atsiliepė nepaprastai palankiai. Bendrai, Milane Potašinskis buvo įvertintas kaip pirmutinis tokių aiškių gabumų menininkas – vunderkindas, pasirodęs tenai po D. Karo. <...> Kaip matome, mūsų pijanistą Italijoje sutiko didžiulis pasisekimas ir tuo pačiu gražiai garsinamas Lietuvos vardas užsienyje.

Kaip sekasi lietuviškajam vunderkindui? *Rytas*, 1935²⁰

Ch. Potašinskas 1938 m. baigė Kauno konservatoriją, vėliau beveik 50 metų praleido dėstydamas Lietuvos muzikos akademijoje (buv. Lietuvos konservatorija). Taip pat gastroliavo SSRS, Norvegijoje, Suomijoje, Lenkijoje, Vokietijoje²¹.

18 Veidlinger. *Jewish Public Culture*, p. 220.

19 Cituota iš Leonidas Melnikas. Heifetzas sugrįžta... 2017-04-01. Prieiga per internetą: <https://www.muzikusajunga.lt/naujiena/heifetzas-sugrizta>

20 Kaip sekasi lietuviškajam vunderkindui? *Rytas*, 1935 m. rugsėjo 14 d., p. 6.

21 Vactovas Juodpusis. Chaimas Potašinskas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2010. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Chaimas-Potasinskas-6571>

9 *Ruch Muzyczny*, 1860, Nr. 23, s. 382.

10 Ten pat.

11 *Kurjer Warszawski*, 1857, Nr. 214, s. 1166.

L. Hofmekleris. L. Kagano šaržas. *Meno dienos*, 1935 m., Nr. 9

1904 m. Kaune gimė kitas muzikos talentas – Vladislavas (Vlado) Perlemuteris. 1907 m. kartu su tėvais jis išvyko į Prancūziją, kur būdamas aštuonerių pradėjo fortepijono studijas. Vėliau studijavo Paryžiaus konservatorijoje. V. Perlemuterį išgarsino jo parengtos ir 1929 m. Paryžiuje atliktos Moriso Ravelio visų fortepijoninių kūrinių programos²². Iš Kauno kilęs garsus prancūzų pianistas veikiausiai buvo Kauno choralinės sinagogos kantoriaus Leono Perlemuterio sūnus. L. Perlemuteris taip pat kūrė muziką. 1901 m. Kaune išleistas jo sukurtos pianino muzikos dviem žydų dainoms gaidų rinkinys²³.

XX a. trečiajame dešimtmetyje mieste susikūrė ir žydų choras, populiariinės žydų liaudies dainas.

Jau sukanka vieneri metai, kai Kaune veikia Žydų Tautinis Choras „Engelis“, žydų kompozitoriaus, vardu [pavadintas]. Choras pastatė sau tikslą žydų muzikai studijuoti, žydų liaudies dainai vystyti ir praplėsti jas tarp plačių žydų sluoksnių <...> Savo keletais viešais pasirodymais Kauno teatrų scenose choras „Engelis“ vardu tikrai sugebėjo pritraukti didelės žydų visuomenės simpatijas ir sukelti didelį susidomėjimą jo tolimesniu veikimu ir išsivystymu, įtikindamas kad choras yra laikomas atitinkamam kultūriniam ir meniniam aukštume.

1928 m. spalio 29 d. prašymas Kauno miesto valdybai²⁴

Tarpukariu į muzikinį Kauno gyvenimą aktyviai įsitraukė ir vietiniai, ir iš kitų valstybių atkeliavę žydai. Ypač aktyvūs buvo muzikai iš Stupelių ir Hofmeklerių šeimų²⁵.

Muzikantų Hofmeklerių šeima iš Vilniaus persikėlė į Kauną šiam tapus laikinąja sostine. Nuo 1921 m. Leibas Hofmekleris buvo Valstybės teatro pianistas koncermeisteris. Vėliau tapo šio teatro ir Kauno radiofono orkestrų dirigentu. Jo brolis Michaelis Leo Hofmekleris – garsus smuikininkas ir dirigentas. Nuo 1920 m. iki Antrojo pasaulinio karo jis buvo Valstybės teatro smuikininkas, 1940–1941 m. – Kauno radiofono ansamblio dirigentas. M. Hofmekleris daug prisidėjo rengiant pirmąsias radijo muzikos laidas. 1926 m. liepos 1 d. „Hofmeklerio vedamas 7 žmonių orkestras paskleidė radijo bangomis pirmąjį muzikos koncertą. Ir pradėjo siausti Lietuvoje nauja epidemija radijo karštligė“²⁶. 1932 m. muzikantas buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu už savo meninę veiklą ir nuopelnus Lietuvai.

Šie ir kiti muzikantai su savo įkurtais ansambliais grojo ir populiariuose to meto Kauno restoranuose, kur formavosi vadinamoji „mažoji scena“: „Metropolis“, „Versalis“, „Konrado“ cukrainė, kavinės „Monika“ ir „Aldona“ viliojo lankytojus muzika, kurią gyvai atlikdavo daugiausia žydų muzikantai, dažnai migravę iš vienos įstaigos į kitą. M. Hofmekleris, I. Vildmanas-Zaidmanas, Josefas ir Abraomas Stupeliai, Danielius Pomerancas, Chanonas Ceitelis, Mordechajus Boršteinas, Persijus Chaitas (Percy Haid) ir kiti buvo pagrindiniai tarpukario restoranų ir kavinų orkestrų vadovai

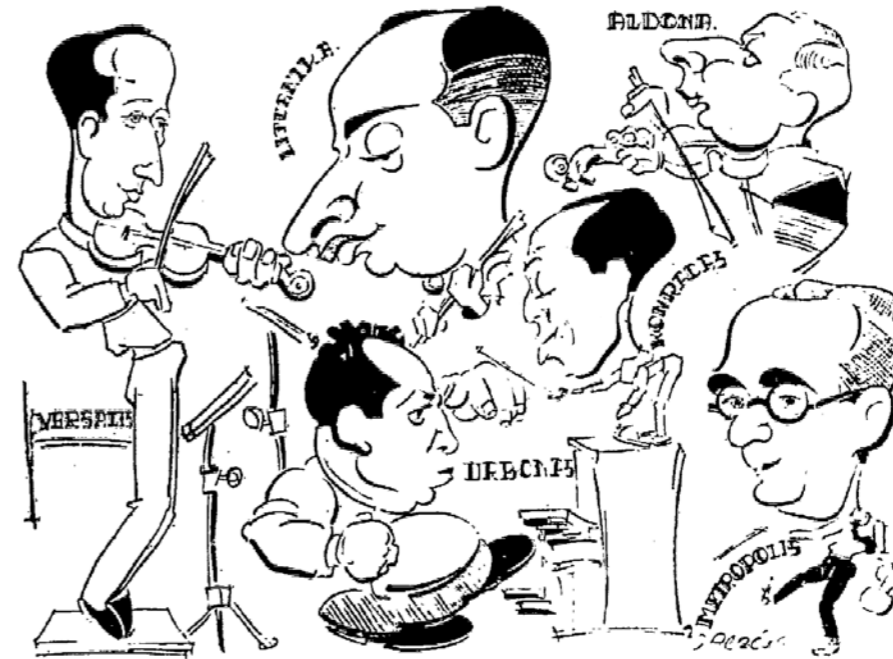
24 1928 m. spalio 29 d. prašymas Kauno miesto valdybai. LCVA, f. 552, ap. 2, b. 76, l. 3.

25 Laima Kiauleikytė. Kauno muzikos draugija ir lietuvių muzikinės kultūros kontekstas. *Menotyra*, 2010, t. 17, Nr. 3, p. 205.

26 Cituota iš Melnikas. Lietuvos žydų muzikinis paveldas, p. 88.

22 Leonidas Melnikas. Lietuvos žydų muzikinis paveldas (XIX a. pabaiga – XX a. I pusė). *Lietuvos muzikologija*, 2006, t. 7, p. 86.

23 Leon Perlmutter. *Zwei jüdische Gesänge : für Männerchor mit Begleitung des Pianoforte*. Kovno, 1901.

KAUNO LINKSMINTOJAI.

Kauno restoranų ir kavinų kapelų dirigentai: „Versalio“ p. Ceitelis, „Lietuanikos“ p. Hofmekleris, „Aldonos“ p. Stupelis, Urbono p. Bandas, Konrado p. Pomerancas ir „Metropolio“ p. Zaidmanas.

„Kauno linksmitojai“. J. Penčylos šaržas. *Sekmadienis*, 1935 m. rugsėjo 8 d.

ir solistai²⁷.

Bet „Metropolis“ ne vien tik rimtas. Jis moka būti kartu ir linksmas, moka išlaikyti tą vidurį, tarp triukšmingo pasilinksminimo ir tylaus rimtumo, vidurį, kurį ypatingai vertina anglai džentelmenai. „Metropolijoje“ pietų metu ir vakare groja p. M. Hofmeklerio vedamas orkestras. Jis turi net savo „Hofmeklerbando“ pavadinimą. Tas pavadinimas plačiai Lietuvoje visuomenei yra žinomas iš įgriežtų patefone plokštelių ir iš transliacijų per Kauno radio.

„Metropolis“. Vieta, kur aukštoji visuomenė praleidžia laiką, *Naujas žodis*, 1932²⁸

27 Ten pat, p. 90.

28 „Metropolis“. Vieta, kur aukštoji visuomenė praleidžia laiką. *Naujas žodis*, 1932 m., Nr. 7, p. 136.

Na, po pietų „visas Kaunas“ renkasi pas tą patį Konradą. Pagarsėjusio ir pamėgto smuikininko Pomeranco orkestras dabar sustiprintas smuikininku Kravecu jau spėjo visų kauniečių simpatijas užkariauti. Tad ir nenuostabu, kad vakarais pas Konradą sunkiau rasti laisvą kėdę, negu kaunietę, kuri sutiktų užsidėti praeitų metų mados skrybėlę... Konrado kavinės pasisekimas nesudaro paslapties. Čia pirma visako tiekiami geriausi produktai. Atmintime naujus jaukumą suteikiančius baldus, dar pridurkime temperamentingo smuikininko Pomeranco muziką, ir toji paslaptis paaiškės.

Nepaprastas Konrado cukrainės pasisekimas, *Diena*, 1936²⁹

Tarpukariu Kaune išpopuliarėjusios pramoginės muzikos

29 Nepaprastas Konrado cukrainės pasisekimas. *Diena*, 1936 m. rugsėjo 20 d., p. 4

D. Dolskio skulptūra (aut. Romas Kvintas, 2007 m.).
Laisvės al., Kaunas. D. Petreiko fotografija

D. Dolskio ir M. Hofmeklerio orkestro muzikos įrašų plokštelės.
XX a. ketvirtasis dešimtmetis. LNB

ištakos bene labiausiai siejamos su Danieliaus Dolskio fenomenu. 1929 m. iš Sankt Peterburgo atvykti į Kauną D. Dolskį paskatino susitikimas su tuo metu Berlyne studijavusiu kauniečiu smuikininku D. Pomerancu³⁰. Kaune jis ėmė dainuoti „Versalio“ ir „Metropolio“ restoranuose ir netrukus tapo labai populiarus visame mieste. Savo repertuarui rinkdavosi tuo metu pasaulyje madingus kūrinius ir, stebėtinai greitai išmokęs lietuvių kalbos, pats rašė jiems tekstus. Puikiai perpratęs lietuvių būdą, D. Dolskis savo šmaikščiais monologais ir parodijomis taikliai atliepė to meto aktualijas. „Žmogus, kuris linksmina Kauną“³¹ – taip laikraštis *Diena* apibūdino D. Dolskį.

Vos atvykęs į miestą dainininkas per nepaprastai trumpą laiką užkariavo daugybės kauniečių simpatijas.

Kas vakarą prisirenka pilna „Versalio“ salė. Ištikrųjų tai yra nepaprastų gabumų žmogus: jis per pusę metų ne tik išmoko puikiai lietuviškai, bet ir sukūrė savaimingą lietuviško kupletų ir pasakojimo žanrą, kurio mes iki šiol neturėjome. Ką mes galėjome išgirsti taip vadinamose „mažose scenose“ iki Dolskio?! Mes klausėmės programos visokiausiomis kalbomis, tik ne lietuviškai. O

jei ir lietuviškai... tai geriau bus, jeigu neminėsiu. O tie Lietuvos artistai, kurie galėtų ką nors gero duoti „mažajai scenai“ to padaryti negali, nes jie visa siela yra atsidavę „didžiajai scenai“. < ... >

Bet štai atsirado žmogus, kuris visiškai sugriovė pirmiausia apie „nelankščią“ lietuvių kalbą susidariusią daugelio nuomonę. Jis jautriai atsiliepia į visus dienos klausimus. Nespėjo laikraščiai paskelbti Hagos Tribunolo sprendimą, kitą dieną jau Dolskis šia proga dainuoja labai sąmojingą dainelę, kuri tiek džiaugsmo sukelia ne tik lietuvių, bet ir svetimšalių (tik ne lenkų!) tarpe. Vos tik Kauno publika išgirdo kinoteatre vokiečių populiarių šlagerį: „Ich bin ja hent so glücklich“ – jau Dolskis, o su juo visa publika dainuoja lietuviškai „šiandien aš toks laimingas“. Ir kas svarbiausia, kad tai ne aklas vertimas, tekstas mirgėte mirga dienos įvykiais iš mūsų gyvenimo, ir dar labiau publiką paperka Dolskio naudai.

Ant. Gulkis. Žmogus, kuris linksmina Kauną.
Diena, 1931³²

D. Dolskis mirė 1931m., palaidotas Kauno Žaliakalnio žydų kapinėse.

³⁰ Rūta Skudienė. Legendiniai mažosios scenos artistai. *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Sud. A. Jomantas. Vilnius, 2005, p. 108.

³¹ Ant. Gulkis. Žmogus, kuris linksmina Kauną. *Diena*, 1931 m. lapkričio 8 d., p. 5.

TEATRO TRUPĖS IR DRAUGIJOS

³² Ten pat.

Liaudies namai (neiškikė). Šv. Gertrūdos ir A. Mapu g. kampas, Kaunas. XX a. trečiasis dešimtmetis. A. Burkauskas kolekcija

Pirmasis žydų teatras Kaune ėmė veikti dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Vienas jo pradininkų – Leibas Kadisonas – aktorius, režisierius, scenografas. Taip apie L. Kadisoną savo prisiminimuose pasakoja jo dukra Liuba Kadison:

Leibas Kadisonas atrado hobį. Jis suorganizavo teatro mėgėjų grupę, kuri vaidino žinomų jidiš rašytojų pjeses. Be prodiusavimo, režisūros ir vaidybos jis projektavo ir tapė dekoracijas. Jam tai sekėsi taip gerai, kad Kauno miesto teatras [kuriam vadovavo Gabrielius Lanas] pasamdė jį kaip scenografą. <...> Kai lankytojai ateidavo į mūsų namus, tėvas pastatydavo mane ant kėdės ir sakydavo: „Liuba, padeklamuok ką nors.“ Aš žinojau keletą jidiš dainų, kurių jis mane buvo išmokęs, ir noriai sutikdavau. Štai taip ir sulaukiau savo pirmųjų plojimų, kurie man labai patiko.

Žymus jidiš dramaturgas Perecas Hiršbeinas dažnai lankydavosi mūsų namuose, kai atvažiuodavo į Kauną. <...> Garsusis

autorius Šolemas Aschas ir kiti jidiš rašytojai taip pat svečiuodavosi pas mus Kaune. Juos traukė auganti mano tėvo kaip teatro žmogaus reputacija ir dosnus motinos svetingumas tikrai žydiškuose namuose. Chana savo vyro viešus aktorinius pasirodymus vertino kaip menkinančius amatininko ir gerbiamo miestiečio orumą. Tačiau ji kalbėjo mažai, augino vaikus ir rūpinosi savo vyru, jo darbuotojais bei mokiniais.³³

1915 m. Kadisonų šeima, kaip ir visiems Kauno žydams, Rusijos caro įsakymu skubiai teko palikti Kauną. Atsidūręs Vilniuje

³³ Liuba Kadison, Joseph Buloff, Irving Genn. *On Stage, Off Stage: Memories of a Lifetime in the Yiddish Theatre*. Harvard University Library, 1992, p. 3–4.

L. Kadisonas netrukus suformavo „Vilniaus trupę“, į jos veiklą įsitraukė ir dukra Liuba. Apie 1917 m. gastroliuodama Kaune trupė parodė spektaklius pagal Michailo Arcybaševio ir Hermano Zudermano pjeses³⁴.

Prie Žydų muzikos, dramos ir dainavimo draugijos veiklos prisijungęs I. I. Eljaševs jos narius supažindino su naujesniu jidiš teatro repertuaru. Jo dėka teatras atliko kai kuriuos Dovydo Pinskio ir Jokūbo Gordino kūrinus. Ilgainiui draugija turėjo daugiau nei 500 narių ir pradėjo nuomotis teatro salę spektakliams, koncertams, švenčių minėjimams ir kviestinių lektorių paskaitoms³⁵.

1919 m. Kaune atsinaujino Žydų teatro veikla. Tų metų liepą Ruvinas Rubinšteinas kartu su kitais bendraminčiais įsteigė pirmąjį Kauno žydų dramos ratelį, siekiantį „supažindinti plačiąją Kauno žydų visuomenę su žydų dramos menu“³⁶.

1919 m. pabaigoje įsteigta Naujojo žydų dramos teatro Kaune draugija³⁷.

1921 m. veiklą pradėjo Žydų literatūrinės, muzikos ir dramos draugija. Vieni jos steigėjų buvo Abraomas Goldbergas ir Abelis Balošeris. Draugija siekė „surinkti visas žydų kultūrinės jėgas literatūros, muzikos ir dramos srityje ir įkurti kultūros įstaigą, kur gyventojai – žydai turėtų galimybes naudingai ir maloniai pravesti savo nedirbamą laiką“³⁸.

1922 m. įkurta Kauno žydų muzikos teatro draugija „Kunst Vinkl“, o 1925 m. – Kauno žydų teatro mėgėjų ratelis „Unser Vinkl“³⁹ (pastarasis veikė tuometinėje Maironio g. 13). Nors ratelių ir draugijų įvairovė rodė Kauno teatrinio gyvenimo potencialą, dauguma jų veikė trumpai ir didesnio pėdsako miesto kultūrinės veiklos gyvenime nepaliko.

Nuo 1920 m. Kaune buvo aktyvus Leonido Sokolovo vadovaujamas Kauno žydų teatras, kuris Liaudies namuose ir Miesto sode daugiausia vaidino populiarias jidiš pjeses ir operetas.

³⁴ Ten pat, p. 9.

³⁵ Veidlinger. *Jewish Public Culture*, p. 220.

³⁶ LCVA, f. 402, ap. 4, b. 25.

³⁷ Ten pat, b. 39.

³⁸ Ten pat, b. 125.

³⁹ Ten pat, b. 183.

Kadisonų šeima. Pirmoje eilėje iš kairės: Liuba, Paula ir Izaokas. Antroje eilėje: Chana ir Leibas. Kaunas. 1912 m. Luba Kadison, Joseph Buloff, Irving Genn. *On Stage, Off Stage: Memories of a Lifetime in the Yiddish Theatre*. Harvard University Library, 1992 m.

Tačiau 1924 m. trupė subyrėjo⁴⁰.

XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje kultūrinė organizacija „Kultur Lyge“ Kaune įkūrė Žydų vaidybos studiją. Ji statė spektaklius hebrajų kalba.⁴¹ Šią veiklą tęsė 1926 m. „Tarbut“ draugijos įkurta Hebrajų vaidybos studija, apie kurią 1931 m. rašyta: „ji jau yra toli peršokusi studijos ribas ir pavirto žydų

⁴⁰ Plačiau žr. Ina Pukelytė. *Žydų teatras tarpukario Lietuvoje*. Kaunas, 2017, p. 58–67.

⁴¹ Ten pat, p. 117–120.

Žydų vaidybos studijos pantomimos spektaklio „Meilė trims apelsinams“ aktoriai. Kaunas. 1923 m. VGŽIM, [limis.lt](#)

rimtu aukštos meniškos vertės teatru⁴².

Jidiš teatro kelias nebuvo lengvas. Tačiau naujų vilčių teikė 1928 m. įsteigtas Kauno žydų teatras:

1928 m. spalio mėnesį žinomieji artistai p. D[ovidis] Michailovas ir ponis Sofia Erdi kartu su gabiu prityrusiu antreprenierium p. Lanu organizavo naują trupę ir užsimojo pastatyti meniškai bent pakenčiamą žmonišką teatrą. <...> Sunkių erškėčių taku eina žydų teatras. Dar toli nepasiekta meniškų viršūnių, bet pažymėtina, kad toksai siekimas yra; siekimas pilnas energijos, pasiaukojimo ir

savęs išsižadėjimo ir šisai siekimas be abejo, yra sveikintinas ir remtinas.

G. Valkauskas. Kauno žydų teatras. *Naujas žodis*, 1929⁴³

Kauno žydų teatras, 1928 m. debiutavęs spektakliu „Sulamita“, 1929 m. pradžioje įregistruotas kaip draugija „Naujas žydų teatras“. Draugijos steigėjais tapo R. Rubinšteinas, Vladas (Vladimiras) Lazersonas, Sofia Erdi, G. Lanos, Zalmanas Traubas ir Borisas Beilinzonas. Oficialiuose blankuose draugija įvardijama kaip „Naujas Žydų Teatras Lietuvoje vedant Gabrieliui Lanui“⁴⁴. Vė-

42 Kaip hebrajų vaidybos studija minėjo teatro sukaktuves. *Lietuvos aidas*, 1931 m. sausio 7 d., p. 5.

43 G. Valkauskas. Kauno žydų teatras. *Naujas žodis*, 1929, Nr. 2, p. 17.

44 LCVA, f. 402, ap. 4, b. 809.

liau, kelerius metus teatrui vadovavo Borisas Bukancas⁴⁵.

To teatro organizatorius ir direktorius Gabrielius Lanos padarė didelį ir garbingą darbą. Jis surinko visų anksčiau gyvusių žydų teatrų nuotrupas ir iš jų sulipdė kompaktišką ir kietą daiktą. Tai jau ne chaltūra profesionalių artistų laikino pobūdžio, tai ne organizuotas megėjų teatrėlis, tai jau tikras teatras su visais rimto darbo ir tautiškuo pažymiais.

B. Dauguvietis. Naujas Žydų Teatras. *7 meno dienos*, 1929⁴⁶

Jau keletas metų Kaune veikia private iniciatyva įkurtas ir privatinėmis lėšomis išlaikomas žydų nuolatinis teatras. Žydai, žinoma, nepretenduoja, kad jų teatrą lankytų platesnė lietuviškoji visuomenė, – kalbos pagrindas tą galimybę atima. Tačiau jie visai teisėtai gali pretenduoti, kad jų darbą lietuviškoji visuomenė pripažintų. Iš tikrųjų mūsų visuomenė neturi mažiausio supratimo, koks tai didelis kultūros darbas yra daromas Kauno senojo miesto užkampy, vadinamuose „Liaudies Namuose“. Ten yra susibūręs gražus darbuotojų skaičius, kurie dideliu atsidavimu, pakeldami sunkiausias materialines neigoves, kuria gražų teatrą. <...> Kauno žydų teatras, pradėjęs, kaip sakoma, iš nieko, savo darbu per keletą metų pasiekė tokio aukšto laipsnio, kad jis meniškumo atžvilgiu toli pralenkė Vilniaus žydų teatrą, net Rygos žydų teatrą, kuris, kaip žinoma, gauna gražių valstybinę subsidiją. Ir kas dar Kauno Žydų Teatre yra itin simpatiška – tai kad jie nuoširdžiai jaučias mūsų krašto ištikimais piliečiais, jie nori, kad jų tėvynė augtų, žydėtų, kultūriškai tarptų. <...> Šis žydų teatras, dirbdamas didelį kultūros darbą ir pirmoj eilėj tarnaudamas Lietuvai, Lietuvos piliečių gerovei ir kultūrinimui, – šis teatras kaip sakoma, valstybės organų akyse yra posūnio padėty. Lietuvių visuomenė, ignoruodama šias žydų gražias kultūrinės pastangas, daro didelę neteisybę. Mažų mažiausia bent moralinė mūsų parama tam teatrui padėtų jam pakelti sunkias gyvenimo sąlygas.

T. Sebaldis. Kauno žydų teatras. *Lietuvos žinios*, 1931⁴⁷

1933 m. teatras minėjo penkių metų veiklos sukaktuves. Per tą laiką Naujasis Žydų Teatras, kuriam dabar vadovauja p. G. Lanos,

45 Pukelytė. *Žydų teatras tarpukario Lietuvoje*, p. 50.

46 Borisas Dauguvietis. Naujas Žydų Teatras. *7 meno dienos*, 1929 m., Nr. 34, p. 7.

47 T. Sebaldis. Kauno žydų teatras. *Lietuvos žinios*, 1931 m. sausio 13 d., p. 6.

Kauno žydų teatro afiša. Kaunas. XX a. trečiasis – ketvirtasis dešimtmečiai. LTMKM

surošė Kaune ir provincijoje daugiau kaip 500 spektaklių, pastatydamas arti 100 premjerų.

Kauno „Naujojo Žydų Teatro“ 5 m. sukaktuvs. *Lietuvos aidas*, 1933⁴⁸

Tačiau netrukus G. Lanos pranešė, kad 1934 m. rugpjūčio 15 d.

48 Kauno „Naujojo Žydų Teatro“ 5 m. sukaktuvs. *Lietuvos aidas*, 1933 m. sausio 23 d., p. 7.

Naujo žydų teatro draugija likviduota⁴⁹, veikiausiai dėl finansinių sunkumų.

Kaune tuo metu veikė ir kūrėsi ir kiti žydų teatrai. 1937 m. mieste vienu metu egzistavo keturios žydų trupės. Žydų teatro Lietuvoje ir Žydų mažumos teatro trupės buvo laikomos profesionaliomis⁵⁰.

Leidžiu sau šia proga pranešti, kad Žydų Mažumos teatras Lietuvoje buvo mano įkurtas 1929 metais ir nuo to laiko veikia, gaudamas kiekvienais metais mažą Švietimo Ministerijos pašalpą. Mano vadovaujamame teatre dirba 35 Lietuvos piliečiai (artistai, griežikai ir techninis personalas). Teatras vaidina Kaune ir taipogi aptarnauja žydų gyventojus provincijoje, laikas nuo laiko gastroliuodamas įvairiose žydų apgyventose vietose. Repertuaras susideda iš žydų dramatiinių veikalų, komedijų bei operėčių. Kaip matyti iš mano pristatyto pažymėjimo, aš visada stengiausi kiek galima kelti teatro kultūrinį lygį.

B. Bukancas LR Švietimo ministrui, 1939⁵¹

Leidžiu sau prašyti Jūsų Ekscelenciją atkreipti dėmesio į šiuos mano pastovaus rimto teatro nuopelnus: 1. Nuo pat žydų teatro Lietuvoje veikimo pradžios aš esu vienintelė, pastačiusi savo teatro scenoje žydų kalbon išverstą lietuvių rašytojo veikalą. Kipro Petrausko sukurtiųjų proga mano buvo pastatytas P. Vaičiūno „Nuodėmingas Angelas“ ir visas to spektaklio pelnas buvo paskirtas į jubiliejaus fondą. 2. Kiekviena proga, kai tik buvo galima, mano vedamas teatras šelpdavo Ginklų Fondą. <...> Paskutinius 3 metus man pavyko teatrą iškelti į tokią aukštumą, kad jis nesudaro gėdos žydų visuomenei.

R. Berger LR Švietimo ministrui, 1939⁵²

savo lėšomis išlaikyti Kauno žydų teatrą.

Tai padaryta po Kauno artistų kreipimosi:

Ligi šiol žydų teatruose Lietuvoje vaidindavo vietos žydų artistai kartu su užsieniniais gastrolieriais. Dėl dabartinės padėties gastrolieriai iš užsienio negali atvykti, o todėl vietiniai teatro direktoriai neturi jokie intereso palaikyti toliau žydų teatro veikimo, nes jie bijo, kad be gastrolierių teatro kasa negalėsianti padengti išlaidas. Mes, aukščiau išvardinti žydų teatro artistai – Lietuvos piliečiai – ir taipogi tie, kurie dar vėliau bus pakviesti kartu dirbti, jau esame pripratę dirbti negaunant nustatytos algos ir faktiškai visada rizikuoti savo uždarbiu. Mes ir toliau esame pasiryžę be jokio užtikrinto pagrindo vaidinti žydų kalba ir platinti vaidybinį meną Lietuvos žydų tarpe.⁵³

Privatūs žydų teatrai Kaune nustojo veikti sovietinės okupacijos pradžioje. 1940 m. rugsėjį sovietų įsteigtas Kauno žydų teatras panaikintas 1941 m. liepos 1 d., nacių okupacijos metu⁵⁴.

1939 m. spalio mėnesį Švietimo ministras leido įsteigti ir

49 LCVA, f. 402, ap. 4, b. 809.

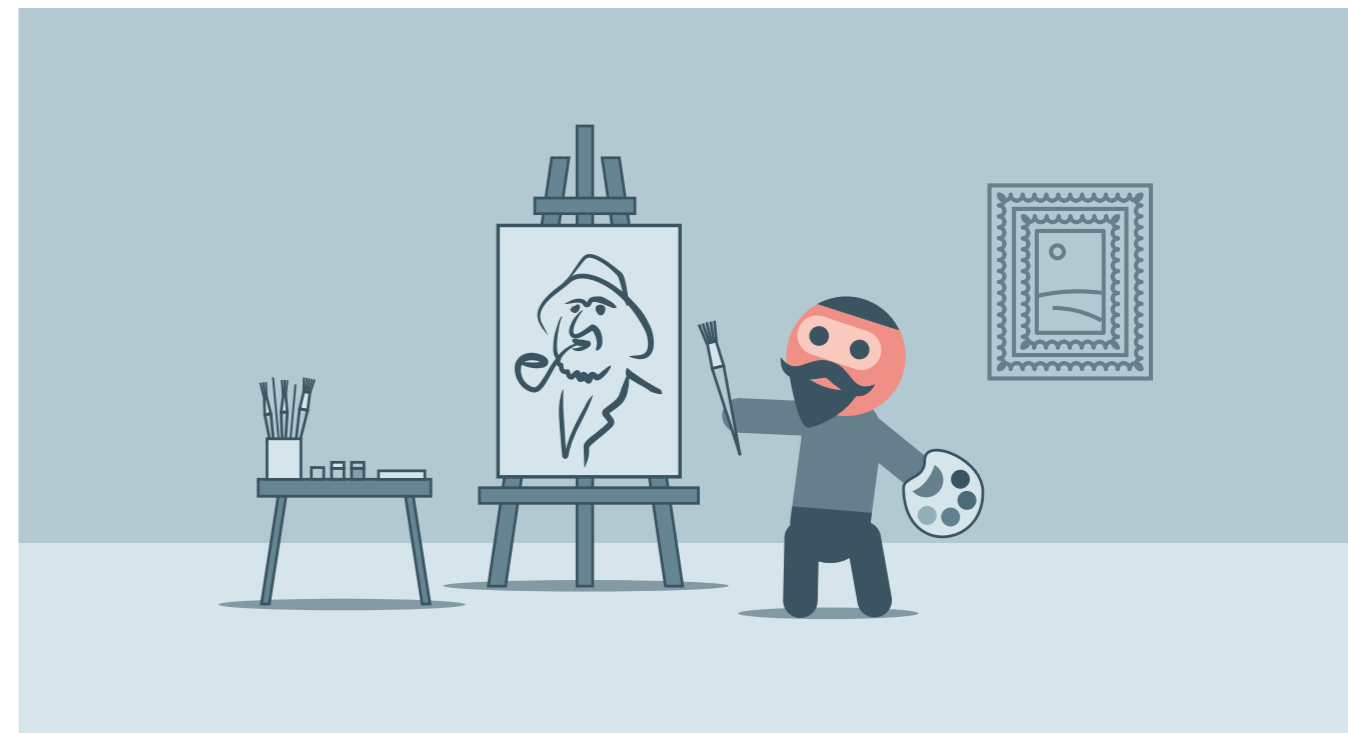
50 Plačiau žr. Pukelytė. *Žydų teatras tarpukario Lietuvoje*, p. 105–114.

51 LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1681.

52 Ten pat.

53 Ten pat.

54 Sumažės teatrų skaičius. / *laisvę*, 1941 m. liepos 5 d., p. 3.

DAILININKAI

1866–1915 m. veikusioje Vilniaus piešimo mokykloje apie trečdalis studentų buvo žydai, kilę iš buvusios LDK teritorijos⁵⁵. Ten mokėsi ir kaunietis dailininkas Lazaris Krestinas, vėliau mokslus tęsęs Vienoje, Odesoje ir Miunchene. L. Krestinas amžininkų buvo įvardijamas kaip vienas iš svarbiausių žydų dailininkų⁵⁶. Šiandien jo darbų turi didžiausi Vakarų Europos ir JAV žydų muziejai, Izraelio dailės muziejai, pasaulio privačios galerijos ir kolekcininkai⁵⁷.

Dalis Vilniuje gyvenusių dailininkų – Šolomas Zelmanavičius, Akimas Josimas, Izajas Kulvianskis – persikėlė į Kauną, šiam tapus

laikinąja sostine⁵⁸. Čia apsisusto ir 1919–1920 m. iš Maskvos ir Peterburgo sugrįžę dailininkai Jokūbas Mesenbliumas, Juozapas Levinsonas-Benari. Žydų dailininkai įsitraukė į Kauno kultūrinį gyvenimą ne tik aktyviai dalyvaudami parodose, bet ir veikdami 1922 m. įkurtoje Kauno meno mokykloje. Jai vadovavęs dailininkas Justinas Vienožinskis sutelkė gabių dėstytojų kolektivą ir sukūrė modernią dailininkų rengimo studijų programą⁵⁹. 1922–1940 m. meno mokyklą baigė 60 žydų kilmės studentų, iš kurių žymiausi buvo Neemija Arbitblatas, Zalė Bekeris, Chaimas Meiras Fainšteinas ir Maksas Leibas Ginsburgas⁶⁰.

55 *Lietuva litvakų kūryboje*. Sud. Vilma Gradinskaitė, Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2018, p. 20.

56 *The Menorah Journal*, 1926, vol. 12–13, p. 111.

57 Lazar Krestin. Prieiga per internetą: <http://www.daile.lt/artist/krestin-lazar-99159483/>

58 Rasa Žukienė. Art in exile: the emigration experiences and mobility of artists in XIX–XX century : the case of Lithuania. *Meno istorija ir kritika*, Nr. 12. Kaunas: VDU, 2016, p. 60.

59 Antanas Andrijauskas. Litvakų modernios tapybos tradicijų tęstinumas Lietuvoje. *@eitis*, 2015, t. 86, p. 6.

60 Žukienė. Art in exile, p. 60–61.

Šolomas Zelmanavičius. „Senas Kaunas“. XX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai. NČDM

Kaune formavosi lietuvių ir žydų menininkų kūrybiniai saitai. Pavyzdžiui, Antanas Gudaitis prisiminė:

Būdamas Vienožinskio studijoje, tuo pačiu metu dirbau drauge su žydų dailininkais Lipšicu ir Josimu. Turėjome senamiestį, Lukšio gatvę, netoli Liaudies namų, palėpę. Ateidavo pozuoti žydų

*dvasinės seminarijos mokiniai – chasidai su jermulkomis, peisais, baltom kojine. Įspūdingai atrodydavo. Tačiau juos, bet tie darbai dabar dingę. Man rodos, jie buvo neblogi.*⁶¹

61 *Kauno dailininkų žydų kūryba ir likimas*. Sud. Irina Nikitina, Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2007, p. 5–6.

Tarpukariu jaunieji menininkai aktyviai migravo tarp Kauno ir Paryžiaus. Kauno meno mokyklos absolventai turėjo galimybę gauti Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos stipendijas, kurios suteikdavo jiems galimybę keletą metų mokytis Nacionalinėje ir privačiose dailės mokyklose Paryžiuje bei kitose Vakarų Europos meno mokyklose. Kartais lietuviai ir žydai mokėsi tose pačiose mokyklose, grįžę namo rengė bendras parodas, priklausė toms pačioms draugijoms ir kartu darė viską, kad praskaidrintų ir modernizuotų meninį gyvenimą Kaune. Kai kurie iš jų, pavyzdžiui, A. Gudaitis ir N. Arbitblatas, tapo artimais draugais⁶².

Kauno dailės gyvenime aktyviausiai reiškėsi N. Arbitblatas, Maksas Bandas, J. Mesenbliumas, Z. Bekeris, Ch. M. Fainšteinas, Černė Percikovičiūtė, Š. Zelmanavičius, M. L. Ginsburgas, Jokūbas Kazlauskas (Jacques Koslowsky) ir kiti⁶³. Buvo rengiamos personalinės ir kolektyvinės parodos.

Kolektyvinė žydų meno darbų paroda, palyginus ją su lietuvių nepriklausomųjų menininkų paroda, yra daugiau moderniška ir jaunesnė. Lietuviai savo tapybos supratimą daugiausia gavo Lietuvoje, tad visų laikų Europos menas juos pasiekė tikrai kaip tolimas aidas. Ne tiek įvairių mokyklų postulatai, kiek savo išvidinės kritezijos, savo gamta, neturtingas vyresniųjų menininkų lobynas ir savo tautos savybės sudarė pagrindus jų kūrybai. Žydų daugumas auklėjosi ar tebesiauklėja Europos meno centruose, todėl ir Europos meno, ypač moderninio ar atskirų menininkų įtaka jų darbuose daug ryškesnė. <...> Norėčiau palinkėti, kad tokių parodų dažniau būtų galima Kaune matyti – jos atneša su savim naujų pasaulių atspindį.

J. Vienožinskis. Kolektyvinė Lietuvos ir Latvijos žydų dailininkų meno paroda. *Naujoji Romuva*, 1931⁶⁴

1932 m. Kaune buvo atidaryta I. Kulvianskio kūrinių paroda.

Kulvianskis yra tikras mūsų moderninių laikų kūdikis. Jis priklauso tiems mūsų laikų menininkams, kurie, kovodami su realizmu sukūrė ekspresionizmą. <...> Įsidėmėtina yra ir tai, kad tokia ekspresionistiškų formų paroda Kaune yra pirma. Prieš kelerius metus Pribačio knygyne organizuota vokiečių grafikos paroda,

62 Žukienė. *Art in exile*, p. 60.

63 Andrijauskas. *Litvakų modernios tapybos tęstinumas*, p. 8.

64 J. Vienožinskis. Kolektyvinė Lietuvos ir Latvijos žydų dailininkų meno paroda. *Naujoji Romuva*, 1931 m., Nr. 3, p. 67–68.

Černė Percikovičiūtė. „Draugė Judita“. Apie 1937 m. NČDM

kurioje buvo vos keletas ekspresionistiškų paveikslėlių, negalėjo sudaryti tos nuomonės apie ekspresionizmo ypatumus, kurią sudarė dabartinė I. Kulvianskio alyviniais dažais paišytų paveikslų paroda.

J. Veisbartas. Radikalusis antirealizmas. *Vairas*, 1932⁶⁵

Lietuvos dailininkų sąjunga 1935 m. gruodį surengė pirmąją rudens dailės parodą. Joje dalyvavo 60 Lietuvoje jau iki tol aktyvių įvairiausių kryptių menininkų. Vytauto Didžiojo muziejaus rūmų patalpose atidaryta paroda, anot J. Vienožinskio,

65 J. Veisbartas. Radikalusis antirealizmas. *Vairas*, 1932 m., Nr. 7–8, p. 389, 391.

Chaimas Meiras Fainšteinas. „Kauno gatvelė“. XX a. ketvirtasis dešimtmetis. Veidrodis medžio raižinio atspaudas. Vaizduojamas Chasidų sinagogos kampas (dab. Gimnazijos ir A. Mackevičiaus gatvių kampas). NČDM

eksponatų skaičiumi ir jų kokybe yra gausesnė ir vertingesnė už visas anksčiau Lietuvoje buvusias meno parodas. <...> Modernistai žydai vadovaujasi tais pačiais principais ir siekia mūsų modernistams artimų tikslų. Subtilus spalvoje ir formoje Štreichmanas davė kultūringus vaizdus visumoje. Medžiaginis, susikcentravęs Bekeris sugeba giliau pažvelgti į gamtos visumą. Nesišlykšti nuoširdumo ir rūstesnės spalvos kalbą Mesenblumas. Jam artimesnis Markus. Stilingas ir logiškas neorealistas Kazlauskas, bet originališkiausia ir daugiausia subtili yra jauna, nepaprastų gabumų kurėja Percikovičiūtė. Ji nieko nepamėgdžioja, nieko iš pasaulinių tapytojų, net nėra mačiosi,

bet studijuodama mūsų rūpintojėlius ir tautodailę, surado visai skirtingą savo pasaulivaizdą.⁶⁶

Č. Percikovičiūtė J. Vienožinskis laikė gambiausia savo mokine⁶⁷.

1939 m. gruodžio – 1940 m. sausio mėnesiais Lietuvos dailininkų sąjungos patalpose (dab. Maironio g.) buvo surengta

66 J. Vienožinskis. Pirmoji rudens meno paroda. *Naujoji Romuva*, 1936, Nr. 1, p. 5, 7.

67 Violeta Krištopaitytė. Černė Percikovičiūtė: 29 žingsniai tarp nežinomybės ir istorijos sutemų. *Dailė*, Nr. 1, 2013, p. 140.

Chaimas Meiras Fainšteinas. „Kaunas. Senamiesčio gatvė“. 1932 m. Veidrodis linoraižinio atspaudas. Vaizduojamas senamiesčio gatvių kampas (dab. L. Zamenhofo ir Kurpių gatvių kampas). NČDM

personalinė menininkės iš Palestinos Esther Lurie paroda, kuri tuo metu lankėsi Kaune. Parodoje eksponuoti 44 paveikslai⁶⁸. Vėliau surengta dailininkės paroda „Baletas“ Kauno muzikiniame teatre. Jos parodos vertintos itin teigiamai, o menininkės kūrybinių įsigijo miesto žydų organizacijos bei Vytauto Didžiojo kultūros muziejus⁶⁹. Karo metais E. Lurie pateko į Kauno getą, o ten jos sukurti kūriniai tapo baisios tikrovės liudininkais.

68 Paroda. Tapyba ir akvarelė. Esther Lurie. Kaunas, 1939.

69 Pnina Rosenberg. *Esther Lurie. Learning about the Holocaust through Art*. Prieiga per internetą: <http://art.holocaust-education.net/explore.asp?langid=1&submenu=200&id=6>

1940 m. sausio mėnesį Lietuvos moterų dailininkų draugija surengė 37 Lietuvoje kuriančių dailininkų parodą. Tarp jų buvo ir Č. Percikovičiūtė, E. Lurie, Cilė Epšteinaitė, Mina Karnienė, Gitel Lurjtė, kurios gyveno Kaune⁷⁰.

Po 1917 m. revoliucijos, vykstant pilietiniam karui, Rusijoje prasidėjo didžiulė politinės emigracijos banga, dar vadinama Baltąja emigracija. Jos metu iš šalies pasitraukė

70 *Pirmosios Lietuvos moterų dailininkų draugijos dailės parodos katalogas*. Kaunas, 1940.

didelė dalis kultūros elito, kuris nesitaikstė su komunistine valdžia.

Dailininkui Markui Šagalui (kaip ir nemažai daliai kitų būsimų emigrantų) 1922 m. sėkmingai pasitraukti iš Rusijos padėjo poetas, diplomatas, tuometis Lietuvos specialiosios misijos Maskvoje vadovas Jurgis Baltrušaitis. Jis taip pat suorganizavo, kad M. Šagalo kūryba diplomatinio paštu būtų persiųsta į Kauną⁷¹.

Kaune M. Šagalo jau laukė rašytojas I. I. Eljaševs, su kuriuo dailininkas susidraugavo dar jiems abiem gyvenant Rusijoje. Dailininkas Kaune viešėjo tik kelias dienas ir toliau keliavo į Berlyną. Nepaisant tokios trumpos viešnagės, I. I. Eljaševs suorganizavo M. Šagalo darbų parodą Kaune⁷², kuri įvyko 1922 m. gegužės 13–14 d. Lietuvių meno kūrėjų draugijos patalpose (dab. Maironio g. 11). Parodoje eksponuota daugiau nei 60 dailininko paveikslų. Atidarymo metu M. Šagalas skaitė paskaitą apie savo gyvenimą ir kūrybą, o jo paklausti susirinko sausakimša salė žmonių – nebuvo nei kur atsistoti, nei atsistėti⁷³.

Tapytojas ir grafikas Jokūbas Mesenbliumas – Žakas Misenas (Jaques Missene) buvo Vilniaus meno mokyklos auklėtinis. Vėliau persikėlęs į Kauną dailininkas dėstė piešimą dviejose žydų realinėse gimnazijose. Vienas iš jo mokinių buvo N. Arbitblatas⁷⁴. J. Mesenbliumas – vienas aktyviausiai Lietuvos dailės gyvenime besireiškusių žydų menininkų. 1921 m. ir 1923 m. jis dalyvavo Lietuvos meno kūrėjų draugijos organizuotose parodose, surengė dvi personalines parodas. Vis dėlto, gyvendamas Kaune menininkas pripažinimo nesulaukė. Štai taip apie 1923 m. surengtą parodą rašė parodos kritikas, pasivadinęs Spector:

Jau ketvirtas žydas dailininkas Lietuvoje rengia savo kūrinių parodas. Ir kas įsidėmėtina, jog kiekvienoje tų parodų lankytojai tenka pajusti žydų tautinės dvasios apraiškų. Toji dvasia kalba iš

kiekvieno paveikslu tiek aiškiai, lyg tai būtų ne vieno žmogaus, bet visumos liudijimas apie savo dabartį, apie įgimtą skirtinumą, apie didį pašaukimą. Žyduos tebėra gyva tautos pašaukimo dvasia. Žydai neištautėja. Tai liudija jų dailininkų kūriniai. Kaip ryškiausias pavyzdį imkime Kauno publikai atmintinų Marko Šagalo kūrinių parodą. Žydų visuomenė buvo pasitikusi jį didžiausiu dėmesiu ir palankumu. Ir ištikrųjų jis buvo to vertas, nes Šagal kaip dailininkas – tikriausias žydas, ne vien savo paveikslų siužetuose, bet kas svarbiau, savo reiškinio formoje, savo stiliuje. Mesenbliumo paveikslų paroda mažą ką tesudomino. Kodėl Žyduos yra blogas paprotys: vertinti praturtėjimą ir pragarsėjimą labiau nei pačių dalyko esmę. Šagal garsus – tad visi domisi Šagalu, nori ne tik jo paveikslus, bet ir jį patį pamatyti. Mesenbliumas niekam nežinomas, tad Mesenbliumo paroda, nors rasi jį būtų buvus žymiausia, mažai kam terūpėjo. Į Kauną reikia vykti per Petrapilį, per Berlyną, Paryžių – tik tada busi tinkamai (o gal net perlabai) pagerbtas ir pamylėtas. <...> Anot Jakšto betariant, Mesenbliumas yra dailininkas „par exelense“, bet jis tėra Kauno dailininkas, todėl ir jo parodą mažai kas tepastebėjo.

Spector. Mesenbliumo Paveikslų Paroda. *Gairės*, 1923⁷⁵

1924 m. J. Mesenbliumas išvyko į Paryžių, kur pasivadino Jaques Missene vardu⁷⁶. Paryžiuje dailininkas buvo pastebėtas kritikų, ėmė dalyvauti svarbiausiose meno parodose, pavyzdžiui, Versalyje, „kur dalyvauja tik įžymiausi moderniški menininkai“⁷⁷. Jo kūrinių įsigijo įvairūs Amerikos ir Europos muziejai.

1932 metais „kupinas gyvybės ir meniškų sumanymų“⁷⁸ dailininkas grįžo į Lietuvą, tačiau 1933 m. mirė, buvo palaidotas Kauno Žaliakalnio žydų senosiose kapinėse.

Po mirties dailininko kūrybinis palikimas sulaukė dar didesnio dėmesio, jo kūriniai pristatyti Lietuvos meno parodose užsienyje, surengti atminimo renginiai. 1934 m. buvusio „Oaza“ kino teatro salėje (dab. Laisvės al. 42) suorganizuota pomirtinė J. Mesenbliumo darbų paroda, sulaukusi didelio žiūrovų ir kritikų dėmesio.

⁷⁵ Spector. Mesenbliumo Paveikslų Paroda. *Gairės*, 1923 m., Nr. 4, p. 242–243.

⁷⁶ Sikorskaitė. Jakubo Messenbliumo kūryba, p. 375.

⁷⁷ Jokūbas Mesenbliumas ir jo kūryba. *Lietuvos žinios*, 1934 m. balandžio 23 d., p. 5.

⁷⁸ Ten pat.

⁷¹ Sidney Alexander. *Marc Chagall: a biography*. New York: Putnam, 1978, p. 241.

⁷² Susan P. Compton. *Marc Chagall: my life, my dream. Berlin and Paris, 1922–1940*. Munich: Prestel, 1990, p. 261.

⁷³ V. Bičiūnas. Marko Šagalo parodos ir paskaitos įspūdžiai. *Lietuva*, 1922 m. gegužės 25 d., p. 5.

⁷⁴ Vaida Sikorskaitė. Jakubo Messenbliumo kūryba kaip litvakų tautinės savimonės reiškinys. *Lietuvos žydų kultūros paveldas: kasdienybės pasaulis*. Sud. Antanas Andrijauskas, Vilnius, 2013, p. 366.

Esther Lurie. „Kauno vaizdas“. Apie 1939–1940 m. Vaizduojamas A. ir J. Vilokaičių namas Vienybės aikštėje (neišklikęs). Reprodukcija saugoma Kauno IX forto muziejuje

J. Mesenbliumas plačiai pagarsėjęs ne tik savo gimtinėje Lietuvoje, bet ir visame meno pasaulyje, kur jau ne kartą turėjęs savo meno kūrinių parodų. Parodos atidarymo proga ilgą kalbą apie Mesenbliumą ir jo kūrinius yra pasakęs tarp kitų ir meno mokyklos direktorius prof. Šlapelis. Parodoje atsilanko ir užsienių diplomatai.

Messenbliumo meno paroda. *Sekmadienis*, 1934⁷⁹

⁷⁹ Mesenbliumo meno paroda. *Sekmadienis*. 1934 m. balandžio 23 d., p. 9.

Pasaulyje garsus menininkas Benas Šanas (Ben Shahn, tikrasis vardas – Benjaminas Sanas) gimė 1898 m. Kaune.⁸⁰ Jis tapo bene labiausiai pripažintu Kauno kilmės žydų menininku.

⁸⁰ Kauno miesto žydų bendruomenės 1898 m. gimimų metrikų knyga. LVIA, f. 1.226, ap. 1, b. 1996, įrašas M160.

B. Šanas šiame mieste praleido tik pirmuosius ketverius savo gyvenimo metus. Vienas iš nedaugelio jo šviesių atsiminimų yra apie tai, kaip „Kaune jis valgė ledų pirmą ir vienintelį kartą prieš persikeliant į Ameriką“⁸¹, kur su šeima atsidūrė 1906 m.

B. Šanas mokėsi Niujorko Nacionalinėje dizaino akademijoje. Dailininkas laikomas socialinio realizmo atstovu, savo kūryboje bandžiusiu pavaizduoti visuomeninės santvarkos trūkumus. Jis garsus ir savo fotografijomis. Menininko darbų yra Modernaus meno muziejuje (MOMA) Niujorke, Vatikano muziejuje bei įvairiose pasaulio galerijose ir privačiose kolekcijose.

Gerokai daugiau ryšių su Kaunu turi kitas pasaulinio garso menininkas N. Arbitblatas.

Neemija Arbitblatas – Arbit Blatas – iš Kauno kilęs tapytojas, kurio kūrybą gerai vertino Kauno meno mokyklos įkūrėjas tapytojas J. Vienožinskis. Apžvelgdamas 1927 m. Lietuvos menininkų pavasarinę parodą J. Vienožinskis rašė:

Arbitblatas „Seno žydo“ atvaizdu parodė, kad jaunas menininkas teisingais keliais žengia meno pasaulin. Jaunas, gyvas, energijos pilnas jis nesibaido drąsiai in gamtą pažvelgti, nesirūpina kam nors intikti. Portrete duoda daug išraiškos, viso kūrinio pilkų tonų banga švelni ir sudaro ritmą.

J. Vienožinskis. Lietuvių meno parodos 1927. *Pradai ir žygiai*, 1927⁸²

1932 m. rudenį N. Arbitblatas Kaune įsteigė pirmąją privačią Meno galeriją (Gedimino g. 36, dab. Gedimino g. 40), kuri veikė iki 1933 m. pavasario. Galerijoje buvo eksponuojama ne tik Lietuvos, bet ir Japonijos, JAV, Latvijos, Prancūzijos, Vokietijos menininkų kūryba. Per trumpą laiką joje surengta nemažai didelio pasisekimo sulaukusių parodų. 1932 m. gruodį skelbta:

Meno salone (Arbitblato) <...> dabar tebėra japonų graviūrų paroda, kurioje išstatyta per 30 japonų raižinių. Minimios parodos originališkumas iki šiol sutraukė labai daug lankytojų. Parodą žiūrėjo

ne tik atskiri žmonės, bet taip pat įvairių mokyklų mokinių ekskursijos, grupės studentų etc. Japonų graviūrų paroda dėl nepaprasto pasisekimo užsitęs iki gruodžio 12 d.

Po japonų parodos bus amerikiečių menininkų paroda. *Dienos naujienos*, 1932⁸³

1933 m. kovą N. Arbitblatas galerijoje atidarė savo apžvalginę parodą.

Nors Kaune p. Arbitblatas viešai pasirodys su savo darbais ketvirtą kartą (pirmą kartą būdamas 16 m. amžiaus lietuvių dailės draugijos parodoj), tai vis dėlto jis mums malonus svečias, nes p. Arbitbalatas dar jaunas (vos 24 m.) vyras ir kiekvienas naujas jo darbas yra naujas laimėjimas į pažangą. Jau vien dėl to jo paroda, reikia manyti bus gausiai lankoma.

Dienos naujienos, 1933⁸⁴

Studijavęs Berlyne, Drezdene ir Paryžiuje, 1929 m. N. Arbitblatas tapo jauniausiu garsiosios „Paryžiaus mokyklos“ nariu, sukūręs žymiausių to meto menininkų – Pablo Pikaso, Chaimo Sutino, Georgo Brako, Henrio Matiso ir kitų portretus. Dailininkas nuolatos rengė parodas svarbiausiose Paryžiaus meno galerijose. Jo kūrinius įsigijo ne vienas Prancūzijos muziejus. Nuo 1940 m. apsigyveno Niujorke ir daug dirbo teatro srityje – kūrė scenografiją, kostiumus. Menininkas sukūrė ne vieną paminklą, skirtą Holokausto aukoms atminti. Apdovanotas įvairių miestų garbės medaliais ir ordinais. Mirė 1999 m. Niujorke. Po N. Arbitblato mirties jo šeima padovanojo Lietuvai jo dailės ir skulptūros kūrinių.

81 Howard Greenfeld. *Ben Shahn: An Artist's Life*. New York: Random House, 1998, p. 5.

82 J. Vienožinskis. Lietuvių meno parodos 1927 m. *Pradai ir žygiai*, 1927 m., Nr. 2, p. 191.

83 Po Japonų parodos bus amerikiečių menininkų paroda. *Dienos naujienos*, 1932 m. gruodžio 2 d., p. 2.

84 *Dienos naujienos*, 1933 m. kovo 18 d., p. 3.

KARIKATŪRISTAI

XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje, spaudoje pradėjus reikštis Kauno meno mokyklos auklėtiniams, joje publikuojami šaržai ir karikatūros įgijo aukštesnę meninę kokybę. Vienas produktyviausių tarpukario Lietuvos žydų karikatūristų buvo M. L. Ginsburgas. Jo pieštos karikatūros ir šaržai spausdinti visuose pagrindiniuose to meto laikraščiuose ir žurnaluose: *Diena*, *Dienos naujienos*, *Sekmadienis*, *Tritimas*, *Vapsva* ir kt.⁸⁵

Nuo 1929 m. M. L. Ginsburgas pradėjo dalyvauti ir meno parodose. 1933 m. surengta jo personalinė paroda buvo gausiai lankoma, vertinta kaip „kažkas visai naujo mums, iki šiol nematyto“⁸⁶. Parodos autorius pristatytas taip:

Jis yra Lietuvos vaikas. <...> Tesimokė tikrai Kauno Meno mokykloj, užsieniuose nebuvo, todėl lankytoją ypač nustebina. Ginsburgas pasirodė ne tik tai gerokai subrendęs dailininkas, bet ir originalus, savaimingas, giliai pastabus ir mokąs puikiai komponuoti. Šaržuose jis pasirodė labai stiprus. Jis davė menišką šaržą, kuriame atspindi labai tiksliai pastebėti asmenų savumai, kuriems išreikšti jis nuostabiai vykusiai parinko ir pritaikė tinkamiausias formas. Jo šaržais tikrai gali grožėtis. Akvarėlėj jis grakštus, įspūdingas ir švelnus.

Menų darbų parodose. *Lietuvos žinios*, 1933⁸⁷

Kauno meninio ir visuomeninio gyvenimo įvykius atvaizdavo ir Lazario Kagano darbai. Jis kūrė nepiktus to meto menininkų, politikų ir visuomenės veikėjų šaržus bei karikatūras apie ekonomines, politines ir kultūrines problemas. Pirmieji L. Kagano darbai spaudoje pasirodė 1932 m. Tais pačiais metais dailininkas surengė ir pirmąją parodą. Vėliau jo šaržų paroda keliavo į Estiją, Latviją ir Daniją. 1939–1940 m. darbuodamasis Danijoje L. Kaganas išleido šimto garsių Skandinavijos veikėjų šaržų albumą⁸⁸.

85 Vilma Gradinskaitė. Novatoriška Makso Ginsburgo karikatūra tarpukario Lietuvoje. *Rytai – Vakarai: komparatyvistinės studijos*, t. 12. Vilnius, 2012, p. 511.

86 Įdomi karikatūrų paroda. *Dienos naujienos*, 1933 m. kovo 8 d., p. 3.

87 Meno darbų parodose. *Lietuvos žinios*, 1933 m. kovo 20 d., p. 6.

88 *Kauno dailininkų žydų kūryba ir likimas*. Sud. Irina Nikitina, Vilnius: Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, 2007, p. 10–12.

Lazaris Kaganas. Valstybės kontrolės bendrosios revizijos departamento direktoriaus S. Stašio portretas. 1936 m. NČDM

I. Jasvoino fotoateljė ir parduotuvė. Laisvės alėja Nr. 15 ir Nr. 18 (dab. Nr. 25 ir Nr. 32), Kaunas. XX a. trečiasis dešimtmetis. A. Burkaus kolekcija

FOTOGRAFAI

Pirmosios fotoateljė Kaune įsteigtos XIX a. septintajame dešimtmetyje. Vienas iš pirmųjų fotografų buvo Icikas Klivanskis, vėliau – Šimelis Bucheris, Aronas Pulerevičius ir kiti⁸⁹.

Nuo 1918 m. Kaune dirbti pradėjęs Šimonas Bajeras skelbėsi: „Pasams ir liūdijimams fotografijas priruošiu per 10 minučių“⁹⁰. Tačiau fotografas neapsiribojo darbu studijoje. Jis taip pat tapo fotokorespondentu ir bendradarbiavo su laikraščiais *Diena*, *Dienos naujienos*, *Sekmadienis* ir kt.

Aktyviai su spauda bendravo ir fotografas Meiras Smečchauskas. Jis daugiausia fiksavo oficialų laikinosios sostinės

gyvenimą – vyriausybės darbą, posėdžius, priėmimus, o taip pat ir kultūrinį gyvenimą – nuo teatro iki spaudos balių⁹¹.

XX a. trečiajame dešimtmetyje gausėjant fotografijos meno ir verslo atstovų, 1926 m. lietuviai, žydai ir kiti Kauno fotografai susivieniję įsteigė Lietuvos fotografų profesionalų draugiją. Jos steigėjai buvo: Š. Bajeras, M. Smečchauskas, Hiršas Vinokuras, Mozė Aronas, Izraelis Besarabija ir kiti⁹². Draugijos būstinė įsikūrė Š. Bajero fotoateljė patalpose (dabar – Laisvės alėja 82).

89 Dainius Junevičius. Kauno gubernijos fotografai XIX amžiuje. *Menotyra*, 1997, Nr. 1, p. 61–63.

90 Reklama. *Lietuvos prekybos ir pramonės įstaigų adresų knyga 1928 m.*, p. 277.

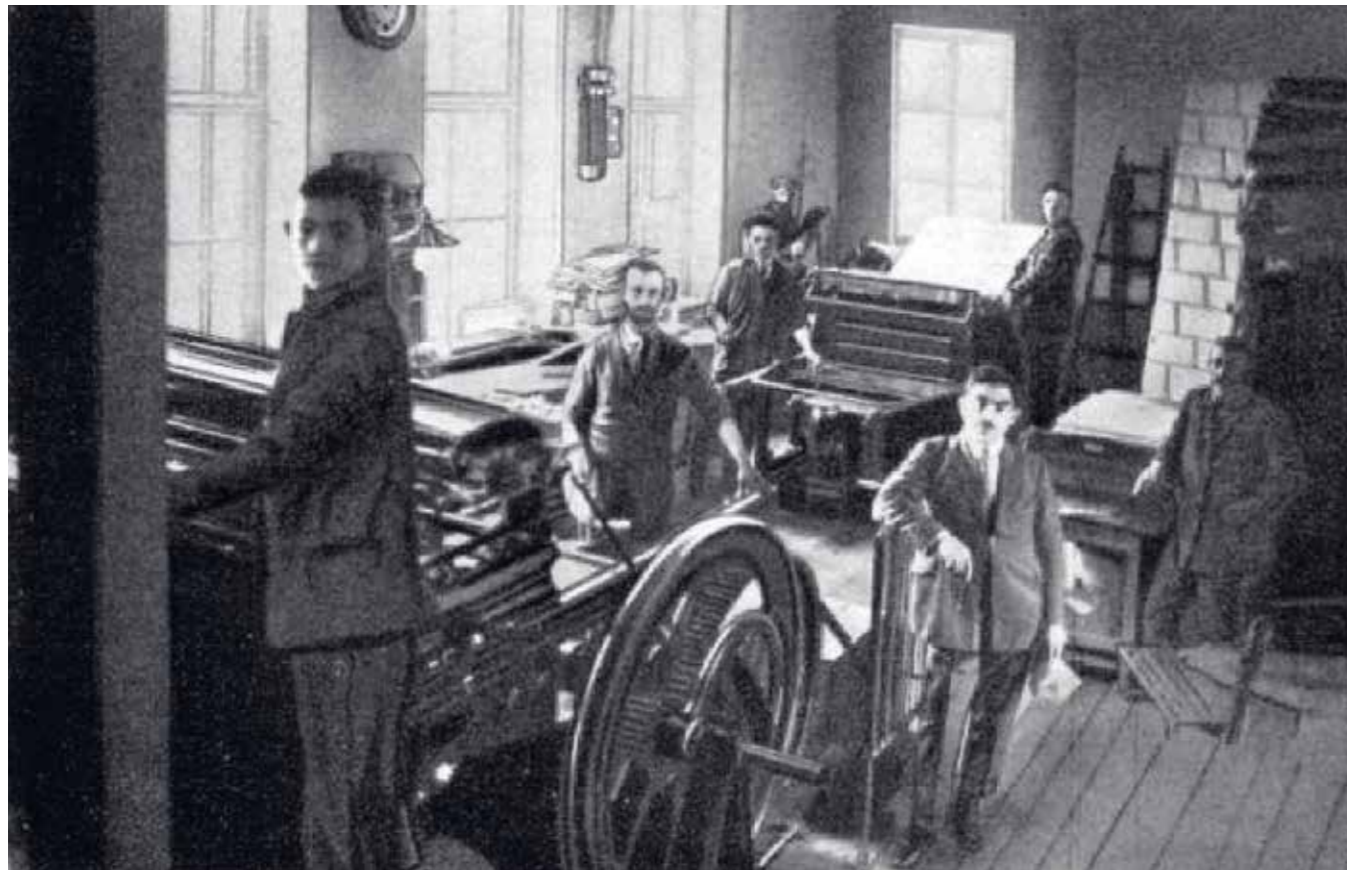
91 Alvydas Surblys. Tarpukario Kauno fotografų veiklos fragmentai. Prieiga per internetą: <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/item/158-tarpukario-kauno-fotografu-veiklos-fragmentai>

92 Ten pat.

Š. Bajero fotoateljė. Laisvės alėjos ir Maironio g. kampas, Kaunas. XX a. trečiasis dešimtmetis. A. Burkaus kolekcija

Š. Levi spaustuvė Kaune. XX a. trečiojo dešimtmečio pradžia. J. Etingerys, M. Liutermoza. *Lietuvos pramonė*. Kaunas. 1923 m.

SPAUSTUVĖS

1843 m. Kaune pradėjo veikti dvi spaustuvės: valdinė ir privati, priklausiusi Mozei Zimelovičiui Tipografiui. Privačią spaustuvę iš M. Z. Tipografo 1862 m. nusipirko Šimelis Sokolovskis. Ilgainiui ji tapo viena stambiausių miesto komercinių poligrafijos įmonių ir viena svarbiausių knygų bei periodinių leidinių gamintojų⁹³.

1866 m. Faivušas Lipšicas Kaune įsteigė pirmąją litografiją. Joje buvo spaudžiami Kauno gubernijos ir miestų planai,

meniniai plakatai, atestatai. Pirmojo pasaulinio karo metais joje buvo spausdinti vokiečių Oberosto pinigai⁹⁴.

Iki 1918 m. žydai Kaune įsteigė 26 spaustuves ir litografijas. Dalis jų veikė trumpai, dalis – iki Antrojo pasaulinio karo. Tarpukariu Kaune suskaičiuojama 25 žydų įsteigtų poligrafijos įmonių (kartu su kartono fabrikais)⁹⁵

⁹⁴ Ten pat, p. 69.

⁹⁵ Vilius Kavaliauskas. *Pažadėtoji žemė – Lietuva: Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918–1940 m.* Vilnius, 2013, p. 61.

⁹³ Nijolė Lietuvninkaitė. *Kauno senoji knyga: raiška ir plėtotė 1843–1918 metais*. Kaunas, 2006, p. 64–68.

Buv. G. Gutmano knygynas. Birštono g., Kaunas. 1944 m. LCVA

KNYGYNAI

Pirmosios stacionaria knygų ir periodinių leidinių prekyba užsiėmusios įstaigos Kaune pradėjo kurtis vos tik miestui tapus gubernijos centru. Į šią veiklą aktyviai įsitraukė atvykėliai ir vietiniai pirkliai. 1844 m. iš Balstogės į Kauną atvykęs Šaja (Ješaja) Belostockis atidarė pirmąjį knygų kioską, 1852 m. pradėjo veikti ir vietinio pirklio Samuelio Gotkevičiaus knygų kioskas. 1860 m. pirklys Saliamonas Gabrielovičius Kaune atidarė pirmąjį knygyną. Didėjant paklausai mieste steigėsi ir specializuotos knygų prekybos vietos. 1866 m. Zundelis Sladinas ir Mozė Rozencveigas atidarė knygų kioskus, kuriuose prekavo žydų religiniais

spaudiniais. Žydiškais leidiniais prekavo ir 1876 m. įsteigtas Izaoko Gurvičiaus knygynas, veikęs iki Pirmojo pasaulinio karo⁹⁶.

XIX a. penktajame–aštuntajame dešimtmečiuose Kaune buvo atidaryta 16 knygų kioskų ir knygynų, kurių asortimentą daugiausia sudarė prancūzų, rusų, vokiečių ir žydų literatūra⁹⁷. Knygų kioskų ir knygynų, prekavusių žydų leidiniais, Kaune

⁹⁶ Lietuvninkaitė. *Kauno senoji knyga*, p. 102–105.

⁹⁷ Ten pat, p. 107.

gausėti ėmė po 1904 m., tačiau didžioji jų dalis savo veiklą vystė tik iki Pirmojo pasaulinio karo.

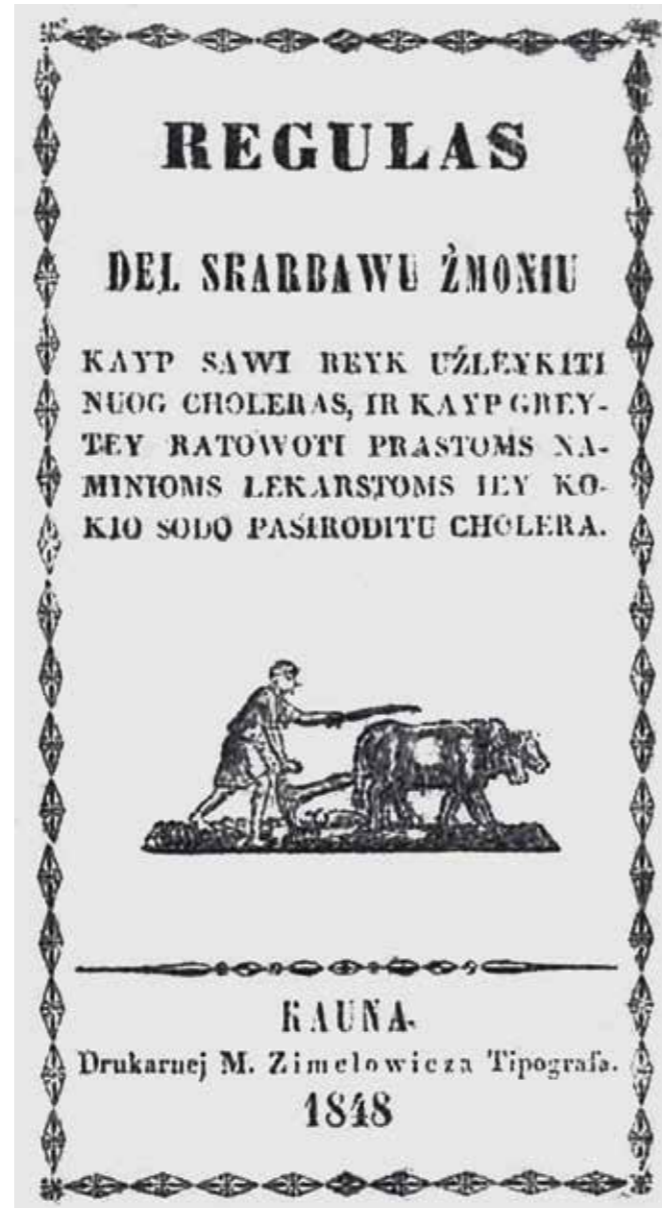
Plėsdami asortimentą kai kurie knygų kioskai išaugo iki knygynų. Pavyzdžiui, 1889 m. Lazario Faivušo Ptašeko kioskas, kuris tapo vienu populiariausių privačių knygynų Kaune.

1896 m. L. Ptašeko knygyną perėmė jo sūnus Abraomas. Po 1915 m. priverstinės emigracijos sugrįžęs į Kauną A. Ptašekas 1919 m. atkūrė knygyno veiklą⁹⁸ (Prezidento g. 6, dab. Vilniaus g. 35). Tiek A. Ptašekas, tiek vėliau vadovavimą knygynui perėmęs jo sūnus Samuelis užsiminėjo ne tik knygų prekyba, bet ir leidyba. Šis knygynas tarpukaryje išleido nemažai įvairios tematikos bei žanrų knygų: geografijos pažintinių, lietuvių, rusų, vokiečių kalbų vadovėlių, buhalterijos, istorijos literatūros, mokslo populiarinimo bei grožinių knygų vaikams ir suaugusiems⁹⁹.

Knygų leidyba Kaune užsiėmė ir nuo 1923 m. veikęs Pribačio knygynas (paskutinis adresas – Laisvės al. 48, dab. Laisvės al. 72). Pribačių (Priebatsch) šeimos iš Vroclavo knygų ir mokyimo priemonių prekybos įmonės filialą mieste įkūrė į Kauną su žmona iš Vokietijos atvykęs Maksas Holcmanas. Nuo 1926 m. jis tapo knygyno savininku.

M. Holcmaną į Kauną atbloškė Pirmasis pasaulinis karas. Čia jis anksti susipažino su miesto intelektualais bei žydiškuoju Kaunu. Šios patirtys vėliau paliko ryškų antspaudą Holcmanų šeimos likimuose.

Maksas 1916 m. XI 16 d. atvyko į Kauną, į savo likimo miestą. Laiškuose pasakoja apie savo gyvenimo aplinkybes, iš jų matyti, kaip rūpestingai jis iš ten stengėsi padėti visai mūsų šeimai, pirkto lašinius ir kumpius, miltus, žirnius ir kiaušinius. O juk Kaunas tada buvo kietos rankos valdomas ir skurdo netrūko. Tačiau kaimė buvo galima nemažai ką gauti. Bet Maksui vidiniai dalykai buvo svarbiau už išorinius. Čia jis tarytum formavosi iš naujo. Čia jis susidraugavo su žinomais jaunais žmonėmis, tokiais kaip orientalistas Šrederis, Šropsdorfas, lietuvis Ozelis. Įsijungė į literatūrinį Oberosto klubą, kurio susirinkimai vykdavo karininkų būstinėje. Kaune jis išvydo naują pasaulį. Pirmą kartą jis susidūrė

Pirmosios Kaune išspausdintos lietuviškos knygos viršelis. 1848 m.

⁹⁸ Ten pat, p. 111.

⁹⁹ Laikinosios sostinės knygynai, leidę knygas: lokalizacija, raida, knygos. Priega per internetą: <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/item/159-knygynai-leide-knygas>

Pribačio knygyno reklama. OZE Sveikatos kalendorius 1934 m. Kaunas. 1933 m. LNB Judaikos kolekcija

su žydų bendruomene, gyvenančia uždarame dvasios ir sielos pasaulyje ir nenorinčia išeiti į laisvesnį. Jis ją idealizavo ir žiūrėjo visiškai kitaip negu į jį supantį kariškių pasaulį. Jį kviesdavo į žydų šventes, penktadienio vakarus, teatre jis žiūrėjo spektaklius, pavyzdžiui, „Dovydą ir Galijotą“. Jam darė įspūdį didelis šių šeimų nuoširdumas ir svetingumas, dvasinis susikaupimas, kai buvo mokomasi ir diskutuojama sinagogos mokykloje. Ten jis suprato, kad dvasia gali įveikti laiko negandas. Jis gyveno jaukiame namelyje Žaliakalnyje, kur buvo dislokuota jo priešlėktuvinė baterija. Caro laikais ten buvo vaismedžių sodas. Iš jo jam atsiverdavo platus vaizdas, qžuolynų apsuptas Nemuno slėnis.

Margarita Holcmanaitė¹⁰⁰

Pribačio knygynas daugiausia platino vokiečių literatūrą, leido įvairių kalbų vadovėlius ir kt. Knygynas buvo ir intelektualų susibūrimo vieta.

¹⁰⁰ Margarita Holcmanaitė, Kauno „Pribačio“ knygynas. *Naujas židinys – Aidai*, 1997, Nr. 5–6, p. 244.

Knygynas ir leidykla „Pribačio“ <...> įsikūrė gražioje patalpose Laisvės alėjos centrinėje dalyje. Didelėse vitrinose galėjai matyti knygas trimis Vakarų Europos kalbomis – vokiečių, prancūzų ir anglų, be to, čia visada puikuodavosi geros kokybės garsių pavėslių reprodukcijos. Prisimenu, jog ten būdavo Renuara, Van Gogo, Hansa Toma ir kitų dailininkų kūriniai. <...> Nejprasta tai, kad „Pribačio“ knygynė knygas parduodavo ne už prekystalio nuobodžiaujantys pardavėjai, o galima buvo išsisal valandas jaukiai sėdėti už mažų staliukų ir sklaidyti dominančius leidinius.

Margarita Holcmanaitė¹⁰¹

Pribačio knygynas buvo centras, kur ir bėgliai, ir vietiniai, lietuvių inteligentai rinkdavosi ne vien, kad nusipirktų kokią knygą. Ir knygos buvo leidžiamos tokios, kurios Vokietijoje buvo jau draudžiamos ir išimtos, labai daug dailės leidinių...

Iš interviu su Fruma Kučinskiene, 2017¹⁰²

¹⁰¹ Ten pat, p. 246.

¹⁰² Atminties biuras: F. Kučinskienė.

1941 m. prasidėjus vokiečių okupacijai, M. Holcmanas ir vyresnioji dukra Marija atvirai pareiškė pasipiktinimą nacių žvėriškumu. Netrukus M. Holcmanas dingo be žinios, o Marija buvo suimta bei tų pačių metų liepą nužudyta IX forte. Likusios gyvos žmonos Elenos kartu su jaunesniąja dukra Margarita tai nepalaužė, o suteikė jėgų padėti kitiems. Tarp jų – kairnietei Frumai Vitkinaitei Kučinskienei, Julijanai Zarchi, Rosian Bagrianskytei ir daugeliui kitų¹⁰³. E. Holcmanienė 2005 m. buvo pripažinta Pasaulio Tautų Teisuole.

Dauguma kitų miesto knygynų taip pat leido knygas. Nuo 1923 m. veikęs Dovydo Gutmano knygynas (K. Donelaičio g. ir Laisvės alėjoje) leido knygas ir daugiausia prekiaavo juridine literatūra.

Knygyną Laisvės alėjoje turėjo ir Jechielis Levinas, prekiaavęs grožine literatūra. Jis buvo vieno ryškiausių XX a. prancūzų moralės filosofijos atstovo Emanuelio Levino tėvas. E. Levino filosofija padarė didelę įtaką šiuolaikiniam filosofiniam ir teologiniam mąstymui.

E. Levino šeima gyveno tuometinėje Kalėjimo gatvėje (dab. Spaustuvininkų). Pirmojo pasaulinio karo metais šeima buvo pasitraukusi nuo fronto į Charkovą dabartinėje Ukrainoje. Vėliau, baigęs gimnaziją Kaune E. Levinas išvyko studijuoti filosofijos į Strasbūro universitetą Prancūzijoje. Tačiau ryšių su Kaunu nenutraukė – vasaromis lankė čia likusius tėvus, brolius, kitus giminaičius bei būsimą žmoną. Prieš persikeldamas gyventi į Prancūziją visam laikui, E. Levinas spėjo išleisti lietuviškai rašytą straipsnį „Dvasiškumo supratimas prancūzų ir vokiečių kultūroje“, kuris žurnale *Vairas* publikuotas 1933 metais.

Holokaustas pasiglemžė filosofo tėvus ir brolius, išgyveno tik jo pusseserė. Pats E. Levinas Antrąjį pasaulinį karą praleido kalėdamas prancūzų karo belaisvių stovykloje Vokietijoje, o jo žmona su dukra buvo slapstomos vienuolių Orleane, Prancūzijoje¹⁰⁴.

Eilės Nr. 35855	Pavardė Levinas	Paso blanko Nr.
Gyvena- moji vieta:	Vardas Emanuelis	Valsčius 1230210
Gimimo diena arba amžius:	Kaimas (miestas) Kaunas	
Gimimo vieta:		
Apskritis		
Valsčius		
Kaimas	Kaunas	
	Asmens žymės:	Ypačios žymės:
	Ūgis:	
	Plaukai:	
	Akys:	
	Veidas:	
	Darbas	Mokymai
Tautybė	Judėjus	
Tikyba		
E. Levinas (Patašas)		

E. Levino vidaus paso kortelė.
1923 m. KRVA

103 Šitas vaikas turi gyventi. Elenos Holcmanienės užrašai 1941–1944. Vilnius: Baltos lankos, 2005.

104 Viktoras Bachmetevas. Prancūzijos žydai iš Kauno, 2020. Prieiga per internetą: <https://istorijufestivalis.eu/istorijos/viktoras-bachmetjevas/>

BIBLIOTEKOS

1900 m. Kaune knygyną atidarė A. Balošeris. Po metų greta jo įsteigė komercinę biblioteką, kurioje buvo galima rasti „daug universalaus turinio lenkiškų, rusiškų, angliškų, prancūziškų, vokiškų leidinių.“¹⁰⁵ Ilgainiui A. Balošerio biblioteka tapo antra pagal dydį Kaune (po universiteto bibliotekos). Tarpukariu ji veikė Žydų banko patalpose (dab. Laisvės al. 106).

Viena iš pirmųjų viešųjų bibliotekų 1867 m. buvo atidaryta prie valdinės žydų mokyklos. Knygas ir periodinius leidinius mokiniai galėjo skaityti nemokamai, o tą padaryti norintys miestiečiai turėjo mokėti po 3 kapeikas už apsilankymą¹⁰⁶. Mokytojams ir mokiniams skirtas bibliotekas turėjo ir kitos Kaune veikusios žydų mokyklos.

Dar vieną žydų komercinę biblioteką-skaityklą 1908 m. atidarė medikai Abelis Lapinas ir Dovydas Švarcas. Joje buvo galima rinktis religinio, mokslo ir meno sričių knygas. 1911 m. bibliotekai buvo suteiktas Abraomo Mapu vardas¹⁰⁷.

1940 m. didžioji dalis privačių knygynų ir bibliotekų buvo nacionalizuoti sovietų. Kai kurie iš jų toliau tęsė veiklą, tik kitu pavadinimu. 1940 m. spalį A. Mapu biblioteka pervardinta į „Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos Greifenbergerio vardo biblioteką ir skaityklą“¹⁰⁸.

1941 m. Kauną okupavę naciai ėmėsi žydiškų knygų valymo iš leidyklų, bibliotekų, knygynų. Tų metų rudenį buvo pradėti sudarinėti naciams žalingos literatūros sąrašai. Daugelį atrinktų knygų tiek iš buvusios A. Balošerio, tiek iš kitų Kauno privačių bibliotekų ir sinagogų naciai suvežė į vieną vietą. 1942 m. pradžioje iš Kauno geto buvo atrinkti keturi žydai, mokantys jidiš, hebrajų, lenkų ir vokiečių kalbas. Jie turėjo surūšiuoti knygas į vertingas ir nevertingas. Šį darbą atliko intelektualai Chackelis Lemchenas, Abraomas Kisinas, Cvi Kiršas ir Josefą Ryžinas¹⁰⁹. Vertingiausi leidiniai buvo išvežti į Frankfurtą prie Maino.

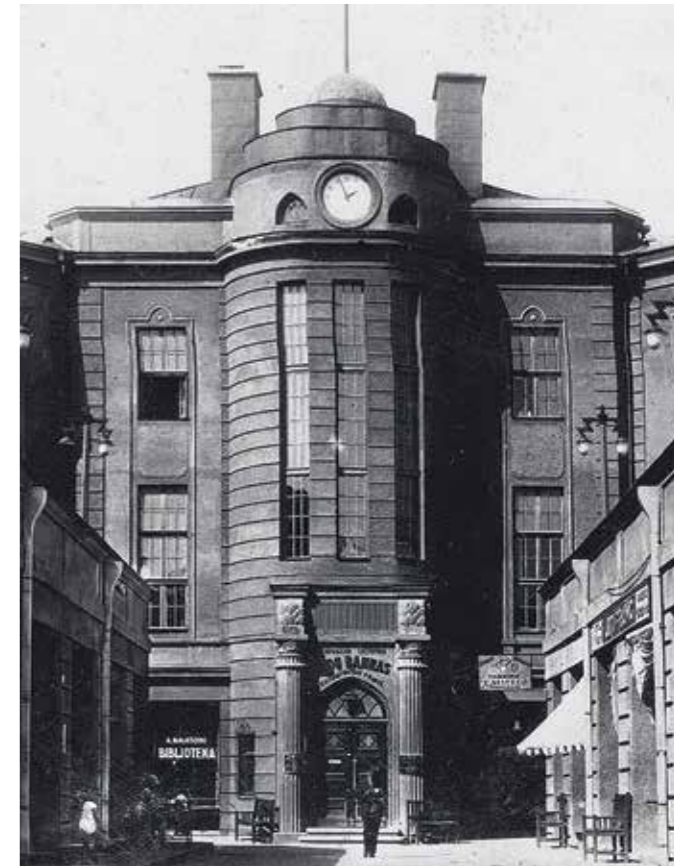
105 Lietuvninkaitė. *Kauno senoji knyga*, p. 166.

106 Отчет Ковенского губернатора за 1867 г.

107 Lietuvninkaitė. *Kauno senoji knyga*, p. 166.

108 1940 m. spalio 22 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas. LCVA, R-758, ap. 1, b. 42, l. 29.

109 Arūnas Bubnys. A. Rosenbergo operatyvinio štabo veikla Lietuvoje: žydų kultūros vertybių grobimas ir naikinimas (1941–1944). *Lituanistica*, 2004, Nr. 3, p. 38.

A. Balošerio biblioteka, veikusi Centralinio žydų banko pirmajame aukšte (dab. Laisvės al. 106). Kaunas. XX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai. A. Burkauskas kolekcija

Kita dalis iš žydų atimtų knygų buvo sudegintos arba atiduotos kaip makulatūra Petrašiūnų popieriaus fabrikui¹¹⁰. Dalį leidinių pavyko išgelbėti. Kai naciai pareikalavo sunaikinti sušaudyto VDU docento Ch. N. Šapiro knygas ir periodikos rinkinius, universiteto bibliotekos direktorius Vaclovas Biržiška kartu su studentais, vietoje numatytų sunaikinti leidinių, pri-rinko kelis sunkvežimius kanceliariinės makulatūros ir juos išsiuntė į Petrašiūnų popieriaus fabriką. V. Biržiška išgelbėjo ir beveik visą 1922–1941 m. Lietuvos žydų periodikos rinkinį¹¹¹.

110 Ten pat, p. 39.

111 Ten pat, p. 42.

PERIODINĖ SPAUDA

XIX a. apie pasaulio įvykius Kaunas sužinodavo kitą dieną, kai miestą pasiekdavo Peterburgo, Maskvos, Varšuvos, Berlyno laikraščiai. Tos pačios dienos naujienas kauniečiai perskaitydavo laikraštyje *Severo-zapadnoe slovo* (liet. Šiaurės vakarų žodis), kuris buvo leidžiamas Vilniuje. Oficialus miesto laikraštis *Kovenskie gubernskie vedomosti* (liet. Kauno gubernijos žinios) su vietos kronika pasirodydavo du kartus per savaitę.

XIX a. pabaigoje kauniečiai bandė suaktyvinti spaudos leidybą ir ieškojo būdų, kaip pajavairinti vietinės spaudos pasirinkimą mieste.

Garsus Kauno kultūros ir visuomenės veikėjas A. Balošeris 1901 m. mėgino gauti leidimą leisti dienraštį *Kovenskij kurjer* (liet. Kauno kurjeris). Leidimas buvo duotas tik spausdinti vietos kronikas ir anonsus.

Nuo 1902 m. A. Balošeris pradėjo leisti 4 puslapių nemokamą laikraštį *Kovenskij spravocchnyj listok* (liet. Kauno informacinis laikraštėlis), kuriame spausdinta reklama, skelbimai ir anonsai apie kultūros renginius Kaune. Vėliau apie savo leidinį A. Balošeris rašė: „Aš leidau šį karikatūrinį laikraštį, kad neprarasčiau teisės ir vilties, jog ateity galėsiu savo programą išplėsti. <...> 1904-ais metais sustabdžiau savo laikraštį palaikyti“¹¹². A. Balošeris leidybą sustabdė todėl, kad 1904 m. žurnalistas Julius Bliumentalis gavo leidimą leisti laikraštį *Kovenskij telegraf* (liet. Kauno telegrafas).

Prisimindamas šio laikraščio pasirodymą, A. Balošeris rašė:

Mieste pasijuto pakilusi nuotaika. Kaunas tarytum pradėjo kiek didžiuotis, kad staiga prabilo, gavo žadą, kaip kiti. Jis pasijuto išaugęs iš vystyklių ir ūmai įžengęs į kultūringų miestų šeimą. Žinoma, ir toliau buvo skaitomi svetimi laikraščiai, bet žinios buvo semiamos iš savosios. Laikraštis tapo miesto ir provincijos gyventojų užtarėju prieš valdžią. Valdžios pareigūnai iš jo sužinodavo apie gyventojų vargus mieste ir kaime. Laikraštis tapo juridinės pagalbos centru. Iš provincijos atvykdavo delegatai, valstiečių sėmėgos ir žydų apsiaustai. Redaktorius visus išklausedavo, įduodavo reikiamų nurodymų ir dažnai – suteikdavo pagalbą.¹¹³

Pardavėjų belaukiant. Kaunas. 1937 m. A. Laucienės fotografija. Galerija, 1937 m., Nr. 1

Žurnalo *Kauno veidrodis* viršelio fragmentas. 1910 m.

112 *Apžvalga*, 1938, Nr. 4, p. 5.

113 *Ten pat*, p. 5

Загадка:

Чѣмъ занимаются редакторы-издатели провинциальных еженедельных газет?

Фамилін

правильно рѣшившихъ данную загадку будутъ напечатаны.

Piešinyas iliustruoja posakį „pilstyti iš tuščio į kiaurą“. Vaizduojamas laikraščio *Šiaurės Vakarų telegrafas* redaktorius J. Blumentalis. *Kauno veidrodis*, 1910 m., Nr. 2

1907 m. laikraštis pervadintas ir tapo *Severo-zapadnyj telegraf* (liet. Šiaurės Vakarų telegrafas). J. Blumentalis buvo ir politinio, ir socialinio-literatūrinio laikraščio *Ponedelnik* (liet. Pirmadienis), ėjusio 1907–1908 m., pirmųjų numerių redaktorius.

XX a. pradžioje spaudos įvairovė Kaune augo. 1910 m. išleisti devyni savaitinio satyros ir humoro žurnalo *Kovenskoje zerkalo* (liet. Kauno veidrodis) numeriai, kurio redaktorius buvo V. A. Volbergas. Tuo metu skelbta, kad tai vienintelis toks žurnalas „visame Šiaurės Vakarų krašte“¹¹⁴.

114 *Ковенское зеркало*, 1910, Nr. 1.

Tarpukariu žydų spauda suklestėjo. 1919–1936 m. Kaune ėjo 15 dienraščių ir 30 savaitraščių¹¹⁵. Tiesa, kai kurie iš jų dienos šviesą išvydo vos keletą kartų.

Tarpukario periodika atskleidė Kauno žydų politinio-socialinio gyvenimo įvairovę. Didžiąją dalį leidinių leido miesto partinės, religinės, kultūrinės ir visuomeninės organizacijos.

Savo laikraščius turėjo dauguma sionistinių organizacijų. Bendrųjų sionistų sąjunga leido dienraštį *Di jidiše štime* (liet. Žydų balsas). 1934–1940 m. ėjo sionistų socialistų *Dos vort* (liet. Žodis), 1934–1937 m. – sionistų revizionistų *Unzer moment* (liet. Mūsų momentas). Nuo 1930 m. su *Di jidiše štime* konkuravo folkistinės pakraipos dienraštis *Folksblat* (liet. Liaudies laikraštis).

Savo leidinį ne kartą mėgino įsteigti žydų ortodoksai: 1921 m. pradėjo eiti laikraštis *Jidišer lebn* (liet. Žydų gyvenimas), vėliau – *Unzer vort* (liet. Mūsų žodis), *Jidiše velt* (liet. Žydų pasaulis) ir kt.

Darbininkai ir amatininkai taip pat turėjo savo leidinius: savaitraščius *Arbeter lebn* (liet. Darbininkų gyvenimas), *Di naje cait* (liet. Naujas laikas), *Der balmeloche* (liet. Amatininkas).

Būta ir grynai informacinio, pramoginio pobūdžio leidinių, pavyzdžiui: *Morgn kurjer* (liet. Ryto kurjeris) ar *Funken* (liet. Kibirkštys).

Dienraštis *Di jidiše štime* žydų spaudos pasaulyje užėmė ypatingą vietą. Tai vienintelis Kauno žydų laikraštis, ėjęs nuo 1919 m. iki 1940 m. Šiuo laikotarpiu leidinys buvo pagrindinis žinių apie pasaulio ir Lietuvos įvykius šaltinis. Nepaisant sionistinės pakraipos, dienraštis demonstravo politinį lankstumą ir lojalumą Lietuvos valstybei¹¹⁶. Ilgametis jo redaktorius buvo R. Rubiņšteinas.

2000-tasis spaudos organo numeris būtų didelis įvykis kiekvienoje šalyje ir kiekvienai tautai. Bet pirmajam Lietuvos, kurioje

115 Yudl Mark. *Yidische peryodishe oysgabes in Lite. Zamlbukh likhvoyd dem tsvey hundred un fuftsikstn yoyvl fun der yidisher prese, 1686–1936*, red. Yankev Shatski. Nyu York: Amopteyl fun yidishn visnshaftelekh institut, 1937, p. 250–298.

116 Larisa Lempertienė. Tarpukario Lietuvos politinių ir socialinių aktualijų pateikimas žydų dienraštyje *Di jidiše štime* (*Dijidische shtime*). *Abipusis pažinimas: lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 234.

gyvena 150 tūkstančių žydų, jidiš laikraščiu tai yra dešimterio-pai didesnė šventė, turint galvoje nepaprastai sunkias, dažnai nepakeliamas veiklos sąlygas, kurias teko pergyventi ir iškęsti. Tai buvo kovos ir įtampos, kančios ir džiaugsmo, pergales ir pralaimėjimo, pakilimo ir nuopuolio, tikėjimo ir nusivylimo, šviesos ir grumtynių dėl mūsų idealų ir pasiekimų dienos.

Di jidiše štime, 1926¹¹⁷

Įvairiais laikotarpiais *Di jidiše štime* leido ir skirtingus priedus ne tik jidiš kalba, bet ir lietuvių bei hebrajų kalbomis: *Hed lita* (liet. Lietuvos aidas) 1923–1924 m., *Mūsų garsas* 1924–1925 m., *Di velt* (liet. Pasaulis) 1924–1925 m., *Der jidišer kooperator* (liet. Žydų kooperatorius) 1925 m.

Kairiųjų pažiūrų žydai 1921–1923 m. ir 1926 m. jidiš kalba leido laikraštį *Najs* (liet. Naujienos). Prie laikraščio prisidėjo žinomi žydų intelektualai, „Baltosios emigracijos“¹¹⁸ metu traukęsi iš Sovietų Sąjungos į Vakarų ir kuriam laikui apsisostoję Kaune: Aleksandras Mukdoinis, Nachumas Štifas, Zeligas Kalmanovičius ir kt.

Antisionistiškai nusiteikusioms jėgoms stabilų dienraštį pavyko įkurti 1930 m. – *Folksblat* ėjo iki 1940 m. Jo idėjinis sumanytojas buvo Seimo Žydų frakcijos narys, folkistų, t. y. Liaudies partijos atstovas O. Finkelšteinas. Laikraštį kurį laiką redagavo žymus jidišistas ir pedagogas Judas Markas. Jau pirmajame numeryje leidėjai griežtai pasisakė prieš savo konkurento *Di jidiše štime* propaguojamus sionistinius idealus: Lietuvos žydų visuomenės hebraizavimą ir neva nepagrįstų vilčių apsigyventi Palestinoje puoselėjimą¹¹⁹. Jie kvietė verčiau atsigręžti į modernią jidiš kultūrą bei aktualias to meto problemas¹²⁰.

Didžioji žydų leidinių dalis ėjo jidiš kalba. Bandydami pasiekti kuo didesnę auditoriją, jidiš kalbą rinkosi net ir stambiausi sionistiniai dienraščiai. Įvairiu laikotarpiu leisti ir hebrajiški leidiniai: *Galim* (liet. Bangos), *Bemišolej hachinuch* (liet. Švietimo keliais), *Hamedina* (liet. Valstybė).

1935–1940 m. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjunga leido lietuvišką savaitraštį

117 *Di jidiše štime*, 1926.05.18, Nr. 113 (2000), p. 1.

118 „Baltoji emigracija“ – politinės emigracijos banga iš Rusijos 1917–1920 m.

119 *Unzere tsiln un vegn. Folksblat*, 1930.02.14, Nr. 1, p. 3.

120 Ten pat.

Dienraščio *Žydų balsas* redaktorius R. Rubiņšteinas. L. Kagano šaržas. *Sekmdienis*, 1933 m., sausio 22 d.

Apžvalga. Kai kurie žydų autoriai bendradarbiavo ir su vietos rusakalbe spauda: minėtas *Ponedelnik*, taip pat *Volnaja Litva* (liet. Laisva Lietuva), *Ekho* (liet. Aidas), kurio redaktorius buvo Arkadijus Buchovas, o nuo 1927 m. – J. Blumentalis¹²¹.

121 Pavel Lavrinec. Žydų bendruomenė, lietuvių kultūra ir rusų spauda. *Abipusis pažinimas*, p. 202–227.

RAŠYTOJAI

Vienas garsiausių XIX a. Kauno žydų rašytojų – Abraomas Mapu (1808–1867), siejamas su žydų Apšvietos judėjimu Haskala ir modernios pasaulietinės hebrajiškos literatūros pradžia. Savo kūryboje A. Mapu derino biblinę hebrajų kalbą ir tuometines Europos literatūrinės tendencijas. Rašytoją išgarsino romanai *Ahavat cion* (liet. Siono meilė, 1852), *Ašmat šomron* (liet. Samarijos kaltė, 1865, 1866) ir *Ajit cavua* (liet. Veidmainis, 1857, 1861, 1864). Praėjus beveik pusantro šimto metų, 1997 m. romano *Siono meilė* ištraukos lietuviškai publikuotos Emanuelio Zingerio sudarytoje Lietuvos žydų prozos antologijoje *Šiaurės gėlės*.

Nakties žvaigždės prigeso, nublyško raustančio ryto šviesoj. Rytai ugnimi liepsnoja... Sidabraspalvės veidrodinės upės upelės dar rimsta krantų rėmuose. Kalnų alumas ir rytų raudonumas susilieja paviršiuje į gražų spalvų sąmyšį; iš viršaus atspindi dangaus

mėlynė ir sidabrinės žvaigždės. Netrukus paukščiai nubunda ir ima čiulbėti. Jų giesmės paplinta po visą apylinkę, tartum Siono kalnai giedotų, – dangus, žemė ir visa gamta šlovina garbsto Dangaus Kūrėją.

Abraomas Mapu, *Siono Meilė*¹²²

Tarpukariu A. Mapu tapo savotišku žydiško Kauno simboliu.

1919 m. rašytojo vardu pavadinta senamiesčio gatvė (pavadinimas pakeistas 1948 m., sugrąžintas 1989 m.). 1933 m. A. Mapu vardo bibliotekos steigėjai, medikai A. Lapinas ir D. Švarcas kartu su bendraminčiais A. Balošeriu, Ch. N. Šapira

¹²² Cituota iš N. Šapira. *Kaunietis A. Mapu: jo gyvenimas ir kūryba*, Kaunas, 1928, p. 75.

A. Mapu skirtas pašto ženklas. Izraelis. 1968 m.

bei kitais įkūrė Žydų A. Mapu vardo draugiją. Jos tikslas buvo platinti hebrajų kalbą ir kultūrą¹²³.

Ch. N. Šapira 1928 m. Kaune lietuvių kalba išleistoje knygoje *Kaunietis A. Mapu: jo gyvenimas ir kūryba* rašė: „Užtenka šitame vaizdely pakeisti Siono vardas Kauno arba Aleksoto vardu

¹²³ Žydų A. Mapu vardu draugijos įstatai. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 724, l. 3.

A. Mapu skulptūra (aut. Martynas Gaubas, 2018 m.). A. Mapu g., Kaunas. R. Požerskio fotografija

ir gaunamas tikras Kauno ir Nemuno ryto vaizdas. Neris ir jos įtekėjimas į Nemuną įpinama į vaizdelį. Tad aiškėja, kodėl Mapu išsireiškia: „Upės upelės dar rimsta“¹²⁴.

1937 m. pasirodė rašytojo Eliezerio Heimano istorinė apysaka jidiš kalba „Avrom Mapu“, kuri skirta ne tik A. Mapu

¹²⁴ Šapira. *Kaunietis A. Mapu*, p. 75.

A. Mapu pamėgta rašymo vieta – pavėsinė ant Aleksoto kalno Kaune. 1919–1920 m. LAM

literatūriniam paveikslui, bet ir apskritai XIX a. žydų kultūriniam pasauliui įvaizdinti¹²⁵. 1997 m. kūrinį į lietuvių kalbą išvertė Cvi Smoliakovas.

Virš miesto, prie kurio artėjo naktis, suposi didysis bazilikos varpas. Pulakai varnų, žiemojančių aukštame bokšte, išsigandusios

dundesio pabiro rėkdamos po žydų gatves, išraizgiusios siaurą pusiasalį tarp Nemuno ir Neries senovinės pilies linkui su amžinai atlapotais vartais; kiekvienas jos akmuo sveria dešimterio-pai daugiau dėl juos užgulusių šimtmečių naštos...

Virš apsnigto labai stataus Mapu namo stogo varnų pulkas suko didelius ratus ir vis šūkavo. Varpo garsai, kas vakarą apsilankantys jo bute, įsiguldavo čia pro kreivas lubas, pro storas sienas, pro siaurus nuskliastus langus, kurie savo rėmais laikė paėmę nelaisvėn

¹²⁵ Justina Petruilionytė. *Miestas literatūroje: Kauno reprezentavimo strategijos šiuolaikinėje lietuvių prozoje*. Daktaro disertacija. Kaunas, 2017, p. 49.

baltus Aleksoto kalnus. Neramūs garsai užpildė varinius puodus, molines vaisių lėkštes, keturaukštę komodą. Jie kaip kaukiantys žvėrys slankiojo po tamsius kambarius... <...> Abraomas Mapu paėjęjo keletą žingsnių į priekį ir sustojo. Ant jo kaktos, iškilusios lyg šviesus bokštas virš pailgo tamsaus veido, plazdeno liūdnas susimąstymas. Juodą ilgą barzdą, kuri dešimtmečius dirbant prie veikalų „Siono Meilė“, „Šomrono nuodėmės“, „Matantis vizijas“ augo kartu su rankraščių šūsnimis, – jis palenkė prie akių, lyg norėdamas įsitikinti, ar kartais neįsipainiojo varpo garsai plaukų tirštini. Ties sienoje įrengtos atviros knygos spintos, pilnos Šventraščių hebrajų, lotynų, vokiečių ir prancūzų kalbomis, atvertų durelių jis sustojo susikūprinęs, slegiamas abejonių ir varginančių minčių, kaip keliautojas prie seno stebuklingo miesto vartų...¹²⁶

Šiame kūrinyje aprašyta ir A. Mapu pamėgta pavėsinė ant Aleksoto kalno šlaito. Ji minima beveik kiekviename jidiš tekste apie Kauną bei dar įvardijama kaip Mapu veranda arba Mapu būdelė (neišlikusi).

XIX a. šeštajame–septintajame dešimtmečiuose iš Kauno po pasaulį pasklido jidiš ir hebrajų kalbomis rašyta poezija. 1861–1865 m. Prūsijoje hebrajų kalba leidžiamame savaitraštyje *Hamagid* (liet. Pamokslininkas) išspausdinti keli Is-ero Bero, Rafailo Volfo sūnaus, eilėraščiai¹²⁷. Būtent taip pasirašinėjo autorius, šalia dar nurodydamas vietovę – Kaunas (Kovna). Romantinio turinio eilėraščiuose atsiskleidė meilė Jeruzalei, kelti religiniai klausimai. Vis dėlto, vėliau I. B. Volfas labiau pagarsėjo ne kaip poetas, o kaip alaus bravoro savininkas.

Kitaip karjera susiklostė Eljakumui Cunzeriui, kuris 1857 m. ieškodamas geresnio gyvenimo iš Vilniaus atvyko į Kauną. Čia susiradęs siuvinėtojo darbą E. Cunzeris taip pat netruko susidomėti musaro judėjimu ir rabino I. Salanterio mokymu. Tai paveikė būsimą garsaus poeto ir dainiaus kūrybą. Kaune parašyti eilėraščiai persmelkti moralinių jausmų¹²⁸. E. Cunzeris kūrė ne tik eiles, bet ir muziką joms, taip paversdamas jas dainomis, kurias pats ir atlikdavo. Savo autobiografijoje Kaune praleistą laikotarpį jis vadino „aukso amžiumi“:

¹²⁶ Eliezeris Heimanas. Abraomas Mapu. (vert. Smoliakovas C.) *Šiaurės gėlės: Lietuvos žydų prozos antologija*. Sud. Emanuelis Zingeris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 231–232.

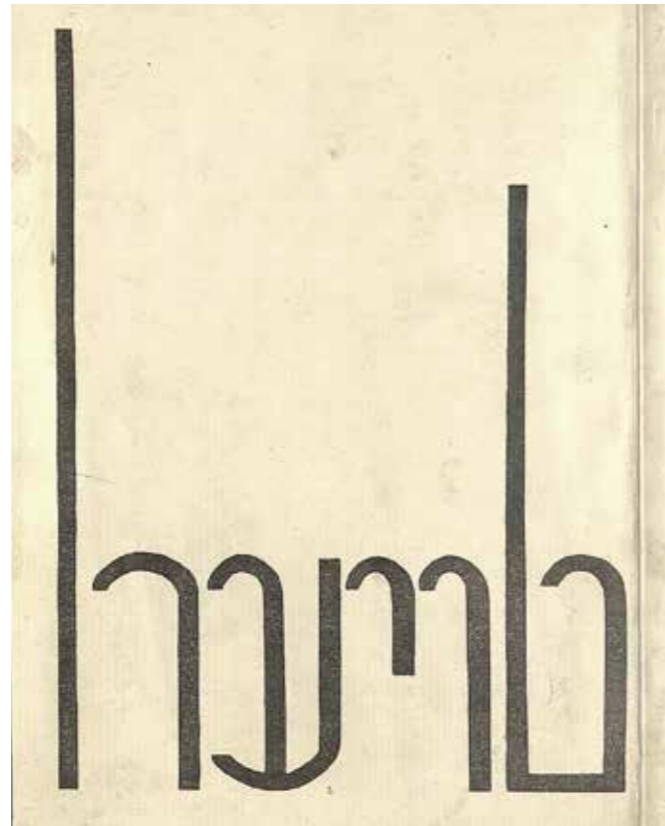
¹²⁷ *Hamagid*, 1861.07.17, p. 5; 1863.04.15, p. 5; 1865.07.19, p. 5.

¹²⁸ Solomon Liptzin. *Eliakum Zunsler, poet of his people*. Behrman House, 1950, p. 77.

E. Cunzeris. J. Epšteinas, 1902 m. Hutchins Hapgood. *The Spirit of the Ghetto: Studies of the Jewish Quarter in New York*. New York and London, Funk & Wagnalls Company, 1902 m.

D. V. Mejeravičiaus knygos *Po saule viršelis*. Kaunas. 1935 m.Literatūros rinkinio *Vartai viršelis*. Kaunas. 1937 m.

*Visas Kaunas kalbėjo apie jaunuolį siuvinėtoją, kuris rašo tokias malonias dainas ir beveik kiekvieną vakarą buvau kviečiamas į kokį nors susibūrimą. Minios žmonių susirinkdavo aplink namus, kuriuose dainuodavau savo dainas, ir klausydavosi jų, kol neišmokdavo atmintinai. Labai greitai pastebėjau, kad dainavimas davė geresnę gražą nei siuvinėjimas, iš kurio niekada negalėjau tikėtis, kad gausiu daugiau nei tris rublius per savaitę. Ir aš nusprendžiau atsisakyti to amato.*¹²⁹

Išgarsėjęs E. Cunzeris po kelių metų sugrįžo į Vilnių, kur 1861 m. išleista jo eilių knygelė jidiš kalba *Širim chadašim* (liet. Naujos dainos). Joje išspausdinti Kaune sukurti eilėraščiai

„Der zeiger“ (liet. Laikrodis), „Der parom“ (liet. Keltas), „Der zumer und der vinter“ (liet. Vasara ir žiema) bei kiti¹³⁰. E. Cunzeris į Kauną grįžo 1888 m. pristatyti savo kūrybą. Kalbėta, kad neturtingi kauniečiai pasiskundė negalintys pagerbti savo dievinamo poeto dėl per brangių bilietų, todėl teko vakarą kartoti¹³¹.

1889 m. E. Cunzeris buvo priverstas emigruoti į Niujorką, kur jo namuose įsteigta spaustuvė tapo jidiš poetų ir jaunųjų sionistų centru. 1905 m. laikraštis *New York Times* pagerbė E. Cunzerį kaip „jidiš poezijos tėvą“¹³².

130 Liptzin. *Eliakum Zunser*, p. 71.

131 Ten pat.

132 East Side Honors Poet of its Masses; Cooper Union Throng Cheers Eliakum Zunser. *New York Times*, March 31, 1905, p. 7.129 *A Jewish bard: being the biography of Eliakum Zunser / written by himself and rendered into English by Simon Hirsdansky*. New York, 1905, p. 22–23.L. Goldberg knygos *Iš mano senų namų viršelis*. Sifriat Poalim. 1944 m.

XIX a. viduryje gimusių Kauno žydų pasaulietinės literatūros tradiciją nauja rašytojų karta pratęsė po daugiau negu pusės amžiaus:

Norime būti laisvi, amžinai jauni ir stiprūs kaip jūra.
Žvalūs ir kovingi kaip audra.
Aplink mus ūžia, putoja, šniokščia...
Mes esame saloje.¹³³

Taip buvo skelbiama 1921 m. Kaune išleisto pirmo modernistinės jidiš literatūros žurnalo *Vispe* (liet. Sala) manifeste. Jidiš modernizmo autoriai, regis, į naujai paskelbtą laikinąją sostinę iš tiesų atsikėlė tarsi į dar neatrastą salą.

133 *Di vispe*. *Vispe*, Nr. 1. Kovne: Yidish, 1921, p. 2.

Kalmanas Zingmanas (1889–1929) – žurnalo *Vispe* leidėjas ir redaktorius po 1915 m. žydų išsivymo grįžo į Kauną iš Charkovo ir ėmė telkti apie save pradedančius jidiš literatus. 1921 m. ir 1923 m. pasirodė aštuoni žurnalo *Vispe* numeriai. Juose skelbtuose tekstuose išryškėjo karo prievartos, išsilavinimo iš štetlo tradicijų, kartų konflikto, didmiesčio, „naujos pradžios“ temos.

Vispe tapo pagrindu formuotis vėlesnei tarpukario Kauno jidiš literatūrai. Čia savo kūriniais ėmė skelbti šie ir kiti kūrėjai: K. Zingmanas, Hiršas Blošteinas, Josefus Gotfartšteinas, Pesachas Markusas, Judita Cik (slapyvardis Judika), Roza Gutman, Dovydas Grinšpanas, Leibas Glicmanas, Mordechajus Jofė, Aronas Goldblatas, Dovydas Kahanas.

1926 m. susikūrė naujos kartos jidiš literatūrinis sambūris *Mir alein* (liet. Mes vieni). Rugsėjo 19 d. Gordono klube, Dūkšos g. 28, vadovaujant dienraščio *Di jidiše štyme* redaktoriui R. Rubinšteinui, įvyko pirmasis šios grupės poezijos vakaras-koncertas¹³⁴. Jo metu rašytojai pristatė savo kūrybą, o Nosenas Grinblatas skaitė paskaitą apie „jaunąją Lietuvos jidiš poeziją“¹³⁵. Žurnalo *Mir alein* autoriai – broliai Jokūbas ir Nojus Izaokas Gotlibai, E. Heimanas, Dovydas Framas ir kt. – savo kūryboje daug dėmesio skyrė Lietuvos gamtai, lietuvių valstiečių kasdienybei. Dovydas Umru, Jokūbas Josadė, Chaimas Jelinas, Izraelis Kaplanas nagrinėjo nelygybės, skurdo, bedarbystės temas. Leidinyje publikuojami ir rašytojų moterų tekstai: Sorės Aizen, Lėjos Grinštein-Kaplan, Lėjos Rudnickos.

Hebrajų kalba leidžiamas žurnalas *Petach* (hebr. Anga) pradėjo eiti tik 1932 m. Apie jį susibūrę rašytojai 1933 m. išleido bene vienintelį modernistinės hebrajų literatūros rinkinį *Paam* (liet. Žingsnis).

Kauno jidiš ir hebrajų literatūrų pasauliai nebuvo atskiri. Iš dalies šiuose leidiniuose dalyvavo ir minėtuose jidiš almanachuose besiskelbę autoriai: E. Heimanas, J. Gotlibas, Arjė Glazmanas.

Tačiau iškilo ir nauji vardai. Vienas ryškiausių iš jų – garsia Izraelio rašytoja ir literatūros tyrinėtoja tapusi Lėja Goldberg (Lija Goldbergaitė, 1911–1970).

134 *Di jidiše štyme*, 1926.09.16, p. 8.

135 Ten pat, p. 208.

L. Goldbergaite. Kaunas. XX a. ketvirtąjį dešimtmečio pradžia. LCVA

L. Goldberg Kaune praleido vaikystę ir jaunystę. Čia lankė M. Švabės hebrajų gimnaziją, įstojo į universitetą. 1935 m. išvyko į Palestiną ir ten prisijungė prie Abraomo Šlonskio vadovaujamo literatūros sambūrio, su kuriuo kontaktus palaikė kaunietiškas žurnalas *Petach*. 1938 m. vertindamas poetės kūrybą žydų literatūros istorikas Ch. N. Šapira rašė:

L. Goldbergaite yra didžiai gabi poetė. Ji pasižymi ypatingu subtilumu, švelniu svajingumu ir labai diferencijuotu sielos melodiškumu. Jos didžiai nuotykingi eilėraščiai surinkti knygelės,

pavadintoj „Tobot ašan“ (Dūmų žiedai). Knygutė buvo labai palankiai sutikta ir žymiai išgarsino poetės vardą.¹³⁶

Izraelyje L. Goldberg tapo naujosios poetų kartos, rašiusios valstybės kūrimo ir pirmaisiais jos gyvavimo metais, atstove. Ši karta reflektavo gimtinės įvaizdį, peizažus ir herojinius jų naujosios gimtos šalies vaizdus, taip pat atsiminimus iš „ten“ ir troškimą įsitvirtinti „čia“, arba, kaip rašė L. Goldberg, „skausmą dėl dviejų gimtinių“¹³⁷. Atminties tema buvo itin svarbi L. Goldberg kūryboje.

Mano atmintis švari kaip šaltinis
Tyrame vandeny viskas lūžta
Tavo vardas, tavo veidas – subyrėję į šipulius

Tavo vardas ir tavo veidas toki gražūs
Kaip gi galėjo likti šuliny
Nesakyk
– Uny buvo pilni
O dabar išsklaidyti vėjuje

Išdraikė juos vėjas šiandien
Krito į upės gelmę
Visos upės plaukia į jūrą
O jūra vis nepilna¹³⁸

Daugumai poetės eilėraščių buvo sukurta muzika ir jie tapo tarytum tautos dalimi, perduodama iš kartos į kartą.

Apie Kauną ir Lietuvą L. Goldberg rašė ne tik eilėraščiuose. Jos 1946 m. hebrajiškai išleistame romane *Vehu haor* (liet. Ir tai yra šviesa) galime rasti ne tik daug autobiografinių rašytojos gyvenimo detalių, bet ir atpažinti Kauną. Veiksmas vyksta 1931 m. vasarą, kada dvidešimtmetė Nora iš universiteto Berlyne sugrįžta atostogų į gimtąjį miestą:

Naujasis paštas, kaip ir visi toje mažoje valstybėje esantys nauji valdiški pastatai, buvo šiek tiek prabangesnis nei turėjo būti. Ir nors jis neperžengė buržuazinio skonio, kažkas buvo ant absurdo ribos dėl tų „ypatingo stiliaus“ paieškų, turėjusių pretenzijų

¹³⁶ N. Šapira. *Naujosios žydų literatūros metmenys*. Kaunas, 1938, p. 126.

¹³⁷ Izraelio ambasada Lietuvai. Literatūra. Prieiga per internetą: <https://embassies.gov.il/riga-li/AboutIsrael/Culture/Pages/CULTURE-Literature.aspx>

¹³⁸ Lėja Goldberg. Užmiršimas. Iš hebrajų kalbos vertė J. Kėkštas. *Aidai*, 1971 m. balandžio 4 d. Prieiga per internetą: <http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=37%3A7104&id=561%3Ai-hebraj-poezijos--l-goldberg>

L. Goldberg atvaizdas ant Izraelio 100 šekelių banknoto averso. 2017 m. serija.

derinti šiuolaikinio žmogaus poreikius technikos amžiuje su dideliais skliautuotais Venecijai būdingais langais ir rožinio marmuro kolonomis, kaip Renesanso ir antikiniuose pastatuose. Pieninio šokolado rudumo išorinės sienos nuramino žiūrovo akį, bet pastato viduje sukrautas brangus marmuras, per daug marmuro.¹³⁹

L. Goldberg taip pat rašė ir vaikams. Su jos knygomis, tapusiomis hebrajų kalbos vaikų literatūros klasika (bene garsiausias kūrinys *Dira lehaskir* (liet. Butas nuomai), Izraelyje užaugo ne viena karta. 1970 m., po mirties L. Goldberg už savo kūrybą apdovanota pačia prestižiškiausia Izraelio premija.

2018 m., minint 70-ąsias Izraelio valstybės metines, L. Goldberg eilėraščio „Miširei erac ahavati“ (liet. Iš mano mylimos šalies dainų) pagrindu sukurta daina pasirinkta iškilmingo minėjimo pradžia. Tai eilėrašties, kurio dalis teksto pasakoja apie senąją poetės tėvynę Lietuvą:

¹³⁹ Lea Goldberg. *And This Is the Light*. Translated from the Hebrew by Barbara Harshav. The Toby Press, 2011, p. 94.

Mano gimtinė – grožio ir skurdo šalis.
Karalius čia be karūnos, karalienė – be namų.
Čia būna septynios pavasario dienos,
O daugiau čia visad lyja ir šalta.

Bet tas septynias dienas žydi rožės,
Tas septynias dienas spindi rasa,
Tas septynias dienas langai atverti.
Tavo vargšai žmogučiai išeina į gatvę
Ir žiūri išbalę į nuostabią šviesą.
Ir vargšai žmogučiai laimingi.¹⁴⁰

Emigracija, Holokaustas išblaškė ir pražudė tarpukario Kaune pradėjusius kurti jaunus žydų rašytojus. Užsimezges Kauno literatūros reiškinys buvo sunaikintas.

XX a. pabaigoje vienu iš Lietuvos žydų literatūros kūrėjų galima vadinti Marką Zingerį (g. 1947), kurio knygose *Aplink fontaną, arba Mažasis Paryžius* (1995), *Iliuzionas* (2000), *Grojimas dviese* (2002) ir kt. tyrinėjamos Kauno žydų atminties temos.

¹⁴⁰ Lėja Goldberg. Iš mano mylimos šalies dainų (*From the Songs of My Beloved Country*). Eilėraščio ištrauka. Iš anglų k. vertė Rytis Zemkauskas. Asmeninis knygos sudarytojų archyvas.

ŽYDAI KAUNE ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS

KARO PRANAŠAI: PROTESTAS PRIEŠ NACIŲ REŽIMĄ

1933 m. Vokietijoje į valdžią atėjus nacionalsocialistams, žydų gyvenimas pasikeitė ir kitose valstybėse. Tų metų pavasarį JAV prasidėjo protestų akcijos prieš nacių režimo elgesį su žydais Vokietijoje. Protestų banga neaplenkė ir Kauno.

1933 m. pavasario įvykius Kaune apibendrino pranešimas, kurį parengė Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamentas:

Viso pasaulio žydų bruzdėjimas prieš Hitlerio režimą ir prieš žydų engimą paveikė ir Lietuvos žydus. Anglijos, Prancūzijos ir Amerikos žydų spaudos paleistas obalsis: karas prieš hakenkreicą ir prieš Hitlerį, buvo ir Lietuvos žydų spaudos pagautas.

Nors pirmomis dienomis visa toji žydų visuomenėje ir spaudoje prasidėjusi akcija pasireiškė tik protesto mitingais ir griežtomis rezoliucijomis, vėliau ji išsirutuliavo į vokiečių prekių, mokyklų bei filmų boikoto formą.¹

Kaune žydų protesto akcija prasidėjo choralinėje sinagogoje surengtu mitingu. Jame vieningai dalyvavo visų sluoksnių žydai. Tai buvo akstinas pradėti boikoto akciją prieš viską, kas vokiška. Dienraštis *Folksblatt* skelbė:

¹ Vokiškų prekių, filmų ir mokyklų boikoto akcija Lietuvos žydų spaudoje. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1427, l. 19.

Fotografijose Kaunas Antrojo pasaulinio karo metais. Privati kolekcija

Pasaulio sąžinė nenusiraminsianti, kol Europos centre bus mindžiojama kojomis teisė, kultūra ir žmoniškumas. <...> Protestuojama ne prieš vokiečių kultūrą, ne prieš vokiečių tautą, bet tik prieš Hitlerį, jo programą ir kruvinąjį režimą. Kauno žydų protestas drauge su viso pasaulio žydų protestu sudaro jėgą, o prieš viso pasaulio visuomenės opinių negalėsių kovoti nei Hitleris. Ši sąvoka stiprina ir skatina Lietuvos žydus dar garsiau protestuoti. <...> Kauno žydai didžiuojasi savo demonstracijos, krautuvijų uždarymo ir galingos, apėmusios visą miestą protesto bangos padarytu įspūdžiu.²

² Ten pat.

Parduotuves turintys Kauno žydai boikotavo vokiškų prekių importą. Akciją palaikė ir lietuviai:

Su pasitenkinimu konstatuoja visa žydų spauda, kad žydų protesto akcija rado atgarsio ir pritarimo lietuvių tarpe nežiūrint sluoksnių ir pažiūrų skirtumo. Visi lietuviai stebisi žydų vieningumu.³

Kauno žydų bendruomenė stengėsi padėti ir Vokietijoje nukentėjusiems žydams. Siekiant šio tikslo buvo įsteigtas komitetas šelpti Vokietijos žydus.

³ Ten pat, l. 23.

KARO PABĖGĖLIAI KAUNE

XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje žydų padėtis Vokietijoje darėsi vis sudėtingesnė ir galiausiai virto tarp-tautinio masto humanitarine krize. 1938 m. kovo 12 d. po neteisėto Austrijos prijungimo prie nacistinės Vokietijos (anšliuso) tapo aišku, kad Adolfo Hitlerio veiksmai perėjo į aktyvią fazę. Pavieniai išpuoliai ir masinė žydų diskriminacija 1938 m. peraugo į smurto politikos įgyvendinimą. Austrijos anšliusas paskatino žydų pasitraukimą iš Vokietijos. Deja, kaimyninės ir kitos valstybės nenorėjo priimti šimtų tūkstančių priverstinių emigrantų⁴.

1938 m. liepą Prancūzijoje suorganizuota konferencija, kuri į istoriją įėjo Eviano konferencijos vardu. Į ją sukviestos valstybės, kurios potencialiai galėjo priimti pabėgėlius iš Austrijos ir Vokietijos. Tačiau konferencija patyrė nesėkmę. Dalyvės užėmė deklaratyvią, nors ir neoficialią, poziciją: sutarė pabėgėlių nepriimti, taip siekdamas nesukurti precedento⁵.

Tačiau Lietuvos kaip suverenios valstybės priimti sprendimai suteikė galimybę daliai pabėgėlių iš Vokietijos ir jos okupuotų teritorijų atvykti ir gyventi šalyje iki 1940 m. vasaros. Tik Lietuvos valstybės savarankiškumo praradimas pabėgėliams tapo pretekstu ieškoti alternatyvių saugumo garantų⁶.

1939 m. kovo 22 d. Lietuva buvo priversta pasirašyti sutartį, pagal kurią Vokietijai atiteko Klaipėdos kraštas. Klaipėdą užėmė naciai žydams įsakė jį apleisti.

Automobiliui tolstant, Igoris pažvelgė atgal į namą, kuriame jis gyveno visą savo gyvenimą. Namas turėjo apvalų bokštėlį, visai kaip pilis. Jis matė jūros purslus ant akmenų ir svarstė, ar kada nors dar išvys savo namus. Jie važiavo vis toliau ir toliau nuo jūros, kol pasiekė Lietuvos sostinę Kauną. Igoris dar nebuvo matęs tokio gražaus miesto su dideliais pastatais ir plačiomis, medžiais apaugusiomis gatvėmis.

Viljamas Kaplanas⁷

⁴ Žr. plačiau: Simonas Strelcovas. *Geris, blogis, vargdieniai: Č. Sugihara ir Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje*. Vilnius, 2018, p. 24–57.

⁵ Ten pat, p. 56.

⁶ Ten pat, p. 59.

⁷ William Kaplan. *One More Border: The True Story of One Family's Escape from War-Torn Europe*. Greenwood Books, 2004, p. 10.

1939 m. rugsėjo 1 d. Hitleriui užpuolus Lenkiją, į Lietuvą patraukė nauja pabėgėlių banga – Lenkijos kariškiai ir žydų, lenkų bei lietuvių tautybės civiliai. Lietuvos Respublikos Vidaus Reikalų ministerijos Karo atbėgėliams tvarkyti komisariatams išdavinėjo Karo atbėgėlių liudijimus tiems, kurie neturėjo asmeninių dokumentų. Liudijimai vėliau jiems padėjo siekti išsigelbėjimo. Lenkijos pabėgėliams į Lietuvą bei kitas šalis tranzitines vizas išdavinėjo Birutė Verkelytė-Fedaravičienė, Viktoras Čečeta ir Antanas Trimakas, kurie dirbo Lietuvos generaliniame konsulate Vilniuje. Taip jie išgelbėjo tūkstančius žydų.

1939 m. spalio 10 d. pasirašyta Lietuvos–SSRS sutartis, kurios pagrindu Lietuvai grąžinta dalis Vilniaus krašto. Valstybinei sienai pasislinkus, Vilniaus krašto lenkai atsидūrė kitoje valstybėje – Lietuvoje. Netekę politinių teisių jie virto politiniais ekspatriantais, „ateiviais“. Kartu su karo pabėgėliais jie tapo svetimšaliais⁸.

Lenkijos žydų federacijos Amerikoje iniciatyva Lietuvos generalinis konsulas New-Jorke p. Budrys telegrama kreipėsi į Lietuvos Raudonąjį Kryžių Kaune, siūlydamas suorganizuoti Pagalbos komitetą atbėgusiems į Vilnių Lenkijos žydams šelpti. Teikiama jiems pagalba turi būti dvejopa: visų pirma reikia pabėgėlius gelbėti nuo bado ir šalčio ir, antra, organizuoti emigraciją į Ameriką tų pabėgėlių, kuriuos gyvenantieji ten giminės galėtų atsiimti.

Pagalba Lenkijos žydų pabėgėliams. *Apžvalga*, 1939⁹

Manoma, kad Lietuvoje prieglobstį rado apie 35 000 civilių karo pabėgėlių ir internuotų Lenkijos karių¹⁰.

⁸ Tomas Balkelis. Karo pabėgėlių krizė ir etninis konfliktas Lietuvoje 1939–1940 metais. *Oikos*, 2007, Nr. 4, p. 38.

⁹ Pagalba Lenkijos žydų pabėgėliams. *Apžvalga*, 1939 m. spalio 29 d., p. 1.

¹⁰ Strelcovas. *Geris, blogis, vargdieniai*, p. 159.

PIRMOJI SOVIETŲ OKUPACIJA

1940 m. birželio 15 d. prasidėjusi pirmoji sovietinė okupacija Lietuvoje iš esmės pakeitė visų – ir jos gyventojų, ir karo pabėgėlių – gyvenimus.

Kol egzistavo nepriklausoma valstybė, Lietuvoje žydai jautėsi saugūs. Tačiau po sovietų okupacijos didėjantis nesaugumo jausmas skatino juos bėgti iš Lietuvos¹¹. Karo pabėgėlio liudijimus-sertifikatus žydų pabėgėliams tuo metu dalijo ir

Lenkijos pasiuntinybė Kaune. Ji uždaryta 1939 m. spalį, tačiau sertifikatų išdavimas nesustojo. Iki 1940 m. rugpjūčio 8 d. sertifikatai buvo išduodami tuo metu vis dar veikiančiame Didžiosios Britanijos konsulate, kuriame prisiglaudė Lenkijos egzilinei vyriausybei atstovaujantys diplomatai¹².

Lietuvos ir Lenkijos išduoti dokumentai buvo gyvybiškai svarbūs tiems, kurie norėjo palikti Kauną ir Lietuvą. Dažnai

¹¹ Žilvinė Petrauskaitė. Šiaurės Kasablanka: Lietuvos didybė nyrant į prarają, 2019-09-17. Prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/straipsnis/50401201/siaures-kasablanka-lietuvos-didybe-nyrant-i-praraja>

¹² List of Jews and Poles who paid the Polish Consulate in Kovno for various consular services, 30 April-08 August 1940. Yad Vashem Documents Archive, Record Group O. 6, File Number 53.

Paminklas Č. Sugiharai (aut. M. Gaubas, 2020 m.). S. Daukanto g., Kaunas.
D. Petreikio fotografija

tranzitines vizas būtent šiems dokumentams suteikinėjo Japonijos konsulas Čijunė Sugihara ir Nyderlandų garbės konsulas Janas Zvartendijkas. Šie konsulai išgelbėjo tūkstančių žmonių gyvybes. Tačiau jie nebūtų galėję to padaryti, jei prieš tai išduodama reikiamus dokumentus, šių žmonių nebūtų išgelbėjusi Lietuvos Respublika¹³.

Deja, net ir gavus išsvajotą vizą, iš šalies išvykti pavyko ne visiems. Dalį vizų konfiskavo sovietinė milicija.

¹³ Zigmąs Vitkus. 1939-ieji: lenkai – pirmi kovoti, lietuviai – pirmi padėti, 2019-09-01. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1092383/zigmas-vitkus-1939-ieji-lenkai-pirmi-kovoti-lietuviai-pirmi-padeti>

Esu pabėgėlis iš Lenkijos – Varšuvos m., dabar bedarbis. Noriu išvažiuoti į Ameriką. Š/m vasarą pirkau „inturiste“ geležinkeliamis važiuoti bilietą iki Curugos (Japonija). Už minėtą bilietą įmokėjau 30 dolarus. Tuos 30 dolarų pirkau pas nepažįstamą žmogų inturiste, kuris irgi tuo laiku buvo ten ir pirkė sava bilietą. <...> Tuos dolarus turėjau pirkti, nes reikėjo mokėti dolerais, o aš jų neturėjęs, tai tas pilietis man ir pasiūlė parduoti reikiamus 30 dol. Kiek aš mokėjau už tuos dolarus neatsimenu, rodos 12–14 litų už 1 dolarą. Nupirtus dolarus aš tuojau ir įmokėjau už bilietą. Direktorius Tkačas apie įmokėjimą pas save ir ant bilieto pažymėjo bilieto vertę. Aš dar užklausiau Tkačo, ar neturėsiu nemalonumų, kad mokėjau svetima valiuta, jis atsakė, kad tie dolerai vistiek eis į Sovietų Sąjungos banką. Tą pačią dieną kuomet aš gavau iš Inturisto bilietą ir grąžą 2 dolarus ir keletą litų milicijos vegetariškoj

Paminklas J. Zvartendijkui (aut. Giny Vos, 2018 m.). Laisvės alėja, Kaunas.
D. Petreikio fotografija

valgykloje iš manęs atėmė. Jokios spekuliacijos su svetima valiuta aš neužsiminėjau ir sąžinė mano švari.

Kaune gyvenančio Šolom Nutkevičiaus apklausos parodymai,
1940 m. gruodžio 16 d.¹⁴

Sovietų okupacijos pradžioje prasidėjo represijos prieš Lietuvos gyventojus. Masiniai areštai ir trėmimai neaplenkė ir žydų. Vieni iš didžiausių trėmimų vyko 1941 m. birželį. Daugiau nei 15 procentų visų ištremtųjų šiomis dienomis buvo žydai¹⁵.

¹⁴ 1940 m. gruodžio 16 d. protokolas. LCVA, f. 786, ap. 2, b. 82.

¹⁵ *Kaip tai įvyko? Christoph Dieckmann atsako Rūtai Vanagaitei*. Vilnius, 2020, p. 59.

1941 m. birželio 15 d. prasidėjo trėmimai. Tai buvo siaubinga diena. Tarp tremtinių buvo šimtai mano draugų, nes visi jie buvo arba sionistai, arba iš pasiturinčių šeimų. Negaišdama laiko mūsų šeima pasislėpė. Keletą naktų miegojome mano dėdės name Viliampolėje. Po kelių dienų trėmimai, kurių metu ešalonais žmonės buvo išvežti iš Lietuvos link Sibiro, sustojo. Mes grįžome namo, bet neapleido paslaptingos jausmas, kad galbūt tremtiniais netyčia labai pasisekė. Jie buvo vežami į Rusijos gilumą, atokiau nuo karo ir atokiau nuo sienų su žudikiška nacistine Vokietija, o mes likome Lietuvoje arti parako statinės.

Viljamas V. Mišelis¹⁶

¹⁶ Mishell. *Kaddish for Kovno*, p. 9.

Darbo brigados Kauno gete. 1941–1943 m. LCVA

NACIŲ OKUPACIJA

Tačiau daugeliui pasitraukti iš Lietuvos nebepavyko. Prasi-dėjo dar tamsesni laikai. 1941 m. birželio 23 d. Kauną ėmė kontroliuoti Lietuvos aktyvistų fronto vadovaujami sukilė-liai. Tą pačią dieną prasidėjo ir žydų areštai. Buvo suimnė-jami asmenys, įtariamai bendradarbiavimu su sovietų valdžia arba šaudymu į partizanus. Suimtieji dažniausiai buvo lai-komi kalėjime A. Mickevičiaus gatvėje. Vis dėlto, iki vokiečių kariuomenės ir saugumo policijos operatyvinių būrių atvy-kimo į Lietuvą žydų pogromų ir žudynių nebuvo¹⁷. Žydų kaip tautos persekiojimas prasidėjo 1941 m. birželio 25 d., kai

miestą ėmė kontroliuoti vokiečių kariuomenė ir saugumo policija. Vienas svarbiausių jų uždavinių buvo organizuo-ti žydų žudynes įtraukiant į jas vietos gyventojus¹⁸. Kaune vokiečių saugumo policijos sukurstyti lietuviai pradėjo žy-dudumus birželio 25-osios vakarą Vilijampolėje.

Neįmanoma papasakoti visko, kas įvyko naktį iš birželio 25 d. Slabodkoje. Bet to, apie ką aš kalbėsiu, pakanka parodyti vokiečių žiaurumo mastą. Tai buvo dalykai, kurių pasaulis dar nebuvo matęs. Mes, 12 rabinų grupė ir keli ješivos studentai, tą naktį pasislėpėme

17 Arūnas Bubnys. *Kauno getas 1941–1944*. Vilnius, 2014, p. 13.

18 Ten pat, p. 14.

Kauno geto orkestras. 1942–1943 m. H. Kadušino fotografija, Jad Vašem archyvas

Slabodkos ješivos vadovo rabino Abraomo Grodzensko namuose. Su mumis buvo didis išminčius, rabinas Elchananas Vasermanas. Mes praleidome tą naktį melsdamiesi ir verkdami. Bet mes taip pat aptarėme, ką galėtume padaryti. Rabinas Abraomas Druškovičius, pagyvenęs vyras ir buvęs Voložino ješivos, vienos iš didžiausių Lie-tuvos ješivų vadovas bei dvasinis mentorius, prisijungė prie mūsų. Iš to, ką jis mums papasakojo matęs vykstant Slabodkos gatvėse ir ką buvo girdėjęs vykstant Kaune, tapo aišku, kad vokiečiai ir lietuviai atrodė ketinantys nužudyti visus žydus. Ką mes turėjome daryti? Ar galėtume sugalvoti kokį nors planą? Tai buvo klausimas, kuris mus vargino tą naktį, kol žydai žuvo Slabodkos gatvėse. Tą trečiądienio vakarą temstant lietuviai naciai, lydimi paprastų lietuvių minios, su

kirviais ir pjūklais žygiavo į Slabodkos žydiškąją dalį. Jie pradėjo pogromą Jurbarko gatvėje, judėdami iš namo į namą, iš buto į butą, iš kambario į kambarį, žudydami kiekvieną žydą, su kuriuo tik susi-durdavo – tiek seną, tiek jauną.

Efraimas Ošris¹⁹

1941 m. birželio 25–27 d. pogromo metu Vilijampolėje buvo nužudyta 600–1000 žydų²⁰.

19 Žr. plačiau: Rabbi Ephraim Oshry. *The Annihilation of Lithuanian Jewry*. New York: The Judaica Press, 1995, p. 1–4.

20 *Kaip tai įvyko?* p. 88–89.

Paminklas Kauno VII forte nužudytiems žydams atminti (aut. Alfonsas Vaura, 2016 m.).
Kaunas. R. Tenio ir Kas vyksta Kaune fotografija

Žydų žudynės iš Vilijampolės persikėlė ir į miesto centrą. Vienas iš žiauriausių pogromų įvykdytas 1941 m. birželio 27 d. buvusiam „Lietūkių“ garaže Miško g., kur vokiečių kareivių ir lietuvių praeivių akivaizdoje buvo nužudyti 50–60 žydų vyrų²¹. Vokiečių saugumo policijos organizuoti žydų pogromai Kaune vyko iki birželio 29 d.²² Juose nužudyta apie 1000 žmonių²³.

Nuo 1941 m. birželio 30 d. žydai pradėti šaudyti atokiau nuo Kauno centro stovinčiame VII forte, kuriame galėjo žūti iki 5000 žydų²⁴. Mažai daliai VII forte kalintų žydų pavyko išgyventi. Advokatas Simonas Jofė apie savo išsigelbėjimo aplinkybes ir tai, ką spėjo pamatyti VII forte, pasakojo taip:

Staiga šaudymas sustojo. Įėjo keli aukšti Lietuvos karininkai; vienas buvo bent jau pulkininkas, ir įsakė nutraukti ugnį. Tada žemesnysis karininkas paskelbė, kad visi vyrai, kurie Nepriklausomybės kovose dalyvavo kaip savanoriai Lietuvos kariuomenėje, turės susirinkti prie

²⁴ Ten pat, p. 48.

²¹ Ten pat, p. 89.

²² Bubnys. *Kauno getas*, p. 20.

²³ Christoph Dieckmann, Saulius Sužiedėlis. *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 m. vasarą ir rudenį: šaltiniai ir analizė*. Vilnius, 2006, p. 39.

Kauno IX forte monumentas nacizmo aukoms atminti (aut. Alfonsas Vincentas Ambraziūnas, 1984 m.).
Kaunas. S. Orlov fotografija, Kauno IX forte archyvas

vartų. <...> Mūsų buvo maždaug septyniasdešimt. Iš pradžių stebėtojų buvome išjuokti, bet tada mums liepta išsirikiuoti, vartai atsidarė ir mes buvome išvesti į išorę. <...>

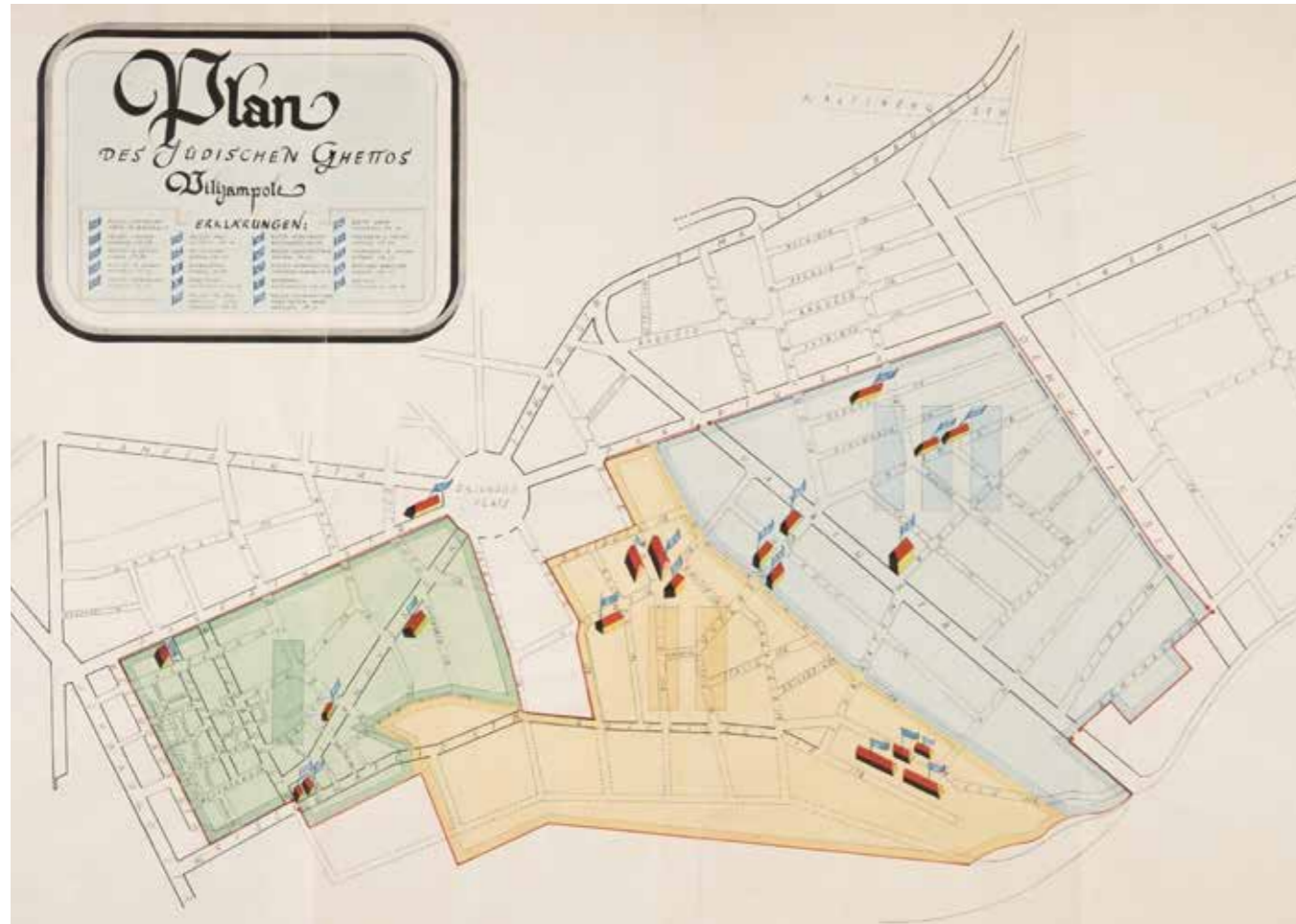
Ne visiems pasisekė būti nužudytiems iš karto. Dauguma nukentėjusių žmonių buvo sunkiai sužeisti ir šaukė bei kukčiojo iš skausmo. Daugelis sužeistųjų raitėsi agonijoje, prašydami banditų juos nužudyti. Šunsnukiai nusijuokdavo ir sakydavo: „Tau liepta tylėti“, – bet nešaudavo, o palikdavo juos mirti iš skausmo. Gyvieji ir mirusieji gulėjo vienas šalia kito.“²⁵

²⁵ Mishell. *Kaddish for Kovno*, p. 39–40.

Citatoje minimas pulkininkas buvo Jurgis Bobelis²⁶. Vėliau žydų žudynės persikėlė į IV ir IX fortus.

²⁶ Avraham Tory. *Kauno getas: diena po dienos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2000, p. 12.

Kauno geto planas. 1941-1944 m. LCVA

KAUNO GETO STEIGIMAS

Pogromus ir žudynes fortuose nacių valdžia panaudojo kaip spaudimo priemonę verčiant Kauno žydų bendruomenę persikelti į getą. 1941 m. liepos 7 d. išsikvietę Kauno žydų atstovus, naciai juos šantažavo teigdami, neva „lietuviai pareiškė, kad nebenori toliau gyventi drauge su žydais. Jie reikalauja izoliuoti žydus gete“²⁷. Veidmainingai pažadėdami nutraukti šaudymus teigė, esą „žydai turi pasirinkti: arba susitaikyti su

dabartine padėtimi, su chaosu ir krauju, arba palikti miestą ir kraustytis į getą“²⁸. Žydams atrodė, kad vienintelė reali viltis bent minimaliai apsisaugoti yra izoliavimasis getuose, tyliai susitaikant su jų nuosavybės grobstymu²⁹.

1941 m. liepos 10 d. buvo išleistas toks įsakymas:

28 Ten pat.

29 Dieckmann, Sužiedėlis. *Lietuvos žydų persekiojimas*, p. 50.

27 Ten pat, p. 10.

*Visi Kauno mieste gyvenę žydų tautybės asmens be lyties ir amžiaus skirtumo š. m. liepos mėn. 12 d. pradėdant ant kairiosios krūtinės dalies nešioja šį ženklą: geltonos spalvos Dovydo žvaigždę 8–10 cm diametro. <...> Visi Kauno miesto ribose gyvenę žydų tautybės asmens be lyties ir amžiaus skirtumo nuo š. m. liepos mėn. 15 d. iki rugpjūčio mėn. 15 d. turi persikelti į Kauno miesto priemiestį – Vilijampolę.*³⁰

Liepos pabaigoje Kaune valdžia iš vokiečių karinės administracijos perėjo į vokiečių civilinės valdžios rankas. Naujasis Kauno miesto komisaras Hansas Krameris liepos 28 d. ir 31 d. pasirašė nutarimus, kuriais buvo siekiama pažeminti miesto žydus atimant iš jų visas teises: žydams draudžiama vaikščioti šaligatviais, lankytis viešuose parkuose ir skveruose, naudotis visomis viešojo susisiekimo priemonėmis, disponuoti savo turtais³¹. Liepos 31 d. nutarimu H. Krameris įtvirtino nuostatas, kad žydai geltonos spalvos 8–10 cm diametro Dovydo žvaigždės privalo nešioti ne tik kairėje krūtinės pusėje, bet ir ant nugaros, o žydų persikraustymas iš „miesto vidaus į Vilijampolės priemiestį turi būti baigtas vėliausiai iki 1941 m. rugpjūčio 15 d.“³²

Liepos mėnesį iš Kauno žydų atstovų buvo suformuotas Komitetas žydams į Vilijampolę perkelti. Netrukus komitetas iš vokiečių gavo nurodymą išsirinkti atstovą – vyriausiąjį žydą. Į šį postą savanorio neatsirado. Rugpjūčio 4 d. susirinkę Kauno žydų bendruomenės lyderiai juo tapti įkalbėjo gydytoją E. Elkesą³³. 1943 m. spalio 19 d. laiške sūnui ir dukrai E. Elkesas rašė:

Nuo pirmosios geto įkūrimo dienos buvau jo vadovas. Mūsų bendruomenė išsirinko ir valdžia patvirtino mane Seniūnų tarybos pirmininku drauge su mano draugu advokatu Leibiu Garfunkeliu, buvusiu Lietuvos Seimo nariu, ir keliais kitais artimais ir gerais žmonėmis, kuriems rūpėjo nedaugelio gyvųjų likimas. Mes mėginame vairuoti mūsų apdaužytą laivą per siautėjančią jūrą, kai įsakymų ir nuosprendžių bangos kasdien grasina jį nuskandinti. Savo įtaka man kartais pavykdavo sušvelninti nuosprendį ir išsklaidyti virš mūsų galvų pakibusius juodus debesius. Vykdyčiau savo pareigas aukštai iškėlęs galvą ir drąsiai atgręžęs

30 1941 m. liepos 10 d. Kauno Komendanto ir Kauno Miesto Burmistro įsakymas. *J Laisvę*, 1941 m. liepos 11 d., p. 4.

31 Privalomas nutarimas Nr. 1. *J Laisvę*, 1941 m. liepos 28 d., p. 1; Viešas skelbimas Nr. 2. *J Laisvę*, 1941 m. liepos 31 d., p. 4.

32 Viešas skelbimas Nr. 2. *J Laisvę*, 1941 m. liepos 31 d., p. 4.

33 Tory. *Kauno getas*, p. 29.

*veidą. Niekada neprašiau pasigailėjimo, niekuomet nesuabejojau mūsų teisėmis. Gyniau mūsų bylą, būdamas visiškai tikras dėl mūsų reikalavimų teisėtumo.*³⁴

Vėliau, komiteto pagrindu buvo suformuota Seniūnų taryba, kurią sudarė L. Garfunkelis (tapęs pirmininko E. Elkeso pavaduotoju), Mozė Kopelmanas, Jokūbas Goldbergas, E. Rabinovičius ir rabinas Samuelis Aba Sniegas³⁵. Tarybos sekretoriumi tapo advokatas Izraelis Bernšteinas (nuo 1942 m. liepos 5 d. jį pakeitė Abraomas Golubas (Toris))³⁶.

Seniūnų taryba patvirtino ir 10 geto policininkų. Jų vadu buvo išrinktas M. Kopelmanas³⁷. Seniūnų tarybos užduotis buvo organizuoti geto gyvenimą: derėtis dėl teritorijos, skirti gyvenamas vietas, įkurti kepyklas, ligonines, vaistines ir kitas įstaigas. Skirtingai nei kituose getuose, Kauno geto vadovybė – Seniūnų taryba, policija ir kt. – buvo išrinkta pačių žydų, o ne primesta vokiečių³⁸.

1941 m. rugpjūčio 15 d. Kauno geto komendanto Frico Jordano įsakymu, getas uždarytas, iš jo išeiti griežtai draudžiama³⁹. Teritorija aptverta spygliuota viela. Suformuoti Didysis ir Mažasis getai, sujungti mediniu tiltu virš Panerių gatvės. Šioje nedidelėje teritorijoje apsigyveno beveik 30 000 žydų⁴⁰.

34 Ten pat, p. 509–510.

35 Samuel D. Kossow. Inside the Kovno Ghetto. In: *The Clandestine History of the Kovno Jewish Ghetto Police*. By Anonymous Members of the Kovno Jewish Ghetto Police. Translated and edited by Samuel Schalkowsky. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2014, p. 19.

36 Bubnys. *Kauno getas*, p. 47.

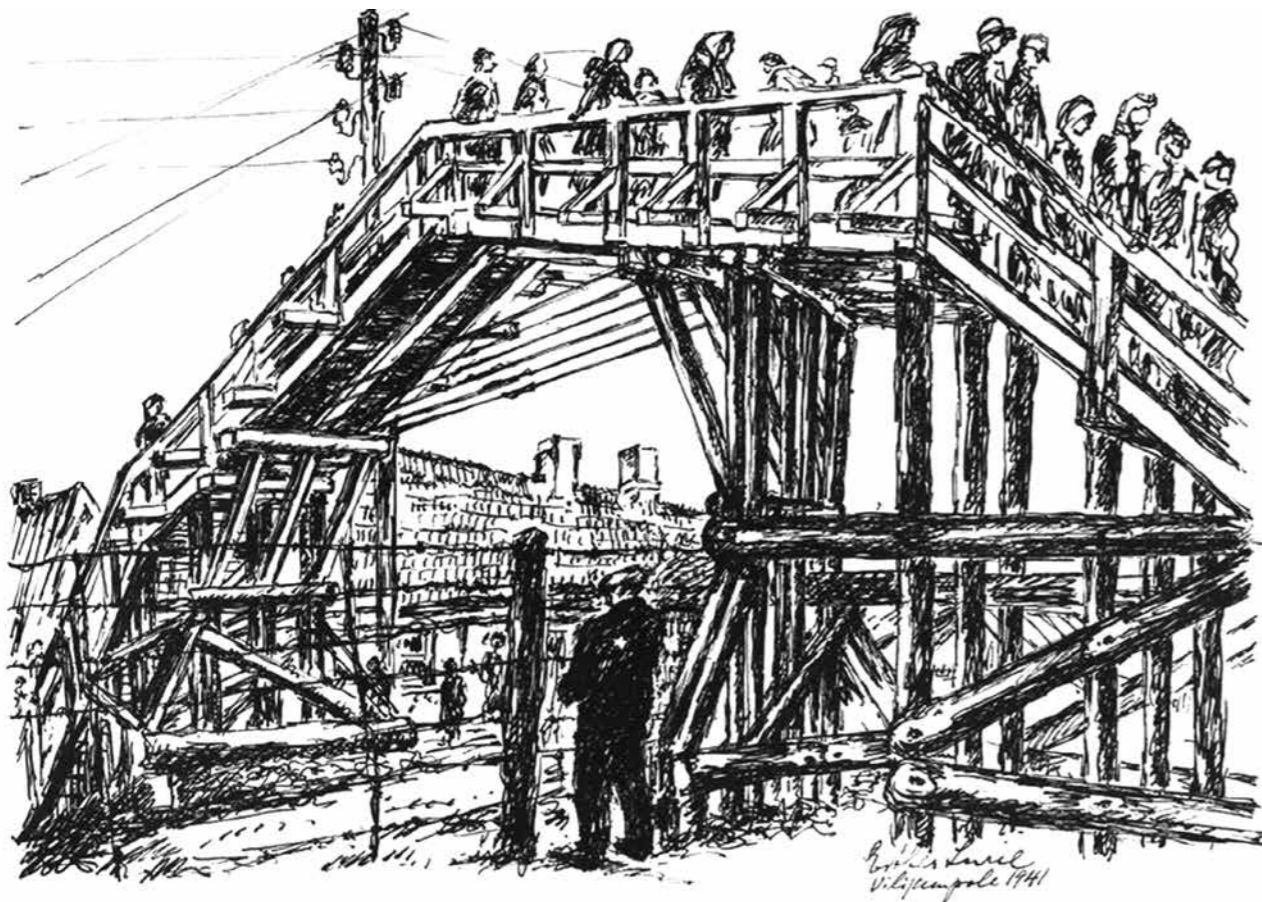
37 *The Clandestine History of the Kovno Jewish Ghetto Police*. By Anonymous Members of the Kovno Jewish Ghetto Police. Translated and edited by Samuel Schalkowsky. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2014, p. 78.

38 Kossow. Inside Kovno Ghetto, p. 48.

39 Tory. *Kauno getas*, p. 34.

40 Bubnys. *Kauno getas*, p. 49.

„Medinis tiltas“. E. Lurie, 1941 m.
Reprodukcija saugoma Kauno IX forto muziejuje

GYVENIMAS GETE

Netrukus gete pradėtos vykdyti vadinamosios akcijos. Vokiečiai ragino gete gyvenusius vyrus registruotis darbams, kuriems, neva, reikia aukštojo išsilavinimo. Rugsėjo 18 d. į šį raginimą atsiliepė 534 vyrai. Kaip vėliau paaiškėjo, visi jie buvo sušaudyti IV forte. Šis įvykis įgavo „Inteligentų akcijos“ pavadinimą⁴¹. Rugsėjo 26 d. ir spalio 4 d. akcijų metu buvo nužudyti beveik 3500 geto gyventojų⁴².

1941 m. spalio 28–29 d. gete, Demokratų aikštėje vyko „Didžioji akcija“. Jos metu apie 10 000 atrinktų žmonių buvo nužudyti IX forte. Maždaug penktą valandą ryto durys ėmė atsidarinėti ir žmonės pradėjo plūsti į gatves. Rytas buvo labai vėsus, tipiška rudens diena, žemę dengė plonas sniego sluoksnis. Dar buvo tamsu, oras buvo ypač drėgnas. Paskutinės matomos žvaigždės pamažu išnyko, kai minia ėmė didėti. Čia buvo galima pamatyti motinas su vaikais ant rankų, senus žmones, kurie vos galėjo vaikščioti, mažus vaikus, įsikibusius motinoms į rankas, suaugusius, prilaikančius savo pagyvenusius tėvus ar senelius, ir net turinčius negalią, pasirėmusius į lazdas. Kai kurie negalintys vaikščioti žmonės buvo nešami ant neštuvų. Visi

41 Išgelbėti bulvių maišuose: 50 Kauno geto vaikų istorijų. Parengė Solomonas Abramovičius ir Jakovas Zilbergas. Vilnius, 2014, p. 28.

42 Bubnys. Kauno getas, p. 31–33.

stengėsi išeiti iš namų, kad nebūtų sušaudyti. Tokiu būdu maždaug dvidešimt aštuoni tūkstančiai žmonių buvo suvaryti į Demokratų aikštę.

Staiga aikštėje pasirodė Riauka ir visus užvaldė pražūties nuojauta. <...> Su nepaprasta ramybe jis nukreipinėjo žmones į dešinę arba į kairę, visiškai ignoruodamas šeimos sudėtį. Su akivaizdžiu pasitenkinimu jis atskyrė tėvus nuo vaikų, vyrus nuo žmonių ir vaikus nuo motinų.

Net neįsivaizdavome, kiek buvo pasiųstų į kairę, bet atrodo, kad tai buvo apie dešimt tūkstančių žmonių.

Viljamas V. Mišelis⁴³

Vakare mus išrikiavo eilėmis. Mūsų eilę, kur stovėjau aš, mano teta ir senelė, tikrinti pradėjo tik sutemus. Tuo metu sirgau, buvau išberta šunvotėmis, todėl atrodžiau labai suvargusi, mano senelė – taip pat. Tik teta buvo darbinga. Prie mūsų priėjo žydų policininkas, jis – tėčio draugas, todėl praleido mus į „gerą pusę“, nebuvome pasmerkto žūti. Visi stebėjosi. Tai buvo Dievo dovana mums.

Iš interviu su Dobre Rozenbergiene, 2017⁴⁴

Po „Didžiosios akcijos“ gete stoji sąlyginai ramus laikotarpis, trukęs iki 1943 m. rugsėjo mėnesio. Nacių supratimu, getas buvo išvalytas nuo nereikalingų, vokiečių karo reikmėms negalinių dirbti žydų. Gete liko gyventi apie 17 000 žydų. Tuo metu masinės žydų žudynės nebuvo vykdomos⁴⁵. Geto gyventojai buvo išnaudojami kaip itin reikalinga pigi darbo jėga. 1943 m. Kauno geto žydai dirbo daugiau nei 90 skirtingų vietų⁴⁶.

Praeis tas laimingasis sekmadienis ir vėl į darbą. Kas diena brigadoje, tos moterys kaip banda galvijų, varoma piemens su šautuvu rankoje. Taip bėga dienos, savaitės mėnesiai. Ir vis tas pats. Ir vis kiekvieną dieną eini į brigadą. Skaičiuoji valandas, jau dvylika, jau pietūs, dar pora valandų jau penkta,

43 Mishell. *Kaddish for Kovno*, p. 90–91.

44 Atminties biuras: D. Rozenbergienė. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-d-rozenbergiene/>

45 Bubnys. *Kauno getas*, p. 126.

46 *Kaip tai įvyko?* p. 268.

šešta ir pagaliau – palaiminta būk valanda – einame namo. Tas kelias. Tekšėjimas purvo, braidymas po balas ir keiksmas, dejavimas išvargusios būtybės. Pagaliau vartai, ghetto. Jau! Namai. Rodos, laimė, bet ne juk ryt vėl tas pats. Tas pats, taškelis į taškelį, nesiskiria diena. Diena juodojo darbininko, diena varguolės.

Iš Tamaros Lazersonaitės dienoraščio,
1944 m. sausio 23 d.⁴⁷

Vienas pagrindinių gyvenimo gete palydovų – badas. Nustatyti maisto daviniai ne visuomet pasiekdavo geto gyventojus. Dalis maisto produktų atkeliavdavo kontrabandos keliais. Iki 1942 m. pabaigos geto gyventojams vokiečiai leido laikyti šešias karves. Tuščias geto vietas gyventojai vertė daržais ir augino bulves⁴⁸.

Dideliame plačiame lauke prie Demokratų aikštės žydai žemdirbys ėjo paskui dviejų arklių tempiamą plūgą. Gretimame sklype lyje mergaitės žaliais, raudonais ir žydrais sijonais kasė siauras lysves ir bėrė į dirvą sėklas iš popierinių maišelių. Tai buvo tikras pavasariškas vaizdas, kaip kad matydavome prieš karą kaime ar kokiame paveikslėlyje.

Saulė pripildo žemę šilumos ir skaidrumo. Ji skleidžia savo šviesą ir šilumą taip pat ir mums gete. Tačiau į šį gražų vaizdelį įsirėžia mus supanti spygliuotos vielos tvora. Net ir dailininkas savo lakia vaizduote nepajėgtų susieti tarytum iš pasakos atkeliavusio peizažo ir spygliuotos vielos tvorą.

Abraomas Toris⁴⁹

Labiausiai iš gyvenimo gete atsimenu nuolatinę baimę, nežmonišką alkį, kankinantį liūdesį ir vienatvę. Tėtis bandydavo išmainyti maisto, tačiau nebuvo kaip transportuoti produktų. Bet lietuviai mums padėdavo. Jie mainydavo. Dažniausiai maistą keisdavome į rūbus. Ačiū jiems už tai. Išmainytas maistas mums padėjo ne numirti iš bado.

Geto namuose turėjau daug nuotraukų. Jos tapo žaislais, kada tėvai išeidavo į darbus, broliukai – į mokyklą. Kai likdavau viena

47 Tamara Lazersonaitė. *Dienoraštis, 1942–1947 m.* Prieiga per internetą: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn559197>

48 *Kaip tai įvyko?* p. 189.

49 Tora. *Kauno getas*, p. 319.

gete, labiausiai bijojau, kad ateis piktas dėdė su šautuvu ir mane nušaus. Ta baimė išlikusi ir iki šių dienų. Tik ji jau kitokia...

Iš interviu su Judita Mackevičiene, 2017⁵⁰

1941 m. lapkričio 25 d. gete įsteigtas Kultūros ir švietimo skyrius. Seniūnų taryba nutarė prie jo įsteigti mokyklą 7–14 metų vaikams. 1942 m. gegužės 25 d. atidaryta dar viena mokykla⁵¹. Okupacinės valdžios nurodymu, šios mokyklos buvo uždarytos tų pačių metų vasarą. Tačiau gete pradėjo veikti nedidelės, nelegalios klasės⁵².

1942 m. rugsėjo 13 d. įkurta profesinio lavinimo mokykla, kurioje buvo mokoma techninių ir bendrųjų dalykų. Padedamas Mendelio Sadvoskio, ją įkūrė ir jai vadovavo buvęs ORT mokyklos direktorius J. Oleiskis. Mokykla, kurioje organizuota ir įvairi kultūrinė veikla, veikė iki pat geto likvidavimo 1944 m.⁵³ Joje įgytos profesijos turėjo tiesioginės įtakos mokinių išgyvenimui gete, nes paaugliai gavo darbo pažymėjimus.

Nepaisant nežmoniškų sąlygų, gete buvo stengiamasi palaikyti jo gyventojų dvasią – čia veikė biblioteka, dramos kolektyvas, orkestras.

Po vadinamosios „Inteligentų akcijos“ menininkai slėpė savo profesiją. Geto seniūnų taryba nusprendė, kad geriausias būdas apsaugoti muzikantus – įteisinti juos kaip policininkus. Todėl 1942 m. sausio 3 d. prie Geto policijos įkurtos meno sekcijos.

Kauno geto policijos orkestre grojo buvę Valstybės operos artistai, konservatorijos pedagogai ir mokiniai, profesionalai ir mėgėjai. Orkestrą sudarė 35 instrumentalistai ir 5 vokalistai. Orkestrui vadovavo tarpukario muzikos žvaigždės: dirigentas M. L. Hofmekleris ir koncertmeisteris Aleksandras Stupelis. Profesionalus pianistas ir kompozitorius P. Chaitas geto orkestre buvo ne tik atsakingas už orkestruotes, bet ir sukūrė ne vieną kūrinį. Tarp jų – garsiąją geto dainą „Mamele“ bei „Geltonąją fantaziją“.

Pirmasis oficialus orkestro koncertas įvyko 1942 m. rugsėjo 23 d.⁵⁴

Kai įėjome į salę, ji buvo artipilnė, o žmonės vis ėjo. Atrodė, kad bus pilna. Apsižvalgiau ir prisiminiau koncertus, kuriuos lankiau mieste. Publika būdavo šventiškai apsirengusi, geros nuotaikos, žmonės pailsėję ir atsipalaidavę, visi gerai pavalgę ir gerai nusiteikę. Sklisdavo kvėpalų aromatas ir tviskėdavo papuošalai. Koncertas Kaune buvo daugiau nei muzikos klausymasis, tai buvo socialinis įvykis. Tačiau kaip skyrėsi publika šiandien: drabužiai suplyšę, veidai suvargę, jokių kvėpalų ar papuošalų. Dauguma alkani, pavargę nuo vergiško darbo, prislėgtos nuotaikos. Visus slegia mintis, ar vertėjo rengti koncertą, kai nužudytųjų kraujas dar nespėjo atvėsti?

Viljamas V. Mišelis⁵⁵

Per dvejus gyvavimo metus orkestras sugrojo 80 koncertų – ne tik geto gyventojams, bet ir aukštiesiems SS pareigūnams. Nepaisant kritikos, dauguma pritarė, kad šie koncertai kėlė geto gyventojų dvasią, jie buvo kilni atgaiva baisioje geto kasdienybėje.

Kai kurie teigė, kad getas nėra vieta koncertams rengti, tai nėra vieta muzikiniams pasirodymams ir šventėms. Neturime teisės, negalime pamiršti to, ką patyrėme. Kita vertus, vėliau tapo aki-vaizdu, kad koncertai turėjo teigiamos įtakos. Buvo svarbu, kad gyvenantys gete turėtų kelias valandas per savaitę, kurių metu galėtų šiek tiek užsimiršti, pailsėti nuo kasdienio košmaro ir pakilti aukščiau nenumaldomo pilkumo į subtilų pasaulį, kuris suteiktų vilties ir padrąsinimo.

Slapta Kauno žydų geto policijos istorija⁵⁶

50 Atminties biuras: J. Mackevičienė. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-j-mackeviciene/>

51 Bubnys. *Kauno getas*, p. 82–83.

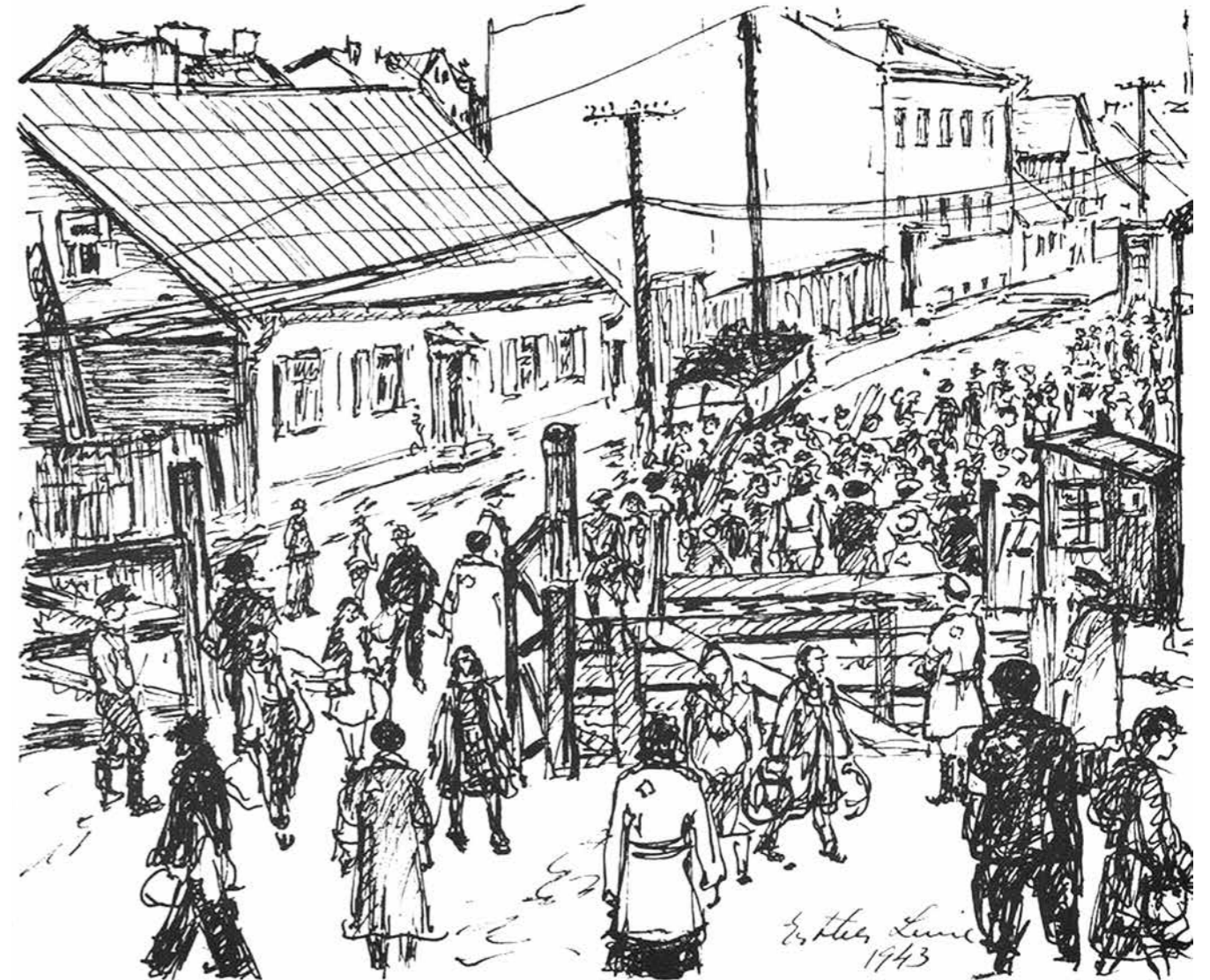
52 Tora. *Kauno getas*, p. 461.

53 Ten pat, p. 135.

54 Žr. plačiau: D. Petrauskaitė. *Muzika Kauno žydų gete. Lietuvos muzikologija*, t. 7, 2006, p. 106–117.

55 Mishell. *Kaddish for Kovno*, p. 131–132.

56 *The Clandestine History of Kovno*, p. 362.

„Pagrindiniai geto vartai ir vaizdas į Slabodkos tiltą“, E. Lurie, 1942 m.
Reprodukcija saugoma Kauno IX forto muziejuje

GETO LIKVIDAVIMAS

1943 m. rudenį Kauno getas buvo pertvarkytas į SS valdomą koncentracijos stovyklą – KZ Kauėn. Žydų gyvenimo kontrolė buvo dar labiau sugriežtinta. Ore sklindė niūrios nuotaikos ir įtarimai, kad artėjo visiškas sunaikinimas. Tų pačių metų spalio 8 d. A. Golubas Jom Kipuro šventės metu susirinkusiems geto gyventojams kalbėjo:

Nepasiduokite, stenkitės išgyventi, slėpkitės, pabėkite iš geto, eikite į miškus. Mes privalome išgyventi, kad papasakotume šią siaubo istoriją patogiam pasauliui, kuris nenori jos girdėti. Noriu, kad jūs visi suprastumėte, jog tai paskutinis Jom

*Kipuras gete. Geto nebebus kitais metais šiuo laiku. Tai kiekvieno pareiga surasti būdą išgyventi.*⁵⁷

Geto gyventojai ieškojo būdų išgyventi – į patikimų lietuvių rankas atiduodami savo vaikus stengėsi išgelbėti bent jau juos. Lietuvių šeimose išgyveno apie 500 Kauno žydų, kurių dauguma buvo vaikai⁵⁸.

57 Mishell. *Kaddish for Kovno*, p. 166.

58 *Kaip tai įvyko?* p. 269–270.

„Demokratų aikštė“, E. Lurie, 1943 m.
Reprodukcija saugoma Kauno IX forto muziejuje

Priglaudė mane ir kitą žydų vaiką. Kambarys, kuriame gyvenome, buvo labai siauras ir ilgas. Abu gulėjome siauroje lovoje. Aš vienoje pusėje, jis – kitoje. Ant lovos virš manęs buvo sukrauti pagalvių ir antklodžių kalnai. Taip buvome paslėpti. Mus globojusi moteris leisdavo iškišti tik nosytę. Draudė ir kalbėtis tarpusavyje. Taip aš ištrūkau iš geto.

Iš interviu su Judita Mackevičiene, 2017⁵⁹

59 Atminties biuras: J. Mackevičienė.

Jeruzalėje įsikūręs Holokausto aukų ir herojų atminimo centras Jad Vašem (hebr. *Yad Vashem* – amžinas vardas), pripažindamas kilnius žydų gelbėtojų darbus, skelbia juos Pasaulio tautų teisuoliais. 239 Pasaulio tautų teisuoliai yra iš Kauno ir Kauno rajono, tarp jų Pranas Mažylis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Ona Landsbergienė, Elena Žalinkevičaitė-Petrauskienė ir Kipras Petrauskas, Kazys Grinius ir Kristina Griniuvienė, Elena Buivydaite-Kutorgienė, kunigai Bronislovas ir Juozas Paukščiai bei kiti⁶⁰.

60 Rimantas Stankevičius. Pasaulio tautų teisuolių išskirtinės istorijos, 2019-03-01. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/pasaulio-tautu-teisuoliu-isskirtines-istorijos-903493>

Žmonės iš geto nenutrūkstamu srautu vyko tiesiai pas Binkius. Jie ten pasilikdavo, kol Sofija surasdavo jiems kitą, saugesnę slėptuvę. Mano tėvai irgi greitai perėjo į kitas slėptuves – abu į skirtingas, bet man buvo sunku rasti vietą, todėl kurį laiką likau Binkių šeimoje. Mane paguldė į lgos, šešių mėnesių Binkių anūkės, lopšį. Stebėtina, bet niekas nekreipė dėmesio į tai, kad liguistai kosėjau ir trukdžiau, kad galėjau užkrėsti kūdikį. Mane priėmė į šeimą ir į lgos lopšį taip, kaip būtų priėmę bet kurį kitą žmogų.

Kama Ginkas⁶¹

Vladimiras Zubovas važinėjo savo automobiliu po Kauno rajono kaimus, ieškodamas saugių vietų, kuriose galėtų būti slapstomi iš geto išnešti vaikai. Jis draugavo su gydytoju pediatru ir kūdikių namų „Lopšelis“ direktoriumi Petru Baubliu, kuris susitarė, nors labai nelengvai, kad žydu vaikai būtų krikštijami katalikų bažnyčiose ir padirbtais dokumentais registruojami kaip pamestinukai.

Estera Elinaitė⁶²

Gyvendami gete nuolat padėdavome vieni kitiems išlikti. Mūsų namelyje tėtis įrengė slėptuvę, kur slėpdavomės akcijų metu. Rūsio patalpos plotas buvo užmūrytas, po lovomis iškiršta anga. Erdvė buvo itin maža, dažniausiai ten slėpdavomės mes ir keli kaimynai. Kiti turėdavo uždengti slėptuvę dangčiu, ant jos užstumti lovą, o spintą – ant durų. Tik tų, kurie netilpdavo į slėptuvę dėka iš jos vėliau ir ištrūkdavome. Būdavo labai baisu ir ankšta, neįmanoma net pajudėti. Nuolat girdėdavome vokiečių balsus, sunkių batų žingsnius.<...>

Vieną vakarą pas mano globėją Nataliją užsuko viešnia, kuri dėvėjo juodą skrybėlę ir kalbėjo tik vokiškai, buvo rūstaus veido. Aš jos išsigandau ir nubėgau slėptis. Tai, pasirodo, buvo mano gelbėtoja ir įmotė Elena Holcman. <...> Patekau į globos namus. Vienas kunigas man išdavė netikrą gimimo liudijimą. Liepė pamiršti savo tikrąjį vardą, pavardę ir jų niekada niekam nesakyti. Turėjau pasirinkti kurį nors lietuvišką vardą: Birutė, Jadzytė, Danutė... Taip aš tapau Danute. O naujoji mano pavardė „Vitkauskaitė“ padaryta iš tikrosios – „Vitkinaitė“.

Iš interviu su Fruma Kučinskiene, 2017⁶³

1943 m. spalio–gruodžio mėn. apie 4000 Kauno geto kalinių buvo iškelti į Aleksoto, Šančių darbo stovyklas, o apie 3000 žmonių išvežta į darbo stovyklas Estijoje⁶⁴. 1944 m. kovo 27–28 d. įvykdyta „Vaikų akcija“ – iš geto bei darbo stovyklų išvežta ir nužudyta apie 1500 vaikų iki 12 metų amžiaus ir 300 senelių⁶⁵.

Žuvo jaunoji karta, iki dvylikos metų, žuvo seniai, žūsim ir mes! Bet motinos, motinos, motinos. Katė draskosi, kanda, bet kačiukų neduos, višta savo kūnų pridengs viščiukus, ir gins iki paskutinio kraujo lašo, o žydu motina turi atiduoti savo vaiką ir žiūrėti, kaip jį tarsi šuniuką įmes į griuzoviką. Bet buvo ir didvyrių motinų, kurios smaugė savo rankomis savo vaikus. Kurios liepė žudyti save ir tik per jų lavoną buvo paimti vaikai! Amžina garbė tokioms motinoms!

Iš Tamaros Lazersonaitės dienoraščio,
1944 m. kovo 17 d.⁶⁶

1944 m. liepos 8–13 d. Kauno getas buvo likviduotas – apie 6000–7000 žmonių išvežta į Vokietijos koncentracijos stovyklas (Dachau, Štuthofą), o geto pastatai sudeginti⁶⁷.

Aleksandras Štromas, pabėgęs iš geto 1943 m. ir priglautas bei išgelbėtas Marijos ir Antano Macenavičių šeimos, pasakojo:

Kai tik 1944 m. rugpjūčio 1 d. vokiečiai buvo išvyti iš Kauno, aš tuoj pat nuėjau į Kauno getą, tikėdamasis surasti ten, gyvus ar žuvusius, savo mamą ir kitus gimines bei draugus. Kaip, turbūt, žinote, prieš pasitraukdami iš Kauno, vokiečiai sudegino bei susprogdino beveik visus geto pastatus, palaidodami po griūveliais ir degėsiams keletą tūkstančių žmonių, kurie bandė pasislėpti po tų pastatų rūšiais iškastose duobėse, taip vadinamose „malinose“, kad išvengtų išvežimo į Vokietijos koncentracines stovyklas. Taigi, galvojau, kad tų tūkstančių lavonų tarpe susirasiu saviškius, o kažkur viduje tikėjau, kad kai kuriems iš jų gal net pavyko išlikti gyviems, ir aš juos ten sutiksiu. (Iš tikrųjų iš „malinose“ besislapančių keletos tūkstančių gyvi liko tik apie 30 žmonių, bet mano giminių ir draugų jų tarpe nebuvo; nebuvo jų ir lavonų tarpe: kaip vėliau sužinojau,

64 Bubnys. *Kauno getas*, p. 127.

65 *Kaip tai įvyko?* p. 270.

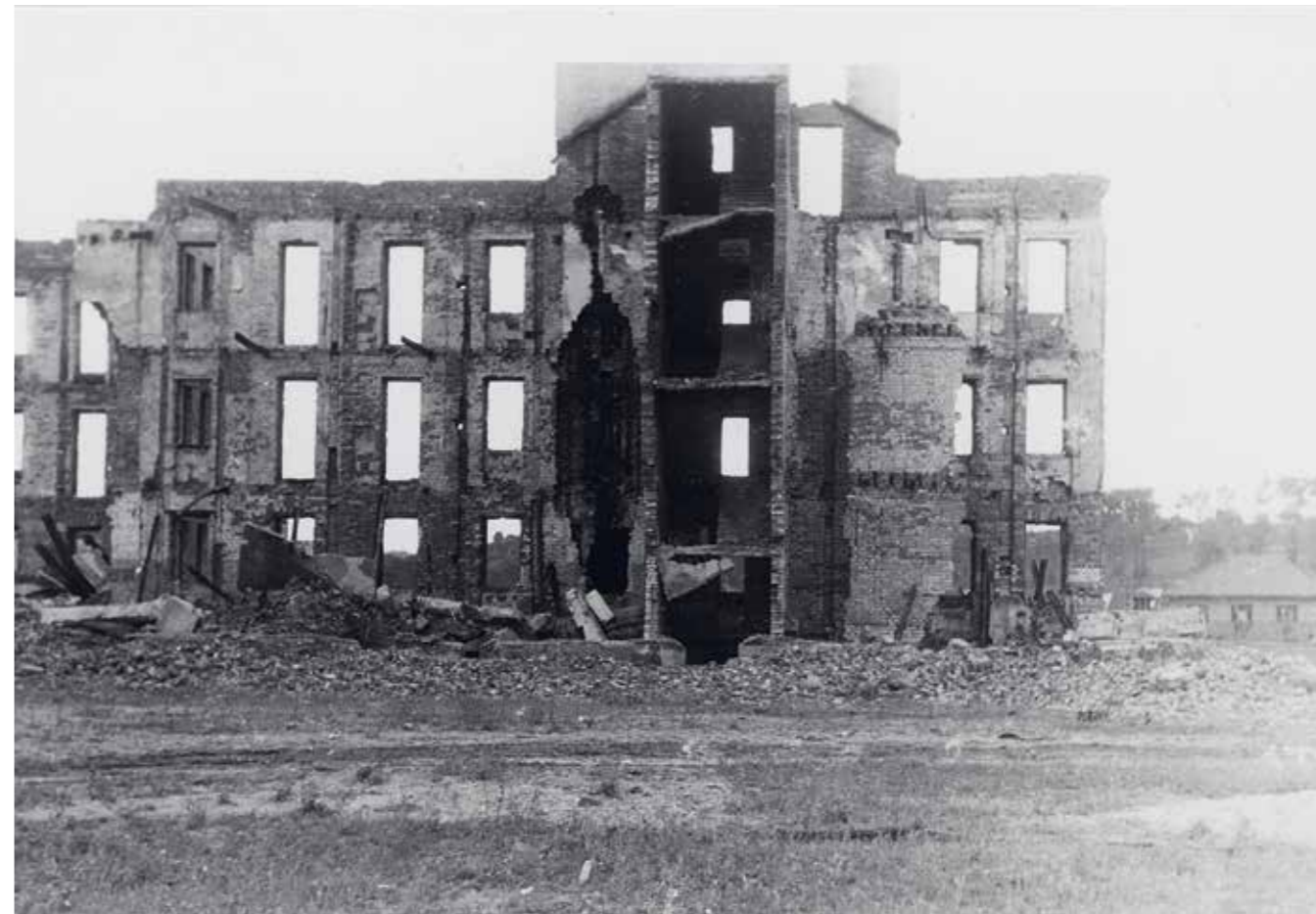
66 Lazersonaitė. *Dienoraštis*.

67 Bubnys. *Kauno getas*, p. 127–128.

61 *Išgelbėti bulvių maišuose*, p. 225–226.

62 Ten pat, p. 272.

63 Atminties biuras: F. Kučinskiene.

Kauno geto griūveliai. 1944 m. LCVA

mano mama ir dar keleri iki 1944 metų pasilikę gyvi giminės buvo visi iš Kauno geto išvežti į Vokietijos kacetų, kur mano mama bei dauguma giminių ir žuvo.)⁶⁸

Iš 37 000 Kauno žydų išgyveno tik apie 3000–4000: 500–700 pabėgę pas sovietinius partizanus, apie 500 – pasislėpę pas lietuvius, 2000–3000 – koncentracijos stovyklose Vokietijoje ir nacių okupuotoje Lenkijoje⁶⁹.

68 Pokalbis su Štromu. *Akiračiai*, 1984, Nr. 4, p. 6.

69 *Kaip tai įvyko?* p. 272.

„Perdirbta atmintis“. Horst Hoheisel ir Andreas Knitz instaliacija Sąjungos aikštėje, besiribojusioje su Kauno geto teritorija. 11-ji Kauno bienalė „YRA IR NĖRA: paminklo (ne)galimybės klausimas“ (2017), kuratorė P. Pukytė. R. Ščerbauskio fotografijos

ŽYDAI KAUNE SOVIETMEČIU

Pirmame plane – Kauno choralinė sinagoga. 1972 m. V. Jasinevičiaus fotografija, LCVA

1944 m. rugpjūčio 1 d. Kauną užėmė sovietų armija, prasi-dėjo antroji sovietinė okupacija. 1945 m. vasario 7 d. Žydų antifašistinis komitetas suregistravo vos 256 Holokausto baisumus išgyvenusius žydus Kaune¹. Kiek anksčiau Kaune buvo įvykdyta žydų registracija. Jos duomenimis, mieste gyveno 634 žydai². Dalis žydų į Kauną persikėlė iš kitų Lietuvos bei Sovietų Sąjungos vietų, o kai kurie šį miestą paliko. 1945 m. spalio 25 d. duomenimis Kaune gyveno 558 žydai³. Skaičiuojama, kad Kaune ir jo apylinkėse 1946 m. gyveno apie 4000–5000 žydų gyventojų⁴.

Išgyvenusi mažytė Kauno žydų bendruomenės dalis bandė atkurti savo gyvenimą tarsi iš pelenų. 1944 m. rugpjūčio 10 d. Kauno žydai su prašymu kreipėsi į E. Ošrį, kad šis taptų Kauno rabinu. Priėmęs jų pasiūlymą, E. Ošris sovietinės valdžios kartu buvo pripažintas oficialiu Kauno žydų bendruomenės lyderiu. Jis rūpinosi bendruomenės telkimu ir maldos namų atkūrimu. Rabinas E. Ošris prisiminė:

Pirmasis mano žingsnis buvo suburti bendruomenę. Ši bendruomenė buvo pripažinta sovietinės valdžios ir gavo leidimą tvarkyti išlikusias sinagogas ir kapines. <...> Nors išsirinkome sinagogos vadovą, iš tiesų, mes neturėjome sinagogos, kurioje būtume galėję melstis. Beveik visos sinagogos ir studijų namai Kauno centre buvo sunaikinti. Tie, kurie išliko, buvo paversti arklidėmis, automobilių garažais ar sandėliais. Tik viena sinagoga stebuklingai buvo nepaliesta – Choralinė sinagoga. Bet ji buvo

1 List of Jews in Kovno, compiled in February 1945. Yad Vashem Documents Archive, Record Group M. 7, File Number 1439.

2 Bubnys. *Kauno getas*, p. 116.

3 List of people in Kaunas, Lithuania, 1945. Yad Vashem Documents Archive, Record Group M. 18, File Number 1624.

4 LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 10, l. 40.

Kauno choralinės sinagogos vartai. XX a. penktasis dešimtmetis. LCVA

*per toli nuo vietos, kurioje apsistojo dauguma žydų, kad taptų maldos namais. Taigi, Hausmano kloizas Maironio gatvėje tapo oficialia sinagoga.*⁵

Kauno žydų bendruomenės praradimus mieste liudijo ir nacių išniekinti maldos namai. 1944 m. rugsėjo 1 d. rabinas E. Ošris, prašydamas likusias sinagogas perduoti žydų bendruomenei, rašė: „Žydų sinagogos liko vokiečių okupantų sužalotos ir paverstos tiesiog mėšlynais, tuo būdu šventenybės lieka išniekintos“⁶. Tačiau sovietų valdžia ne tik nepalaikė žydų religinio ir kultūrinio gyvenimo atkūrimo, bet, priešingai – jį visai ribojo. Kauno žydų tikiybė bendruomenė stengėsi į savo rankas perimti išlikusius maldos namus ir priešintis grubiems sovietinės valdžios tikslams.

*Pernai Raudonajai Armijai paliuosavus Kauną, Žydų Tikiybė Bendruomenė netrukus perėmė savo žinion, iš veikusių Kaune prieš karą 45 sinagogų, tik 2 sinagogas. Tame skaičiuje vienintelę reprezentatyvinę choralinę sinagogą Ožėškienės g-vėj. Š. m. IX. 8.d. Kauno miesto Vykdomojo Komiteto Pirmininkas pakvietė pas save Žydų Bendruomenės Atstovus ir jiems neprileisdamas jokių diskusijų, pranešė, jog jis reikalauja, kad Bendruomenė perduotų jam vienintelę Kauno choralinę sinagogą tikslu paversti ją lageriu vokiečių belaisviams. Jeigu Bendruomenė jam sinagogą geruoju neperduos, tai jis savo tikslui pasiekti paversiąs jėgą. Reikalavimą patalpinti žydų šventykloje Lietuvos 200000 žydų žudikus, bendruomenė numato bandymą išniekinti žydų tikybę ir savivarbos jausmus.*⁷

Sovietų valdžios įsakymu, visos religinės bendruomenės privalėjo būti registruotos. Kauno žydų tikiybė bendruomenė buvo užregistruota 1946 m. kovo 16 d. Jai perduotos naudoti dvi

5 Rabbi Ephraim Oshry. *The Annihilation of Lithuanian Jewry*. New York: The Judaica Press, 1995, p. 156.

6 LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 6, l. 115.

7 Ten pat, l. 113.

Buv. Naujoji sinagoga Birštono g. Kaunas. 1947 m. KMM

sinagogos, stovėjusios E. Ožėškienės g. 9 ir Maironio g. 28 (neišlikusi, dab. Maironio g. 28B). Tačiau nepaisant šios bendruomenės įregistravimo, sovietinė valdžia nuolat trukdė puoselėti žydų religines tradicijas.

*Kauno Žydų tikintieji, ligi šiol naudojami mėsa košer, kas išsireiškė ritualiniu skerdimu. Paprastai reikalas taip buvo: Mes iš privačiai skerdžiančių mėsininkų pirkdavom mėsos su sąlyga, kad piovimas būtų įvykdytas mūsų skerdėjų (kuris prisilaiko ritualiniu skerdimu). Skerdimas vykdavo Kauno miesto Vyk. Kom. Skerdykloje. Nuo š. m. sausio mėn. atėjus mūsų skerdėjui į skerdyklą jam buvo paskelbta, kad remiantis K. M. K. V. parėdymu skerdyklos vedėjas neleis ritualinio skerdimo. <...> Kadangi ritualinis skerdimas yra vienas iš pagrindinių mūsų tikybos pamatų ir tuo pačiu atimama iš tikinčiųjų galimybė valgyti mėsą, to dėlei prašome drg. Įgaliotinų, kiek galima skubiau išaiškinti šį nesusipratimą.*⁸

8 LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 10, l. 35.

Maironio g. 28 stovėjusios žydų sinagogos uždarymą 1948 m. rugsėjo 24 d. inicijavo slaptas Religinių kultūrų reikalų tarybos prie SSRS ministrų tarybos įgaliotinio raštas Kauno miesto darbo žmonių deputatų tarybos (DŽDT) vykdomojo komiteto pirmininkui⁹. Sinagogą uždaryti nutarta labai greitai – rugsėjo 29 d.¹⁰

1950 m. Lietuvos žydams uždrausta organizuoti kepti macus šventėms, tačiau leista kepti savo šeimos poreikiams namuose. Tais pačiais metais Kauno žydų tikiybė bendruomenė, susidedanti iš 3000 narių, Pesacho šventę minėjo kukliai – šventė metu sinagogoje apsilankė tik apie 200 žydų. Baiminantis griežtesnių ribojimų, macai kepti ir šventės minėtos artimųjų rate¹¹. Ilgainiui žydus macais aprūpindavo vadinamieji privati-ninkai, kurie kepė juos savo namuose ir pardavinėjo slapta. Dalį

9 KRVA, f. R-292, ap. 7, b. 31, l. 4.

10 Ten pat, l. 6.

11 LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 25, l. 17–23.

Buv. Naujoji sinagoga Birštono g. Kaunas. 1949 m. KMM

macų Kauno žydams atsiųsdavo giminės iš Vakarų¹². Matydama tokią situaciją, sovietinė valdžia macus leido kepti pačioms sinagogoms. Kauno sinagoga tą darė ne tik savo miesto religinės bendruomenės nariams, bet ir Klaipėdos bei Kaliningrado žydams. Anot Kauno religinės bendruomenės pirmininko, tam tikrą macų skaičių nupirkdavo kariškiai ir siųsdavo savo artimiesiems į kitus Sovietų Sąjungos miestus¹³.

Pasiruošimo Pesachui sezonas Kaune, kaip ir visoje Lietuvoje, prasidėdavo keturias savaites prieš Pesachą, tai yra iškart po Purimo, kai švenčiamas didžiojo priešo Hamano nugalėjimas. Kita vertus, Pesachas yra laisvės simbolis, teisingumo, triumfo prieš tironiją šventė. Pesachas yra itin vertinamas, todėl jam pasiruošti skiriama daugiau laiko nei visoms kitoms šventėms. Galbūt sunkus darbas prieš Pesachą simbolizuoja mūsų protėvių vergiją prieš išgelbėjimą. Dar vienas Kauno žmonių rūpestis tomis

*savaitėmis iki Pesacho buvo Nemunas. Ši švelni upė, tokia rami kitu metu, darbymečiu imdavo siautėti. <...> Visada tai nutikdavo tarp Purimo ir Pesacho, kuomet žmonės abipus upės mažiausiai galėjo sau leisti nutraukti susisiekimą. Šis nepatogumas – tik dalis Nemuno daromos žalos, nes pralaužus ledą ir upei pakilus, potvynio vanduo ir ledo luitai dažnai padarydavo nemenką žalą, o kartais ir atimdavo žmonių gyvybes.*¹⁴

1952 m. Kauno miesto DŽDT vykdomasis komitetas uždarė centrinės žydų kapines Žaliakalnyje. Netrukus iš jų pradėti grobstyti marmuriniai kapinių paminklai. Veikiausiai ne be sovietinės valdžios pritarimo, 1954 m. balandžio 27 d. Žaliakalnio žydų kapinėse suorganizuotas masinis marmurinių paminklų nuvertimas, kurio metu nuversta apie 500 paminklų.

Kilo triukšmas. Pasipylė pareiškimai. Prasidėjo tardymas. Atsakomybėn niekas nepatrauktas, nors respublikos prokuroras drg.

12 Ten pat, l. 66.

13 Ten pat, l. 36.

14 H. Shafer. The Eve of Passover in Kovno. *The Sentinel*, April 15, 1943, p. 15.

Kauno geto kapinės Vilijampolėje, sunaikintos 1978 m. statant Varnių tiltą. XX a. septintasis dešimtmetis. S. Lukošiaus fotografija, KMM

*Bacharovas man asmeniškai pareiškė, kad chuliganai išaiškinti. Dabar nuverstų paminklų grobimas padidėjo. Krikščionių kapinėse atsirado vis daugiau šių marmurinių paminklų, o ant vieno išvirkščioje pusėje yra užsilikęs užrašas „Rachil“, nors priešakyje jau iškaltas kryžius ir kitas vardas užrašytas.*¹⁵

Uždarius Žaliakalnio kapines, tuometinė Kauno valdžia žydams skyrė kapinių vietą Aleksote,

*kur kiaulės ir kiti gyvuliai ganosi. Žydai bėdos verčiami ėmė čia laidoti numirėlius. Čia gyvenančiam pulkininkui tas nepatiko ir jis uždarė kelią į kapines, užtvėrdamas 2 metrų tvorą. Dabar nunešti numirėlius į kapines nėra galimybės, jei bent tik lėktuvais vežti. Į visus prašymus žodžiu ir raštu vykdomasis komitetas nekreipia jokio dėmesio, kas kelia didelį pasipiktinimą Kauno žydų tarpe.*¹⁶

15 KRVA, f. R-292, ap. 7, b. 78, l. 13.

16 Ten pat.

Tais pačiais metais uždarytos žydų kapinės Panemunėje, iš kurių „imta vežti žvyras ir smėlis gausiai išrausiant žmonių kaulų – griaučių. Kaulus čia surenka ir parduoda skudurų supirkėjams. Aplinkiniai gyventojai biauřisi tokiais darbais“¹⁷.

Pesāchas (hebr. praeiti šalia, nepaliesi) – viena svarbiausių žydų švenčių. Dar vadinama laisvės arba pavasario švente. Pesachas simbolizuoja žydų tautos išsilaisvinimą iš vergovės senovės Egipte. Jo metu neleidžiama vartoti raugų turinčių produktų (pavyzdžiui, duonos, giros), kepami ir valgomi neraugintos duonos paplotėliai – **mācai**.

17 Ten pat.

SOVIETINIS ANTISEMITIZMAS

Dalis žydų tikėjo, kad po karo bus įmanoma grįžti į „normalų“ gyvenimą. Tačiau penktajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungoje pradėta įgyvendinti valstybinė antisemitizmo politika. Pradžioje ribojant žydų patekimą į vadovaujančius postus, pamažu pereita prie antisemitizmo teorinio pagrindimo. Apie 1948–1949 m. antisemitinės nuotaikos ėmė virsti SSRS partinės ideologijos dalimi¹⁸.

Antisemitizmo politinė linija pradėjo ryškėti ir Lietuvos SSR. Buvo kurstomos politinės ir ideologinės antisemitinės kampanijos, griebtasi represijų. Sovietinio režimo Lietuvoje priešiškus žydams palaipsniui augo virsdamas propagandinėmis kampanijomis, nukreiptomis prieš „kosmopolitizmą“, „sionizmą“ ir „gydytojus kenkėjus“¹⁹.

Lietuvos žydų persekiojimas sustiprėjo 1949–1953 m. Į Valskybės saugumo ministerijos (MGB) akiratį daugiausia pakliūdavo tie žydai, kurie nepriklausomoje Lietuvoje plėtojo savo verslą, dalyvavo to meto legalių visuomeninių organizacijų veikloje ar kovose už Lietuvos nepriklausomybę, mokėsi užsienyje ir kt. Pavyzdžiui, 1950 m. Lazariui Davidsonui tapti Lietuvos respublikinės kino nuomos kontoros valdytoju paduotoju sutrukdė faktas, kad šis prieš karą Kaune turėjo amerikietiškus filmus platinusią kino firmą²⁰. Žydai pradėti laikyti „socializmo priešais“, „imperializmo samdiniams“²¹. 1951 m. birželio mėnesį Kaune buvo areštuota grupė „žydų buržuazinių nacionalistų“²².

1952 m. Maskvoje prasidėjo „gydytojų kenkėjų“ byla. Ši antisemitizmo kampanija MGB pastangomis plėtota ir Lietuvoje. 1953 m. vasario 27 d. LSSR MGB vadovas informavo LKP CK pirmąjį sekretorių Antaną Sniečkų, kad žydai ir su LSSR sveikatos apsaugos ministerijos vadovybe susiję lietuviai kalti dėl blogo sovietinių veikėjų gydymo. Jie kaltinti dėl ankstyvos rašytojo Petro Cvirkos mirties 1947 m. ir didelio vaikų

mirtingumo Kauno respublikinėje ligoninėje²³. Tarp suimtų gydytojų buvo Leonas Koganas, dirbęs Kaune nuo 1921 metų. L. Koganas pirmasis pradėjo praktikuoti trachėjos bronchoskopiją, o 1940 m. birželį buvo tapęs prosovietinės vyriausybės sveikatos apsaugos ministru²⁴. „Gydytojų kenkėjų“ byla subliuško 1953 m. kovą mirus Josifui Stalinui. Netrukus buvo paskelbta, kad areštuoti „gydytojai kenkėjai“ yra visiškai nekalti ir paleidžiami iš kalėjimo²⁵.

Lietuvoje sovietinė propaganda prieš sionizmą ir Izraelį apirimo po J. Stalino mirties, tačiau vėl suaktyvėjo 1956 m., pašlijus Sovietų Sąjungos ir Izraelio santykiams Sueco krizės metu. Nikitos Chruščiovo vadovavimo SSKP CK laikotarpiu antisemitinės kampanijos buvo vykdomos epizodiškai. Žydų diskriminavimo tendencijų su nežymiais pokyčiais išliko iki pat Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos (nuo 1988 m.), kuri iš esmės pakeitė požiūrį į tautinius santykius²⁶.

18 Kastytis Antanaitis. 1952–1953 metų antisemitinė kampanija Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungoje. *Darbai ir dienos*, 2016, Nr. 65, p. 88.

19 Justas Stončius. *Antisemitizmas sovietinėje Lietuvoje 1944–1990 metais*. Mokslo daktaro disertacija. Klaipėda, 2018, p. 29.

20 Vytautas Tininis. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m.*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 31.

21 Stončius. *Antisemitizmas sovietinėje Lietuvoje*, p. 30.

22 Tininis. *Komunistinio režimo nusikaltimai*, p. 260.

23 Antanaitis. 1952–1953 metų antisemitinė kampanija, p. 93.

24 Tininis. *Komunistinio režimo nusikaltimai*, p. 33.

25 Stončius. *Antisemitizmas sovietinėje Lietuvoje*, p. 51.

26 Ten pat, p. 77, p. 135.

TEATRO IR SAVIVEIKLOS KOLEKTYVAI

1956 m. Chaimo Pinskerio pastangų dėka Kaune įkurtas žydų teatras. Susibūrusi nedidelė dramos mėgėjų grupė 1957 m. pavasarį pastatė spektaklį pagal J. Gordino pjesę „Mirelė Efros“. Premjera sulaukė didelio pasisekimo. Po keleto metų išaugęs kolektyvas pradėjo veikti tuometiniuose Profsąjungų Kultūros rūmuose (Kęstučio g. 1, dab. Kauno kultūros centras), kur savo pasirodymus rengdavo ir kiti Kauno saviveiklininkai. Šokių entuziasto M. Sajavičiaus, muzikos mylėtojos S. Gurvičiūtės, chorvedžio I. Zingermano ir kitų pastangomis netrukus susibūrė žydų tautinių dainų ir šokių ansamblis²⁷. Kiek vėliau susibūrė choras, estradinės muzikos orkestras.

Dramos kolektyvas statė spektaklius pagal A. Goldfadeno, J. Gordino, J. Belcerio, Šolem Aleichemo ir kitų pjeses. 1968 m. respublikinėje peržiūroje vaidindama A. Goldfadeno pjesę „Du keistuoliai“ Kauno žydų dramos grupė iškovojo geriausio kolektyvo vardą bei pelnė liaudies teatrų pereinamąjį prizą, o 1969 m. laimėjo pirmąją vietą savo klasėje nacionaliniame konkurse²⁸.

27 *Kauno žydų saviveiklos 50-metis*. Kauno žydų religinė bendruomenė, 2007, p. 2–3.

28 Jewish Drama Group Wins Lith Prize. *The Sentinel*, October 09, 1969, p. 5.

Šios kultūrinės veiklos, kuri iš dalies padėjo palaikyti žydišką tapatybę, neaplenkė sovietinės ideologijos priežiūra. 1971 m. Kauno žydų teatro trupė nebuvo išleista į gastroles kituose Sovietų Sąjungos miestuose, kur egzistavo žydų bendruomenės. Protestuodami prieš šį sprendimą, artistai atsisakė vaidinti. Sovietų valdžia apsunkino žydų gyvenimą Kaune ir kitais būdais:

*Ji uždarė hebrajų pamokas Kauno sinagogoje, grįsdama, kad mokytojas neturėjo licencijos. Kai vietiniai žydai nusamdė naują mokytoją su reikiama dokumentais, valdžia vis tiek atsisakė leisti pamokas. Tvirtino, kad hebrajų pamokos leidžiamos tik ten, kur 50 proc. mokinių kreipėsi dėl vizų į Izraelį. O Kaune mažiau nei pusė mokinių padavė tokias paraiškas.*²⁹

Kauno žydų teatro trupė kuriam laikui iširo. 1976 m. susibūrė naujieji žydų meno saviveiklos entuziastai. Šokių grupei vadovavo Lena Zareckaja, vokaliniam ansamblui – Maša Golsberg, Maša Volpė, vėliau Batja Gomberg. Orkestrui vadovavo Nataša Valdman, o dramos būreliui – Kopelis Judelevičius. Kauno žydų

29 Kovno Jewish Theatrical Troupe Protests Confinement To Boundaries Of The City. *The Sentinel*, December 16, 1971, p. 70.

Kauno žydų saviveiklos kolektyvo muzikantai. M. Bairako asmeninis archyvas

saviveiklos kolektyvas gastroliavo Vilniaus, Palangos, Druskininkų, Birštono scenose³⁰.

Nors po 1975 metų Kaunas ir tapo laisvesnis, hebrajų kalba dainuoti buvo draudžiama, reikėjo viską perrašyti į jidiš kalbą. Paprastai repertuarų niekas netikrindavo. Turėjome draugų, kurie atsiųsdavo tuo metu labai populiarios Izraelio dainininkės Ofros Azos (Bat-Sheva Ofra Haza-Ashkenazi) plokštelių. Repertuare buvo privalu turėti vieną dainą lietuvių kalba, vieną – rusų, ir ką nors apie partiją ar su panašiu kontekstu... Pamename, Kauno rajono laikraščio redaktorius nuolat mus spausdavo, kad mažai patriotinių dainų pas mus... Bet mes norėjome, kad dainuoti būtų malonu, todėl apie Leninę nedainavome.

Iš interviu su Batja ir Borisu Gombergais, 2018³¹

³⁰ Kauno žydų saviveiklos 50-metis, p. 7–9.

³¹ Atminties biuras: B. ir B. Gomberg. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2018. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-b-ir-b-gomberg>

XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje ir visoje Sovietų sąjungoje Kauno vardą garsino dainininkė Nechama Lifšicaitė. 1927 m. Kaune gimusi N. Lifšicaitė Antrojo pasaulinio karo metais su šeima pasitraukė į Uzbekistaną. Po karo grįžusi į Lietuvą ir baigusi Valstybinę konservatoriją, netrukus pradėjo koncertuoti Vilniaus filharmonijoje ir Kauno valstybiniame muzikiniame dramos teatre. Šalia operinės karjeros dainininkė pradėjo atlikti jidiš dainas. 1959 m. ir 1960 m. ji buvo išsiųsta į užsienį taip siekiant parodyti Vakarų šalims, kad Sovietų Sąjungoje jidiš kultūra nėra varžoma. Koncertiniai turai surengti Prancūzijoje, Belgijoje, Austrijoje. 1960 m. ir 1961 m. išleistos dvi jos dainų įrašų plokštelės. N. Lifšicaitės atliekamos dainos buvo svarbios žydų tapatybės sklaidai. XX a. septintojo dešimtmečio vidurio N. Lifšicaitė tapo vienu iš SSRS žydų kovos už teisę grįžti į istorinę tėvynę Izraelį simboliu. 1969 m. dainininkė ten ir emigravo.³²

Tiek Lietuvoje, tiek plačiojoje Sąjungoje N. Lifšicaitė skleidė savo kultūros apraiškų ištroškusiems žydams gaivinantį tautinį ir

³² Stončius. *Antisemitizmas sovietinėje Lietuvoje*, p. 91–92.

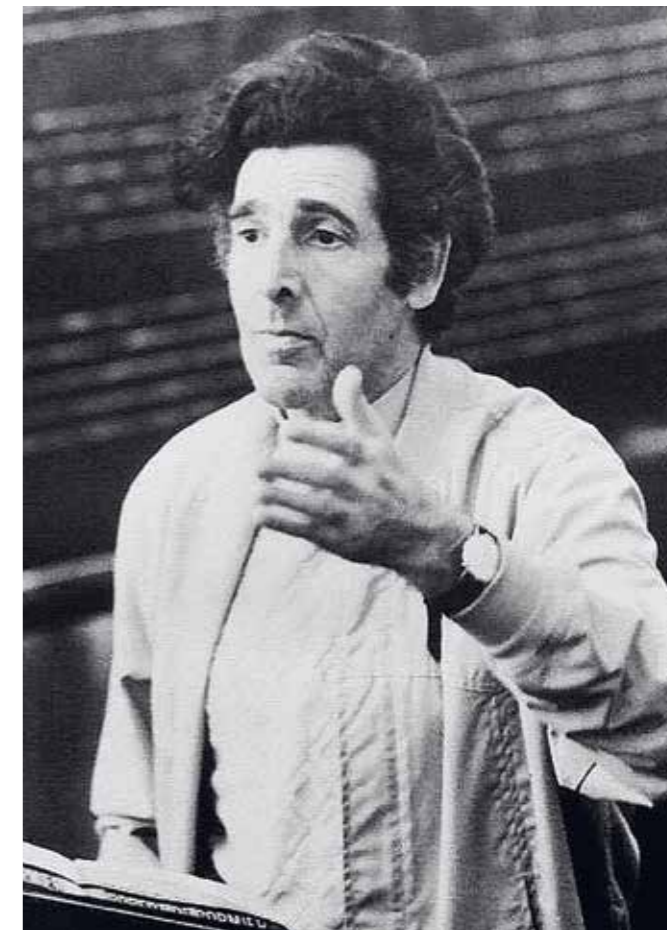

N. Lifšicaitė. 1960 m. R. Litay asmeninis archyvas

dvasinį peną. <...> Nechamos (ivrito [hebrajų] kalba – Paguoda) dainos išreiškė giliausius Tarybų Sąjungos žydų išgyvenimus ir lūkesčius, jos sukrėsdavo ir įdvasindavo.³³

XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje muzikiniame Lietuvos gyvenime reiškėsi Hermanas Perelšteinas, kuris nuo 1936 m. lankė fortepijono studijas Kauno konservatorijoje, o 1941 m. vasarą su šeima sovietų buvo ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžęs H. Perelšteinas 1956 m. mokslus tęsė Valstybinėje

³³ Cituota iš: Sigita Žemaitytė. *Žydų tapatumas sovietinėje Lietuvoje (XX a. 8–9 dešimtmečiai)*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas, 2012, p. 23.

H. Perelšteinas. XX a. aštuntasis dešimtmetis. Choro „Ažuoliukas“ archyvas

konservatorijoje. 1959 m. jis Vilniuje įsteigė berniukų chorą „Ažuoliukas“, kuris garsina Lietuvą visame pasaulyje iki šių dienų. 1979 m. H. Perelšteinas emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas³⁴. 1928–1938 m. H. Perelšteinas gyveno Vytauto pr. 58 namo bute Nr. 5, name, kurį pastatė garsūs tarpukario verslininkai, „Litekso“ fabriko įkūrėjai M. Posvianskis ir H. Klisas.

³⁴ Vytautas Jakelaitis. Hermanas Perelšteinas, 2010. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Hermanas-Perelsteinas-3565>

ALTERNATYVIOJI KULTŪRA

XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje Kaune ėmė reikštis laisvės idėjas propaguojančios jaunimo kultūros formos. Mieste kūrėsi alternatyvios sovietinei estradai jaunimo muzikos grupės, atsirado pirmieji hipių pasekėjai. XX a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių sandūroje susibūrė bene garsiausia neformali „hipuojančio“ jaunimo grupė, žinoma „Company“ vardu. Grupės kultūrinei savimonei įtaką darė Modrio Tenisono pantomimos teatras. Vienas iš šios

grupės narių buvo M. Tenisono teatro trupės narys Arkadijus Vinokuras.

Mes, Kauno hipiai, sąmoningai suvokėme, kad visa mūsų veikla, mūsų gyvensena turi matytis. Mes nesislėpėme. Ir tai buvo mūsų jėga. Ar tai buvo sąmoningas sprendimas? Manau, kad bent pradžioje – ne. Kai kagėbistai, komsolistai pradėjo imtis provokacinių veiksmy prieš mus – suėmimai, grasinimai – mes

A. Vinokuras ir „Company“ narės Kaune. Apie 1969–1970 m.
K. Petkūno asmeninis archyvas

sąmoningai suvokėme savo reikšmę. Drąsos ir tikėjimo sėmėms vienas iš kito, iš „The Doors“, „The Beatles“, Jimmy Hendrix, Janis Joplin, iš radijo laidų „The Voice of America“, „Radio Liberty“, „Radio Sweden“, „Radio Luxemburg“, taip pat iš sovietinių filmų, kritikuojančių „supuvusį buržuazinį gyvenimo būdą“. Mes matėme tai. Svajojome apie tai, iš ko buvo šaipomasi. <...> Mūsų priešiškas sovietinei tikrovei neatsirado iš niekur. Mes buvome kauniečiai, Lietuvos laikinosios sostinės piliečiai. <...> Hipių

judėjimas, kilęs spontaniškai, neorganizuotai, iš tiesų turėjo ir nacionalinį atspalvį, nors mūsų gretos buvo tikrai kosmopolitinės: lietuviai, žydai, rusai, lenkai. <...> 1972 m. sukūrėme pirmą hipių komuną sovietų imperijoje. Po Romo Kalantos susideginimo mus suėmė. Reikalavo bendradarbiauti, bet atsisakėme.³⁵

³⁵ Laisvės proveržiai sovietiniame Kaune: nuo slapto pagrindžio iki atviro protesto. Sud. Rimantė Tamoliūnienė. Kaunas, 2007, p. 83.

„Raganiai“. N. Gitkindas (gulį), V. Kočegarovas (sėdi), A. Goldšteinas (stovi kairėje) ir J. Gitkindas. Kaunas. Apie 1970 m. N. Gitkindo asmeninis archyvas

Tokie jaunimo sambūriai buvo sovietų slaptųjų tarnybų sekami ir kompromituojami.

1972 m. gegužės 14 d. protestuodamas prieš sovietinę okupaciją Muzikinio teatro sodelyje susidegino Romas Kalanta. Tų pačių metų gegužės 18–19 d. miesto centre vyko demonstracijos. Suimti 402 dalyviai, 8 jų vėliau nuteisti laisvės atėmimu. 1973 m. gegužės mėnesį, siekiant užkirsti kelią R. Kalantos susideginimo metinių minėjimui, Kaune įvesta pusiau sukrinta padėtis. Šiuos įvykius A. Vinokuras prisimena taip:

Tų pačių metų rudenį buvau suimtas ir po penkių minučių „teismo“ nuvežtas į KGB pastatą Kaune. Ten, rūsyje, majoras Aleinikovas paklausė manęs, kaip aš būdamas žydų kilmės, kovojau už laisvą Lietuvą? Atsakiau, kad Lietuva yra mano tėvynė. Kad laisvė Lietuvai taip pat yra ir laisvė visoms tautoms šiame kalėjime. Jis liepė mane įgrūsti į geležinę spintą. Joje nebuvo vietos net vienam žmogui. Dėžė mėtė ant grindų, daužė lazdomis. Paliko vėliau stovėti. Po kiek laiko vėl daužė. Praėjus keletui valandų, ištraukė ir nukirpo plikai. Pasitaikė geras milicininkas. Pasakė, jog apie mane yra girdėjęs, todėl nukirps gražiai. Taip ir padarė. Uždarytas buvau mėnesį. Kameroje, talpinančioje dvylika žmonių, išlaikė tris paras tamsoje, po to įleido 29 nuteistuosius, prieš tai įjungę 500 vatų lempą. Ji degė dieną ir naktį. Per Kalantines 1973 m. vėl suėmė. Uždarė į karo ligoninę. Visą mėnesį į akis lašino vaistus, todėl mačiau tik šešėlius.³⁶

Kitas grupės „Company“ narys buvo Nathanas Gitkindas, kuris apie 1970 m. rudenį pasakoja taip:

Kaune jau stipriai jaučiamas įvairių hipių judėjimui prijauniančio jaunimo būrimasis į grupėles, tačiau beveik visi dar sėdi pogrindyje. Daugelis vaikinų gatvėje slepia plaukus už apykaklės, merginos dar viešai nesididžiuoja ilgais sijonais, ryškiomis spalvomis ir gėlyte plaukuose, visuomenė dar, švelniai kalbant, netolerantiška, nei ilgiems plaukams, nei gėlėms plaukuose, nei laisvam bendravimui ir garsiam, blaiviam juokui viešojo vietoje... Viskas vyksta toli nuo praeivių akių, grupelės renkasi „The Beatles“, „Rolling Stones“, „Led Zeppelin“, Frank Zappa plakatais išdabintuose pusrūsiuose, mansardose ar šiaip pas ką nors kamaryje (ypač pas tuos, kurių tėvai tolerantiški) ir pamiršę viską pasaulyje, klausosi muzikos. Kaune vyksta audringas big beat'o gyvenimas. <...> „Company“ Miesto sode pradėjo formuotis rudenį. Lauke buvo šlapia ir šalta. Pieno kavinėje išgeriamas beprotiškas kiekis

³⁶ Ten pat, p. 85.

kavos, tačiau ir ten juk reikėdavo užleisti vietą kitiems lankytojams. Kai nebūdavo „ploto“, o jo nebūdavo dažniau nei jis būdavo, beviltiškai sušalusį „Company“ vis vien nenorėdavo skirstytis. Būti drauge, tai ne tik plepėti, ginčytis ar draugiškai šaipytis vienam iš kito, būti drauge – tai užsimiršti kur esame, pasijusti aukščiau nei kasdienybė – visa tai galima apibūdinti tada dar nežinoma sąvoka: „gyventi virtualiame pasaulyje“.³⁷

N. Gitkindas buvo ir 1969 m. pradžioje susibūrusios kultinės roko grupės „Raganiai“ būgnininkas. Grupėje 1969–1971 m. taip pat grojo: Visvaldas Žalnierius – vokalas, Jokūbas Gitkindas – solo gitara, Vladimiras Kočegarovas – gitara, vokalas, Anatolijus Goldšteinas – bosinė gitara, vokalas³⁸.

Pirmo rimtesnio pripažinimo „Raganiai“ sulaukė 1970 m. gavę pasiūlymą koncertuoti tarptautiniame pramoginių šokių konkurse. Pramoginiams šokiams tada grojo grupė „Aitvarai“ kartu su maestro Mišos Kanzerio pūtikų sekcija iš naktinio klubo „Orbita“. Vėliau „Raganiai“ koncertavo diskotekose:

„Saulutė“ buvo studentų kavinė, įrengta viename studentų miestelio bendrabutyje, priešais Automatikos fakultetą. Ten buvo organizuotos pirmosios diskotekos Kaune. Svarbu pabrėžti, kad tai nebuvo įprastos diskotekos. Tai, galbūt, net nebuvo diskoteka (nors taip vadinosi), o įvairaus roko (hard rock, art rock, psychodelic rock ir pan.) albumų nagrinėjimas ir klausymas. <...> Tik patikimi ir savi žmonės galėjo pakliūti vidun. Kažkiek biliety „Raganiai“ gaudavo visada, todėl galėjome atsivesti draugus iš „Company“. Kita vertus, „Company“ būdavo laukiami lankytojai, nes jų šokio maniera suteikdavo diskotekai kito, beveik uždrausto pasaulio iliuziją.³⁹

Netrukus „Raganiams“ iš Radiolektronikos fakulteto teko persikraustyti į J. Janonio popieriaus fabriko kultūros namus. Dėl santvarkos varžymų grupei daugelis durų užsivėrė ir ji palaipsniui iširo 1972 m. vasarą⁴⁰. Tačiau savo veiklą „Raganiai“ atnaujino Izraelyje 2001 m. ir gyvuoja iki šiol.

³⁷ Ten pat, p. 91.

³⁸ Mindaugas Peleckis. Pirmoji diskoteka Lietuvoje ir visoje TSRS: Kauno hipiai, Raganiai, Company, Smūtkeliai, Nuogi ant slenksčio, 2011-05-04. Prieiga per internetą: <https://www.suru.lt/pirmoji-diskoteka-lietuvoje-ir-visoje-tsrs/>

³⁹ Laisvės proveržiai sovietiniame Kaune, p. 95

⁴⁰ Peleckis. Pirmoji diskoteka Lietuvoje.

Daugeliui žydų, gyvenusių sovietinėje Lietuvoje, nepriklausomai nuo politinių ar ideologinių įsitikinimų bei santykio su religija ir jidiš kalba, kertine tapatybės savastimi tapo priesakas hebrajų kalba *zachor* (liet. atminti)⁴¹.

Grįžusi į Kauną gyvenimą vėl pradėjau iš naujo. Visomis jėgomis. Negaliu užmiršti to, ką praėjau. Tai neįmanoma. Pagalvau, buvau tik vaikas, bet niekada nieko nebijojau. Jokio darbo. Metus laiko Kaune tvarkiau išvietes. Nes nebuvo kitos išeities, norėjau valgyti. Nenorėjau sėdėti ir kažko laukti. Ėmiau stengtis, mokyti, juk buvo ketverių metų pertrauka. Laikiau egzaminus eksternu. Įstojau į Kauno politechnikos institutą [KTU], jį baigiau. Dirbau Šančiuose, Požėlos konditerijos fabrike, vėliau staklių gamykloje. Sukūriau šeimą. Namuose stengiausi pasakoti viską, ką praėjau. Kad mano vaikai žinotų. Ir visur, kur tik galiu, pasakaju apie tai.

Iš interviu su Roza Gapanavičiūte Bloch, 2020⁴²

Dalis žydų jautė moralinę pareigą bent kartą per metus susiburti masinių žudynių vietose ir pagerbti Holokausto aukas. Tačiau sovietinis režimas tokius pagerbimus atidžiai sekė, o dažnai ir draudė. 1971 m., minint trisdešimtąsias „Didžiosios akcijos“ metines, Čikagos žydų savaitraštis *The Sentinel* rašė:

Dabartinė Lietuvos valdžia bando ištrinti bet kokius šio monstriško poelgio ženklus. Saujai likusių žydų, vis dar gyvenančių Kaune, draudžiama paminėti šią dieną. Už pasirodymą per metines žydai buvo areštuoti apkaltinus juos chuliganizmu. Tačiau Lietuvos žydai laisvajame pasaulyje niekada nepamirš šios dienos ir nuolatos primins pasauliui apie šias žudynes tikėdamiesi, kad, galbūt, vieną dieną pasaulis tarpusavyje išmoks gyventi taikiai ir harmoningai.⁴³

XX a. septintajame–devintajame dešimtmečiuose sovietinės valdžios vykdytas kultūros ir religijos suvaržymas itin paveikė Kauno žydų bendruomenę. Žmogaus teisių pažeidimai, antisemitinė, prieš Izraelį ir sionizmą nukreipta propaganda skatino žydų bendruomenę kovoti už teisę išvykti į savo istorinę tėvynę.

Lietuvos žydų protestų atgarsiai skambėjo visame pasaulyje. Siekiant išsikvotiti teisę išvykti į Izraelį buvo rašomos peticijos, memorandumai, laišakai ne tik sovietų valdžios institucijoms, bet ir į Vakarų šalis. 1971 m. trisdešimt du Kauno, Vilniaus ir Rygos žydai inicijavo bado streiką Maskvoje.

10 dienų mes vaikštome iš vieno iš priėmimo kambario į kitą. <...> Protestuodami prieš valdžios institucijų savivalę, birželio 22 d., kai Hile buvo Centrinėje telegrafo tarnyboje Maskvoje, paskelbėme bado streiką. Tai antroji mūsų paskelbto bado streiko diena, tačiau dar negavome laukto atsakymo. Dieną ir naktį esame Telegrafo biure. Mes nemiegame. Tarp mūsų yra 17 moterų, kai kurios iš jų su mažais vaikais. Mes primygtinai reikalaujame savo pagrįstų teisių. Mes norime gyventi Izraelio valstybėje.⁴⁴

Šį Maskvoje surengtą žydų protestą sovietinė valdžia užgniaužė grasindama sankcijomis. Vis dėlto, nors žydų emigracija buvo įvairiais būdais ribojama, 1967–1972 m. Lietuvą paliko didžioji dalis žydų, kurių dauguma išvyko į Izraelį⁴⁵. Iki 1980 m. Lietuvą buvo palikę apie 10 000 šalies žydų⁴⁶.

Dėl didelės žydų emigracijos sumažėjo Kauno žydų bendruomenė. Tai buvo itin juntama sinagogoje. Vertindamas šią situaciją sinagogos komiteto pirmininkas apgailėstavo: „Matomai greitai teks sinagogą uždaryti. Lanko sinagogą mažai žmonių, daugiausia seni žmonės. Tie, kas ateina

„Kiemų galerijos“ sienos fragmentas (įkūrėjas Vytenis Jakas).
Kaunas, D. Petreikio fotografija

melstis, mūsų gėdai, nemoka⁴⁷. Nepaisant to, Kauno žydai tikėjimą praktikavo savo privačiose erdvėse. Jie stengėsi išlaikyti tradicijas ir nepapulti į sovietinės valdžios akiratį⁴⁸.

Mano dėdė gyveno Gardino gatvėje. Jis išmoko macus kepti namuose – turėjo kažkokį prietaisą. Prieš Pesachą – žydiškas Velykas – įjungdavo, kad visi šeimos vaikai stovėtų ir saugotų. Duryso

būdavo uždarytos ir keptavome macus. Per šventes susirinkdavo visa šeima. Švėsdavome nuo pradžios iki galo – su maldomis ir visomis tradicijomis.

Iš interviu su Bella Shirin, 2017⁴⁹

41 Lietuvos žydai už geležinės uždangos. Kilnojamosios parodos katalogas. Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Vilnius, 2014, p. 7.

42 Atminties biuras: R. Bloch. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2020. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-r-bloch>

43 William W. Mishell. 30th Anniversary Of Massacre Of Lithuanian Jews On Oct. 28. *The Sentinel*, October 14, 1971, p. 39.

44 U Thant Given Text Of Plea From Jews On Hunger Strike in Moscow. *The Sentinel*, July 01, 1971, p. 3.

45 Linas Tatarūnas. Lietuvos žydų nacionalinis judėjimas už teisę išvykti į Izraelį, 2001. Prieiga per internetą: <http://genocid.lt>

46 Vitalija Stravinskienė. Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1944–1989 m. (statistinis aspektas). *Istorija*, t. 103, Nr. 3, 2016, p. 38.

47 LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 78, l. 65.

48 Ten pat, l. 45.

49 Atminties biuras: B. Shirin. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-b-shirin/>

ŽYDAI KAUNE ATKŪRUS LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje, pertvarkos ir Atgimimo sąjūdžio metais Lietuvoje prasidėję procesai sudarė sąlygas ir žydų tautiniam atgimimui. Buvo pradėta ieškoti organizacijos formų. 1989 m. kovo 5 d. Vilniuje įsteigta Lietuvos žydų kultūros draugija¹. Netrukus Kauno Profsąjungų kultūros rūmuose įvyko steigiamasis draugijos Kauno skyriaus susirinkimas, kuriame dalyvavo daugiau nei 300 žmonių. Susirinkimo metu buvo išrinkta skyriaus taryba. Pirmininku išrinktas V. Jelinas, vėliau juo tapo M. Zingeris².

1988 m. pirmą kartą po Antrojo pasaulinio karo Kaune atidaryta žydų kultūrą pristatanti paroda „Lietuvos žydų dailė XVII–XX a.“. Parodą Kauno paveikslų galerijoje parengė E. Zingeris. Čia po beveik keturių dešimtmečių vėl prabilta apie žydų meną³.

1988 m. gruodžio 11 d. atkūrus Lietuvos Tautinį olimpinį komitetą, atsivėrė galimybė atkurti sporto klubo „Makabi“ veiklą. 1989 m. sausio 8 d. Vilniuje vykusiame klubo atkuriamajame suvažiavime dalyvavo 85 delegatai ir daugiau nei 200 svečių iš visos Lietuvos. Atkuriant „Makabi“ veiklą buvo iškeltas siekis atgaivinti prieškarines žydų sporto tradicijas ir dalyvauti pasaulinėse žydų sporto žaidynėse⁴.

1989 m. mes netikėtai išvažiavome į pasaulinę XIII-ąją makabiadą, kuri vyko Izraelyje. Mūsų buvo apie 50–60 žmonių. Dalyvavome futbolo, lauko, stalo teniso, plaukimo, šachmatų varžybose. Norėjom atstovauti Lietuvai, nors organizatoriams norėta parodyti, kad atvežėme Tarybų sąjungos komandą.

Iš interviu su Gercu Žaku, 2018⁵

„Kienio galerijos“ (aut. Vytenis Jakas, 2014 m.) sienos fragmentas, Kaunas. D. Petreikio fotografija

1 Žydų istorija Lietuvoje. Prieiga per internetą: <https://www.lzb.lt/2014/06/17/zydu-istorija-lietuvoje>

2 Lietuvos žydai švenčia 30-ąją Chanuką. Prieiga per internetą: <https://www.lzb.lt/2018/12/01/lietuvas-zydai-svencia-30-aja-chanuka>

3 *Lietuva litvakų kūryboje*. Sud. Vilma Gradinskaitė. Vilnius, 2018, p. 174.

4 Gintaras Nenartavičius. „Makabi“ klubo atstovai didžiuojasi pirmieji žengę su trispalve. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/sportas/startai/2014/09/20/news/-makabi-klubo-atstovai-didzijuojasi-pirmieji-zenge-su-trispalve-4451659/>

5 Atminties biuras: G. Žakas. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2018. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-g-zakas>

„Kienio galerija“ (aut. Vytenis Jakas, 2016 m.), Kaunas. D. Petreikio fotografija

Lietuvos makabiečiai, 1989 m. žygiavę XIII-ųjų „Makabi“ žaidynių atidaryme, buvo pirmoji Lietuvos delegacija, su Lietuvos trispalve dalyvavusi Tarptautinio olimpinio komiteto pripažintose varžybose⁶.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Kaune veikia kelios žydų bendruomenės: Kauno žydų bendruomenė (pirmininkas – G. Žakas), Kauno žydų religinė bendruomenė (pirmininkas – Mauša Bairakas) ir Kauno chasidų sinagogos religinė bendruomenė (pirmininkas – Iseris Šreibergas). Kauno žydų religinė bendruomenė rūpinasi vienintele mieste veikiančia Kauno choraline sinagoga⁷.

6 Vytautas Žeimantas. „Makabi“ žaidynės. Tokios sėkmės nesitikėjo. *Olimpinė panorama*, 2019 m. rugpjūtis, Nr. 8, p. 27.

7 *Litvakų peizažas*. Kauno miesto žemėlapis. *Kaunas In*, 2018.

2010 m. įkurtas Kauno žydų centras (įkūrėjas ir globėjas – Viljamas Sternas, rabinas – Moshe Sheinfeldas, vadovas – Alexas Mininas). Vienas iš centro tikslų – padėti išsaugoti tapatybę žydų studentams ir jaunimui, kurie mokosi Kaune⁸. 2017 m. Kauno žydų centro iniciatyva mieste įrengta ir atidaryta mikva – ritualinė žydų pirtis (baseinas)⁹.

8 Kauno žydų centras. Prieiga per internetą: <http://kaunasjewish.eu/lt/apie/>

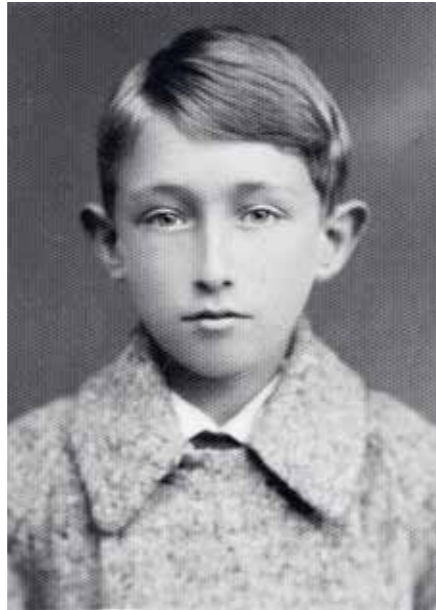
9 Kauno žydų centras. Mikve. Prieiga per internetą: <http://kaunasjewish.eu/lt/mikve-lt/>

KAUNIEČIAI IR JŲ LIKIMAI

R. ir V. Vitkinai. Kaunas. Apie 1924 m.

J. Vitkinas. Kaunas. 1936 m.

Rivos pusseserė Rivka Šmuklerytė su vyru, poetu Hiršū Ošerovičiumi. Kaunas. Apie 1930 m.

VITKINŲ ŠEIMA

Iš Kauno kilusių Vulfo ir Rivos Vitkinų šeima buvo išsilavinusi, mokėjo daug kalbų, laikėsi žydiškų tradicijų, o jų namai buvo nuolat atviri svečiams. Iki Antrojo pasaulinio karo Vulfas dirbo „Cotton“ kojinių fabriko techniniu vadovu.

Kai Lietuva atgavo Vilnių, mano brolis, kuris nebuvo linkęs stropiai ruošti pamokas, staiga dingo. O kartu ir trys berniukai, paau gliukai. Mamos susirūpino: „Naktį vaikai negrįžta! Kur jie dingo?“ Namuose kilo didelis nerimas. Tie kiti berniukai buvo lietuviai. Kai grįžo, baisiai išsigandęs brolis kieme manęs prašė, kad nepas tebimai įleisčiau į namus. Pasirodo, važiavo Vilniaus pažiūrėti! Nuėjo pas senelį Žaliakalnyje, kuris mus labai lepino, paprašė jo litų kelionei į Vilnių... Šis davė.

Kai krito pirmosios bombos, tėtė mus ramino – čia manevrai. Nie kas negalvojo, kad taip staigiai prasidės karas. Mano tėvai nespėjo papulti į traukinį ar į kokį nors sunkvežimį bėgti į rytus. Mes traukėmės su vadinamąja Raudonąja armija. Tėtė kažkur gavo vežimą su arkliu... Bet pabėgti mums nepavyko. Kai kažkokiam klotime sustojome pailsėti, tėtė pasakė, kad nebėra prasmės. Vokiečiai jau buvo priekyje, ir mums teko grįžti. Mano tėvai bijojo grįžti į savo namus.

Prasidėjus karui Riva ir Vulfas su sūnumi Josefu ir dukra Fruma buvo priversti apsigyventi Kauno gete, netoli vartų. Fruma buvo išgelbėta, bet jos tėvai ir broliukas žuvo likviduojant getą.

F. Vitkinaitė (viduryje) su savo gelbėtoja E. Holcmaniene (dešinėje) ir jos dukra Margarita. Kaunas. Apie 1959 m.²

Su Ženia ėjome pėsčios iš Klebonišio Jonavos gatve. Kitoje pusėje buvo getas. Ir tai turbūt buvo diena, kai žuvo mano tėvai. Kai buvo susprogdintos slėptuvės ir padegta geto teritorija. Mes einame ir staiga matau getą ugnyje. Aš žinau, kad ten mano tėvai ir brolis... Vėliau Ženios klausiau: „Ar tu ką nors pastebėjai, kai mes ėjome ir kitoje pusėje degė? Ar aš sustojau, ar ką nors pasakiau?“ Ji atsakė: „Nieko.“ Toks buvo mano pasiruošimas [neišsiduoti]...

Antrąja Frumos Vitkinaitės šeima po karo tapo Elena Holcmanienė ir jos dukra Margarita.

Elena Holcmanienė buvo pagrindinė mano gelbėtoja ir įmotė. Vadinau ją teta Lena. Mane slapstė su dar dviem mergaitėmis,

F. Kučinskienė (Vitkinaitė). Kaunas. 2019 m. M. Wilsono ir „Kaunas 2022“ fotografija

bet Elena prigludė mane. Vėliau jai sakydavau: „Aha, išsirinkot mane!“ O ji man atsakydavo: „Ne todėl, kad tu patikai man labiau, bet todėl, kad atrodei vargšiausia, nabagėlė. Daugiau negu kitos.“ Buvome kaip viena šeima. Šitas ryšys ir man, ir Gretutei [Margaritai] buvo gyvenimo dovana.

Iš interviu su Fruma Kučinskiene, 2017¹

¹ Atminties biuras: F. Kučinskienė.

² Fotografijos iš F. Kučinskienės asmeninio archyvo.

G. T. Urchs ir M. Zarchi Vokietijoje. XX a. ketvirtasis dešimtmetis

ZARCHI ŠEIMA

Iš Ukmergės kilęs Mauša Zarchi ir vokietė Gerta Terezija Urchs susipažino Diuseldorfe prie Reino, tačiau susituokė 1934 m. Kaune, kai Vokietijoje santuoka tarp žydo ir vokietės jau buvo draudžiama.

Mano tėvas mokėsi Ukmergėje, studijas baigė Kaune. Po jų iš karto išvažiavo į Vokietiją, Gyseną, kur studijavo filosofiją ir politinius mokslus. Vėliau tęsė mokslus Bazelyje, kur 1926 m. apsigynė daktaro disertaciją. 1928 m. išvažiavo į Diuseldorfą. Ten buvo tokia reklamos firma „Industrie atelier“, kuri priklausė žydams. Joje tėvas įsidarbino literatūros skyriaus vedėju. Toje firmoje jau dirbo mama. Ji buvo gera scenografistė. Jie ten ir susipažino.

Po kelerių metų pora vėl grįžo į Kauną, kur Mauša dirbo trijų jidiš kalba leidžiamų laikraščių redakcijoje Vytauto prospekte. 1938 m. jie susilaukė dukters Julijanos.

Iki pat mirties aš jai buvau tas, kas buvo jos, kas siejo ją su Vokietija. Nors kas man buvo ta Vokietija? Aš niekada ten negalėjau nuvažiuoti. Tarybiniais laikais neleidžiama buvo važiuoti. Ypač tam, kas moka kalbas. O su manimi mama visuomet kalbėjo tik vokiškai. Tai mano pirmoji kalba. Paskui išmokau lietuviškai. Po to, kai mus išvežė į Tadžikistaną, ten išmokau rusiškai. Aš buvau gabaliukas jos tėvynės, nors niekada nebuvau toje jos tėvynėje.

Gerta ir Mauša su dukra Julijana Ukmergėje. 1938 m.⁴

Pirmomis karo dienomis Mauša grįžo į Ukmergę, kur žuvo drauge su savo giminaičiais. Kauną okupavus naciams, Julijana kaip žydė atsidūrė gete. Po karo, jau kaip vokietė kartu su mama ilgiems metams ištremta į Tadžikistaną. Į Lietuvą sugrįžo tik 1963 m. Julijanos mama niekuomet nenustojo ilgėtis gimtojo Diuseldorfo, kurio jau niekada nebepamatė.

Mes gyvenome namelyje iš molio, jį vadino „kibitka“. Turėjome mažą kambariuką prie ligoninės. Jame stovėjo tik lova. Lango nebuvo, tik tai toks stiklas. Vėliau persikėlėme į sandėliuką, kuriame laikė arkli. Jį išvedė į lauką, o mes išsivalėme ir gyvenome. Smirdėjo, aišku... Lango taip pat nebuvo. Visą laiką neturėjome pastogės. Kol atsirado tokia šeima, Ukrainos vokiečių, su kuriais susigyvenome. <...>

J. Zarchi. Kaunas. 2019 m.
M. Wilsono ir „Kaunas 2022“ fotografija

Visi sakė, šita didelė vokietė su mažu vaiku mirs pirma. Nei ji kalbų mokėjo, nei buvo prisitaikusi prie tadžikiško žemės ūkio. Vis dėlto, ji sugebėjo išlikti ir mane išgelbėti. Galvoju, kokia sutrikusi mama buvo svetimoje šalyje... Ir dar paskui į tuos vagonus... Jau Lietuvoj jai buvo svetima, o paskui dar į tremtį...

Iš interviu su Julijana Zarchi, 2017³

³ Atminties biuras: J. Zarchi. Kaunas 2022. Interviu su tautinėmis Kauno bendruomenėmis, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.atmintiesvietos.lt/lt/kaunas-2/interviu-su-tautinemis-kauno-bendruomenemis/atminties-biuras-j-zarchi/>

⁴ Fotografijos iš J. Zarchi asmeninio archyvo.

B. Shirin. Kaunas 1949 m.

R. Danelytė su dukra Bella. Kaunas. 1950 m.

I. Šifrisas su dukra Bella. Kaunas. 1949 m.⁶

ŠIFRISŲ ŠEIMA

Roza Danelytė iš Pakruojo ir Iseris Šifrisas iš Tryškių kaimo (Telšių r.) susitiko prieš karą. Ištvėrę Holokausto baisumus – getą, koncentracijos stovyklas Vokietijoje – grįžo į Kauną.

Mano tėtis labai mylėjo prieškarinį Kauną. Jis nuolat kalbėdavo apie tai. Visos gatvės mano namuose buvo vadinamos – ir sovietų laikais – prieškariniais vardais. Nebuvo Stalino prospekto – niekad mano tėvas to vardo neištardavo.

Roza turėjo gražų balsą, o visas jos pasaulis buvo 1946 m. gimusi dukra Bella. Iseris taisė laikrodžius ir jais prekiaavo.

Aš norėjau švęsti ir lietuviškas šventes. Kai buvau aštuonerių, pasakiau, kad noriu eglutės – kaip ir visi vaikai. Man atsakė: „Žydų tautybės žmonės nestato eglutės.“ O aš atgal: „Noriu eglutės kaip žmogus, ne kaip žydų tautybės vaikas.“ Pasakyta – ne. Pareiškiau, kad nevalgysiu. Tėvai nusišypsojo. Aš mėgau valgyti. Buvau storulė. Netikėjo. Iš ryto atsikėliau, man įdėjo sumuštinį. O aš taip noriu valgyti... Bet ne, eglutės noriu labiau. Parnešiau sumuštinį atgal. Vakare girdžiu, kad mama tėvui sako: „Vaikas apalps, negerai, visą dieną nevalges...“ O žydams vaikas svarbiausias. Svarbu, kad valgytų ir visą lėkštę pabaigtų. Ryte atsikeliu, pusryčių nevalgau. Einu į mokyklą. Man jau sukasi galva. Einu iš mokyklos ir galvoju – blogai... Bet parėjusi namo radau eglutę! Su lemputėmis ir žaisliukais! Tai buvo viena iš nuostabiausių dienų, kurių neužmiršiu niekada. Išsikovojau. Savo teises. Ir gal jau tada supratau – jeigu kažko noriu, galiu tai pasiekti.

Prisimindama pokario Kauną, Bella pasakoja apie šurmuliuojančią Laisvės alėją ir gyvenimą bendruomeniškoje aplinkoje.

Kaunas dar buvo pilnas žydų. Ir visi jie buvo Laisvės alėjoje. Į namus ateidavo daug tėvų draugų – žydų ir lietuvių. Žydų tauta turėjo daugiau gyvenimo džiaugsmo. Nors išgyveno tiek daug, jie buvo atviresni. Bet ir lietuviai tada buvo kitokie. Gal sunkiais laikais žmonės turėjo daugiau bendrystės negu dabar. Kaimynai labai padėdavo vieni kitiems, kad ir ko prireikdavo – gydytojo ar batų.... Kartą mūsų kaimynas susirgo, skubiai reikėjo ypatingų vaistų iš Amerikos. Mano tėvas parašė giminėms ir šie jų atsiuntė. Padėti vienas kitam buvo mano šeimos užduotis.

O į sinagogą tėvas eidavo tik per šventes, nebuvo tikintis. Jis labai tikėjo prieš karą, tačiau po karo – nebe. Bet į sinagogą ėjo dėl

B. Shirin. Kaunas. 2019 m. V. Raupelio ir Kauno diena fotografija

tradicijų. Choralinėje sinagogoje buvo nusipirkęs vietą visiems metams. Aš eidavau kartu su juo.

1963 m. po ilgų pastangų šeima gavo leidimą išvykti gyventi į Izraelį.

Kai gavome leidimą važiuoti... Iš pradžių buvo didelis džiaugsmas. Važiuosiu, pamatysiu pusseserę. Bet vėliau... Žinojau, kad išvažiuoju visam laikui... Kad nebegrįšiu. Čia ne į Palangą ar prie Juodosios jūros važiuoti. Bet gal, kai esi vaikas, daug nemąstai. Tas pasirušimas išvažiavimui, atsisveikinimas... Minios ėjo pas mus. Lietuviai

ir žydai, visi plaukė pas mus. Koks stebuklas! Sakykite, kaip jums pavyko, pasakykite, kur, kaip, ką daryti? Taip ir išvažiuoju. Gruodžio mėnesį. O toliau tai jau ne Kaunas...

Tačiau Bellos širdyje Kaunas liko amžinai, 2016 m. ji čia sugrįžo gyventi.

Iš interviu su Bella Shirin, 2017⁵

⁵ Atminties biuras: B. Shirin.

⁶ Fotografijos iš B. Shirin asmeninio archyvo.

L. Donskis. Europos parlamentas. 2013 m.

LEONIDAS DONSKIS

Leonidas Donskis (1962–2016) – filosofas, eseistas, kultūros kritikas, Europos Parlamento narys, Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkės pavaduotojas, daugybės nacionalinių ir tarptautinių premijų bei apdovanojimų laureatas. Tarp daugelio L. Donskio mokslinių tyrimų sričių – šiuolaikinė socialinė, politinė ir kultūros filosofija, visuomenė ir kultūra.

„Klajojančiu akademiku“ dažnai vadintas filosofas dėstė ir dirbo tyrėju JAV, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Suomijos, Estijos, Vengrijos universitetuose. 2002 m. grįžo į Lietuvą ir pasirinko Vytauto Didžiojo universitetą Kaune. Šiame mieste stipriai įleido savo šaknis, skleisdamas modernaus ir tolerantiško mąstymo nuostatas.

L. Donskio tėtis, iš Butrimonių kilęs Šimas Donskis, būsimą žmoną Joaną Cukermanaitę sutiko Kaune. Tuo metu jis dirbo gydytoju Klaipėdoje, tad jauną, gražią ir gimtąjį miestą mylinčią merginą prišnekinti vykti gyventi į pajūrį buvo nelengva.

Mama Kaune užaugo mišrioje šeimoje. Jos tėtis – žydas, mama – lenkė. Mano seneliui Moisiejui Cukermanui buvo skirta mirties bausmė už spekuliaciją auksu ir deimantais. [1961 m. vyko pinigų reforma, N. Chruščiovas išleido įstatymą, pagal kurį už spekuliaciją valiuta ir auksu grėsė mirties bausmė.] Jį sušaudė 1961-aisiais. Tuo metu mama jau laukėsi manęs ir nežinojo, ar gimsiu gyvas po to, ką jai teko išgyventi.⁷

⁷ Leonidą Donskį kalbina Aistė Stonytė. *Mes – moterys!* „Lietuvos ryto“ mėnesinis žurnalas, 2006 m. rugpjūtis, p. 52.

Karalienės Elžbietos II vizitas Lietuvoje. Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus ir L. Donskis. 2006 m. Dž. G. Barysaitės fotografija

Pirmas atviras pokalbis apie šeimos istoriją tarp tėvo ir sūnaus įvyko L. Donskiui sulaukus 27 m. Norėdamas apsaugoti jautrų sūnų, Leonido tėvas ilgai vengė apie tai kalbėti.

1989 m. Leonido tėvui buvo suteikta galimybė aplankyti Amerikoje gyvenančius iš Butrimonių kilusius gimines. <...> Ir tada Amerikoje įvyko pirmasis atviras tėvo ir sūnaus pokalbis apie tai, kas nutiko Butrimonyse per Antrąjį pasaulinį karą, apie vaikystę, apie jo išžudytą giminę, išgelbėtą šeimą. Iš dviejų tūkstančių miestelyje gyvenusių žydų gyvi liko vienuolika, keturi iš jų – Leonido šeimos nariai: močiutė, senelis ir du broliai. Stebiuosi – nepasotinamas knygų skaitytojas Leonidas skaitė nuo ketverių metų. Ir įsivaizduokite – sovietų laikotarpiu buvo galima nuslėpti informaciją apie žydų žudynes. Žuvusieji vadinti

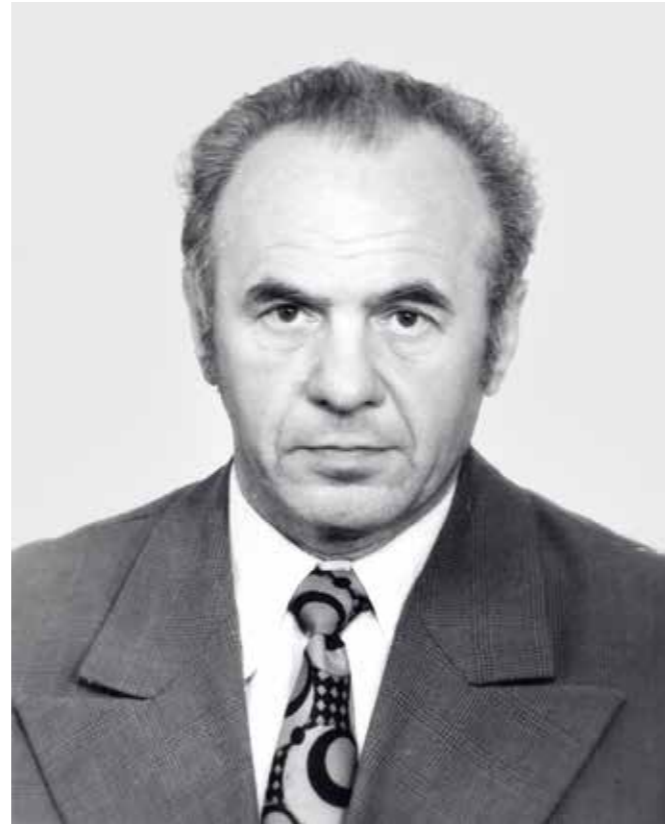
tiesiog karo aukomis. <...> Leonidas vėliau sužinojo, kad tėvo šeimą gelbėjo Adelė ir Juozas Buiniekai, gyvenę Paliesių kaime, Andriuškevičių ir totorių Ščiuckų šeimos. Leonido tėvas visą gyvenimą draugavo ir globojo Ščiuckus. Vėliau tėvas su Leonidu pradėjo drąsiau kalbėti apie sudėtingą gyvenimą karo metais, badą, pasakojo, kaip jo tėvai stovėdavo tvarte, sрутų duobėje, kaip iš bado buvo pasiruošę pasidaryti galą...⁸

Nepaisant šeimos tragedijos, Leonidas su broliu Robertu augo draugiškoje, mylinčioje ir atviroje šeimoje. Prisimindama L. Donskio šeimą, jo žmona Jolanta pasakojo:

⁸ Jolanta Donskienė: „Mūsų gyvenimo būdas reikalavo būti vieningiems kaip kumštis. Rėmėmės tik vienas į kitą.“ Prieiga per internetą: <https://www.moteris.lt/lt/veidai/g-50944-jolanta-donskiene-musu-gyvenimo-budas-reikalavo-buti-vieningiems-kaip-kumstis-rememes-tik-vienas-i-kita>

Leonidas su mama Joana. 1966 m.

Šimas Donskis

Patekau į žavią Leonido šeimą – itališko temperamento, kur liejosi daug žydiško humoro. Jo tėvų namuose buvo stipri tradicija savaitgaliais susėsti prie balta krakmolyta staltiese padengto, gražiais indais papuošto, įvairiais patiekalais ir keliais pyragais nukloto stalo. Leonido mama nepaprastai skaniai gamino.

Aš stebėjau Leonido tėvo temperamentą ir iš vaikystės pažįstamą jidiš kultūrą. Jis teigė gyvenimo džiaugsmą kiekvieną dieną, kiekvieną minutę. Tai buvo išlikusio, išgyvenusio žmogaus džiaugsmas. Radau sau tokį paaiškinimą: jis išemigravo iš tarpukario Lietuvos į sovietinę Lietuvą, išemigravo iš jidiš kultūros į nūdienos realybę.⁹

Apmąstydamas dramatišką Lietuvos žydų istoriją L. Donskis rašė:

Man sunku Lietuvą įsivaizduoti be Danieliaus Dolaskio dainų, be žydų dailininkų, be Rafaelio Chvoleso, be daugybės talentingų žydų, kurie visada mylėjo Lietuvą kaip savo šalį. Pagaliau buvo patriotų, aukšto lygio politikos veikėjų, kurie buvo labai svarbūs tarptautinėje politikoje (pvz., teisininkas Jokūbas Robinzonas). Lietuva neteko savo sūnų ir dukterų, šeimos narių – žmonių, kuriuos vadinčiau žydų kilmės lietuviais arba kitos kilmės lietuviais.

Taip, būta skirtumų. Caro laikais nemažai žydų štetluose, mažuose Lietuvos miesteliuose kalbėjo jidiš ir rusiškai, ne visi kalbėjo lietuviškai. Tačiau tokia padėtis smetoninėje Lietuvoje, ypač Kaune, keitėsi, ir faktai rodo, kad vis dėlto žydai ir lietuviai gana sparčiai pradėjo artėti vieni prie kitų. Čia kaip Johno Donne'o garsiajame

9 Ten pat.

Leonidas su žmona Jolanta. 2005 m. V. Baškienės fotografija¹²

pamoksle: „Neklausk, kam skambina varpai. Jie skambina tau.“ Lietuva neteko dalies savęs. Viskas, kas tarnauja mano tėvynės gerovei, jos talentui, sklaidai, yra brangu ir to netektis yra visų mūsų tragedija.¹⁰

L. Donskis manė, kad kultūra ir menas yra tai, kas mums neleis užmiršti praeities:

Žmogaus gyvenimas yra pažeidžiamas ir trapus – lygiai kaip ir mūsų gebėjimas prisiminti žmonijos tragedijas. Pasitraukus paskutiniams Holokaustą išgyvenusiems žmonėms, mums teks susidurti su sunkiu išmėginimu – kaip mąstyti apie tai, kas

neišmąstoma, ir kaip kalbėti apie tai, kas neiškalbama? Kaip tą daryti, kai gyvasis didžiojo žmonijos istorijos nusikaltimo paliudijimas nyksta ir traukiasi mūsų akyse?

Vadinasi, kultūra gali tapti žmonijos atminties buvimo būdu. Didieji menininkai, aprašantys, vaizduojantys ar dar kaip nors individualizuojantys savo amžininkus, virsta sąmoningo kažkieno kito egzistencijos pratęsimo dalimi. <...> Nes yra dalykų, kurių niekada nevalia užmiršti. Jei aš užmiršiu tave, kieno veidą ir akis aš regėjau, tada vargas man, nes aš išsižadėjau žmonijos.¹¹

10 L. Donskis: per žydų genocidą Lietuva neteko brolių ir seserų. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/25842/l-donskis-per-zydu-genocida-lietuva-neteko-broliu-ir-seseru>

11 Jei aš Tave užmiršiu... Tekstas skirtas Antano Sutkaus parodos „IN MEMORIAM“ katalogui, 2016. Prieiga per internetą: <http://www.donskis.lt/lt/11/2612/jei-aa-tave-uamiraiu>

12 Fotografijos iš J. Donskienės asmeninio archyvo.

I. Veisaitė menininkės Jenny Kagan parodoje *Out of Darkness* Halifakse (DB). 2016 m. J. Kagan fotografija

IRENA VEISAITĖ

Irena Veisaitė (1928–2020) – germanistė, teatrologė, literatūrologė, kultūros veikėja, ilgametė „Atviros Lietuvos fondo“ tarybos pirmininkė. Už aktyvią kultūrinę ir visuomeninę veiklą jai suteiktas ne vienas nacionalinis ir tarptautinis apdovanojimas. I. Veisaitė gimė Sofijos Štromaitės-Veisienės ir Izidoriaus Veiso šeimoje Kaune. Ji išgyveno Holokaustą, nacių ir sovietų okupacijas, sulaukė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo ir įtvirtinimo.

Savo tėvus, suformavusius pamatines gyvenimo vertybes, I. Veisaitė vadino europiečiais.

*Tėvai gerbė tradicijas, tačiau jų nesilaikė. Tėvų santykį su europietiška kultūra galima nusakyti įvairiais būdais. Kaip antai, jie rengėsi ne kaip žydai, o kaip europiečiai; jie buvo pasaulietiška išsilavinę, mokėjo daug kalbų. <...> Mes nebuvom tipiška žydų šeima, nesilaikėm religinių tradicijų, buvom atviri pasauliui.*¹³

Vaikystėje I. Veisaitė vienerius metus gydėsi sanatorijoje Šveicarijoje, kur išmoko kalbėti vokiškai. Taip vokiečių kalba, greta rusų ir lietuvių, jai tapo trečiąja pagrindine kalba.

¹³ Aurimas Švedas. *Irena Veisaitė. Gyvenimas turi būti skaidrus*. Vilnius, Aukso žuvis, 2016, p. 31.

*Iš to laikotarpio prisimenu savo gimnaziją. Įdomūs, laimingi vaikystės prisiminimai. Visko būdavo. Kadangi mokiausi jidiš gimnazijoje Šolomo Aleichemo vardu, iš pradžių nemokėjau jidiš kalbos – kalbėjau tik vokiškai. Atsimenu, kaip iš manęs tyčiojosi klasiokai, kuriems jidiš kalba buvo gimtoji, vadino mane „intelligentke“.*¹⁴

1938 m. išsiskyrė I. Veisaitės tėvai. Tėvas karo metus praleido Belgijoje, vėliau išvyko į JAV. 1941 m. vasarą VII forte sušaudyta jos mama. Būdama vos dešimties Irena pateko į Kauno getą. Čia ji kartu su seneliais išgyveno „Didžiąją akciją“, kai naciai į IX fortą išvežė beveik 10 tūkstančių žmonių ir kitą dieną sušaudė.

*Visiems žydams buvo įsakyta palikti namus, jei ką ras – tą sušaudys. Nuo šešių ryto stovėjome Demokratų aikštėje. Mus skirstė į dvi grupes – tuos, kurie gyvens, ir tuos, kurie mirs. Geroji pusė buvo dešinė, blogoji – kairė. Buvau ten su savo seneliais. Jie labai sunkiai vaikščiojo, turėjo aukštą kraujospūdį. Atėjo mano eilė. Mano likimą lėmė Kauno geto viršininkas Helmuntas Rauka. Laikiau senelius prie savęs ir žiūrėjau tam Raukai tiesiai į akis. Išgirdau, kaip jis pasakė, jog turiu gražias akis ir liepė eiti į dešinę. Aš jį taip hipnotizavau, kad jis turbūt nematė senelių. Taip likom gyvi. Žinau, tuo metu aš turėjau antgamtinę galią.*¹⁵

1942 m. mirė Irenos senelė, o per „Vaikų akciją“ 1944 m. kovo mėn. IX forte sušaudytas senelis. 1943 m., padedama tėvų draugų – Juozo ir Onutės Strimaičių – I. Veisaitė pabėgo iš geto. Padirbtus dokumentus jai parūpino Marijampolės gimnazijos direktorius Feliksas Streigys. Taip ji tapo Irena Streigyte. Netrukus Vilniuje Irena sutiko savo globėją, antrąją mamą – Stefaniją Ladigienę.

Kai atėjau, ji pasakė, kad žydams padaryta didelė skriauda, ir ji nori nors truputį prisidėti prie gelbėjimo. Mes pavalgėme, man parodė kambarį, kuriame aš miegosiu – tai buvo sūnaus Lino kambarys. Ji atėjo prieš naktį pas mane, pabučiavo, ant kaktos uždėjo kryžiaus ženklą. Aš paplūdau ašaromis ir paklausiau, ar jai nebuvo šlykštu pabučiuoti žydę. Tada jau ji apsišypylė ašaromis,

¹⁴ „Aš visada norėjau likti žmogumi.“ Prof. I. Veisaitės dešimtmečiai ir portretai. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/as-visada-norejau-likti-zmogumi-prof-i-veisaites-desimtmečiai-ir-portretai>

¹⁵ „Kančia man duota tam, kad suprasčiau kitą.“ Pokalbis su Irena Veisaite. Prieiga per internetą: <https://nara.lt/lt/articles-lt/kancia-man-duota-tam-kad-suprasciau-kita-pokalbis-su-irena-veisaite>

Vingio parke Vilniuje. 1947 m. I. Veisaitės šeimos archyvas

*ir mes prakalbėjome iki 4 valandos ryto. Nuo tada ji tapo mano Mamyte, o aš tapau Juodąja Irena, jos dukra.*¹⁶

S. Ladigienė buvo aktyvi visuomenės veikėja, pedagogė, ateitininkė, kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės kario generolo Kazio Ladigos žmona. 1946 m. kovo 14 dieną ją suėmė sovietai, o teismas skyrė 10 metų lagerio ir 5 metus tremties.

Mes atsisveikinome, ji visiems mums – savo dukroms, sūnui ir man, uždėjo kryželį ant galvos ir labai ramiai išėjo. O saugumietis liko kambaryje ir sulaukydavo visus, kurie čia pasirodydavo. Tris dienas pas mus sėdėjo. <...> Prisimenu jos teismo dieną:

¹⁶ Stefanijos Ladigienės pasirinkimas – gyventi dėl kitų. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2018-05-06-siaures-mama-stefanija-ladigiene/>

Irena su mama Sofija Veisiene. 1938 m. Kaunas. I. Veisaitės šeimos archyvas

stovėjome Vrublevskio gatvėje, kai ją pamačiau. Per raudonarmietį, kuris ją saugojo, ji man padovanojo savo kasytę ir išsiuvinėtą servetėlę. Pajutau vieną baisiausių momentų – kad tavo mylimiausių žmogų veža, o tu negali padėti. Nebevaldžiau savęs, bėgau paskui tą „čiornyj voron“ (rus. „juodą kranklį“) – juodą mašinę, kuriomis veždavo kalinius, ir šaukiau nesavu balsu.¹⁷

Po karo I. Veisaitė studijavo lituanistiką Vilniaus universitete, tačiau persekiojama saugumo išvažiavo studijuoti į Maskvą. Baigusi mokslus grįžo į Lietuvą.

Kai grįžau, nepatikėsite – aš bučiauvau žemę. Mylėjau savo kraštą, mylėjau jo žmones, turėjau čia draugų ir mačiau save tik

Lietuvoje. Nebuvo jokių abejonių, kad tik čia ką nors galiu padaryti.¹⁸

Apmąstydamą savo gyvenimo istoriją ir sudėtingą asmeninę patirtį, I. Veisaitė rašė:

Nuo visiškos nevilties mane, matyt, tuokart gelbėjo ir tais nežmoniškais laikais sutiktas bei patirtas žmonių gerumas, pasiaukojimas. Mano atmintin ypač įstrigo motinos priešmirtiniai priesakai, kuriuos suprasti ir įvertinti sugebėjau tik daug vėliau – visada gyventi su tiesa ir niekad nekeršyti. Niekad neužmiršiu savo gelbėtojų, gerbiamos Bagdonavičių ir Strimaičių šeimos, savo antros motinos Stefanijos Paliulytės-Ladigienės, taip pat daktaro

17 „Aš visada norėjau išliktu žmogumi“.

18 Ten pat.

I. Veisaitė kompozitoriaus Arvo Parto centre Estijoje. 2020 m. J. Kagan fotografija

Izidoriaus Rudaičio, panelės Marcelės Kubiliūtės ir daugelio kitų. Visi jie rizikavo savo ir savo vaikų gyvybe, gelbėdami mane. Apie kiekvieną iš jų galėčiau parašyti poemą ir šiandien Bernardinų bažnyčioje dar kartą žemai lenkiu galvą jų atminimui. Šitie žmonės ne tik išgelbėjo mano gyvybę, bet, kas ne mažiau svarbu, padėjo man išvengti neapykantos, nepasiduoti pykčiui, leido vėl patikėti žmonėms.¹⁹

1974 m. pirmasis I. Veisaitės vyras ir dukra Alina pasirinko emigraciją. I. Veisaitė liko Lietuvoje. Prisimindama šį sunkų sprendimą ji nedvejojo dėl savo misijos:

Man buvo ir yra labai skaudus lietuvių ir žydų priešiškus, nes pati esu „autentiška“ litvakė, tai yra Lietuvos žydė ar, jei norite, žydų kilmės lietuvė. Manoje gyvos abi kultūros. Visų pirma kalbu apie mentalitetą. Jeigu gali su meile prisidėti prie šio priešiško jveikos, prie gimtojo krašto europeizacijos, – tai bene pati svarbiausia priežastis, dėl kurios verta likti savo žemėje.²⁰

19 Irena Veisaitė. Holokaustas mano gyvenime. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2008-10-13-irena-veisaite-holokaustas-mano-gyvenime/>

20 Švedas. Irena Veisaitė, p. 253.

SIENOS PASAKOJA MIESTO ISTORIJAS

Nuo 2019 m. „Kaunas 2022“ organizuojamas „Istorijų festivalis“ siekia priminti anksčiau tokį gyvybingą Kauno žydų gyvenimą ir čia gyvenusius pasaulyje garsius kauniečius¹. 2020 m. festivalio inicijuota gatvės meno programa iš užmaršties prikėlė ne vieną vardą, veidą ir istoriją.

LĖJA GOLDBERG

PUŠYS

*Gegutės balso neišgirsi čia,
Nepasipuoš šios pušys šydu sniego,
Bet kai tik jų šešėly atsisėdu,
Vaikystė mano grįžta paslapčia.*

*Spygliai niūniuoja pasakos žodžius.
Šaukiu snieguotą tolimą gimtinę,
Prie apledėjusios žalsvos krantinės
Svečiam krašte savas dainas girdžiu.*

*Gal paukštis klajojantis, tik tas,
Pakibęs visad tarp dangaus ir žemės,
Dviejų gimtinių skausmą supras.*

*Su juo ir aš kraštus du apgyvenus,
Dukart išaugau, leidau dvi šaknis,
Kaip mano pušys – į abi šalis.²*

Iš Kauno kilusi poetė L. Goldberg (1911–1970) kadaise gyveno Kęstučio g. 18 name (neišlikęs), beveik ten pat, kur atsirado Lino Kaziuliono gatvės meno kūrinys. L. Goldberg yra viena geriausiai pasaulyje žinomų žydų poečių, tačiau iki šiol ji vis dar mažai pažinta savo pirmoje tėvynėje. O iš tiesų Lietuva paliko gilų įspaudą poetės gyvenime, kūryboje bei padarė įtaką jos asmenybei. Beveik visi garsiausi poetės eilėraščiai, Izraelyje tapę populiariomis dainomis, apdainuoja Lietuvą. Dviejų tėvynių – Lietuvos ir Izraelio – temos pasikartoja visoje L. Goldberg poezijoje.

¹ Daugiau apie „Istorijų festivalio“ programą ir žydiškai atminčiai skirtus projektus žr.: www.istorijufestivalis.eu ir www.atmintiesvietos.lt/kaunas2022

² Oren. Barak ba-boker (*Morning Lightning*). *Sifriat Poalim*, 1955, p. 39. Už nuorodą į eilėraščių dėkojame Ofrai Yeglin. Eilėraščių iš hebrajų kalbos vertė Lara Lempertienė.

„Lėja Goldberg“ (aut. Linas Kaziulionis, 2020 m.). Kęstučio g. 16B, Kaunas. D. Petreikio fotografija

„Pertraukti gyvenimai“ (aut. V. Jakas, 2020 m.). J. Janonio g. 2, Kačerginė.
M. Plepio fotografija.

Šioje šiandien gana nesvetingoje, tačiau istoriškai prasmingoje vietoje gatvės meno piešiniu siekiama priminti poetės vardą ir jos kūrybą.

PERTRAUKTI GYVENIMAI. KAČERGINĖ

Menininko Vytenio Jako gatvės meno kūrinys inspiruotas autentiškos tarpukario fotografijos, darytos Kačerginėje prieš Antrąjį pasaulinį karą. Fotografijoje pozuoja grupė draugų: Judas Zupovičius, H. Kadušinas, Liolia Bermann, nežinomas asmuo ir Jaša Langlebenas. Kai kurie iš jų – žymūs kauniečiai, savo darbais nusipelnę miestui ir jo istorijai.

Iš Jonavos kilęs J. Zupovičius (1916–1944) Kaune studijavo inžinerijos mokslus. Prisijungė prie vieno iš sionistinių judėjimų, kur susipažino su H. Kadušinu. Po studijų dirbo inžinieriumi, buvo atsargos karininkas Lietuvos kariuomenėje. 1941 m. vedė Ditą Katz. Pora apsigyveno name, kuriame šiandien

įsikūrusi Kiemo galerija (įkūrėjas – menininkas V. Jakas). Antrojo pasaulinio karo metu J. Zupovičius kartu su dviem savo broliais tapo Kauno geto policininkais, aktyviai rėmė pagrindinį geto pasipriešinimo judėjimą. Jis buvo vienas tų, kurie padėjo paslėpti geto archyvą, taip pat ir H. Kadušino fotografijas. 1944 m. kovo mėn. suimtas ir nužudytas IX forte.

H. Kadušinas (1910–1997) savadarbiu fotoaparatu fiksavo nacių nusikaltimus – padarė daugiau nei 1000 gyvenimą Kauno gete liudijančių fotografijų. Dauguma jų padarytos pro palto skylutę. Karo pabaigoje, kai naciai ėmė ieškoti fotografo, savo archyvą jis paslėpė geto teritorijoje. H. Kadušino dėka šiandien Kauno geto istorija yra bene labiausiai dokumentuota Europoje. Po karo H. Kadušinas pakeitė savo pavardę ir tapo Kadišu (kadišas – judėjų liturgijos malda, viena jos rūšių – gedinčiųjų kadišas). Pasitraukė į Vakarus, kurį laiką gyveno Landsbergo pabėgėlių stovykloje Vokietijoje ir fotografavo jos gyvenimą. Vėliau išvyko į JAV, kur gyveno iki gyvenimo pabaigos.

„Namai“ (aut. Laura Slavinskaitė, 2020 m.). V. Augustausko g. 12, Kulautuva.
A. Aleksandravičiaus fotografija

NAMAI

Menininkės Lauros Slavinskaitės kartu su Kulautuvos bendruomene kurtą gatvės meno kūrinį inspiravo kaunietės Rosian Bagrianskytės fotografija. 1944 m. vasaros dienomis Kulautuvoje daryta mergaitės nuotrauka neseniai išgarsėjo visame pasaulyje. 2013 m. UNESCO parodos, skirtos Tarptautinei Holokausto aukų dienai atminti (sausio 27 d.) kuratoriai šią fotografiją pasirinko neatsitiktinai. Tai nuostabus gyvenimo liudijimas karo siaubo ir mirties akivaizdoje. Kas ši mergaitė, koks jos likimas, parodos rengėjai žinių neturėjo. Ir kokia nuostaba ištiko Rosian, kai viename JAV oro uostų ji pamatė savo veidą, besišypsantį didžiuliam plakate. Tą patį vaikystės veidą, fotografuotą Kulautuvos pievose. „Aš esu šis vaikas nuotraukoje!“ – paskambinusi kuratoriams sušuko ji. „Aš esu gyvas įrodymas, kad stebuklų būna...“

PERTRAUKTAS GYVENIMAS. KAUNO ŽYDAI

*Nejau galvoji tu, kad užmarštis,
Kas užmiršta, tikrai nuplovė?
Juk būna, kad staiga atgyja vaizdas vėl iš pelenų.
Ir vėl įsai – gyva, ryški tikrovė.
Ir tartum rėmuose liks kiekvienoj iš būsimų dienų.*

Hiršas Ošerovičius³

Menininko Tado Vincaičio-Plūgo kūrinys inspiruotas tarpukario fotografijos. Joje – jau minėta Rosian su savo mama Gerta. Rosian gimė 1935 m. Kaune. Jos tėvas Paulius Bagriansky buvo klestintis tekstilės verslininkas, mama – Paryžiuje mokslus baigusi pianistė, po karo – Muzikinio teatro koncertmeisterė.

³ Nejau galvoji tu, kad užmarštis... (vert. Eug. Matuzevičius). Giršas Ošerovičius. Šventoji kasdienybė. Vilnius: Vaga, 1968, p. 29.

„Pertrauktas gyvenimas. Kauno žydai“ (aut. Tadas Vincaitis-Plūgas, 2020 m.). A. Mickevičiaus g. 30, Kaunas. D. Petreikio fotografija

Antrojo pasaulinio karo metais Rosian tėvai, siekdami išgelbėti dukrą, naktį prie Kauno geto tvoros iškasė duobę ir pro ją išstūmė mergaitę į buvusios savo darbuotojos Bronės Budreikatės rankas.

Viena iš Rosian gelbėtojų H. Holcmanienė pirmą susitikimą su mergaite prisimena taip:

Liudmilos kambaryje vieną dieną sėdėjo gal šešerių metų mergaitė ilgais rusvais plaukais, dailia smailia nosyte ir tamsiomis akimis. /.../ Drąsuolė Bronė ištraukė ją per spygliuotą vielų tvorą, ir štai ji čia, o niekas dar nesugalvojo, kur ją reikėtų apgyvendinti. „Vaikas turi gyventi“, – aš peradresavau senojo tarėjo žodžius mažai mergaitei, stovinčiai priešais mane. Tačiau vaikas nenorėjo matyti nepažįstamos moters; Reginai ir „angelams“ teko ilgai įkalbinėti, kol ji padavė man rankutę ir ėjo kartu.⁴

Bronė Budreikaitė pakrikštijo Rosian ir davė jai savo pavardę. Taip ji tapo Irena Budreikaite arba Ira. Mergaitę globojo vadinamosios „angelės“ – Kauno žydų gelbėtojos Natalija Fugalevičiūtė, Natalija Jegorova ir Lidija Golubovienė, turėjusi sodybą Kulautuvoje. Į šį miestelį, kaip ir dauguma „angelių“ globojamų vaikų karo pabaigoje buvo išvežta ir Rosian.

Piešinį papildė ir vieno žymiausių Lietuvos žydų poeto H. Ošerovičiaus (1908–1994) eilėraštis.

H. Ošerovičius gimė Panevėžyje, studijavo teisę Kauno universitete, čia ir pradėjo savo kūrybinę veiklą, dirbo jidiš kalba leidžiamuose laikraščiuose. Antrojo pasaulinio karo pradžioje evakuavosi į Sovietų Sąjungą. Po karo įsikūrė Vilniuje, rašė jidiš kalba leidžiamam Maskvos laikraščiui. 1949 m. suimtas už „antisovietinę“, „nacionalistinę-sionistinę“ veiklą, ištremtas į Sibirą. Grįžo 1956 m., tęsė literatūrinę veiklą Vilniuje. H. Ošerovičiaus kūrinius iš jidiš į lietuvių kalbą vertė garsiausi Lietuvos poetai. 1971 m. poetas emigravo į Izraelį, kur tęsė savo kūrybinę veiklą, buvo apdovanotas ne viena literatūrine premija.

⁴ Šitas vaikas turi gyventi.

ISBN 978-609-96109-5-5

KAUNO ŽYDAI

Ši knyga – tai bandymas pristatyti žydiškąją Kauno istoriją pradedant nuo svarbiausių faktų, sąvokų ir vardų. Knygoje aprašoma kitados vienos didžiausių Kauno etninių grupių istorija nuo XV a., žydų įsikūrimo mieste, primenami svarbiausi čia gyvenusių ir kūrusių kauniečių vardai, jų indėlis į švietimo, medicinos, pramonės, verslo, kultūros ir kitas gyvenimo sritis, paliečiami skaudūs istorijos puslapiai. Knyga iliustruota istorinėmis fotografijomis ir originaliais piešiniais.

Sudarytojai

Daiva Citvarienė, Arvydas Pakštalis

Autoriai

Arvydas Pakštalis, Remigijus Civinskas, Goda Volbikaitė, Brigita Tranavičiūtė, Daiva Citvarienė, Justina Petrulionytė-Sabonienė, Eduardas Brusokas, Jūratė Norvaišienė

Redaktorė

Justina Petrulionytė-Sabonienė

Dizaineris, iliustratorius

Darius Petreikis

Maketavo

Eglė Petreikienė

Spausdino

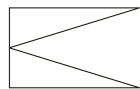

KOPA

kopa.lt

Leidėjas

VŠĮ „Kaunas 2022“

Kaunas 2022
Europos kultūros sostinė

www.kaunas2022.eu

www.atmintiesvietos.lt

www.istorijufestivalis.eu

Kaunas 2022

www.kaunas2022.eu www.atmintiesvietos.lt www.istorijufestivalis.eu